AYIRIMCILIK, SİYASET VE KADINLARIN İNSAN HAKLARI: MEDYANIN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Süreyya Balta
171128116

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Hülya Şimga

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mayıs, 2021

AYIRIMCILIK, SİYASET VE KADINLARIN İNSAN HAKLARI: MEDYANIN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Süreyya Balta
171128116
Orcid: 0000-0003-4627-9978

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Hülya Şimga

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mayıs, 2021

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tüm insanlık için, her bir öğrencisine insanın değerinin bilgisini ilmek ilmek işleyen, böylelikle her öğrencisini bu değere göre eylemde bulunmaya yönlendiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye; sabrı, özverisi, bana olan inancı ve tüm aydınlığıyla yoluma ışık tutan çok kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Hülya Şimga'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca öğrencisi olmaktan onur duyduğum, insana dair yeni ufuklara doğru yol almama katkı sunan değerli hocalarım Prof. Dr. Betül Çotuksöken, Prof. Dr. Sevgi Şahinkaya, Dr. Melda Köse Marduç ve Doç. Dr. Muttalip Özcan başta olmak üzere tüm bölüm hocalarıma çok teşekkür ederim.

Medya, siyaset, kadın üçlemesini siyasi kimlikleriyle değerlendirerek bu çalışmaya sonsuz özveriyle katkı sağlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi 25. ve 26. Dönem İstanbul milletvekili Sn. Fatma Benli Yalçın'a, 25 ve 26. Dönem Ankara milletvekili Sn. Şenal Sarıhan'a, 25, 26 ve 27. Dönem İstanbul milletvekili Sn. Hüda Kaya ve asistanı Özlem Öztürk'e, MHP, MYK üyesi Sn. Nur Tuğba Aktay'a çok teşekkür ederim. Ayrıca AK Parti, CHP, HDP ve MHP Genel Merkezleri'ne teşekkürü borç bilirim.

Adalet Ögeday başta olmak üzere, insan hakları eğitimini birlikte tamamladığım tüm sınıf arkadaşlarıma teşekkür ederim. Çalışmam boyunca her an desteklerini hissettiğim diğer arkadaşlarım Ayşe Güler, Gülhan Akgün, Nazan Erdoğan, Pınar Marangoz ve Deniz Tatlıpınar'a teşekkür ederim. Diğer taraftan, yoğunluğuna rağmen her soruma içtenlikle cevap veren ağabeyim Doç. Dr. Ekmel Geçer, yürüdüğüm her yolu benimle yürüyen ablam Lale Balta, yeğenim Erva Âgâh ve benim nezdimde tüm kadınların ortaya koyabilecekleri başarılara yürekten inanan, bilhassa eğitim konusunda bana maddi-manevi her türlü desteği sağlayarak bugünüme katkı sunan kıymetli eşim Fedhullah Balta başta olmak üzere ailemin her ferdine en kalbi teşekkürlerimi sunarım.

Çocuklarım Ahmet Selim ve Mir Ali'ye…

Süreyya Balta

Mayıs, 2021

ÖZ

AYIRIMCILIK, SİYASET VE KADINLARIN İNSAN HAKLARI: MEDYANIN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Süreyya Balta
Yüksek Lisans Tezi
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Hülya Şimga
Maltepe Üniversitesi Linsanüstü Eğitim Enstitüsü

İnsan hakları, her tek insanın sadece insan olduğu için sahip olduğu insansal olanakları gerçekleştirirken hiçbir engelle karşılaşmamasına ilişkin istemler ya da her tek insanın, insanın değerine ya da onuruna layık şekilde muamele etmesini ve muamele görmesini talep eden etik ilkeler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareket edildiğinde, kadınların insan haklarının da her kadın-insanın, sadece insan olduğu için sahip olduğu olanakları gerçekleştirirken hiçbir engelle karşılaşmamasına ilişkin istemler olduğu; her kadın-insanın onurunun ya da değerinin gerektirdiği şekilde muamele etmesi ve muamele görmesini talep eden etik ilkeler olduğu görünürlük kazanmakta, bu bağlamda kadınların insan haklarının insan hakları bütününden ayrı tutulmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak insan haklarının neyin istemleri olduğuna ilişkin bilginin yaygınlık kazanmamış olması, yerleşik olmaması ve tam anlamıyla kavranıp benimsenmemesi ayırımcılık, özcülük, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi olgulara sebebiyet vermekte ve insan hakları ihlallerini kadınlar özelinde çok daha görünür kılmaktadır. Diğer taraftan, bu olguların toplumsal sistemde belirleyici olan iki güç olarak medya ve siyaset aracılığıyla çok çeşitli şekillerde, gizil ya da açık olarak yeniden üretildikleri bir sorunsal olarak göze çarpmaktadır. Sözü edilen sorunsaldan hareketle yürütülen bu çalışma, insan haklarının kadınlar için de gerçeklik kazanması bağlamında, kadınların insan haklarını medya ve siyaset bağlamında ele almaktadır.

Anahtar Sözcükler: İnsan hakları, kadınların insan hakları, ayırımcılık, medya, siyaset.

ABSTRACT

DİSCRİMİNATİON, POLİTİCS AND WOMEN'S HUMAN RİGHTS: A STUDY ON THE EFFECTS OF MEDİA

Süreyya Balta
Master Thesis
Human Rights Department
Human Rights Postgraduate With Thesis
Advisor: Prof. Dr. Hülya Şimga
Maltepe University Graduate School, 2021

Human rights can be defined as demands asking that no human being be prevented from realizing his/her human potentialities they have just by virtue of being human. In that sense, human rights are ethical principles demanding that each and every individual human treat and be treated in terms of human value or dignity. Based on this definition, it follows that women's human rights are also such demands concerning women. In other words, women's human rights should not be considered to be separate from human rights. However, due to the lack of knowledge as to what human rights are, what sort of demands they are or why they should be adopted, discrimination, essentialism and gender inequality is widespread around the world, leading to various sorts of human rights violations , especially in the case of women. On the other hand, there is no doubt that media and politics, as two determinant forces in the social system, have a determining role in shaping—either directly or indirectly—perceptions on women, making it clear that their influence asks for careful examination. With this in mind, his thesis intends to discuss the role of media and politics in reproducing discrimination of women and in terms of women's human rights.

Keywords: Human rights, women's human rights, discrimination, media, politics.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR ix
TABLOLAR LİSTESİ xi
ŞEKİLLER LİSTESİ xii
ÖZGEÇMİŞ xiii
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
BÖLÜM 2. İNSAN HAKLARI VE KADINLARIN İNSAN HAKLARI 4
2.1. İnsanın Değeri ve Toplumsal Değerler 26
2.2. Kadınların İnsan Hakları ve Ayırımcılık 40
2.3. İnsan Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 48
BÖLÜM 3. MEDYA VE KADINLAR 57
3.1. Medya: Tanımı ve Türleri 58
3.2. Medyada Kadın Temsilleri ve Cinsiyetçiliğin Yeniden Üretimi 67
3.2.1. Eleştirel Kuram, Kültür Endüstrisi ve Kadın 72
3.2.2. Dizilerde Kadın Temsilleri 81
3.2.3. Reklamlarda Kadın Temsilleri 94
BÖLÜM 4. MEDYA, SİYASET VE KADINLAR 105
4.1. Medya Kuramları ve Siyaset 107
4.1.1. Althusser ve Devletin İdeolojik Aygıtları 110
4.1.2. “Hipodermik İğne” ve Medyanın Değer Üretimi 119
4.1.3. Gündem Belirleme Kuramı ve Siyaset 128

4.2. Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları Mücadelesi 135
4.3. Siyasi Alan ve Kadınlar 144
4.3.1. Türkiye'de Siyasi Katılımın "Kadın" Tarihi 148
4.3.2. Kadın Siyasetçilerin Gözünden Türkiye Bağlamı 161
BÖLÜM 5. SONUÇ 182
EKLER 187
Bilgilendirilmiş Onam Formları 187
KAYNAKÇA 188

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AK PARTİ : Adalet ve Kalkınma Partisi

BM : Birleşmiş Milletler

CEDAW : Kadına Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

CDGE : Cinsiyete Dayalı Gelişim Endeksi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DBA : Devletin Baskı Aygıtları

DİA : Devletin İdeolojik Aygıtları

DSÖ : Dünya Sağlık Örgütü

DTP : Demokratik Toplum Partisi

HDP : Halkların Demokratik Partisi

HİM : Hipodermdik İğne Modeli

İGE : İnsani Gelişim Endeksi

İHEB : İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

KA.DER : Kadın Adayları Destekleme Derneği

KİA : Kitle İletişim Araçları

KSGM	**:**	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
MHP	**:**	Milliyetçi Hareket Partisi
RTÜK	**:**	Radyo Televizyon Üst Kurulu
TBMM	**:**	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCEE	**:**	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
TCŞ	**:**	Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet
TDK	**:**	Türk Dil Kurumu
TKB	**:**	Türk Kadınlar Birliği
TKDF	**:**	Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu
TÜİK	**:**	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	**:**	Türkiye Sanayici ve İş İnsanları Derneği
UNDP	**:**	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2020 Türkiye Sosyal Medya Kullanım İstatistikleri – Genel Tablo..... 64
Tablo 2. 2020 Yılında Türkiye'de En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları .. 65
Tablo 3. Türkiye Sosyal Medya Kullanıcısı Yaş Dağılımı..... 66
Tablo 4. İşgücü İstatistikleri 141
Tablo 5. Nüfusun İşgücüne Katılmama Sebepleri. 142
Tablo 6.Akademide Cinsiyetlerin Dağılımı..... 143
Tablo 7. 2008-2019 Yılları Arasında Öldürülen Kadın Sayısı. 143
Tablo 8.Yıllara Göre Parlamentodaki Kadın Oranı 151
Tablo 9. Hükümetlere Göre Kadın Bakan Sayısı 153
Tablo 10. Yerel Yönetimlerde Kadınlar 154
Tablo 11.TBMM Cinsiyete Göre Sandalye Dağılımı 156

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Gündem Belirleme Modeli 129

Şekil 2. Gündem Belirleme Sürecinin Temel Unsurları 132

Şekil 3. Soroka'nın Gündem Belirleme Süreci Kuramı 133

Şekil 4. Dahlerup'un Kadının Statüsünün Güçlendirilmesine İlişkin Argümanları 161

ÖZGEÇMİŞ

Süreyya Balta

İnsan Hakları Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Ls.	2017	İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi
	2016	Pedagojik Formasyon, İstanbul Üniversitesi
Lise	2000	Üsküdar İmam Hatip Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	*Kurum*

Alınan Burs ve Ödüller

Yıl	*Burs/Ödül*

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler

BÖLÜM 1. GİRİŞ

"Elbet değil nasibi mezellet kadınlığın,
Elbet değil melekliğin ümidi zulm-ü şer,
Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer;
Lakin bugün hep onlara ait yığın yığın
Endişeler, kederler, eziyetler, iğneler!"[1]

Sahip olduğu insansal olanakları gerçekleştirip, geliştirmekten mahrum bırakılan kadın cinsi, pek çok insan hakkı ihlaline uğratılmakta, böylelikle toplumsal yaşantıda ikincil konuma itilerek kendisi için tasarlanan karanlık bir dünyada, sosyo-ekonomik kalkınmadan uzak, insana yaraşmayan bir yaşam sürmeye mahkûm edilebilmektedir. Dahası kadından böyle bir yaşama umut bağlaması beklenmektedir. Diğer taraftan kadının ikincil konuma mahkûm edildiği böyle bir dünya ile sanat, teknik vs. bakımından gelişmiş, kalıcı huzurun tesis edildiği bir dünya arasındaki paradoksal durum gözden kaçırılmakta, böyle bir dünyada gerçek kalkınmanın imkansızlığı göz ardı edilmektedir. Çok eski zamanlar şöyle dursun bu gerçeklikten uzak insanlığın, bugünün dünyasında dahi sadece kadınlığa has bir yığın endişe, keder, eziyet kültürel normların, inanışların ve kök salmış geleneksel yaklaşımların etkisiyle görmezden gelinmektedir. Kız kardeşi Sıdıka Hanım'ın eşi tarafından öldürülmesinin ardından Tevfik Fikret tarafından kaleme alınan "Hemşirem İçin" isimli manzumede yer alan yukarıdaki mısralar da kadına ilişkin sözü edilen gerçekliğin manzum haykırışı olarak evrensel bir mesaj içermektedir. Bu mesajdan en öz ve en keskin şekilde kadının sefaletinin, alçalan insanlık anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Kadına yönelik hak ihlallerinin giderilmesi, diğer bir deyişle, kadınların insan haklarının gerçeklik kazanması için atılacak ilk adım, insan hakları bütününde ele alınması gerekliliğinden hareketle insan haklarının nasıl bir kavram olduğu ne anlama geldiği ne tür istemler olduğu, insan haklarının hangi tarihi gelişmelerden geçerek

[1] Bknz: Tuğluk, A. (2015). Tevfik Fikret'i Anlama Kanonunun Dışına Çıkmak: TEVFİK Fikret'in Şiirlerinde Sosyal Farkındalıklar. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi

bugünlere geldiğini açıklığa kavuşturmaktır. Kadınların insan haklarını medya ve siyaset bağlamında konu edinen bu çalışma, sözü edilen ilk adımı atmak, yani insan haklarını tüm yönleriyle açıklığa kavuşturma çabasına yönelik olarak, hukuki yaklaşımların yanı sıra, Takiyettin Mengüşoğlu, İoanna Kuçuradi, Betül Çotuksöken, Sevgi Şahinkaya (İyi), Hülya Şimga gibi düşünürlerin düşüncelerinden ve bu düşünürlerin benimsediği insanın değerini merkeze alan felsefi antropolojik yaklaşımdan hareket edecektir. Bu yaklaşım, insanı salt psişik ya da salt biyolojik olarak bir yönüyle ele alan ve buna göre bir insan tasarımı ortaya koyan yaklaşımları reddederek, insanı somut varlık bütünlüğünden ve bu bütünde temellenen fenomenlerinden hareketle, bilimsel ve antropolojik veriler ışığında anlayıp, açıklamaya çalışmaktadır. İnsan, diğer canlılar içerisinde özel bir varlık alanına, özel bir yere sahip bulunmaktadır. Bu özel yeri insana sağlayan da fenomenleri ya da başarılarıdır: Devlet kurma, bilgi, teknik, sanat, eğitim gibi insan eylemlerine dayanan insan ürünleridir. İnsanın değeri ya da onuru bu özel yerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda insan hakları, sadece insan olduğu için her tek insanın, sahip olduğu olanakları gerçekleştirip, geliştirmesine olanak sağlayan, yani her tek insanın değerinin ya da onurunun gerektirdiği şekilde muamele etmesine ve muamele görmesine ilişkin istemler olarak anlaşılmaktadır.

O halde, kadınların insan hakları da insan hakları bütününde ele alınması gereken haklardır ve bu haklar her kadının, insan olduğu için sahip olduğu olanakları gerçekleştirip, geliştirmesine ilişkin talepler olduğundan insan haklarından ayrı düşünülmemelidir. Genelde insan haklarının özelde ise kadınların insan haklarının belirtilen şekilde anlaşılamaması yani konuya antropolojik yaklaşımdan uzak bir anlayışla yaklaşılması, bu çalışma içerisinde de detaylıca irdeleneceği üzere özcülük, ayırımcılık ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi olgulara neden olmakta, bu olguların etkisiyle kadınlara yönelik hak ihlalleri süreğenliğini devam ettirmektedir. Öte yandan bu olgular toplumsal sistemde belirleyici olan, iki güç olarak birlikte ilerleyen medya ve siyaset tarafından çeşitli şekillerde, gizil ya da açık olarak yeniden üretilerek desteklenmektedir. Nitekim medya ve siyaset alanlarında yapılan kadın araştırmaları bu düşünceyi desteklemektedir. Bu çalışma, öncelikle "Medya ve Kadınlar" başlığı altında, "Medya: Tanımı ve Türleri", "Medyada Kadın Temsilleri ve Cinsiyetçiliğin Yeniden Üretimi", "Eleştirel Kuram, Kültür Endüstrisi ve Kadın", "Dizi ve

Reklamlarda Kadın Temsilleri" gibi başlıklarla ve özellikle eleştirel kuram teorisyenlerinden Theodor W. Adorno'nun, Max Horkheimer'ın, Herbert Marcuse'un ve Michele Foucault'nun düşüncelerinden hareketle medya-kadın ilişkisini detaylı bir şekilde irdeleyerek, medyanın kadınların insan haklarının ihlal edilmesine nasıl aracılık ettiğini bilimsel verilerin ışığında açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır.

Çalışma, medya-kadın ilişkisini eleştirel bir yaklaşımla açıklığa kavuşturduktan sonra medya-siyaset arasındaki ideolojik ve ekonomik sebeplerle oluşan karşılıklı ilişkiye, medya kuramlarından hareketle, kadınların insan hakları bağlamında Harold Dwight Lasswell, M. E. McCombs ve D. C. Shaw, Louis Althusser gibi iletişim bilimcilerin tespitleriyle derinlik kazandıracaktır. Böylelikle medya ve siyaset arasındaki organik bağa dikkat çekilecek, bu bağın toplumsal yaşantıdaki "kadın"a yönelik kavrayışı nasıl ve ne yönde etkilediği irdelenecektir. Öte yandan, siyaset-kadın ilişkisi, "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları Mücadelesi", "Siyasi Alan ve Kadınlar", "Türkiye'de Siyasal Katılımın Kadın Tarihi" gibi başlıklarla açıklığa kavuşturulmaya çalışılacak, bu ilişkinin aslında siyasal ideolojilerin güdümünde olduğuna, diğer bir deyişle, yanlılığına dikkat çekilecektir. Diğer taraftan, kadının siyasi alanda yetersiz temsiliyeti istatistiki verilerle ortaya konarak, kadınların siyasi alanda uğradıkları hak ihlallerinin toplumsal izdüşümü analiz edilecektir. Kadınların insan haklarını, geniş bir alan yazın araştırmasına dayanarak teorik planda ele alacak olan bu çalışmada, son olarak kadınların insan hakları, medya-siyaset-kadın üçgeninde Türkiye'deki kadın siyasetçilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden kesitlerle ele alınacak, bu üçgenin toplumsal yaşam pratiğine nasıl yansıdığı irdelenmesi amaçlanacaktır.

BÖLÜM 2. İNSAN HAKLARI VE KADINLARIN İNSAN HAKLARI

İnsan hakları düşünenin, yani insanın dünyaya ilişkin durumunu kapsayan "düşünsel var olandır". Diğer kavramlar gibi insan hakları da insanın belli bir durumu ya da insanlık durumunu anlayıp, anlamlandırmasına olanak sağlamakta, böylelikle bilginin çoğalmasını sağlamaktadır. Yine var olan tüm kavramlara benzer şekilde insan hakları kavramı da bazı erekleri olan eğitim vasıtasıyla edinilen ve öğrenilen bir kavram olarak varlık göstermektedir. İnsan haklarının nasıl bir kavram olduğunu bu önermelerden hareketle açıklayan Çotuksöken, insan hakları kavramının insanın kendisiyle ilişkisinde, diğer insanlarla ilişkisinde, diğer canlılarla olan ilişkisinde, yine insanla bağlantılı olarak canlı-cansız tüm dünya ile ilişkisinde ortaya çıktığını belirtmektedir (Çotuksöken, 2012, s. 23). İnsanın kendisiyle olan ilişkisini kendine ilişkin kararları, öz kontrolü, duyguları ve duygularına hakimiyeti, yaşamını kendi istediği şekilde idame ettirmesi ve kendine ilişkin eylemleri oluşturmaktadır. Bu ilişki, Kuçuradi'ye göre aynı zamanda "kişinin başkalarına yönelik eylemlerinin oluşmasında, en belirgin şekilde de bir eylemin değerini belirleyen noktalarda rol oynar" (Kuçuradi, 2015, s.156). Başkalarına ilişkin eylem, söylem ve düşünceleri, onlara yönelik muameleleri de diğer insanlarla olan ilişkisini oluşturmaktadır. Çotuksöken'e göre, insan hakları sadece insanın kendisiyle ya da diğer insanlarla ilişkisinde görülmemekte insanın insan olmayanla olan ilişkisinde de görülmektedir, çünkü "insanın insan olmayanla kurduğu her türlü ilişki dönüp dolaşıp yine insan dünyasına yansımaktadır (Çotuksöken, 2012, s. 24). O halde "bilen, yapıp-eden, tavır takınan, değerleri duyan, isteyen, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, konuşan, devlet kuran bir varlık olarak" (Mengüşoğlu, 2017, s. 19) insan, her eylemiyle insan haklarını ya korumakta ya da ihlal etmektedir.

Siyasi, felsefi ve hukuki zeminlerde açıklanmaya çalışılan insan hakları kavramı tarihsel ve kavramsal gelişimini sürdüregelmekte, bu bağlamda insan haklarının pek çok tanımıyla karşılaşılmaktadır. Anıl Çeçen, insan hakları kavramını insanın toplumsal hayata geçiş süreciyle ilişkili olarak yöneten ve yönetilen ayırımı noktasına ele almaktadır. Çeçen'e göre, insanlığın insan hakları için verdiği çabanın tarihi çok eskilere dayanmakta, bu çabanın temelinde de insanın kendiyle olan savaşı bulunmaktadır. Ruhsal yapısı itibariyle kendini sürekli olarak yenilemek ve aşmak isteyen insan, kendine verdiği savaşın neticesinde toplumsal hayata geçmiş, toplumsal hayatın dinamikleri içerisinde insana çeşitli haklar tanınmıştır. Toplumu oluşturan bireylerin hak ve özgürlüklerinin tartışılması da yöneten ve yönetilen ayırımının ortaya çıkması aşamasında olmuştur. İnsan hakları, toplumların karşısına bir sorun olarak ilk kez, yönetim olgusunun gerçeklik kazanmasıyla çıkmıştır. Kendiyle olan mücadelesini sürdürmeye devam eden insan kendisini ilkellikten kurtarıp, uygar bir dünyaya taşımanın yollarını aramış bu suretle haklarının bilincine varmıştır. Bu hakları elde edip, toplumsal gerçeklik kazandırabilmek için de mücadelesine devam etmektedir (Çeçen, 1990, s. 242).

Çeçen, insan haklarını umursamaz, suskun, çevresiyle ilgilenmeyen, üretmeyen ve tepkisiz insanların ürünü olmadığını, aksine tepkide bulunabilen, gerçekleri ve inandıklarını söyleyebilen, düşünsel gelişimini sürdürmeye çalışan, inandığı gibi yaşamak isteyen, toplumsal hayatın her aşamasına katılarak etkinlik gösterebilen aktif, kendini gerçekleştirmiş insanların ürünü olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeyle bağlantılı olarak ekonomik ve siyasal çıkarları ön planda tutan yönetimlerin suskun, tepki gösteremeyen insan tipi arayışında olduklarını ve insanları baskı altında tutabilmek, dar bir dünya görüşünün içerisinde sıkıştırabilmek, insanları siyasetten uzaklaştırabilecek depolitizasyon süreçlerini uygulamaya geçirebilmek için her yolu denediklerini öne süren Çeçen, bu yönetimlere karşı olan kitlelerin, insan haklarına giden yolları aradıklarını ve her türlü engele karşı bu yolları açık tutmaya çalıştıklarını, sözü edilen yönetimlerin engellemelerine rağmen her türlü siyasi gelişmenin içerisinde yer alarak hak arayışını sürdürerek toplumsal haklar mücadelesini canlı tuttuklarını belirtmektedir. (Çeçen, 1990, s. 242).

Kuçuradi'ye göre insan hakları, bir yönüyle kamu yaşamında insanlar arası ilişkileri düzenleyen, insanların diğer insanlara nasıl muamele etmelerini gerektiğini belirleyen davranış normları ve kamu yaşamında doğru eylemlerin asgari koşullarını dile getiren muamele etme ilkeleridir (Kuçuradi, 2016, s.67). Bu önerme, Çeçen'in yöneten-yönetilen ayırımı noktasında ele aldığı insan hakları kavramına genişlik kazandırmaktadır: İnsanlığın insan hakları uğruna verdiği mücadelenin kapsamında, sadece bireyi yönetime karşı korumak olmadığı gibi insan haklarını korumak sadece yönetimin de sorumluluğu değil, birey olarak herkesin sorunudur. İnsan hakları toplumun tek tek tüm bireyleri içindir ve her birey hakkının güvence altına alınmasını talep ederken diğer taraftan bu güvenceyi toplumun bütün bireyleri için de talep etmelidir. Diğer yandan insan, düşünen ve sosyal yapısı itibariyle toplum içerisinde yaşamak zorundadır. İnsan diğer insanlarla olan ilişkilerini toplum içerisinde yaşamanın bazı gerekliliklerine göre düzenlemektedir (Karakoç, 2008, s. 4).

İnsanın toplumsal bir varlık olduğu düşüncesi Aristoteles ve Platon'un insan anlayışlarında da yer bulmaktadır. Tuncay Ceylan'ın aktarımıyla, "Platon'a göre insan doğası gereği sosyal ve siyasal bir varlıktır. Toplumların varlık nedeni, insanların tek başına kendi kendine yetememesi, yetkin olamaması ve diğer insanlara gerekseme duymasıdır" (Ceylan T. , 2006, s. 166). Aristoteles'e göre ise, bütün varlıkların kendi özünde bir "iyi" vardır. Varlıkların bütün eylemleri o iyiyi bulmaya yöneliktir. Bütün varlıkların eylemleri o iyiyi bulmaya yönelikse, insan da kendi içindeki iyiyi bulmaya yönelir ve içindeki iyiyi ortaya çıkarır (Senemoğlu, 2016, s. 52). Devamında Aistoteles, "hiç kimse bütün iyilere sahip olmayı tek kendisi için tercih etmese gerek, çünkü insan toplumsal, doğası gereği birlikte yaşamaya yatkın" diyerek, insanın doğal yapısı gereği toplumsal, yani birlikte yaşamaya yatkın bir varlık oluğuna vurgu yapmaktadır (Senemoğlu, 2017, s. 188). İnsanın sosyalliğini açıklayan bu düşünceden hareketle, yapısı gereği diğer insanlarla birlikte yaşayan insanın, diğerlerine karşı sorumluluğunun olduğu, bu karşılıklı sorumluluğun da insan haklarının gerçeklemesine katkısının çok önemli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Hem bireysel yaşantıda hem toplumsal yaşantıda insan haklarını korumanın yolu insan hakları kavramanın nasıl bir kavram olduğunu, neyi ifade ettiğini, her bir insan için neler talep ettiğini bilgisel düzeyde anlamaktan geçmektedir. Bu bağlamda

Kuçuradi, kavramların içeriğinin bulanık olduğu halde herkes bu kavramları bildiğini sanınca kavramların tehlikeli olacağını vurgulamakta, insan hakları kavramının da "korkarım insan hakları kavramı tehlikeli olmuştur bile" diyerek tehlikeli bir hal almaya başladığına dikkat çekmektedir. Kuçuradi'ye göre, felsefe bu kavramları yeniden ele almalı, içeriklerini etraflıca analiz etmelidir (Kuçuradi, 2016, s. 1). Çotuksöken ise genel olarak tüm kavramların anlaşılması gerektiğine dikkat çekmektedir: "Kavram, düşünmenin en küçük birimidir. Nasıl ki dış dünyada –bir bakıma–en küçük birim nesne ise, düşünmede de –yine bir bakıma–ona (nesneye) karşılık gelmek üzere, en temel, en küçük öğe kavramdır" (Çotuksöken, 2002, s. 44). Bu bağlamda insan hakları kavramının anlaşılabilmesi için de öncelikle bu hakların taşıyıcısı ve gerçekleştiricisi olan "insan" ve "hak" kavramlarının açıklığa kavuşması gerekmektedir. İnsan hakları kavramının insanlığa neler sunduğu "hak" ve "insan" kavramlarında gizlidir. İnsanın davranış, eylem ve tutumlarının belirleyicisi de kavramlardan ne anladığıdır. Kavramlardan anlaşılanlar, düşüncede tasarlanıp eylem ve söyleme dönüşürler. (Gedik, 2011, s. 18).

Çeçen, insan hakları kavramının ifade ettiği anlamı bütünsel olarak açıklayabilmek için, insan nedir? insan kimdir? sorularının yanıtlanması gerektiğini belirtmektedir. Çeçen'e göre değişen koşullar içerisinde bu soruların cevapları bulunmadığı müddetçe insan hakları kavramının tanımı da eksik kalacaktır, çünkü insan hakları kavramının temelinde insan olgusu yatmaktadır (Çeçen, 1995, s. 9). Diğer yandan bir toplumda insan için yapılan tanımlama o toplumun bizatihi insan hakları yaklaşımına olan hassasiyetini de içermektedir (Yergin, 2018, s. 181). Önemi bakımından, antikçağ felsefesinden, modern çağ felsefesine kadar hemen hemen tüm filozoflar siyasetin öznesi olarak, hukukun öznesi olarak, eyleyen bir varlık olarak insan hakkında bir belirleme yapabilmek için "insan nedir" sorusunun yanıtıyla ilgilenmişlerdir. Hukuk felsefesinde, siyaset felsefesinde, bilgi felsefesinde, etikte kaydedilen ilerleme, insanın ne olduğuyla ilgili kabuller temel alınarak mümkün olmuştur. "İnsan nedir?" sorusu bağımsız bir felsefe disiplininin yani felsefi antropolojinin baş sorusudur (Ketenci & Topuz, 2013, s. 2).

Bu bağlamda Mengüşoğlu'nun bu soruyu felsefi antropoloji temelli insan yaklaşımıyla yanıtladığını ifade eden Yakup Kahraman, Mengüşoğlu'nun insanı

parçalayıp, farklı yönlerine göre değerlendiren ve buna göre bir insan tanımlaması ortaya koyan yaklaşımları eleştirdiğini, bu türden değerlendirmeler için *masa başı felsefesi* tanımlaması yaptığını belirtmektedir. Soyut, kavramsal, tek yönlü insan tasarımı yerine somut insan varoluşunun anlamını, bilimsel ve antropolojik veriler ışığında ortaya koyma çabası felsefi antropoloji temelli insan yaklaşımının en önemli özelliğidir. Kahraman'ın aktarımıyla: Mengüşoğlu'ya göre insana ait evrensel ilkelerin bulunabilmesi insanın somut varlık bütününün ortaya konulabilmesi ile mümkündür (Kahraman, 2018, s. 1-12). Mengüşoğlu felsefi antropolojinin insanı, insanın biyolojik özelliklerinden, iç hayatından, ruh ile beden arasındaki ilişkiden, süje ve bilinç alanlarından değil, insanın somut varlık-bütününden, bu varlık-bütününde temelini bulan varlık-koşullarından, fenomenlerinden hareket ederek ele aldığını ifade etmektedir:

> Bu fenomenler insanın bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biyopsişik bir yapıya sahip olan bir varlık olduğunu gösteriyorlar. İşte biz bütün bu fenomenlere insanın varlık-koşulları adını veriyoruz (Mengüşoğlu, 2017, s. 19).

Felsefi antropolojisini ontolojik temellere dayandıran Mengüşoğlu, diğer teorileri geist, gelişme, eksiklikler varlığı, kültür gibi kavramlardan hareket ettikleri, antropolojik fenomenlere uygun olarak incelemekten uzak kaldıkları ve onları zorlayarak çözmeye çalıştıkları için eleştirmiş ve yeterli bulmamış, ontolojik temellere dayanan antropolojiyi şöyle açıklamıştır:

> Ontolojik temellere dayanan antropoloji, insan problemlerini yeni bir görüşten kalkarak ele alıyor. Yeni bir görüşle insan fenomenlerini inceleyecek olan bir antropoloji ne metafizik geist kavramından ne Darwin'ci bir gelişme kavramından ne herhangi bir psişik yetenekden; ne insanda bulunduğu kabul edilen organ-eksikliğinden, bir organ ilkelliğinden, bir gecikmişlik (reterdasyon) olayından, ne de sınırlandırılması güç olan bir kültür kavramından hareket ediyor. Bu antropoloji, ön yargısız, yalın, naif bir görüşten kalkar; herhangi bir ön varsayıma başvurmadan saptanabilen, temelini insanın somut varlığında, somut yapıp-etmelerinde bulan fenomenleri ele alır. Bu fenomenler ne sadece psişik ne de biyolojiktirler. Bir bütün olarak

> incelenmesi istenilen somut insan ne demektir? Bunun anlamı şudur: İnsan bilim tarafından uydurulmuş bir kavram değildir; o bütün yapıp-etmeleriyle birlikte öteki var olan şeyler yanında yerini alan bir varlık alanıdır (Mengüşoğlu, 2017, s. 74-75).

Mengüşoğlu, insanın bir bütün olarak fenomenleri yani başarıları bağlamında ele alınması gerekliliği üzerinde durmaktadır: Bir bütün olarak somut insan, Nietzsche'nin adına "varlık koşulları" dediği yapıp-ettiklerinin ürünü olan fenomenlerinde yani başarılarında anlaşılıp, kavranabilir. İnsan varlığının taşıyıcısı olan bu fenomen ve başarılar olmadan insan yaşayamaz. İnsanın olduğu her yerde bu fenomenler de vardır. İnsanın ilkel ya da gelişmiş olması bu fenomenlerin her yerde, her zaman olacağı gerçeğini değiştirmez. Sadece bir derece farkından söz edilebilir. Bir insan grubunun ilkelliği ya da gelişmişliği başarılarının da ilkel ya da gelişmişliğini gösterir (Mengüşoğlu, 2017, s. 76). Yaylagül Ceran'ın yorumundan hareketle şöyle açıklanabilir: İnsanı özel bir varlık alanı olarak ele alan ve bu varlık alanından hareket eden ontolojik temelli antropolojiye göre insanın varlık alanı tanımlaması, insanın varlık koşulları olan, insan fenomenlerini yani başarılarını ifade eder. Bu fenomenler de insanın somut bir varlık bütününde ve yaşayan insanda var olan; bilgi, sanat, eğitim, devlet kurma gibi insan eylemlerine dayanan insan ürünleridir. Yani bu fenomenler; ne sadece psikolojik, fizyolojik, biyolojik fonksiyonlar ve yetenekleriyle ele alınan insanda, ne sadece ruh ve beden arasındaki ilişki içerisinde ele alınan insanda, ne sadece geist, logos, akıl, ide gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılan insanda, ne de sadece eksiklikler varlığı olarak kabul edilen insanda vardır. İnsan var oldukça bu fenomenler de insanın somut bir varlık bütünü oluşunda var olacaklardır (Ceran, 2011, s. 546).

Kuçuradi, insanın ürünü olan fenomenler ve başarıları insanın özel varlık alanından hareket ederek açıklamaktadır: İnsanın özel varlık alanı, onun diğer canlılar arasındaki özel yeridir. Bu özel yeri ona sağlayan da onun özelliklerinin bütünü yani diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. Bu olanaklar da insana özgü etkinlikler ve bu etkinliklerin ürünü olan fenomenler ve başarılar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Buradan hareket edildiğinde insana ait olan fenomenler ve başarıların insan hakları kavramıyla bağı da görünürlük kazanmaktadır. Kuçuradi'ye göre insan türünün davası ve insan

olan herkesin ödevi, insanın yapısal özelliklerini koruyarak olanaklar bütünü olan insanın fenomen ve başarılarını gerçekleştirmesi ve geliştirmesini sağlamak suretiyle insan haklarını korumaktır (Kuçuradi, 2016, s. 2).

Her tek insanın yukarıda sözü edilen, insan haricinde hiçbir canlıda bulunmayan, insana özgü, insansal olanaklarını gerçekleştirip, geliştirebilmesi hak olarak ortaya çıkmaktadır. Hak kavramının çeşitli disiplinler tarafından tanımı yapılmıştır, bu bakımdan pek çok tanımı bulunmaktadır. Felsefe tarihine bakıldığında bazı kavramların hak kavramı bağlamında ele alındığı görülmektedir. Bu kavramlardan en öne çıkanı adalet kavramıdır. Ali Osman Gündoğan adalet ve hak arasında özsel bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Gündoğan'a göre hak adaletin önkoşuludur. Adaletin bir olgu, bir değer, bir durum olarak mevcudiyeti bir diğer deyişle, kavramın toplumsal yaşantıda gerçeklik kazanması hakların gerçeklik kazanmasına bağlıdır. Gündoğan'ın ifadesiyle bunun nedeni "her adalet arayışı ve adalet talebinin, bir hak ihlalinin sonucu" olmasıdır (Gündoğan, 2021, s. 82).

Bu bağlamda Kuçuradi, Platon'un adalet kavramına ilişkin tanımından hareketle adalet ve hak arasındaki bağı gün yüzüne çıkartmaktadır. Platon'un tanımına göre adalet, "her birine gerekeni, borçlu olanı vermektir" (Kuçuradi İ. , 2016, s. 34). Kuçuradi'ye göre adaletsizlik ise, insanların insanlara borçlu olunanları bulduğu yer, yani temel insan hakları ilkelerinin türetildiği yerdir. Hak çiğneme ya da hakları göz ardı etmekle ilgili olan adaletsizlik, mevcut koşulların kişilerin ya da grupların insansal olanaklarının gerçekleştirmelerine elverişsiz olması ya da doğrudan doğruya engel teşkil etmesidir. Adaletsizlik durumundan türetilen talep ve ilkeler yani insan hakları adalet fikrini kavramlaştırmayı mümkün kılmaktadır. Adalet kişilerin ve insan türünün gelişmesini sağlayacak koşulların sürekli olarak oluşturulmasını yani ülkeler ve dünya düzeyinde insan haklarının korunmasını talep eden bir üst ilkedir. Haksızlıklar adaletsizlik durumunu, hakları koruma talebi ise adalet fikrini oluşturur (Kuçuradi, 2016, s. 34).

Hukuki bir terim olarak ise en genel anlamıyla, kişilere hukuk tarafından tanınan ve yine hukuk tarafından korunan yetkilerdir. Hakların konusu eşya ve kişiler, sahipleri ise gerçek ve tüzel kişilerdir. (Ceylan N. A., 2001, s. 220). *İnsan Hakları ve*

Kamu Özgürlükleri isimli kitapta bulunan hak kavramına ilişkin tanımlardan hareketle: İrade teorisinin destekçilerinden Bernhard Windscheid'a göre hak, hukuk tarafından bahşedilmiş irade yetkisidir. İradenin hukuk tarafından bahşedilmediğini, zaten insanda var olduğunu ileri süren menfaat teorisine göre de hak, korunan çıkar anlamına gelmektedir. Ancak bu tanım da eksik bulunmuştur. Çünkü hak kavramı menfaatten ibaret değildir. Menfaat yolundaki araç, menfaate ulaştıran yoldur. İmmanuel Kant'a göre, "Hukuk bir bireyin özgür iradesi ile diğer bireylerin özgür iradelerinin özgürlük kuramına göre uyum içinde konulması yolundaki kuralların toplamıdır". Buradan hareketle Kant'ın hak kavramına getirdiği tanımı ise şöyledir: "bireyin diğer bireylerle bağdaşabilir özgürlüğüdür. Hak hukuk düzenince tanınmış, sınırları, konusu, kullanılan şekil ve koşulları gösterilmiş, yararlanılması toplumca sağlanmış özgürlükler"dir (Kant'tan Aktaran: Mumcu & Küzeci, 2005, s.12).

Kemal Gözler'e göre hak, özgürlüğü somutlaştırma aracı, özgürlüğün gerçeklik kazandığı halidir; özgürlüğün sağlanması için anayasa ve kanunlarca tanınan yetkilerdir. Gözler, hak kavramını anayasal zeminde de ele alarak, hak kavramının anayasanın kişiye tanımış olduğu irade kuvveti ve isteme yetkisi anlamına geldiğini belirtmektedir. Diğer yandan hak ve özgürlük kavramlarının içerdikleri anlam bakımından aynı gibi gözüktüğünü fakat farklı anlamlar taşıdığını ifade etmektedir: Hak somut, özgürlük soyut bir kavramdır. Hakkın gerçekleşmesi için diğer kişilerin ya da devletin hak sahibi olduğunu düşündükleri kişi lehine bazı edimlerde bulunmaları gerekirken, özgürlüğün gerçekleştiricisi bizatihi kişilerdir. Bunun için devlet ya da diğer kişiler bir şey yapmamalıdırlar. Türkiye anayasasına bakıldığında böyle bir ayırımın görülmediği, bu kavramların bazen birlikte kullanıldığına, bazen de birbirlerinin yerine kullanıldığına rastlanmaktadır (Gözler, 2000, s. 205). Durmuş Tezcan ve arkadaşları ise, hak kavramının iki temel siyasi ve ahlaki anlam taşıdığını ileri sürerek bir tanım getirmişlerdir:

> Genelde hak kelimesinin, gerek İngilizcede (right), gerekse başka dillerdeki karşılığında (örneğin İtalyanca "diritto", İspanyolca "derecho", Fıransızca "droit") iki temel ahlaki ve siyasi anlam taşıdığı söylenmektedir: doğruluk ve yetki. Doğruluk, bir şeyin ya da eylemin doğru, haklı olmasını; yetki ise, bir kimsenin bir hakka sahip olmasını ifade eder. Hak, hukuk düzenince tanınmış, sınırı, konusu, kullanılma şekil ve koşulları gösterilmiş, yararlanılması

toplumca sağlanmış özgürlüktür veya hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetkidir (Tezcan vd., 2016, s.28).

Reşit Gürbüz, temelini hukuktan alan tanımların kişinin hakkının sadece devletlerin hukuk düzeninin insafına ve anlayışına bıraktığı görüşünden hareket ederek bu tanımları eksik bulmaktadır. Gürbüz'e göre insan hakkı, yukarıdaki hak tanımlarının dışında ve üstündedir. Gürbüz, insanların, devletlerin istedikleri şekilde yetki verip, istedikleri zaman bu yetkileri sınırlama getirmelerine ve geri almalarına tepki göstermeleri neticesinde "devletin koyduğu hukuk kurallarının üstünde, bütün insanları kapsayan, değişmez birtakım evrensel hukuk değerinin var olduğu" düşüncesiyle alışılmışın dışında bir hak anlayışı doğduğunu ifade etmektedir. Bu hak anlayışı bütün insanların sadece insan oldukları için sahip olması gereken ideal hakları benimser ki, bu hakları kullanmakta bütün bireyler eşit ve özgürdür (Gürbüz, 20018, s. 4). Mehmet Merdan Hekimoğlu da benzer şekilde insan haklarının salt hukuki çerçevede ele alınmasının sığ ve yüzeysel bir insan hakları anlayışı olduğunu ifade etmektedir. Hekimoğul'na göre bu anlayışa dayalı insan hakları, felsefi ve etik açıdan özü ve niteliği bakımından çok derin anlamlar ihtiva eden insan hakları kavramının çok gerisinde kalıp, gerçek manasından uzaklaşmakta ve yetersiz kalmaktadır. Temelini sadece hukuktan alan insan hakları, insanın haysiyetini, özgürlüklerini korumaya yönelik, kurumsal ve idari güvencelerle donatılmış haklardır. Bu hakların mevcudiyeti ve devamlılığı pozitif hukukun belirlediği düzenleyici normlara bağlıdır. Oysa felsefi ve etik temelli insan hakları insanın sadece insan olmasından kaynaklanan, hiçbir sınırlama konulmadan, doğuştan hatta ana rahmine düştüğü andan itibaren sahip olduğu ne devlet tarafından ne de diğer bireyler tarafından dokunulmayan doğal haklardır (Hekimoğlu, 2003, s. 77).

Bu bağlamda Kuçuradi ise insan haklarının pozitif hukuk normlarının türetileceği temel normlar olduğunu belirterek pozitif hukukun insan haklarından referansla oluşturulması gerektiğine dikkat çekmektedir. Pozitif hukukun "birbiriyle kaçınılmazcasına çatışan kişisel ve grupsal çıkarları korumak için bir cambazlık zemini olmaması, adaleti gerçekleştirmeyi ve insan onurunu korumayı amaçlayan normlardan oluşması" için insan hakları pozitif hukukun öncüllerini oluşturmalıdır

(Kuçuradi, 2016, s. 67). Türkiye Anayasalarına bakıldığında "insan haklarına saygılı" ve "insan haklarına" dayalı ibareleriyle karşılaşılmaktadır. Türkiye'de kullanılan anayasalardan olan 1961 Anayasasında insan hakları, Cumhuriyetin niteliklerini belirleyen II. maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir" şeklinde düzenlenmiştir. Şu anda kullanılan 1982 Anayasasında ise, Cumhuriyetin niteliklerini belirleyen II. maddede Devlet, "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir" şeklinde tanımlanmıştır. Hukukçular arasında tartışma sebebi olan "dayalı" ve "saygılı" ibareleri farklı şekillerde değerlendirilmiştir: Kimi hukukçular her iki ifade arasında anlatım farklılığından başka bir fark olmadığını, içerdikleri anlam bakımından ile aynı olduklarını ileri sürerken; kimileri köklü bir fark olduğunu basit bir anlatım farklılığından öte derin bir anlam farkı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Yanık M. , 2008, s. 1148).

Bu değerlendirmelerden Mümtaz Soysal'a ait olanı, sözü edilen iki ibarenin anlam bakımından birbirlerinden farklı olduğu üzerinedir: Soysal'a göre, insan haklarına dayalı devlet "bu inanç üzerine kurulmuş olan, insanı temel değer olarak kabul eden, kendi varoluş nedenini insan haklarının korunması ya da gerçekleştirilmesi amacına dayandıran devlet demektir" (Soysal'dan Akataran: Gözler, 2000, s. 121). Soysal, insan haklarına saygılı devlet için, insan haklarının artık devletin temeli olmaktan çıktığını, devletin başka amaçlar için varlık gösterdiğini, insan haklarına olan saygının da sadece karşılaşıldığında selam verir mahiyette bir saygı olduğunu ileri sürmektedir (Soysal'dan Aktaran: Gözler, 2000, s.121). Bir diğer hukukçu Ergun Özbudun ise, bir devletin insan haklarına saygılı olması veya insan haklarına dayalı olması arasında bir anlatım farklılığından başka hiçbir fark olmadığını, her iki ifadenin ihtiva ettiği anlamın ve yaklaşımın aynı olduğunu ifade etmektedir (Özbudun, 2004, s. 61). Kuçuradi tarafından belirlenimi yapılan ve aşağıda gösterilen, insan hakları normları ve hukuk, kültürel-ahlaksal normlar arasındaki farklar, devletlerin insan haklarına dayalı bir yaklaşım içerisinde olmaları gerektiği düşüncesini desteklemektedir:

- İnsan hakları, insanın doğal olanaklarının değerinin bilgisinden türetilen normlardırlar. İnsan olan herkes için belli muamele talepleri getirmektedirler. Kültürel normlar ise belli bir grup ya kişinin çıkarlarını korumayı amaçlamaktadırlar. Hukuk normlarının çoğu da bu kültürel normlardan oluşmakta ya da kültürel normların yasalaşması olmaktadır. Oysa insan haklarının bilgisel ve değersel özelliği bu hakların pozitif hukuku oluşturan normların türetileceği temel normlar olarak kullanılmalarını gerekli kılmaktadır.
- İnsan hakları insanların nasıl muamele görmelerini ya da görmemeleri gerektiğini dile getirmeye çalışan muamele görme ilkeleridir. Bundan dolayıdır ki, insan hakları yasama için temel normlardır.
- Sosyal hayatta insanlar arası ilişkileri düzenleyen muamele etme ilkeleridir. İnsanların birbirlerine insanca, insana yakışır şekilde muamele etmelerini talep eden ilkelerdir.
- Devlet açısından bakıldığında insan hakları, devletin temel ödevlerini dile getiren taleplerdir. Devletlerin ödevleri insan haklarına uygun şekilde yasalar çıkartmak, bu yasaları yürürlüğe sokmak, bu yasaları tek tek durumlarda uygulayacak olanların bunu yapabilmek için eğitimlerini sağlamaktır (Kuçuradi, 2016, s. 66-68).

Kuçuradi ortaya koyduğu bu farklarla insan haklarının muamele etme ve muamele görme ilkeleri olduğuna bir kez daha dikkat çekmekte, bu ilkelerin kişilerin sahip oldukları insansal olanakları gerçekleştirip, geliştirmesini talep eden ilkeler olduğunu vurgulamaktadır: "İnsan hakları her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirirler. İnsanları diğer canlılardan ayıran özelliği sahibi olduğu olanaklarıdır. İnsan hakları hangi koşulda olursa olsun her bir insanın bu olanaklarını gerçekleştirmesini ve geliştirmesini aynı zamanda engellenmemesini talep eden ilkelerdir" (Kuçuradi, 2009, s. 233). İnsan hakları nedir? sorusunun yanıtı Kuçuradi'ye göre:

> "İnsan hakları" dediklerimiz her şeyden önce bir fikirdir, insan aklının ürettiği bir düşünce. Şu düşünce: insanlar insan oldukları için –yediğimiz ekmeği yapmış, her an kullandığımız elektriği bulmuş, bazılarımızın okuduğu Küçük Prensi yazmış, hakkaniyet düşüncesini getirip ombudsman kurumunu kurmuş bir türün üyeleri oldukları için –belirli bir şekilde: insanın bu tür yapısal olanaklarının gerçekleştirilmesini olanaklı kılan bir şekilde muamele görmeli. İnsanlar böyle olanaklarını gerçekleştirebilecek şekilde muamele görmelidir, çünkü yaşamda insanların çoğu başka insanlara bu şekilde muamele etmiyor (Kuçuradi, 2016, s. 70).

Kuçuradi tarafından öne sürülen "insansal olanak" kavramı Halil Kalabalık tarafından potansiyel olarak ele alınmaktadır. Kalabalık, insan haklarının insanın sahip olduğu potansiyelin korunmasına yönelik üstün ahlaki iddia ve talep olduğunu ifade etmektedir. Kalabalık'a göre, hareket noktası birey olan insan hakları, bireylerin yaşamlarını idame ettirmek için gerekli asgari şartları sağlamayı amaçlamaktadır. Hem merkezinin hem edindiği sorunun insan olması niteliğiyle insan hakları, evrensel ölçekte tanımlanmakta ve uluslararası düzenlemelere konu olmaktadır. İnsan hakları, insanların sadece insan olmalarından kaynaklanan haklarıdır: Hangi dini, zümrevi, ulusal ve mesleki topluluktan olursa olsun; cinsi, dili, rengi ne olursa olsun, hangi etnik kökenden olursa olsun her insan için gerçeklik kazanmalıdır. Bu haklar, insanın sadece insan olmak itibariyle sahip bulunduğu değeri korumaya dönük eylem potansiyelinin başkalarınca tanınmasını ifade etmekte, bu potansiyelin her çeşit dış müdahaleye karşı korunmasını gerektiren en üstün ahlaki iddia veya talep olarak varlık göstermektedir (Kalabalık, 2017, s. 10). Gürbüz, doğal hukuk yaklaşımının bir ürünü olan insan haklarının niteliklerini aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

I. İnsan haklarının evrenseldir. İnsanlar bu haklara zaman ve mekâna tabi tutulmaksızın, her zaman her yerde sahiptirler.
II. İnsan hakları mutlaktır. Bu hakların varlığı hiçbir şarta bağlı tutulamaz. Herhangi bir düşünceyle daraltılamaz, engellenemez. Varlıkları inkâr edilemez.
III. İnsan hakları doğuştandır. Bu itibarla insan hakları hukuk temelli insan haklarından tamamen farklıdır. Bu haklar devletlerin oluşturduğu hukuk düzeninden önce var olan haklardır.
IV. İnsan hakları bireyseldir. Dolayısı ile toplulukların değil, toplulukları oluşturan bireylerin her tekinin hakkıdır.
V. İnsan hakları vazgeçilmezdir. İnsanlar bu haklara insan oldukları için sahiptirler. Dolayısı ile bu haklarından feragat edemeyecekleri gibi vazgeçmeleri de mümkün değildir.
VI. İnsan hakları temel haklardır. Bu hakların temel olma niteliği anayasalara temel oluşturması ve kamu politikalarına yön vermesini ifade etmektedir.
VII. İnsan hakları devlete karşı ileri sürülen haklardır. Bu bağlamda bireyi devletin baskısından koruma hedefini taşımaktadır.
VIII. İnsan hakları çoğunlukla özgürlük ile ilgili haklardır. Daha önceden de bahsedildiği üzere hak ve özgürlük kavramı genel olarak bir arada zikredilmektedirler. Tekrar etmek gerekirse, hak olmadan hürriyet olmaz. Hak, hürriyetin somut halidir (Gürbüz, 20018, s. 5).

Görüldüğü gibi insan haklarına ilişkin pek çok tanım geliştirilmiş, belli bir özden hareket edilerek farklı şekillerde nitelendirilmiştir. Bu tanımlar ve nitelendirmelerin yanı sıra insan haklarının devamlı olarak bir gelişim ve değişim içerisinde bulunması bu hakları sınıflandırma ihtiyacını doğurmuş, insan haklarına ilişkin farklı sınıflandırılmalar yapılmıştır. Mahmut Gökpınar'a göre insan haklarına ilişkin sınıflandırmalar farklı şekillerde olsa da hepsinin amacı aynıdır, tüm sınıflandırmaların temeli insan onuruna dayanmaktadır. Hepsinin ortak amacı ve ideali insan onurunu korumaktır. İnsan hakları konularına, kullanış biçimlerine, fonksiyonlarına, hakkın taşıyıcısı ve yükümleyicisine göre sınıflandırılmışlardır. İnsan haklarının bir bütün olma özelliği bu hakların sınıflandırılmasına engel değildir. Bu sınıflandırmalar anlayış kolaylığı, hakların özel gelişimi gibi faydalar sağlamaktadırlar (Gökpınar, 2015, s. 36-66). Bu sınıflandırmalardan en göze çarpanları Alman Hukukçu George Jellinek tarafından öne sürülen statü hakları sınıflandırması[2], Fransız Hukukçu Karel Vasak tarafından geliştirilen hak kuşakları sınıflandırması[3] ve Kuçuradi tarafından geliştirilen kişi ve grup hakları sınıflandırmasıdır.

Kuçuradi, Vasak'ın öne sürdüğü kuşak hakları sınıflandırmasını eleştirmekte, yapılan bu sınıflandırmalarla İnsan Hakları Evrensel Bildirgesindeki (İHEB) insan

[2] 1982 Anayasası ve çoğu demokratik toplumların anayasalarında yapılan sınıflandırmalar Jellinek tarafından oluşturulan üçlü statü hakları tasnifi esas alınarak yapıldığını aktarmaktadır. Ergül'ülün aktarımından hareketle: Bu tasnif; a) negatif sütatü hakları veya koruyucu haklar, b) pozitif sütatü hakları veya isteme hakları, c) aktif sütatü hakları veya katılma hakları şeklindedir. Negatif sütatü hakları veya koruyucu haklar, devlet tarafından ihlal edilmemesi, dokunulmaması gereken haklardır. Bu haklar devlete, olumsuz tutum ve müdahele etmeme ödevi yüklerler. Yaşama hakkı, din ve vicdan hürriyeti, kişi dokunulmazlığı gibi anayasada kişinin hakları olarak belirtilen haklardır. Pozitif sütatü hakları veya koruyucu haklar, devlete yardımda bulunma, katkı sağlama gibi sosyal hayatta bazı ödevler yükleyen sağlık, eğitim, çalışma, sosyal güvenlik gibi haklardır. Bu haklar 1982 anayasasında "sosyal ve ekonomik haklar" olarak ifade edilmişlerdir. Aktif sütatü hakları veya katılma hakları ise, kişilerin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardır. Seçme, seçilme, parti kurma, dilekçe ve vatandaşlık gibi haklar bu haklardandır. Bu haklar da 1982 Anayasasında "siyasi haklar" olarak ifade edilmiş ve oldukça geniş yer verilmiştir (Ergül, 2019, s. 196).

[3] 1979 yılında Fransız hukukçu Karel Vasak tarafından yapılan "hak kuşakları" sınıflandırması da birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakları şeklindedir. İnsan haklarının geçmiş ve tarihsel gelişimini ortaya koymak amacıyla hakların, tarihsel olarak ortaya çıkışları, geçirdikleri evrimler ve gelişmeler dikkate alınarak oluşturulmuştur (Gökpınar, 2015, s. 50). Gözlerin aktarımından hareketle: Birinci kuşak haklar tarihsel olarak ortaya çıkan ilk haklardır. Bu haklar siyasal ve kişisel haklardır. Kişi dokunulmazlığı, konut dokunulmazlığı, düşünce hürriyeti gibi kişi hakları ve seçme, seçilme, parti kurma gibi siyasi haklar birinci kuşak haklara dahildir. İkinci kuşak haklar sosyal ve ekonomik haklardır. Çalışma, dinlenme, emeklilik gibi haklar ikinci kuşak haklar kapsamındadır. Üçüncü kuşak hakları da yeni insan hakları olarak adlandırılmışlardır. Çevre hakkı, kültürel mirastan faydalanma hakkı, kuşaklar arasında nesafet ve sürdürülebilirlik hakkı, ortak mirastan faydalanma hakkı gibi haklar üçüncü kuşak haklar arasında yer almaktadırlar. Tarihsel olarak en yeni haklar oldukları için bu haklara insan hakları da denmektedir (Gözler, 2011, s.512).

hakları anlayışından uzaklaşıldığını öne sürmektedir: "Aldı yürüdü insan hakları kuşakları. Kişilerin yani grupların hoşuna ne giderse kuyruğuna bir hak koymaya çalışıyorlar. Ve insan haklarının sayısında bir enflasyon var, o kadar insan hakkı yok" (Kuçuradi, 2005, s. 41). Kuçuradi, belli bir ölçü kullanılmadıkça pek çok şeye insan hakkı dendiğini ve kodifiye edildiğini ancak belli bir ölçüden hareket edildiğinde bildirgede yer alan pek çok hakkın temel hak olmadığını ifade etmektedir (Kuçuradi, 2005, s. 41). Kuçuradi insan haklarına ilişkin sınıflandırmayı kişi hakları ve grup hakları olarak ikili bir ayırıma tabi tutarak yapmakta, kişi haklarını da doğrudan ve dolaylı olarak tanınan haklar olarak alt başlıklarla ele almaktadır ki, bu haklar temel kişi hakları ve vatandaşlık hakları olarak ortaya çıkmaktadırlar. Doğrudan tanınan haklar, insanın insan olmasından kaynaklanan olanaklarını gerçekleştirip, geliştirmesiyle ilgili haklardır. Bu haklar insanın insana has etkinliklerini gerçekleştirirken herhangi bir engelle karşılaşmamasını talep eden haklardır. Doğrudan haklar, hiç kimsenin işkence görmemesi, köle olarak tutulmaması ve keyfi tutuklanmaması gibi insanın değerine layık şekilde muamele edilmesi isteminde bulunan haklardır (Kuçuradi, 2016, s. 58-59).

Doğrudan haklar, her insanın eşit olduğu temel haklarken, dolaylı haklar bir ülkenin yurttaşlarının eşit olduğu haklardır. Dolaylı haklar sağlık hakkı ve eğitim hakkı gibi kişilerin olanaklarını gerçekleştirmesine aracılık eden, diğer bir deyişle olanakların gerçekleştirilip, gelişmesini sağlayan ön koşullardır. Bu hakların korunması doğrudan tanınan haklarda olduğu gibi kişilere bağlı değil, ülkelerde yapılan düzenlemeler ve siyasi kararlara bağlıdır. Bu haklar sosyal, ekonomik ve siyasi haklar gibi devletin yurttaşlarına sağladığı haklar ve bazen siyasi kararlara bağlı olarak kurulan kuruluşlar aracılığıyla korunmaktadırlar (Kuçuradi, 2016, s. 60). Kuçuradi'ye göre grup hakları temel insan hakkı değildir, belli bir ülkede, belli bir zamanda, belirli koşullar içerisinde temel insan haklarının gerektirdikleridir (Kuçuradi, 2005, s. 41). Kuçuradi grup haklarının azınlık hakları olarak da ifade edildiğini aktarmaktadır. Kuçuradi'ye göre bu haklar, "bir azınlık grubuna tanınan ayrıcalıklı haklar değil, bir ülkede yurttaşların çoğunluğunun sahip olduğu bazı özelliklerden farklı özelliklere - farklı din, farklı dil, farklı etnik kökene- sahip gruplara üye kişilerin kendi insansal olanaklarını geliştirebilmelerini olanaklı kılan kamusal düzenlemelere ilişkin normlardır (Kuçuradi, 2016, s. 144).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında insan hakları kavramının nasıl bir kavram olduğunu, insan ve hak kavramından hareket edilerek bu kavramın ne anlama geldiğini, insan haklarının hangi sınıflandırmalara tabi tutulduğunu açıklığa kavuşturduktan sonra, insan haklarının en eski çağlardan bugüne kadar olan zamana kadar olan süreçte tarih içerisinde yaşanan gelişmelerin etkisiyle nasıl gelişim geçirdiğine tarihi bir seyirle bakmak insan haklarına ilişkin bilginin temellendirilme biçimlerini görmek açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, MÖ. 1776 tarihli ilk yazılı belgelerden biri olan Hammurabi kanunlarından 21. Yüzyıla kadar olan süreç incelendiğinde insan haklarının hep bir dönüşüm ve gelişim içerisinde olduğu görülmekte, insan haklarının her zaman insanlığın bir sorunu ve konusu olduğu anlaşılmaktadır. Hem bugünün dünyasında hem eski çağlarda yaşanan olaylar, insan haklarının her zaman daha ileriye taşıma gereksinmesini doğurmakta, her geçen gün insan haklarına olan ihtiyaç ve gereklilik artmaktadır (Daban, 2019, s. 164-166).

İnsan haklarının tarihsel serüvenini Antik Yunan düşünürlerinin düşüncelerinden başlayarak ele almak mümkündür. Bu düşünürlerin insan anlayışları ve yaklaşımlarının, insanı tahlil etme şekilleri ve insana verdikleri önemin insan haklarına temel olacak özellik taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. O dönemfilozoflarından Aristoteles[4], Platon[5] ve gezici öğretmenler olarak anılan

[4] İnsan haklarının nasıl korunacağı, nasıl gerçeklik kazanacağı ve gerekliliği Aristoteles'in düşünce dünyasında da yer bulmaktadır. Muhtemelen öğrencileri tarafından kaleme alınan *Nikomakhos'a Etik* kitabı örnek gösterilecek olursa bu kitap, adeta kişiler arası münasebetin nasıl olması gerektiğinin ve insan haklarının nasıl korunabileceğinin yol göstericisidir. Aristoteles bu kitapta doğru yaşamın yolları göstermiş, doğru yaşamla ilgili bugüne ışık tutacak çok çarpıcı tahlillerde bulunmuştur. Aristoteles'e göre insan duyguları, arzuları ve ihtirasları doğrultusunda eylemde bulunma temayülündedir. Oysa doğru yaşamanın esası arzu ve ihtirasları kontrol atına almak suretiyle doğruyu tespit edip, itidalli bir şekilde yaşamaktır. Aksi takdirde toplumlarda sulh hayatı ve gerekli olan dinginlik sağlanamaz (Çağlıyan, 2019, s. 367).

[5] Platon insan haklarını devlet-insan anlayışının temeli mahiyetinde olan adalet düşüncesinde temellendirmiştir. Devleti ve insan ruhunu üç ayrı bölüme ayıran Platon devleti, yöneticiler, koruyucular ve üreticiler olarak üç sınıfa ayırırken ruhu da akıllı yan, atılgan ve yürekli yan, arzulayan ve iştah duyan yan olarak üçe ayırmaktadır. Platon'a göre hem devlette hem ruhta yer alan üç unsurun kendine özgün faaliyetleri yerine getirmesi adaleti oluşturmaktadır. Yani Platon'a göre adalet her sınıfın kendi işini yapması, kendi işini en güzel şekilde yapması ve diğer sınıfların işine karışmaması neticesinde ortaya çıkan birlik ve bütünlüktür. Her insanın iyi ve mutlu yaşaması adil bir yaşamla mümkündür. Platon adaleti yaşamın kendisiyle temellendirmiştir. Platon'a göre adalet, toplumdaki bir ilişkinin sembolü olduğu kadar insanın kişiliği ve kimliğine de işaret etmektedir. Tüm insanların iyi ve mutlu olmaları için adil olmaları gerekirken, iyi ve mutlu bir yaşam için de adil bir yaşam gerekliliktir. Buradan hareketle denilebilir ki, insan haklarının talepleri ve insan için gerek gördükleri adaletle vücut bulmaktadır (Çıvgın, 2018, s. 218).

sofistlerin[6] bugüne kadar ulaşan öğretileri incelendiğinde insanın, bazen yönetici-yönetilen arasındaki ilişkiden, bazen sosyal hayatta kişiler arası ilişkiden, bazen akıl-ruh ilişkisinden, bazen insanın sahip olduğu yeteneklerden hareket edilerek anlaşılmaya çalışıldığı görülmekte, insana hep daha iyi ve mutlu bir yaşam sürdürmenin yolları sunulduğu anlaşılmaktadır. Daha ileri zamanlara, 13. Yüzyıla gelindiğinde kralın yetkilerinin sınırlandırılması gerekliğinin fark edilmesiyle,1215 tarihli Magna Carta Libertetum'un (Büyük Hürriyet Fermanı) ilan edildiği görülmektedir. Ersan İnal'a göre Magna Carta'nın etkisi bugünkü anayasal düzenlemelerde dahi görülmektedir. İnal, bu fermanın kralın yetkilerini sınırlandırdığını ve kralın kanunlara uygun davranmasını zorunlu kıldığını ve hukukun kralın arzu ve isteklerinin üzerinde görülmesi gerektiğini öngören bir ferman olduğunu belirtmektedir. İnal'ın aktarımlarından hareketle, Magna Carta hak ve özgürlükler açısından pek çok yenilik getirmiş, insan haklarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda Özellikle 39[7] ve 40[8]. maddelerin insan haklarının gerçeklik kazanmasını sağlayacak şekilde düzenlendiği görülmektedir (İlal, 1968, s. 220).

Yusuf Şevki Hakyemez, 15. Yüzyıla ilişkin gelişmeleri o dönem düşünürleri Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'nun düşüncelerinden hareketle açıklamaktadır. Hakyemez, sözü edilen düşünürlerin modern devletin kurulmasında bireyin aktif katılımı ve katkısına, bireyin devlet karşısında sahip olduğu hak ve özgürlüklere vurgu yapan toplum sözleşmesi anlayışını getirdiklerini, Hoobes'un devlete laiklik fikrini getirdiğini, Rousseau'nun genel irade yaklaşımıyla demokratik teoriye katkılar yaptığını, Locke'un ise liberal devlet teorisini geliştirdiğini

[6] Antik Yunan düşünürlerinden sofistler, belirli bir ücret karşılığında dersler veren gezici öğretmenler oldukları için eleştirilmiş ve sofistlik terimi zaman zaman "bir doğruya ulaşmak için değil de tartışmış olmak için tartışma tavrı: aldatmayı, ikna etmeyi, sözün etkisiyle inandırmayı hedefleyen akıl yürütme tarzı; maddi çıkar sağlamak amacıyla kandırma faaliyeti, tartışma, incelikli ve yanıltıcı argüman teknikleri için kullanılan" (Yıldızdöken, 2017, s. 193) bir terim olmuştur. Buna karşın sofistler tabiat felsefesinden ziyade insana ve insanın yapabileceklerine yönelmişlerdir. İnsan ile meşgul olup, insana ait bilgi, psikoloji ve etik meselelerle ilgilenmişlerdir. İnsanı fikir, temayül, irade, özel ve genel faaliyetleri içerisinde ele alarak insanın daha fazla gelişmeye açık hale gelmesini amaçlamışlardır (Yörük, 1948, s. 864).

[7] 39. Madde: "Eşitlerinin kanuni bir hükmü veya bir memleket kanunu olmadan hiçbir hür kişi tevkif veya hapsedilemeyecek, haklarından ve mallarından mahrum bırakılamayacak, kanun dışı edilemeyecek, sürülemeyecek, herhangi başka bir şekilde kötü muameleye maruz bırakılamayacaktır. Hiçbir hür kişiye zor kullanmayacağız ve başkalarının zor kullanmasını istemeyeceğiz" (İlal, 1968, s. 220).

[8] 40. Madde: "Hak ve adaleti kimseye satmayacağız, reddetmeyeceğiz ve geciktirmeyeceğiz" (İlal, 1968, s. 220).

aktarmaktadır. Hakyemez, toplum sözleşmesini daha da açıklayarak şöyle ifade etmektedir: Toplum sözleşmesinde esas olan her şartta devlet kurmak değil, esas olan sözleşmeye taraf olan bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla devlet kurmaktır. Bireyler bu sözleşme ile haklarını ve korunmalarını kendilerinden üstün bir güce yani devlete devretmiş olurlar. Toplum sözleşmesi sonucu oluşan devletin görevi, bireyin güvenliğini ve barış içerisinde yaşamasını sağlamaktır. Bunu sağlamayan devletin meşruiyeti yoktur (Hakyemez, 2000, s. 193).

Tarık Gümüş, aydınlanma çağına gelindiğinde yukarıdaki düşünürlerin yani "toplum sözleşmesi" teorisyenlerinin laiklik, ferdiyetçilik, genel irade (consensus) gibi fikirleri oluşturmaları ve bu fikirlerin devletlerde yer bulmasıyla insanlar devletler karşısında daha güçlü bir hal almaya başladıklarını, insan hakları daha da gelişme gösterdiğini belirtmektedir. Gümüş, aydınlanma felsefesi ile insanı boyunduruğu altında tutan tüm baskıcı rejimlere karşı çıkıldığını, doğal haklar olan insan haklarının yavaş yavaş bugünkü haliyle tanımlanmaya başladığını, bu dönemde kişinin toplumun bir üyesi olmasından kaynaklanan değerinin silikleştiğini, bir diğer deyişle kendi varlık duygusunu geliştirmiş kişinin varlık göstermeye başladığını ve nihayetinde hareket noktası insan onuru ve insan değeri olan bir yaklaşım tarzı benimsenmeye başladığını aktarmaktadır (Gümüş, 2010, s. 21).

Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci ise özellikle Amerika ve Avrupa'da yukarıda sözü edilen düşünce akımlarının etkisiyle insan haklarının gerçeklik kazanmaya başladığını aktarmaktadırlar. Bu bağlamda Amerika'da bireysel özgürlüklerin ön planda tutulmaya başlanmasıyla 1776 tarihli Virigina Haklar Bildirisi ilan edildiği görülmektedir. Mumcu ve Küzeci, bu bildiride Rousseau ve Montesqieu'nün tesirlerinin hissedildiğini belirtmektedirler. Mumcu ve Küzeci'nin aktarımlarından hareketle: 16 maddelik bu bildiri, özgürlüklerin güvence altına alınması için kuvvetler ayrılığını, seçimlerin serbestliğini ve vergilere ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Kişi güvenliğini sağlayan hükümleri ile kişilerin haklarındaki suçlamaları öğrenmek ve kendilerini savunma olanağına sahip olmalarını öngörmektedir. Bazı değişiklikler yapılsa da dünyanın en uzun ömürlü olan ve hala yürürlükte olan Amerika Anayasasının temeli Virginia Haklar Bildirisidir. Öte yandan 1787 yılında oluşturulan Amerika Anayasası dünyanın yazılı ilk modern anayasası olarak göze çarpmaktadır

(Mumcu & Küzeci, 2005, s. 46). Gürbüz ise Amerika'da hukuksal düzeyde insan hak ve özgürlüklerinin 1789 Fransız ihtilaliyle daha geniş, kapsamlı bir şekilde ele alındığını, bu bağlamda temsili ve parlamenter sistemin, kuvvetler ayrılığı prensibinin, devlete karşı diretilecek hak ve özgürlüklerin ihtilalden sonra somut anlam kazandığını belirtmektedir. 1989 tarihli Fransız Vatandaşlar ve Haklar Bildirisi ise ihtilalin hemen ardından ilan edilen bildiri olarak insan hakları bağlamında dikkat çekmektedir. On yedi maddeden oluşan bildiri, esas itibariyle iki kısma ayrılmaktadır. İlk kısım düşünce özgürlüğü, eşitlik, basın özgürlüğü ve mülkiyet haklarını içermekte, ikinci kısım ise kuvvetler ayrılığı, milli egemenlik gibi siyasi prensiplere ve anayasa esaslarına yer vermektedir (Gürbüz, 20018, s. 18-19).

Yukarıdaki gelişmelerin insan haklarının gitgide gerçeklik kazanmasının önünü açsa da Alpay Hekimler, II. Dünya Savaşına kadar gelinen süreçte insan haklarının sadece ulusal anayasalarda düzenlenmiş olduğunu ve iç hukukla sınırlı kaldığını ifade etmektedir. Hekimler, hem I. Dünya Savaşında hem II. Dünya Savaşı sırasında yaşananların, insan haklarının gerçekleşmesine ilişkin düzenlemelerin sadece devletlerin iç hukukla sınırlı kalmaması fikrini doğurduğunu aktarmaktadır. Bu fikirden hareketle, yapılan soykırımlarla insanların en temel ve doğal hakkı olan yaşama hakkının ellerinden alınması, sürgün edilmeleri, insanlık dışı muameleler görmeleri gibi insanlığa yaraşmayan olayların uluslararası ölçekte engellenmesi ve temel hakların tüm dünyada güvence altına alınması için Birleşmiş Milletler (BM) San Francisco'da 1945 yılında kuruldu. Türkiye'de dahil olmak üzere BM'nin 193 kurucu üyesi bulunmaktadır (Hekimler, 2009, s. 9). 20. yüzyıla gelindiğinde insan haklarının sadece ulusal hukuk öznesi olma durumundan sıyrıldığı, uluslararası hukukun öznesi haline gelmeye başladığı dikkat çekmekte, bu bağlamda ilk teşebbüsün Birleşmiş Milletlerden gelmesiyle, 1945 tarihinde San Francisco'da BM Antlaşması imzalandığı görülmektedir. Bu antlaşma içerdiği maddeler itibariyle insan haklarını dünya ölçeğinde gerçeklik kazanması ve tüm dünyanın barış ve huzur içerisinde yaşaması için gerekli şartları barındıran maddelerden oluşmaktadır. Diğer yandan antlaşma, insan hakları ve özgürlüklerini resmen uluslararası hukuka taşımakta ve onlara evrensel bir değer tanımaktadır. Türkiye BM Antlaşmasını 25 Ağustos 1945 yılında onaylamıştır (Gürbüz, 20018, s. 48).

Tacettin Çalık, BM Antlaşması'nın insan hakları kapsamında birçok düzenleme yaptığını ancak bu hakların neler olduğuna tek tek değinmediğini, bu hakların kapsam ve içeriği boş bıraktığını öne sürmekte, insan haklarının somut içeriğini açıklayan ve bu haklara tek tek değinen bir bildiriye olan ihtiyaca yönelik İnsan Hakları Komisyonu oluşturulduğunu aktarmaktadır. Çalık'ın aktarımıyla: Bu komisyon 1946 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini (İHEB) hazırlamış ve Genel Kurul'a bildirmiş, 10 Aralık 1948 yılında Genel Kurul'da yapılan oylama sonucunda İHEB kabul edilerek ilan edilmiştir. İHEB'in, BM Şartı'nda yer alan insan haklarını yorumlamış ve somut içerik kazandırmıştır. Bu bakımdan BM Şartı'nın anlaşılması yolunda Çalık'ın ifadesiyle "üstün rehber görevi" görmüştür (Çalık, 2016, s. 77). İHEB, insan hakları kavramının içeriğini ihtiva eden ilk belge olarak dikkat çekmektedir. Diğer yandan neredeyse tüm temel insan haklarından bahsetmiş olma özelliği ile uluslararası ve bölgesel düzeyde yapılan ve bağlayıcılığı olan bütün antlaşma ve sözleşmelere hem ilham kaynağı hem de ölçüt olması bakımından önem taşımaktadır (Acer & Kaya, 2010, s. 189).

İHEB yapısal olarak otuz madde, dört bölümden oluşmaktadır. Bildirgenin ilk bölümünde kişi haklarına yer verilmekte, ikinci bölümde ise kişinin toplumla ilişkileri yani aile, mülkiyet, vatandaşlık hakları gibi esaslar yer almaktadır. Üçüncü bölümde politik haklar yer alırken, dördüncü bölümde altı maddeden oluşan sosyal ve ekonomik haklar bulunmaktadır. İlhan Akın, bildirgenin cezai bir müeyyidesi olmadığını, yer alan esasların tavsiye niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Akın'a göre felsefi ve ahlaki bir değere haiz olan bildirge, herkes için, her zaman ve her yerde insan haklarının en üst düzeyde gerçekleşmesi idealini taşımaktadır. Akın tüm devletlerin bu bildirge doğrultusunda hareket etmesini bu idealin gerçekleşmesine katkı sunacağını dile getirmektedir (Akın, 1988, s. 234). Akın'ın sözünü ettiği ideal, bildirgenin başlangıç kısmında aşağıdaki ifade edilmektedir:

> İnsanlık ailesinin bütün üyelerinin doğal yapısındaki onuru ile eşit ve devredilemez haklarını tanımanın dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu, İnsan haklarını göz ardı etmenin ve hor görmenin, insanlığın vicdanında infial uyandıran barbarca eylemlere yol açtığını ve insanların korku ve yoksunluktan kurtulması, konuşma ve inanma özgürlüğüne sahip olacağı bir dünyanın ortaya çıkmasının sıradan insanların en yüksek özlemi olarak ilan edilmiş bulunduğunu, insanın zorbalık ve baskıya karşı son çare olarak başkaldırmak zorunda kalmaması için, insan haklarının hukukun

> egemenliğiyle korunmasının önemli olduğunu, Uluslararasında dostça ilişkiler geliştirmenin önemli olduğunu, Birleşmiş Milletler halklarının, Birleşmiş Milletler Kuruluş Belgesinde, temel insan haklarına, kişinin onuruna ve değerine, erkekler ile kadınların hak eşitliğine olan inançlarını teyit ettiklerini ve daha geniş özgürlük içinde toplumsal gelişme ve daha iyi bir yaşam düzeyini sağlamaya kararlı olduklarını, Üye Devletlerin, Birleşmiş Milletlerle işbirliği içinde, insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel olarak saygı görmesi ve gözetilmesini sağlamayı taahhüt ettiklerini, Bu hak ve özgürlüklerde ortak bir anlayışa sahip olmanın, bu taahhüdün tam olarak gerçekleşmesi için büyük önem taşıdığını göz önüne alarak, Genel Kurul, Bütün halklar ve uluslar için bir ortak başarı ölçüsü olarak bu insan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder; öyle ki, her birey ve toplumun her organı bu Bildirgeyi daima göz önünde bulundurarak, bu hak ve özgürlüklere saygının yerleşmesini amaçlayan eğitim ve öğretim yoluyla ve hem üye Devletlerin halklarında hem de egemenlikleri altındaki halklarda bu hak ve özgürlüklerin evrensel ve etkin olarak tanınmasını ve gözetilmesini amaçlayan ulusal ve uluslararası tedrici önlemler alarak çaba göstersinler.[9]

Kuçuradi İHEB'in birinci maddesinin uluslararası insan hakları belgelerinin temelinde bulunan insan hakları anlayışını dile getiren tek madde olduğunu ifade etmektedir. Bu maddeye göre: "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar." Kuçuradi, bu madde ile dile getirilen ve hayat verilmek istenen düşünceyi insanın nasıl muamele görmesi gerektiğini açıklayarak özetlemektedir: İnsanlar olanaklarını gerçekleştirebilecek şekilde, özel muamele görmelidirler. Çünkü bazı özellikleri ve doğal olanakları dolayısı ile insan türünün üyeleridirler. İnsanların olanaklarını gerçekleştirebilecek şekilde muamele görmeleri ve bu şekilde muamele etmeleri gerekmektedir (Kuçuradi, 2016, s. 57).

Gürbüz, İHEB'in insan haklarını ulusal düzeyden, uluslararası düzeye taşıdığını, ancak içerdiği maddelere uyulmaması durumunda uluslararası korumayı gerçekleştirecek bir denetim mekanizması oluşturmadığını belirtmektedir. İHEB'den sonra imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) denetim mekanizması oluşturması bakımından daha etkin bir sözleşme olarak 1950'de Roma'da imzalanmış ve 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, temel hak ve özgürlükleri sadece saygı konusu olmaktan kurtararak bu haklara saygı duyulmasını gösterecek işleyişleri

[9] Bildirgenin tamamı için bknz: https://www.maltepe.edu.tr/Content/Media/CkEditor/29042020025456853-insanhaklari.pdf Erişim Tarihi 21.03.2021

de uygulamaya sokmuştur. Sözleşmeye taraf ülkelerin sözleşmenin maddelerine uymasını sağlayacak "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu", "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi"(AİHM) ve "Bakanlar Komitesi" olmak üzere üç denetim mekanizması bulunmaktadır: Bu mekanizmalardan Bakanlar Komitesi siyasal denetim, diğer iki mekanizma ise yargısal denetim yapmaktadırlar (Gürbüz, 20018, s. 74).

AİHM'e bireysel başvuru yolunu açması, böylece bireyi uluslararası hukukun öznesi konumuna getirmesi AİHS'in getirdiği en önemli yenilik olarak ifade edilmektedir. Bireysel başvuru ile bireylerin bir dilekçe ile uluslararası koruma yöntemlerini kendiliğinden harekete geçirebilmesi sağlanmış, bireysel başvuru hakkıyla hak ve özgürlüğünün ihlal edildiğini düşünen kişiler kendi devletlerini mahkeme önünde karşılarına alarak sorgulama, haklarını geri alma ve yanlışlıkları tartışma olanağına kavuşmuşlardır. Ayrıca bireysel başvuru ile insanın önemi daha iyi anlaşılıp bu önem uluslararası düzlemde kabul edilmiştir. AİHS, Türkiye tarafından 1954 yılında onaylanmıştır (Dinç, 2006, s. 29). Ali İbrahim Akkutay 20. yüzyılda insan haklarının gerçeklik kazanması ve hak ihlallerinin önüne geçilebilmesi için gerek BM çerçevesinde gerek bölgesel nitelikte çok sayıda bildiri, sözleşme ve antlaşma oluşturulduğundan hareketle "20.Yüzyılın en önemli başarısı insan hakları fikrini ön plana getirmiş olmasıdır" ifadesinde bulunmaktadır. Akkutay'a göre, bu yüzyılda insan hakları ortak kabullere dayanan haklar düzeyine gelmiştir. Ancak her devletin insan haklarının ihlal edilmesi durumunda takındığı tavır ve yaptırımları farklıdır. Diğer yandan gelişmek isteyen ve gelişen devletler için insan haklarının en üst düzeyde gerçekleştirilmesi gerekliliği kaçınılmazdır. Uluslararası sözleşmelere taraf olan devletler bu sözleşmelere uymak durumundadır (Akkutay, 2007, s. 431).

Bu bağlamda Türkiye'de uluslararası antlaşmaların iç hukuktaki durumuna bakıldığında Türkiye'ni uluslararası antlaşmalar karşısındaki durumu 1982 Anayasası'nın 90. maddesinde düzenlendiği görülmektedir: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 Md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek

uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır" (Türkiye Cumhuriyeti İç İşleri Bakanlığı, 2020).

Hediye Esra Arcan, AİHS ve İHEB'in ortaya koyduğu eşitlik anlayışının gerçek yaşamda etkisini her insan için göstermediğini öne sürmektedir: AİHS'in birinci maddesi "Yüksek Sözleşmeci Taraflar kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar" şeklinde düzenlenmiştir. İHEB'in birinci maddesi de "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar" şeklinde düzenlenmiştir. Arcan'a göre, bu eşitlik anlayışı kadın haklarını, çocuk haklarını, azınlık haklarını ve engelli haklarını tam olarak koruyamamaktadır. Ayırımcı uygulamaların önüne geçilmesi amacıyla kadın, çocuk, azınlık ve engelli haklarını düzenleyen yeni uluslararası insan hakları sözleşmeleri oluşturulmuş ya da oluşturulmaktadır (Arcan, 2014, s. 274).

Arcan'ın da belirttiği üzere, yukarıda detaylıca açıklanmaya çalışılan insan hakları, kadın özelinde ele alındığında bu hakların siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamda kadınlar için gerçekleşmediği görülmekte, kadınların insan hakları konusunun bireysel ve toplumsal hayatın her safhasında karşılaşılması muhtemel sorunların başında geldiği anlaşılmaktadır. Bu sorunların geleneksel, yani toplumdan topluma değişen boyutları söz konusu olsa da modern ya da şehirleşmiş yaşamda da kadınların insan haklarının ihlal edildiği gözlemlenmektedir. Söz gelimi, gelir kazanımındaki eşitsizlikler daha çok çalışma hayatında aktif olan şehirli kadının sorunu olarak görünmektedir. Ancak bu eşitsizlik kırsal bölgelerde ev kadınının erkeğe göre daha çok çalışması fakat bunun karşılığında erkek kadar saygın olmaması ya da karar verici statüde kabul edilmemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede ilerleyen bölümlerde de detaylıca değinileceği üzere kadınların insan hakları tartışmaları çeşitli eksenlerde ele alınmış farklı araştırmaların temel konusu olmuştur.

2.1. İnsanın Değeri ve Toplumsal Değerler

Yavuz Kılıç, insanın değerini Kant'çı ahlak anlayışıyla açıklamaktadır. Kılıç'ın ifadelerinden hareket edildiğinde, Kant'ın insanın değerini ahlak yasası çerçevesinde ortaya koyduğu görülmektedir: Kant'a göre insanın mutlak değeri, aklı olan ve özgür bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü, ahlak yasası sadece aklı olan ve özgür olan İnsanda bulunmaktadır Bunun formülasyonu ise Kant tarafından şöyle oluşturulmuştur: "Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun" (Kılıç Y. , 2015, s. 58). Kant'ın bu ilkesine göre, insan hem kendinin hem de diğer insanların kendi içine amaç oldukları ilinci ile eylemde bulunmalıdır. Kant'a göre insanın bu şekilde eylemde bulunmasını sağlayan yeti akıldır. Akıl, aynı zamanda insanın ahlak yasasına göre eylemde bulunmasını sağlayarak insanı özgür kılan bir yeti olarak ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre böyle bir insan onurlu bir insandır. Onuru yani değerliliği de kendi koyduğu bir yasaya göre eylemde bulunmasından kaynaklanmaktadır. İnsanının eylemleriyle hem kendisini hem de diğer insanları bir amaç değil de araç olarak görmesi insanın değerine, bir diğer deyişle onuruna ters düşecek bir eylemdir. Kimliğine, cinsiyetine, etnik kökenine bakılmaksızın her insanı amaç olarak görmek, her insanı insan olarak görmek anlamına gelmektedir. İnsanın değeri de her insanın amaç olarak görülmesini, araç olarak kullanılmamasını gerektirmektedir (Kılıç Y. , 2015, s. 98).

İnsanın değerini insanın özel varlık alanından hareketle açıklayan Mengüşoğlu ise, insanın diğer varlıklarda bulunmayan, sadece insanda bulunan bazı özellikler dolayısıyla özel bir varlık alanına sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu özel varlık alanı da insanın, bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat ve tekniğin mimarı olan, konuşan ve biyopsişik yapısından kaynaklanmaktadır. Mengüşoğlu, bu özelliklerin insanın varlık koşulu olan fenomenler olduğunu ifade etmekte ve insanın bu fenomenlerden ayrı düşünülmesinin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. İnsan başarıları da birbiriyle ilişkili olan bu fenomenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Örneğin bir bilim insanın bir icatta bulunması, bir ressamın bir sanat eseri ortaya koyması, bir yazarın kitap yazması gibi başarılar hep bu fenomenlere bağlı olarak ortaya koyulan başarılardır. İnsanın değeri insanın varlıktaki özel yeri üzerine temellenirken insanın bu özel yeri de insanın fenomenlerine bağlı olarak ortaya koyduğu başarılarından kaynaklanmaktadır (Mengüşoğlu, 2017, s. 20) .

Kuçuradi de Mengüşoğlu'ya benzer şekilde insanın değerini insanın sahip olduğu yapısal olanaklarından hareketle açıklamaktadır. Kuçuradi'ye göre, insanın değeri insanın kendi dışındaki diğer varlıklarla ilişkisi bakımından özel durumu ve sahip olduğu özel yeri ifade etmektedir. Bu özel yeri insana sağlayan insanın tüm özellikleri, yani yapısal olanaklarıdır. İnsan sahip olduğu olanaklarla kendisine has etkinliklerde bulunmakta, bu etkinliklerin ürünü olan başarılar ortaya koymaktadır (Kuçuradi, 2015, s. 56). İnsan hakları da tür olarak insanın sahip olduğu ayırt edici özelliklere dayanan insanın değerini korumaya ilişkin istemler olarak ortaya çıkmaktadırlar (Erdoğan, 1993, s. 32) . O halde insanın değerine ilişkin bilgi, tek tek insan haklarının neler olduğuyla ilgili bilgiyi vermekte, bu bilgi de her insanın olanaklarını gerçekleştirip, geliştirebilecek şekilde muamele görmesine olanak sağlamaktadır. Bir diğer deyişle, insanın böyle bir muameleye layık olması insanın değerinden kaynaklanmaktadır.

Kuçuradi bu değerin farkındalığını ise insan onuru kavramı ile açıklamaktadır: İnsanın değerinin yukarıda da sözü edilen felsefi-antropolojik bilgisi, yani insanın yapısal özellikleri ve olanaklarının ve bunlara bağlı olarak insanın ortaya koyduğu başarılarının bilgisi insan onurunu oluşturmaktadır. İnsan onuru yani insanın değerinin farkındalığı, herkesin her kişiye sadece insan olduğu için insanın değerine uygun bir şekilde muamele etmesini gerektirmektedir. Kuçuradi bu bağlamda insan onurunun, insanın başına gelenlerde değil, yapıp etiklerinde, eylemlerinde kendini gösterdiğini belirtmektedir. Sözgelimi şiddet gören bir insanın onurundan hiçbir eksilme olmazken, şiddet uygulayan kişi kendisi açısından insan onuruyla bağdaşmayacak bir eylemde bulunmuş olmaktadır. Çünkü şiddet uygulamak, insanın değerinin bir insan için layık gördüğü muameleye aykırı düşmektedir. İnsan onuru, insan haklarının pratikteki gerektirdikleri olarak ifade edildiğinde de yine insanın değerinin farkındalığı olarak

ortaya çıkmaktadır. Çünkü her bir insan hakkı insanın değerine binaen ortaya çıkmıştır ya da çıkmaktadır (Kuçuradi, 2016, s. 72-74).

İnsanın değerinin bilgisi ve bu değerin anlaşılması her bir insan hakkının insanın değeri ile olan bağına işaret etmektedir. Sözgelimi eğitim hakkı, yaşam hakkı ve sağlık hakkı gibi temel insan hakları insanın değerine dayalı olarak varlık göstermektedirler. Bahri Savcı'nın düşüncelerinden hareketle öncelikle yaşam hakkının, insanın değeri bağlamında ele alınması insanın değeri ve insan hakları arasındaki özsel bağın anlaşılmasına olanaklı kılacaktır. Savcı'ya göre, insan hem biyolojik hem entelektüel hem de moral olarak gelişim istidadı olan bir varlık olarak evren içerisinde özel bir yere sahip bulunmaktadır. Devamın Savcı, böylesine zengin istidatları olan bir varlığa ilk hakkı olan yaşam hakkı tüm gerekleri ile tanınması gerektiğini, bu hakkın sosyal ve ekonomik açılar da dahil tüm boyutları ile gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmektedir. Savcı'ya göre yaşam hakkı insanın hem kendisine hem de devlete yükümlülükler yüklemektedir. İnsan değerine layık bir şekilde doğmalı, bu şekilde yaşamalı, bu değerin layık gördüğü şekilde gelişmelidir (Savcı, 2009, s. 85-86) .

Eğitim hakkı da eğitme ve eğitilme olanağına sahip insanın değerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Türk Milli Eğitimi'nin Genel Amaçlarından olan bir madde bu düşünceyi destekleyecek şekilde düzenlenmiştir: "Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek." (Kuzgun, 2019, s. 104) . Bu maddeden de anlaşılacağı üzere her türlü gelişme eğitimle mümkündür. İnsanın eğitim hakkından mahrum bırakılması düşünsel gücüne bağlı olarak ortaya koyacağı başarılarından da mahrum bırakılması anlamına gelmektedir. Hâlbuki her bir insan sahibi olduğu değerinden ötürü tüm olanaklarını gerçekleştirip, geliştirecek şekilde muamele görmeyi hak etmektedir. İnsanın kendi değerine layık bir şekilde muamele görmesi ve diğer insanlara bu yönde muamele etmesinin öncelikli koşulu büyük ölçüde her insan için eğitim hakkının gerçeklik kazanmasına bağlıdır.

Öte yandan her bireyin olanaklarını gerçekleştirip, kendi kabiliyeti doğrultusunda zihinsel ve bedensel başarılar ortaya koyması insanın değerinin bir gereğidir. Bu bağlamda sağlık hakkı da insanın değerinden ayrı düşünülemez. Temel bir insan hakkı olan sağlık hakkı sadece hastalık durumunda gerçekleşecek bir hak değildir. Sağlık hakkı, hastalıkları önleyici ve insanın yaşam standardını yükseltmek için gerekleri koşulların sağlanmasını gerektiren bir haktır. Nitekim sağlık hakkı, İHEB'in 25. maddesinde şöyle düzenlenmiştir:

> a) Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.
>
> b) Anne ve çocukların özel bakım ve yardıma hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı toplumsal korumadan yararlanır (Bardak & Tengilimoğlu, 1988, s. 216) .

Yukarıda insanın değeriyle ilişkili olarak sadece eğitim, sağlık ve yaşam hakkı gibi temel haklar örneklendirilmeye çalışılsa da Savcı'nın da belirttiği üzere tek tek bütün insan hakları, yani bütün insan hakları öğretisi insandan yola çıkmakta, bütün hakların kaynağını insanın değeri oluşturmaktadır. Savcı'nın anlatımıyla: İnsan bizatihi kendisi bir değerdir, onurlu bir değerdir. Her insanın değerine ve onuruna layık bir şekilde yaşamını sürdürmesi sahip olduğu hakların gerçeklik kazanması anlamına gelmektedir (Savcı, 2009, s. 87). Diğer yandan Kuçuradi'nin insan onuru ve insanın değeriyle ilgili açıklamalarında hareket edilerek şöyle bir çıkarımda bulunmak yanlış olmayacaktır: Hakların ihlal edilmesi insanın değerinin insana layık gördüğü muameleye ters düşecek bir durumdur, ancak bu hakların ihlali insanın değerli olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Hangi cinsiyete, hangi etnik kökene, hangi dile sahip olursa olsun değerli ya da onurlu bir varlık olan insanın haklarının elinden alınmış olması onun değerinden bir şey eksiltmez. Bu bağlamda Kuçuradi, kişilerin insan onuruna uğradıklarıyla değil, yaptıklarıyla zarar verdiklerine dikkat çekmektedir (Kuçuradi, 2016, s. 69).

İnsanın değeri yukarıdaki şekilde ele alındığında kişi değerleri, ilişki değerleri ve toplumsal değerler gibi tüm değerlerin insanın değerinden kaynaklandığı ya da insanın değerini korumak için var oldukları anlaşılmaktadır. Bu düşünceyi toplumsal değerlerden hareketle açıklamak mümkündür: Doğası gereği bir arada yaşamak zorunda olan insanın toplumsallığı düşünürler tarafından farklı gerekçelerle ilişkilendirilmiştir, ancak hemen hemen tüm düşünürler, insanın toplumsal bir varlık olduğu düşüncesinde birleşmişlerdir. Bu bağlamda Oktay Uygun, İbni Haldun, Platon, Aristoteles, Hobbes, Locke ve Rousseau gibi bazı düşünürlerin insanın toplumsallığına ilişkin düşüncelerini şu şekilde derlemiştir: Platon'da insanın toplumsallığı insanın kendine yetememesinden kaynaklanmaktadır: "Toplumları yapan insanın kendine yetememesi, insanın başkalarına gerekseme duymasıdır." Uygun, Platon'un İbni Haldun üzerinde etki bıraktığını ileri sürerek, İbni Haldun'un şu düşüncesini aktarmaktadır: "İnsanların yaşamlarını ve varlıklarını sürdürmeleri ancak yiyecek ve diğer zorunlu gereksinmelerini elde edebilmeleri için bir arada yaşamaları ve yardımlaşmalarıyla olasıdır." Oktay, benzer şekilde Aristoteles'in de insanı sosyal ve siyasal bir varlık olarak ele aldığını, insanın toplumsal bir varlık olduğunu ve bir arada yaşamak zorunda olduğunu ileri sürdüğünü aktarmaktadır. Sözleşmeci düşünürlerden olan Hobbes, Locke ve Rousseu'da insanların tabiat halinden toplumsal ve siyasal düzene geçtiklerini ve bunun bir zorunluluk olduğunu vurgulamışlardır (Uygun, 2008, s. 10-11) .

İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları toplumsal yapılar bir yığın ya da karmaşık kümeleşmeler değildirler. Düzenli yapıları vardır, varlıklarını sürdürebilmek ve huzur ortamını sağlayabilmek için düzenli bir yapıya sahip olmak zorundadırlar. Toplumlar bu düzeni sağlamak ve varlıklarını sürdürebilmek için belli değerlere ihtiyaç duymaktadırlar (Yazıcı M. , 2014, s. 215). Toplumsal düzen sorunu ile ilgilenen Emile Durkheim'a göre toplumu bir arada tutan güçler toplumun üyelerince paylaşılan ortak inanç ve değerlerdir. Durkheim, bir toplumun üyelerinde bulunan ortak inanç ve duyguların bütünü olan toplumsal bilinci, toplumsal gerçeğin temeli olarak görmektedir (Durkheim'dan aktaran: Özkalp, 2004, s. 29). Her toplumun ekonomik, sosyolojik, kültürel farklılıkları bulunmaktadır. Buna bağlı olarak oluşturdukları düzende ön planda tuttukları değerler de değişiklik göstermektedir. Ancak her toplumun kendine özgü değerleri bulunduğu gibi tüm toplumların ortak

sahip oldukları evrensel değerler de bulunmaktadır. Özgürlük, eşitlik, adalet, laiklik gibi evrensel değerlerin yazılı hukuk kurallarını şekillendirmesi bu değerlerin toplumda yerleşmesini sağlayarak toplumu oluşturan bireylerin bu değerler ışığında eylemde bulunmasını sağlamaktadır (Bahar, 2009, s. 64) .

Bu bağlamda, öncelikle bir toplumsal değer olarak özgürlüğün, çok çeşitli görüşler ortaya koyularak açıklandığı görülmektedir. Mengüşoğlu özgürlüğü, insanın isteyen bir varlık olmasıyla ilişkilendirerek açıklamakta, özgürlüğü bir olanak olarak ele almaktadır. Mengüşoğlu'ya göre, insan yapıp-eden, tavır takınan, önceden belirleyen, değerleri duyan ve isteyen bir varlıktır. İnsanın isteyen bir varlık olması onun yapıp-etmelerini sürekli olarak yapmasını ve bu yapıp-etmelerinin arkasında durmasını sağlamaktadır. İnsan yapıp-etmelerinin hepsini özgür bir varlık olması dolayısıyla gerçekleştirmektedir. Özgür olmayan bir varlığın fenomenlerini geliştirmesinden söz edilemez. Sürekli olarak bir eyleme içerisinde bulunan insanın hangi eylemleri gerçekleştirip, hangi eylemleri gerçekleştirmeyeceğine kendisi karar vermektedir ya da vermelidir. İnsanın bu eylemlerin hepsini birden gerçekleştirmesine gücü yetmez, zaten böyle bir durum, insanın doğal yapısına ve doğal hayat akışına da terstir. İnsan yapıp-etmelerini gerçekleştirmek için onları önemine göre sıraya koyarak, bazılarına öncelik verip bazılarını öteleyebilmesi, istediğinde yapacaklarından vazgeçebilmesi özgür bir varlık olmasından kaynaklanmakta, bu noktada özgürlük bir olanak olarak ortaya çıkmaktadır (Mengüşoğlu, 2017, s. 203) .

Mengüşoğlu'nun olanak olarak ele aldığı ve bu bakımdan insan haklarıyla bağı olan özgürlük, Kant'çı düşüncede de olanak olarak ele alınmıştır. Kurtuluş Dinçer, Kant'taki özgürlüğün ahlaklılıktan hareketle ele alındığını aktarmaktadır. Ona göre, Kant, insanın mutlak değerinin ve onurlu olmasının insanın akıllı ve özgür olmasından kaynaklandığını ileri sürmüş, özgürlüğü ahlaklılıkla ilişkilendirerek açıklamıştır. Kant'a göre doğal bir varlık olarak nedensel yasalara bağlı bulunan insan özgür değildir. Ancak istenç sahibi bir varlık olarak özgürdür. İstenç sahibi bir varlık olarak insan özerktir ve özgürlüğü de kendi koyduğu yasaya göre eylemde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bütün eylemelerini aklın koyduğu, kendi koyduğu yasaya ve "genel-geçer bir yasamada ilke olmasını isteyebileceğin bir ilkeye göre eyle" şeklinde olan kesin ve koşulsuz bir buyruğa dayandırıp gerçekleştiren insan özgür insandır

(Dinçer, 2002, s. 82). İnsanların eylemlerinin arkasındaki istemelerini eğilimleri ya da çıkarları belirleyebilir. Ancak, özgürlük insanın ahlak yasasına göre eylemde bulunmasını sağlar. Akıl sahibi her insan ahlak yasasına göre eylemde bulunma olanağına sahiptir. Özgür insan da bu olanak doğrultusunda eylemde bulunabilen insandır. Bu açıdan bakıldığında Kant'ın özgürlüğü de bir insan olanağı olarak ortaya çıkmaktadır. Ahlak yasası insanın değerliliği düşüncesinde temellenmiştir. Dolayısıyla ahlak yasasına göre eylemde bulunan özgür insan aynı zamanda insanın değerinin de gerektirdiği şekilde eylemde bulunmuş olmaktadır (Ürek, 2007, s. 195-196).

Fikri Gül ise, Kant'ın ahlaklılıkla ilişkilendirdiği özgürlüğün, Hegel'de politik olanla ilişkilendirildiğini ifade etmektedir. Hegel'e göre ahlak yasasına uymaktansa devletin koyduğu yasalara uymak daha önemli ve gereklidir. Çünkü sadece ahlaki ve öznel bir özgürlük alanı belirlemek gerçekçi bir özgürlük alanını yansıtmamakta ve kurgudan öteye gidememektedir. Hegel'e göre, bireysel özgürlükleri güvence altına alan ve bu özgürlükleri koyduğu yasalarla bireye sağlayan devlettir. Devletin yasalarla bireyi koruması ve bireylerin bu yasalara uyması zorunluluk gibi görünse de aslında bu tam anlamıyla özgürlüktür, devlet bu yasalarla bireyi korumayı amaçlamakta ve birlikte yaşamayı mümkün hale getirmektedir. Hegel' e göre devlet, bir örgütlenme biçimi, tarihsel bir gerçeklik en önemlisi de özgürlüğün gerçekleştiği, tek yerdir. Birey için evrensel ve somut bir kavram olan özgürlük politik olanla ilgilidir. Özgürlüğün evrensel ölçekte gerçekleşmesi için, soyut istencin somut istence dönüşmesi gerekmekte, bu bağlamda Hegel açısından hukuk, evrensel anlamda özgürlük olarak görülmektedir. Devlette bireyin istenci ile genel istenç tam bir uyum içerisindedir. Buradan hareket edildiğinde ise, Hegel'e göre özgür bireyin, akılsal temelli bir devletin yurttaşı olan birey olduğu anlaşılmaktadır (Gül, 2010, s. 104-105).

Son olarak Kuçuradi'nin özgürlüğü ele alış şekline bakıldığında Kuçuradi'nin özgürlüğü üç ana başlık altında topladığı görülmektedir. Bu başlıklardan ilki "tür olarak insanın özgürlüğü, yani antropolojik özgülüktür. Antropolojik özgürlük, insan türünün bir özelliği olarak yaşamda ancak bazı kişiler tarafından gerçekleştirilen bir olanak olarak ortaya çıkmaktadır. İnsana has olan bu olanak özellikler insanlar arası ilişkilerde beliren bir olanaktır. Yaşamda bazı kişiler tarafından gerçekleştirilen olanak olan özgürlük, insanın bir değeri olarak, diğer eylem olanakları arasında değerli

eylemde bulunma olanağı olarak görünmektedir. Kuçuradi'nin özgürlüğü ele aldığı bir diğer başlık da "kişilerin özgürlüğü, yani etik özgürlüktür". Etik özgürlük, değer bilgisine sahip ve bu bilginin yol göstericiliğinde eylemde bulunarak yaşayan kişilerin özelliğidir. Bu bağlamda özgürlük, bir kişi değeri ya da etik bir değerdir. Etik özgürlük, yaşarken olayları, durumları doğru değerlendirebilen ve bu değerlendirmelere göre eylemde bulunarak değer koruyabilen ya da daha az değer harcanmasını sağlan kişilerin özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Kuçuradi'de özgürlüğün üçüncü türü olan "toplumsal özgürlük" ise diğer özgürlük türlerini de içine alarak temel kişi hakları isteminin bir ülkede yerine getirilmesini dile getirmektedir. Bir ülkede çıkarılan yasalarla, verilen kararlarla bütün yurttaşların temel haklarının eşit ve onurlu bir şekilde korunması o ülkede toplumsal özgürlüğün olduğu anlamına gelmektedir (Kuçuradi, 2009, s. 22-26).

Kuçuradi, ister antropolojik ister etik ister toplumsal ele alınış şekli ne olursa olsun özgürlüğün her durumda bir değer olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Kuçuradi'ye göre özgürlük, kişilerin değer bilgisine dayanarak amaçlar koymasına ve bu amaçları değer bilgisine göre gerçekleştirme çabalarına bağlı olarak gerçeklik kazanmaktadır. Özgürlük bir sorun olarak ele alındığında kişilerin amaçlarının değer sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. O halde hem kişi olarak hem insan hem de devlet olarak amaçların değer bakımından gözden geçirilmesi özgürlüğün vadettiği toplumsal düzene ulaşmayı sağlayacaktır (Kuçuradi, 2009, s. 28).

Toplumsal değerlerden bir diğeri olan adalet de özgürlük gibi toplumları oluşturan bireylerin insanın değerinin gerektirdiği şekilde muamele görebilmelerini temin etmekte, böylelikle toplum içerisindeki ilişkileri düzenlemektedir. Çeçen, adaletin toplumdaki tüm bireylerin ortak yararı amaçladığını belirtmektedir. Çeçen'e göre, toplum içerisinde bulunan her kesimden insanın insanca yaşamasının yolu, adalet fikrinin gerçeklik kazanmasından geçmektedir. Toplumsal barışı, huzuru, uyumu, eşitliği ve düzeni sağlayan adalet aynı zamanda toplum ilişkilerini haklı bir düzene kavuşturma görevi ve amacı bulunan hukukun da amacı ve özüdür. Çeçen bu düşüncesinden hareketle, bir değer olarak adaletin herkes tarafından anlaşılması açıklığa kavuşturulması gerektiğini ifade etmektedir (Çeçen, 1993, s. 25). Adalet kavramını Aristoteles ve Platon'un düşüncelerinden hareketle açıklamaya çalışan

Çeçen, her iki filozofta da adaletin en üst erdem olarak ele alındığına dikkat çekmektedir. Çeçen'e göre, Platon ve Aristoteles in düşüncelerinde adalet en üst erdem olarak ortaya çıkmaktadır. Platon'a göre en yetkin insan ve insanlık ülküsüne en yakın insan, adaleti gerçekleştiren insandır. Adaletsiz bir toplumun yaşamasının mümkün olmadığını ileri süren Platon'a göre adalet hiçbir zaman toplumda güveni sağlayan bir araç olamaz. Çünkü, adalet kendi başına bir erektir ve insanlar bu erek doğrultusunda yaşamlarına yön vermeli ve ilişkilerini düzenlemelidirler. Aristoteles'e göre adalet eşitlik, adaletsizlik de eşitsizlik demektir. Aristoteles toplumsal yaşamın yapısına göre tanımlanan bir adalet tanımlaması olduğunu, bunun da eşitlik olarak tanımlandığını ileri sürmüş, eşitliğin olmadığı toplumların aynı zamanda adaletli de olmadıklarını vurgulamıştır. Aristoteles'e göre adaletsizlik ve eşitsizliğin hüküm sürdüğü toplumlar yıkılmaya ve yok olamaya mahkûm toplumlardır (Çeçen, 1993, s. 92-98) .

Kuçuradi ise adalet fikrinin bilgisel kavramlaştırmasını adaletsizlik durumuyla yapmaktadır. Kuçuradi'ye göre adaletsizlik, insan haklarının türetildiği yerdir ve hakların çiğnenmesi ya da göz ardı edilmesiyle ilgilidir. Kuçuradi'nin düşüncelerinden hareketle ifade edilecek olursa, hakları çiğnemenin ya da göz ardı etmenin çeşitli şekilleri olduğundan adaletsizliğin de çeşitli şekilleri bulunmaktadır. İnsan hakları açısından adaletsizlik durumu kişi düzeyinde, ülkeler düzeyinde ve dünya düzeyinde olmak üzere farklı düzeylerde ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları kişilerin insansal olanaklarının korunmasının koşullarıyla ilgili talepler olduğuna göre adaletsizlik de kişilerin ya da grupların bu olanaklarının gerçekleştirmelerine elverişsiz bir durum ya da doğrudan veya dolaylı olarak engel oluşturan bir durumdur. Adaletsizlik durumundan türetilen insan hakları adalet fikrinin kavramlaştırılmasını mümkün kılmaktadır. Adalet fikrini adaletsizlik durumundan hareket ederek dile getiren Kuçuradi'ye göre:

> Adalet, kişilerin temel ve diğer haklarının korunması talebi ve mevcut koşullarda gereklerinin, sürekli olarak, ülkeler ve dünya düzeyinde gerçekleştirilmesi talebidir. Böyle belirlendiğinde adalet, bir üst ilke olarak karşımıza çıkıyor. Talep ettiği şey: sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin düzenlenmesini belirleyen ilkeleri ve kamu alanında kişilerin göreceği muameleyle ilgili normları her tarihsel anda mevcut koşullara insan hakları bilgisinin ışığı altında bakarak türetmektir (Kuçuradi, 2016, s. 34).

Toplumsal değerlerden bir değeri olan eşitlik değeri ele alındığında, bu değerin hem ülkelerin kendi anayasal düzenlemelerinde hem de uluslararası sözleşmelerde sıkılıkla yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Kuçuradi, eşitlik ilkesini temel alan İHEB'in ve diğer uluslararası belgelerin toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde bazı temel evrensel normlar koymayı amaçladıklarını belirtmektedir. İHEB'in ilk maddesinin "bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır ve birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar" şeklinde düzenlendiği dikkat çekmektedir. Kuçuradi'ye göre bu madde ile dile getirilen şey, insanların insanın değerinin gerektirdiği şekilde muamele görmeleri gerektiği ve bu şekilde muamele etmeleri gerekliliğidir. İnsan hakları, insanların, sadece insan oldukları için kendilerine has yapısal olanaklarını gerçekleştirmesini olanaklı kılacak şekilde muamele görmeleri gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir. Kuçuradi, bu maddenin, insanların onur ve haklar bakımından eşitliğini vicdan ve akıl olmak üzere insanın iki özelliğiyle temellendirdiğini ifade etmektedir. Devamında ise bu özelliklerden aklın düşünsel özellik olduğunu, vicdanın ise etik özellik olduğunu belirtmekte, insanların akıl ve vicdan sahibi olma özelliğinden kardeşçe davranma gerekliliğinin de türetildiğini ifade etmektedir. Haklar ve onur bakımından eşit olan insanların vicdan ve akıl sahibi varlıklar olarak birbirlerine kardeşçe davranmaları gerekmektedir (Kuçuradi, 2016, s. 71). Oktay Uygun ise akıl ve vicdan sahibi olan insanın ahlaki özerkliğinin olduğunu ve bu bakımdan herkesin eşit olduğuna vurgu yapmaktadır:

> İnsanın akıl ve vicdan sahibi bir varlık olmasından, onun kendisi ile ilgili temel kararları yine kendisinin alması gerektiği (ahlaki özerklik) ve bunu yapmak bakımından tüm insanların eşit oldukları (doğal eşitlik) düşüncesine ulaşılması, Batıda 17. Ve 18. yüzyıllarda yaygın bir inanca dönüştü ve giderek Batılı olmayan kültür çevrelerinde de benimsenmeye başlandı. Günümüzde, doğal eşitlik ilkesini ve kişinin ahlaki özerkliğini açıkça reddeden bir görüşü savunmak oldukça güçtür. Böyle bir görüş, her şeyden önce, başkalarını yönetmek konusunda bir ayrıcalık talebi olarak değerlendirilecektir. Toplulukların kendileriyle ilgili temel kararları alamayacak kadar akıl ve vicdandan yoksun insanlardan oluştuklarını, onların yerine bu kararları daha akıllı ve daha ahlaklı kişilerin alması gerektiğini savunmak kolayca haklı gösterilmeyecek bir görüştür (Uygun, 2017, s. 362) .

Bir değer olarak eşitlik, Türkiye özelinde ele alındığında ise, 1982 Anayasası'nın 10. maddesinin eşitlik ilkesi temel alınarak düzenlendiği ve eşitlik yasalarla güvence altına alındığı anlaşılmaktadır:

> Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar (Gürbüz, 20018, s. 133).

Bu maddeden de anlaşılacağı üzere herkes, hiçbir ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Bu eşitlik her zaman geçerlidir ve devlet bu eşitliğe gerçeklik kazandırmakla yükümlüdür. Bir insanın cinsiyeti ya da başına bir hal gelmesi diğer insanlara olan eşitliğinden bir şey kaybettirmez. Sözgelimi bir insanın engelli olması, dul olması, çocuk olması sebebiyle alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamazlar. Ayrıca hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa hangi özellikte olursa olsun imtiyaz tanınmaz, devlet organları eşitlik ilkesine uygun bir şekilde hareket etmek zorundadırlar. Diğer yandan bütün toplumsal değerlerin olduğu gibi bir değer olarak eşitliğin de yasalarla güvence altına alınması gerekmektedir. Rousseau'nun eşitlikle ilgili düşüncelerine yer veren Uygun, Rousseau'dan şu ifadeleri aktarmaktadır: "Olayların gücü hep eşitliği ortadan kaldırmaya yöneldiği içindir ki, yasaların gücü her zaman eşitliği sürdürmeye çalışmalıdır" (Uygun, 2017, s. 149) .

Özgürlük, eşitlik, adalet gibi laiklik de toplumsal bir değer olarak görülmektedir. Ancak Kâmil Kaya, toplumsal bir değer olan laikliğe ilişkin yaşanan anlam kargaşasının ve bu kavramla ilgili bir anlam üzerine uzlaşının sağlanamamış olmasının onulmaz sorunlara yol açtığını ileri sürmektedir. Kaya'ya göre kısır döngü haline gelen din-devlet ilişkisi ve laiklik ile ilgili tartışmalar toplumların sürekli olarak bir gerilim yaşamasına sebebiyet vermektedir. Öte yandan Kaya, yapılan araştırmaların laikliğe getirilen anlamların ideolojik tercihlere bağlı olarak oluşturulan anlamlar olduğunu ve her kesim tarafından istismar edildiğini gösterdiğini

belirtmektedir (Kaya, 2011, s. 187) . Sözgelimi, laikliğin gerekliliğini savunanlar dinsizlikle itham edilirken, laikliğin karşısında duranlar sadece dinin kıskacında yaşayan, sığ ve bilimden uzak insanlar olarak görülmektedirler. Tüm bunların kavramın açıklığa kavuşturulup, içerdiği anlamın anlaşılamamasından kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Yukarıda sözü edilen, laiklikle ilgili yaşanan anlam kargaşasının giderilmesi için laikliğin içerdiği anlamın etraflıca irdelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Mutlu Sesli, Türk Dil Kurumu ve bazı düşünürlerin laikliğe ilişkin açıklamalarını derlemiş ve laiklikle ilgili bir fikre sahip olunmasına katkıda bulunmuştur. Sesli'nin derlemesinden hareketle, en yaygın anlamıyla din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelen laiklik, felsefi, sosyolojik, hukuki ve siyasi olarak farklı anlamlar içermektedir. Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre, "devlet ve din işlerinin ayrılığı; devletin din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olmasıdır." Atilla Yayla ise laikliğe "sadece devletin dini etkilerden korunması değil, aynı zamanda ve daha önemlisi dinin de devletin baskı, yönlendirme ve istismarından kurtarılması" şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Murat Aksoy'a göre laiklik, "devletin toplumsal düzlemde var olan inançların ve inançsızların bir arada yaşatılabilmesi sorunudur." Laiklik, İoanna Kuçuradi'nin tanımıyla, devletlerin örgütlenmesinde, hukukun oluşturulmasında ve uygulanmasında herhangi bir dinin normlarını temel almaması anlamına gelmektedir. Bu tanımlarıyla laiklik, sanıldığının aksine bireyleri değil, devletleri sınırlayan bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumlarda belli bir dine bağlı bireyler bulunduğu gibi herhangi bir dine bağlı olmadan yaşamlarını sürdüren bireyler de vardır. Laiklik her türlü inanışı güvence altına almayı, her türlü inanışa aynı mesafede yaklaşmayı amaçlayan bir ilkedir (Sesli, İstanbul, s. 29-30) .

Kuçuradi'nin görüşleri biraz daha detaylandırılacak olursa Kuçuradi'nin laikliğe de felsefi bir perspektifle ele aldığı anlaşılmaktadır. Kuçuradi'ye göre, laiklik ne dinlilik ne de dinsizlik gibi görünmektedir. Ona göre, bir dine bağlı kişiler aynı zamanda bir devletin yurttaşlarıdırlar. Bir devletin yurttaşlarının da farklı dinleri olabilmekte ya da herhangi bir dine bağlı olmamaktadırlar. Diğer taraftan farklı devletlerin yurttaşları olsalar da bazı kişiler aynı dinden olabilmektedir. Yani yurttaşlık devletle ilgili, dinlilik ya da dinsizlik belirli bir dinle ilgilidir. Laiklik, kişiler arası

ilişkileri düzenleyen bir ilke değil, toplumsal-hukuksal ilişkileri belirleyen, bir devletin uluslararası ilişiklerin düzenlenmesiyle ilgili bir ilkedir. Laik bir devlette yurttaşların bir dine bağlı olması, ya da herhangi bir dine mensubiyetlerinin bulunmaması yurttaşlar olarak devletle ilişkilerinde bir fark teşkil etmez, çünkü laik bir devletin temelinde bir dinin normları bulunmamaktadır:

> Laik sıfatının karşımıza doğal bir biçimde çıktığı bağlamlara bakarsak –yani 'laik ahlak', 'laik devlet', 'laik eğitim' vb.. bağlamlarındaki 'laik' sıfatının ne anlama geldiğine bakarsak –, 'laik olma': içeriği (oluştuğu tek tek normlar) başka bakımlardan ne olursa olsun, bir ahlak sisteminin, her hangi bir dinden kaynaklanan bir normlar sistemi olmadığını; diğer özellikleri ne olursa olsun bir devletin örgütlenmesinin ve işleyişini, bir dinin inançlarıyla ilgili anlayışlar ve normlar tarafından belirlenmediğini; amaçları metotları ne olursa olsun bir eğitim sisteminin, her hangi bir dinin anlayışları hesaba katılarak oluşturulmadığını hesaba katıyor yalnızca (Kuçuradi, 2016, s. 83).

Türkiye'deki anayasal düzenlemelere bakıldığında anayasanın ikinci maddesi ve 24. Maddesinin laikliğe ilişkin olduğu görülmektedir. 2. Maddeye göre: "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir" (TBMM, 2020). 24. Madde ise din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına almaktadır:

> Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz. Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır. Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz (TBMM, 2020).

Laiklikle ilgili ve din ve vicdan hürriyetine ilişkin yukarıdaki temellendirmelerden sonra, hem bu çalışmanın bütüncül bir yaklaşım esasına dayanarak ele alınması hem de yakın ilgisi bakımından Türkiye'nin başörtülü kadınlarının yaşadığı çok boyutlu hak ihlalleri, irdelenmesi gereken bir sorunsal olarak

göze çarpmaktadır. Bilindiği üzere başörtüsü-laiklik ikilisi birbirlerine aykırılıkları iddialarıyla Türkiye gündeminde genişçe yer tutmakta, kız öğrencilerin başörtülü olarak yükseköğrenimlerine devam etmeleri ve başörtülü kadınların kamusal alanlarda görev almaları başörtüsünün laikliğe aykırılığı gerekçesiyle zaman zaman yasaklanmıştır. Servet Armağan'ın ifade ettiği üzere bu yasaklamalar başörtülülerin eğitim ve öğretim haklarının, bilim ve sanatı öğrenme haklarının, çalışma haklarının ve din ve vicdan hürriyetinin sağladığı hakların ihlal edilmesine sebebiyet vermektedir. Oysa laikliğin yukarıdaki tanımlarından da anlaşılacağı üzere başörtüsü laikliğe aykırı değil, bilakis laikliğin garanti altına aldığı din ve vicdan hürriyetinin kişiye sağladığı bir haktır. Nitekim 1982 Anayasasının ikinci maddesinin gerekçesinde lâikliğin bu anlamına dikkat çekilmektedir (Armağan, 1993, s. 34-42). Buna göre, "hiçbir zaman dinsizlik anlamına gelmeyen lâiklik, her ferdin istediği inanca, mezhebe sahip olabilmesi, ibadetini yapabilmesi ve dinî inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı bir muameleye tâbi kılınmaması anlamına gelir. Bu anlamda lâiklik, farklı dinî inançlara sahip olanlar kadar hiçbir dinî inanca sahip olmayanların da hak ve hürriyetlerini koruyan bir ilkedir" (Ergül E. , 2019).

İnsanın değerinin bilgisel düzlemde anlaşılması, özgürlük, adalet, eşitlik ve laiklik gibi evrensel olan toplumsal değerlerin toplumsal yaşamın her aşamasında her birey için işlerlik kazanması sağlaması yolunda bir aşama olarak durmaktadır. Aralarındaki organik bağ sayesinde bir bütünlük oluşturan bu değerler insanın değerini korumaya yöneliktirler. Her birinin varlığı diğerlerinin varlığına bağlıdır. Bu bağlamda, özgürlük olmadan eşitlikten, eşitlik olmadan laiklikten söz etmenin imkânsız olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aristoteles ve Platon'un en üstün erdem olarak gördüğü adalet ise diğer değerlerin teminatı mahiyetindedir. Adil olmayan bir toplumda eşitlik, özgürlük ve laiklik de varlık gösteremez. Kuçuradi'ye göre, insan haklarının toplumsal yaşantılarda belirleyici olabilmesi için, yani insanların eğitim görebilmeleri, işkence ve zalimane tutumlara maruz kalmamaları, özetle insanın değerinin insana layık gördüğü muameleyi görmeleri ve bu şekilde muamele etmeleri için laikliğin toplum bireylerince benimsenip, işlevsellik kazanması gerekmektedir (Kuçuradi, 2016, s. 86). Kuçuradi'nin laiklikle ilgili bu düşünceleri aslında diğer tüm toplumsal değerlerler için de geçerlidir. Belirtildiği üzere her değer,

her bir insanın, insanın değerine layık şekilde muamele görmesine ilişkin ilkeler olarak varlık göstermektedirler.

2.2. Kadınların İnsan Hakları ve Ayırımcılık

İnsan hakları renk, dil, din, cinsiyet ayırımı yapmaksızın sadece insan olduğu için her insanın olanaklarını gerçekleştirebilmesini ve geliştirebilmesini talep eden ilkelerdir. Ancak, insan hakları kavramı sadece insan-erkek ilişkisi içersinde değerlendirildiği için olsa gerek "kişiler rengi, cinsiyeti ırkı dolayısı ile dezavantajlı gruba dahil edilmiş ve toplumun genelinin faydalandığı eğitim, sağlık, bilgiye erişim, istihdam, saygı gibi ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklara kavuşamamıştır" (Özer & Çolak, 2015, s. 483). Bu sebeple, kadın, çocuk, azınlık, ve engelli gibi bireylerin yer aldığı gruplar "dezavantajlı" ya da "hassas" gruplar olarak nitelendirilmekte ve bu gruplar arasında yer alan bireylerin insan hakları, insan hakları öğretisi göz önünde bulundurulmaksızın ihlal edilegelmektedir. Oysa Çotuksöken'in de belirttiği üzere:

> Eskiçağda erdemin bir bütün olduğu kavrayışının egemen olduğunu herkes bilir. İşte "insan" kavrayışı, "insan-kadın", "insan-erkek" kavrayışı, insan haklakları" da bir bütün oluşturuyor. Nasıl bir insan anlayışınız varsa insan-kadını da o doğrultuda kavrıyorsunuz birey olarak, kişi olarak, toplum olarak. Bu kavrayışın bir yanı eksikse, insanı bütünselliği içerisinde görmüyorsa; insanın tüm niteliklerini yalnızca "erkek faiilere mahsus" diye algılıyorsa, değerlendiriyorsa; böyle bir yaklaşımda hiçkimse ne özgürdür, ne değerleri duyandır, ne eşittir, ne adaletin taşıyıcısı öznesidir. Böyle bir ortamda herkes, kadınlar ve erkekler yerel değerlerin, değer yargılarının kıskacındadır; hiç kimse ne kadınlar, ne erkekler kişi de yurttaş da değildir (Çotuksöken, 2012, s. 95) .

Kadınların insan haklarının korunabilmesi öncelikli olarak "kadınların insan hakları" kavramının açıklığa kavuşturulması ile mümkündür. Yukarıda da belirtildiği gibi insan hakları kavramının sadece insan soyutlaması içerisinde ele alınması bu kavramın sadece insan-erkek ilişkisi içerisinde varlık bulmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla ataerkil yapı daha da güçlenmiş, ataerkil yaklaşımın ürünü olan düşünce ve eylemler kadınların insan haklarının ihlal edilmesine sebebiyet vermiştir. Oysa kadın haklarının insan hakları bütününden ayrı tutulmaması gerekmektedir. Çünkü, kadınların ihlal edilen hakları ve istedikleri haklar kadın oldukları için sahip olduğu ayrıcalıklı hakları değil, insan oldukları için sahip oldukları doğal haklarıdır. Yani bu

haklar sadece kadın olduğu için sahip olunan marjinal haklar değildir (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 303) . Nazan Moroğlu'nun ifadeleriyle, "Özetle kadın hakları insan haklarıdır. Kadın hakları insan haklarının somut içeriğidir. Bu nedenle insan haklarından eşit olarak yararlanmak amacıyla yapılan çalışmalarda ve Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı'nda 'kadının insan hakları' kavramı kullanılmaktadır" (Moroğlu, 2009, s. 5).

Benzer düşünceleri Şimga da dile getirmektedir. Şimga'ya göre, insan hakları bütün insanları kapsasa dahi bunun toplumsal yaşantıda bir karşılığı bulunmamaktadır. Kadınların insan hakları tanımlamasına duyulan ihtiyaç da insan haklarının her insan için, bir diğer deyişle kadınlar için gerçeklik kazanmamasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan Şimga, insana ilişkin bilginin ve insan kavramının oluşmasına kadınların katkısının neredeyse yok denecek kadar az olduğuna dikkat çekmekte, bu duruma bağlı olarak kadınların cinsiyetçi yaklaşımların kıskacında kaldıklarını, ayırımcılığın farkına varmanın da gerisinde, "ayırımcılığın gurur okşayan" aldatıcılığıyla ayırımcılığın üretilmesi ve yeniden üretilmesine katkıda bulunduklarını belirtmektedir. Şimga, bu düşünceden hareketle kadınların insan hakları tanımlamasındaki insan anlayışının, İHEB'de yer alan insan anlayışından çok daha ileri bir ideal taşıdığını ifade etmekte, kadınların insan haklarının tamamlayıcı haklar olarak eşitlik talep eden haklar olduğunu belirtmektedir. Ancak bu ifadeyi de eksik bularak kadınların insan haklarını taşıdığı ideale dikkat çekerek daha ileri bir ifadeyle açıklamaktadır: Kadınların insan hakları, "(…) kadın-erkek kategorisinin "insan" adına yıkılmasını talep ederler; çünkü insanın kadını erkeği olmaz!" (Şimga, 2014, s. 9).

Kadınların insan hakları daha etraflıca ele alındığında, bu hakların neler talep ettiğine ilişkin yanıtın bazı yaklaşımlarla ilişkilendirilerek açıklandığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımları Serap Suğur'un derlemesiyle ele almak mümkündür. Suğur, kadınların insan haklarına ilişkin kültürcü, evrenselci ve feminist yaklaşım olmak üzere üç temel yaklaşım olduğunu aktarmakta ve bu yaklaşımları şöyle detaylandırmaktadır: Her ülkede farklı bir kültürel yapı vardır. Kadınların sahibi olduğu hakları kullanması ya da kullanamaması bu kültürel yapıyla yakından ilişkilidir. Kadınların insan haklarınının her ülkede farklı kültürel yapıya bağlı

olduğunu ve kültürel yapıya göre gerçekleştiğini ileri süren yaklaşım kültürelci yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Evrenselci yaklaşım ise kadınların insan haklarının da tıpkı insan hakları gibi kültürel fark gözetilmeksizin evrensel olması gerektiğini ileri sürüp, kadınların her zaman ve mekanda erkeklerle haklar bakımından eşit olması gerektiğini savunmaktadır. Feminist yaklaşım, evrenselci yaklaşımın tersine kadın haklarının evrensel insan haklarından ayrı tutulması ve kadına özgü sorunlar çerçevesinden ele alınması gerektiğini savunmakta, bu açıdan radikal feminizme yaklaşmaktadır (Suğur, 2009, s. 137).

Kadınların insan hakları daha somut bir şekilde ele alındığında ise, bu hakların evlilik ve boşanma ile ilgili haklar, kamu yaşamındaki haklar ve kadının bedensel hakları şeklinde belirdiği görülmektedir. Kadının istediği kişiyle evlenmesi, kumayı reddetmesi, resmi nikah hakkı, cinsel birleşmeye ilişkin istekleri, bedensel ve psikolojik şiddete maruz kalmama hakkı, kendi malına sahip olma hakkı gibi hakları evlilikle ilgili haklarıdır. Boşanma ile ilgili hakları ise çocukların velayetini alma hakkı, kendi malını götürme hakkı, nafaka alma hakkı ve boşanmak için mahkemeye başvurma hakkı gibi haklardır. Tecavüzsüz, tacizsiz, enseste maruz kalmadan dilediği gibi yaşama hakkı, çocuğa karar verme hakkı, sağlıklı yaşama hakkı gibi haklar bedensel haklarını oluştururken; eşit eğitim hakkı, istediğinde çalışma hakkı, her ne işte çalışırsa çalışsın sigortalı çalışma hakkı, seçme-seçilme hakkı, inancı doğrultusunda yaşama hakkı gibi haklar da kamusal yaşamdaki haklarını oluşturmaktadır (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 306) .

Görüldüğü gibi kadın hakları, anlam itibariyle her tek kişinin olanaklarını gerçekleştirip, geliştirmesine ilişkin istemler olan insan haklarıdır. Ancak, Şimga'nın da belirttiği üzere toplumsal yaşantıda bu istemler herkes için gerçeklik kazanmamaktadır. Nitekim ileri bölümlerde detaylandırıldığında da görüleceği gibi kadının toplumsal yaşantıdaki sosyo-ekonomik durumu bu düşünceyi doğrulamakta, kadın, cinsiyetine bağlı olarak ayırımcılığa uğramaktadır. Ayırımcılığı epistemolojik ve ontolojik açılardan ele alan Çotuksöken, her bireyin kendine has bazı özellikleri olduğunu belirterek, bireyi diğer bireylerden farklı kılan şeyin sahip olduğu bu özellikler olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir deyişle her birey kendine has özellikleriyle açıklanamayan ve bilinmeyen biriciklik ve teklik içerisindedir.

Ayırımcılık da bu ayrımlar yani farklar üzerinden temellenmektedir. Düşünme biçimleri genellikle var olanları sahip olduğu düşünülen ayrımlara göre bölme ve ayırımlamalara göre şekillenmektedir. Ayırımlama, bölme ve sınıflamalar yapılırken yapılan yanlışlıklar ya da ayrımlama yaparken kolaya kaçma ayırımcılğa sebebiyet vermektedir (Çotuksöken, 2012, s. 160) . Çotuksöken'e göre ayırımcılığın ontolojik ve epistemolojik temeli ise özcülüktür (Çotuksöken, 2012, s. 161):

> Gelip geçici ayrımların sabit, değişmez öz olarak algılanmasının öteki adı "özcülük"tür. Öteden beri yaygın olan bu tutum kişiler ve toplumlar arasında öbeklenme çoğaldıkça, karşılaşmalar yoğunlaştıkça özcülüğe ilişkin belirlemeler daha da somut bir duruma, daha da görünür bir duruma gelmektedir. Günümüzde özellikle ait olmanın, aidiyetin kimliksel özelliklerle pekişen örnekleri ayırımcılıkların vardığı ya da geldiği son durumu açık seçik bir biçimde gözler önüne sermektedir. Yalınlıktan yana olan ve karmaşık dünya durumlarını yalın bir sıra düzeni içinde yeniden konumlandırmaya çalışan insanoğlu, kültür çeşitliliğinin baskısıyla da farkına varsın ya da varmasın, ayırımcılığı yeniden üretmektedir. Aidiyetlere yapılan vurgu bu türden üretimi kışkırtmakta, hatta daha da kalıcı kılmaktadır. Zaman zaman bu çalışmalara "sözde bilimsel çalışmalar" çoğun popüler bilim çalışmaları da eşlik etmektedir. Üst üste yığılan kimliksel özelliklerden biri ya da birkaçı öne çıkarılmakta, öze indirgenmekte ve var olanı belirgin kılmanın tek aracı olarak görülmektedir. Örneğin cinsiyetleri belirgin kılmaya ilişkin özellikler öze indirgenip ayırım yapmanın aracı olduğunda, bir kaçınılmazlık içinde karşımıza çıkacak olan cinsiyetçi ayırımcılıktır (Çotuksöken, 2018)

Çotuksöken'in aktarımıyla, "varlıkların varoluşlarını değil de özlerini soruşturmayı öneren öğreti" olarak ifade edilen özcülük, (Çotuksöken, 2012, s. 161) Şimga'ya göre kaçınılmaz olarak ayırımcılığa yol açmakta, ayırımcılık ise insan haklarının evrensel düzeyde gerçekleşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmektedir. Şimga, ayırımcılığı Çotuksöken'e benzer şekilde "(…) bireyleri değişmez olarak var olduklarına inanılan farklar cinsinden kategorilere ayırmak" olarak tanımlamakta ve ayırımcılığın "insan olan", "pek ya da hiç insan olmayan" ayırımına yol açarak, insan ölçütü yaptığını ifade etmektedir (Şimga, 2014, s. 9). Şimga'ya göre her türlü ayırımcılık "insan olan" ya da "insan olmayan" şeklinde insan ölçütü yapmakta fakat cinsiyete yönelik insan ölçütü en benimsenmiş, çoğu insanca fark edilmemiş ve sinsi olan ayırımcılık olarak göze çarpmaktadır. Diğer yandan Şimga, cinsiyete yönelik ayırımcılığın her türlü ayırımcılığın içerisinde bulunduğuna dikkat çekmektedir (Şimga, 2014, s. 9). Şimga'nın dikkat çektiği bu saptamadan

hareket edilerek şöyle bir çıkarsamada bulunmak mümkündür: Irkçılık, milliyetçilik gibi ayırımcılık türlerine maruz kalan kadın insan, bu ayırımcılıklara ek olarak cinsiyete bağlı ayırımcılıkla da karşılaşmakta, bu bağlamda cinsiyetçiliğin ayırımcılığın her türlüsüne eklemlenerek varlık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tepe ise ayırımcılığı, aynı olan ya da aynı değeri taşıyan şeylerin birinin diğerinden üstün tutulmasıyla farklı muameleye tabi tutulması veya böyle olduğunun düşünülmesi olarak tanımlamaktadır. Ayırımcılık durumunda ayırımcılık konusu olan şey, değerinden daha aşağıda görülmekte ve daha kötü bir muameleye tabi tutulmaktadır. Sözgelimi etnik, dinsel ya da cinsel türden ayırımcılıklara bakıldığında çoğunlukla bir grubun ya da bir cinsin üstün tutulduğuna, bu nedenle de eşit muameleye tabi tutulmadıklarına rastlanmaktadır. Tepe, bir şeyin değerine ilişkin ön kabullerin ayırımcılığı doğurduğunu ifade etmekte, buradan hareketle, ayırımcılığın bir değer sorunu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Diğer yandan Tepe'ye göre, ne türden olursa olsun ayırımcılık, siyasal ve toplumsal yaşantıda onulmaz sorunlara yol açmakta, böylelikle ayırımcılık bir neden gibi görülmektedir. Ancak Tepe, bir neden gibi görülen ayrımcılığın kendisinin de etikten yoksun bir bakışın ve tutumun bir sonucu olduğuna vurgu yapmaktadır (Tepe, 2006, s. 32-33).

Duru Akedemir ise Tepe'ye benzer şekilde aynı değere sahip şeylerin, farklı muameleye tabi tutulmasının ayırımcılık anlamına geldiğini, farklı değere sahip şeylerin farklı muameleye tabi tutulmasının ise ayırımcılık anlamına gelmediğini belirtmektedir. Akdemir, ayırımcılığın bir adaletsizlik durumu olduğunu belirterek, bu düşüncesini Aristoteles'in adalet anlayışıyla desteklemektedir: Aynı değerde olanlara farklı muamele, farklı değerde olanlara aynı muamele anlamında olan ayırımcılık aynı zamanda bir adaletsizlik olarak da ortaya çıkmaktadır. Aristoteles'in dağıtıcı ve denkleştirici adalet ayrımında aynı olanlara aynı muamele, farklı olanlara farklı muamele edilmesi gerekliliği görülmektedir. Dağıtıcı adalet, onur ve malların vatandaşların yetenek ve değerlerine göre bölüştürülmesi esasına dayanmakta, eşit olmayanların eşit şeylere sahip olamayacaklarını öngörmektedir. Denkleştirici adalet ise hukuki ilişkilerde taraf olanların eşit olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu adalet türünde sübjektif ve kişisel durumların dikkate alınmaması gerekliliği esastır. Akdemir, adaletli olabilmek için ayrımların ve farkları ayırımcılık yapmak suretiyle

haksızlık için kullanmadan, gerektiğinde bu farkları eşitleyerek ve herkese ayrımlarına ve farklarına göre muamelede bulunmak gerektiğine dikkat çekmekte, pozitif ayırımcılığın da bu düşünce üzerinde temellendiğini belirtmektedir (Akdemir, 2014, s. 892) .

Pozitif ayırımcılık çocuk, engelli, yaşlı, kadın ya da azınlık gibi grupların istihdam, siyaset, eğitim ve toplumsal alanlara katılımını sağlamak için oluşturulan politika ve uygulamaları ifade etmektedir. Pozitif ayırımcılık politikaları temelini farklılıklarda bulan politikalardır. Etnik aidiyet, cinsiyet gibi farklılıklardan kaynaklanan fiili ayırımcılığın önüne geçilmesi için bu farklılıkların lehine farkları eşitleyecek bir ayırımcılığı savunan pozitif ayırımcılık fiili ayırımcılığın önüne geçmeyi hedefleyen bir eşitlik politikasıdır (Öztan, 2004, s. 204) Sözgelimi bir iş yerinde çocuklu kadının mesai saatlerinin kadının lehine olacak şekilde düzenlenmesi kadına karşı yapılan pozitif ayırımcılıktır. Diğer yandan Tepe, pozitif ayırımcılıkta eşit olanlara farklı bir muamele söz konusu olduğu için, pozitif de olsa ayırımcılığın her zaman olumsuz olana çağrışım yaptığını belirtmektedir. Tepe'ye göre pozitif ayırımcılığın, diğer ayırım türlerinden ayrıldığı nokta etik olarak temellendirilebilir olmasıdır. Bu bağlamda kadınlara, engellilere yapılan bu türden ayırımlar etik olarak haklı çıkarılabilecek pozitif ayırımcılıklardır (Tepe, 2006, s. 31) .

Tepe'nin pozitif ayırımcılığa ilişkin yukarıdaki düşünceleri, Fikret Başkaya'nın pozitif ayırımcılığa ilişkin düşünceleri ile paralellik göstermektedir. Başkaya'ya göre ayırımcılık tarafından inşa edilen pozitif ayırımcılıkta bulunarak ya da pozitif ayırımcılık talep ederek kalıcı bir huzuru tesis etmek neredeyse imkansızdır. Bu bağlamda "ayırımcılık bizatihi mahkûm edilmesi gereken bir şeydir ve evrensel eşitlik ilkesinden sapmaya geliyor. O halde pozitif ayırımcılık da daha baştan mahkûm edilmesi gereken bir ayırımcılıktır" (Başkaya, 2018, s. 254). Başkaya'nın ifadeleriyle:

> Sömürü ve baskının olmadığı, demokrasinin de bir retorik olmanın ötesine geçtiği, kadın ve erkeklerin kendi yaşamları ve gelecekleriyle ilgili kararları demokratik usullere göre uyguladıkları bir toplumda pozitif ayrımcılık neden gerekli olsun? Mesela aile içinde kadın aleyhine eşitsizlik durumu kadının daha çok işe koşması, kadına "pozitif ayrımcılık" bahşederek değil, erkeğin yapması gerekeni yapmasıyla aşılabilir. Eşitsizlik durumu yukarı doğru değil, aşağı gidilerek aşılabilir. Evrensel eşitlik ilkesi ete/kemiğe bürünüp, yaşanan bir

> realite haline geldiğinde ayrımcılık da ortadan kalkar (Başkaya, 2018, s. 254) .

Ayırımcılık ve pozitif ayırımcılığa ilişkin yukarıdaki temellendirmelerden sonra Sevgi (Şahinkaya) İyi'nin düşüncelerinden hareketle cinsiyete yönelik ayırımcılığı şöyle detaylandırmak mümkündür: İyi, cinsiyete dayalı ayırımcılığı insanlar arasındaki en temel ayırımcılık olarak değerlendirmekte, bu ayırımcılık türünün tarihsel ve olgusal olarak çok eski zamanlardan bugünlere değin sürdürüle geldiğini belirtmektedir. İyi, ayırımcılığı "eril dünya" ve "dişil dünya" betimlemelerinden hareketle açıklamaktadır: "Kadın cinsine yönelik ayırımcılığı –aslında bir bakıma her türlü ayırımcılığı- olgusal olarak sürekli tetikleyen, bunun da temelinde varoluşsal bakımdan ona kaynaklık eden, dünyanın tüm tekil görünümlerinde onu öyle var kılan yapıca (ontik) bir durumun adı olarak eril olan ya da eril varoluştur. Bu görünümü bakımından dünyayı eril dünya diye adlandırmak mümkündür" (İyi, 2006, s. 101). İyi'nin sözünü ettiği eril varoluş, kadın cinsinin erkek cinsi karşısında değersiz ve ikinci kalmasına sebep olmakta, bu ikincillikte toplumsal yaşamın her kademesinde kendini hissettirmektedir:

> Olgusal düzlemde kadın cinsinin erkek cinsi karşısında hep ikinci kaldığı, daha değersiz ve daha aşağı görüldüğü; böyle görmenin toplumsal varoluşun çeşitli düzlemlerinde yansımaları olduğu hepimizce bilinmektedir. İnsanlık tarihinin çok uzun kısmı ve bugün kimi yaşama dünyaları –kimi toplumlar, kimi küçük-büyük topluluklar bu uygulamanın bol miktarda örnekleriyle doludur. Son zamanlarda basında izlediğimiz "kızlar okula" kampanyasının başlatılmasına neden olan düşündürücü durumu, tespit edilen sayısal verilerde bütün açıklığıyla görmekteyiz. Bu kampanyalardan birinin "baba beni okula gönder" başlığıyla düzenlenmesi de ayrıca dikkat çekici bir noktadır. Dünyada ve ülkemizde insan gelişme düzeyini saptamaya yönelik bu veriler, mevcut dünyanın adeta kilitlenmiş açmazında en çok çocukların ve kadınların zarar gördüğünü, istismar edildiğini ortaya koymaktadır (İyi, 2006, s. 102).

İyi'ye göre insanların kurduğu dünyaların arasında nitelik ve değer bakımından farklar bulunmakta, insanın yapıcılığı ve temsil etme gücüne göre belirlenebilecek bu nitelikler eril belirlemenin etkisi altında kalmaktadır. İyi bu düşüncesini basında yer alan kadın haberleri çocuklara yönelik istismarlar örnekliğiyle desteklemektedir: Kadın cinsine yönelik ayırımcılık neticesinde basında yer alan kadın haberleri ve çocuklara yönelik istismarlar eril belirlemeye somut gerçeklik kazandırmaktadır.

İyi'ye göre eril dünya tanımak istemediğini, kendisinden farklı olanı kolaylıkla dışarı bırakabilmekte ya da kendi belirlemesini kendisinin yaptığı dünyaya mahkûm etmek istemektedir. İyi'nin ifadeleriyle, "Bu durum eril dünyanın, eril varoluşun ya da tamamlanmamış insanın tek yanlı bencilliğinin hüküm süren 'zayıflığı' ya da düşmüşlüğü (çökmüşlüğü) olarak 'gücü'dür" (İyi, 2006, s. 104). Ayırımcılığı eril varoluşa bağlayan İyi'ye göre, dünyanın daha geliştirilebilir olmasını da dişil varoluşa dayandırmaktadır:

> Olgusal bakımdan eril dünyanın biçimlendirdiği, eril olana bağlı şekilde yapılandırılmış ancak kendi bağımsız yapısı bakımdan eril olanın –hükmeden dünyanın- aşılmasının (insan dünyasının gerçekleşebilmesinin ya da dünyanın yükselmesinin) daha fazla olanağını taşıyan ya da bunun ilk olanağını taşıyan olarak belirlenebilecek dişil var olmadır. Burada dünyanın yükselmesi için daha elverişli bir yapı olarak dişil var olmadan söz ediyorum. Çünkü bilginin, bilimin, felsefenin, sanatın ve tüm bunların yaşamla bağı bakımından bilgeliğin; yaratıcılık ve var etme ya da olumlama anlamında dişil var olana daha yakın durduğunu pek de karşı çıkılmaz bir şey olarak göz önüne alıyorum. Yaratıcı etkinliğin eril olanın aşılabilmesi ölçüsünde -burada bir kendini aşma anlamı da söz konusudur- dişil olandan daha fazla pay alınabildiğinde yaratıcılığın da daha fazla gerçekleşebildiğini görüyoruz. Dolayısıyla dişil olan ile (burada asla tekil bir cinse vurgu olmayıp, bir var olma biçiminin olanağı kastedilmektedir) var etme (poiseie), sanatçı ve sanatla var-etme etkinliği arasında daha içten, daha özden bir bağ olduğu söylenebilir (İyi, 2006, s. 104).

İyi, özetle dünyanın eril belirlemenin etkisinden kurtarılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. O'na göre, eril-dişil gerilimi verimliliğin karşısında durmakta, bütünü kutuplaştırmaktadır. Oysa kadın-erkek cinslerinin birbirine üstünlüğü yoktur. Kadın ve erkek insan türüne has olan olanaklar ve haklar bakımından eşittirler. İyi'ye göre eril-dişil gerilimi herkes için, ortaklaşa alanda özümsenirse ayrımcılıktan çok var-edici birlikteliğe ve bütünlüğe götürebilir. Kadın cinsi eril belirleme yapılmadan engelsiz ve etkin olursa, engellenmezse, dünya daha dişil olur, dişil olanı tanır ve anlarsa, dünya daha yaşanılır ve barışçıl bir yer olacak ve insan haklarının gerçeklik kazanması bakımından çok daha yükseklere taşınacaktır. İyi'nin ifadeleriyle, "Kadın cinsine yönelik ayırımcılık her şekliyle toplum için, dünya için en nihayetinde insanlık için büyük kayıptır. Tüm dünyanın ve insanlığın en temelde de eril olanın sağlığı/iyiliği için, Nietzsche'ce söylersek "eril olandaki çocuğu var etmek" için dişil var olma biçiminin yapı olanaklarının önünü açmak, böylece bilginin asıl anlamını ve

işlevini kazanabilmesinde çok elverişli bir yol olarak kadın cinsinin eğitimine daha dikkatle ve özenle eğilmek gereklidir" (İyi, 2006, s. 106) .

2.3. İnsan Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

İnsan haklarına ilişkin bilgisel düzlemde yapılan yukarıdaki açıklamalar, bu hakların kategorik ayırımlar yapmadan tür olarak insanı bir bütün olarak gören istemler olduğunun anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Ancak cinsiyetçilik ve ayırımcılık gibi olgular bütün insanların haklar ve onur bakımından eşit oldukları düşüncesinin karşısında yer alarak, insan haklarının her insan için gerçeklik kazanmasına engel olmaktadırlar. Bu bağlamda Şimga, bir olgu olarak toplumsal cinsiyetin tür olarak insanı kadın-erkek diye böldüğünü ifade etmekte, insan haklarının yukarıdaki şekliyle, yani bu hakların kadın-erkek her insanın olanaklarının gerçekleştirebilmesi ve geliştirebilmesine ilişkin talepler olduğu anlaşılmadıkça genelde ayırımcılığın özelde ise toplumsal cinsiyet ayırımcılığının sona ermeyeceği, dahası insan hakları ihlallerine sebebiyet verebileceği tehlikesine dikkat çekmektedir (Şimga, 2014, s. 2-3). Cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet, ayırımcılık birbirleriyle ilişkili kavramlar olarak toplumların işleyişlerinde öyle yerleşmişlerdir ki:

> Kadın romantik bir yaklaşımla ya da sözel olarak kutsanan bir varlık; ama toplumsal bir gerçeklikte giderek daha çok şiddetin nesnesi ve zaman zaman da şiddetin öznesi durumunda kendini var ediyor. Kadın insan olarak şiddete uğruyor, uğradığı şiddeti daha güçsüz olana yansıtabiliyor. Kadının dünyası çoğun, evin içiyle, özel alanla sınırlı; bilgiyle, bilgi kurumlarıyla, bilgi ortamlarıyla olan bağlantı ya hiç yok ya da varsa bile çok sınırlı. Kadınlar önemsenmeme, dikkate alınmama, yok sayılma ve bunun tam tersi olan korunma kavrayışı içinde okuma-yazma edimlerinin dışına itilmektedir; cinsiyetlerinden dolayı ayırımcılığa uğramaktadırlar (Çotuksöken, 2012, s. 93) .

Toplumsal cinsiyetin insan haklarını nasıl ihlal ettiği sorusuna daha detaylı yanıt verebilmek için bu olguya bilgiselsel düzeyde açıklık getirmek gerekmektedir. Toplumsal cinsiyetin hem analitik hem politik yönlerine dikkat çekilmektedir. Analitik olması, kimliklerin nasıl oluşturulduklarına dair bir düşünme metodu sunmasından, politik olması ise toplumsal yaşantıda gücün dağılımına değinmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet politik, hukuki ve kültürel birçok konuya dokunmakta, kimliğin her yönüyle ve toplumsal pozisyonlarla ilintisiyle ele

alınmaktadır. Ele alındığı kültürel ortama göre farklılık göstermesi toplumsal cinsiyeti, sosyal ve politik tartışmaların en önemli konularından biri haline getirmektedir (Yentürk & Bahçeci, 2014, s. 28). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre (DSÖ):

> 'Cinsiyet' kadın ve erkeği tanımlayan biyolojik ve fizyolojik özellikleri kastetmektedir. 'Toplumsal cinsiyet' ise toplumun kadın ve erkek için uygun bulduğu, toplumsal olarak inşa edilmiş rolleri, davranışları, aktiviteleri ve nitelikleri kastetmektedir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse: 'Erkek' ve 'kadın' cinsiyet kategorileriyken erkeklik ve kadınlık toplumsal cinsiyet kategorileridir (DSÖ'den Aktaran:Yentürk & Bahçeci, 2014, s. 28).

Celalettin Vatandaş, kadın ve erkek kavramlarının bir yanıyla bireylerin biyolojik anlamda dişi (*female*) ya da er (*male*) olduğunu ifade ettiğini diğer taraftan da bu kavramların, toplum tarafından bireye sunulan roller sistemi çerisinde anlam kazanan iki kavram olduğuna dikkat çekmektedir. Vatandaş yaygın görüşe benzer şekilde biyolojik yapıda temellenen toplumsal boyut ile biyolojik boyutun farklı şeyler olduğunu belirtmektedir: Biyolojik boyut, bireylerin kadın ya da erkek olarak doğmasını ifade eden ve genel olarak değiştirilmeyen, değiştirilmek istenmeyen yaşam boyunca sürdürülen ya da sürdürülmek istenen verili bir özelliktir. Kadın ve erkek olmanın toplumsal boyutu ise verili bir özellik değildir ve toplum tarafından sürekli olarak kadın ve erkek olmanın anlamının inşa edilmesidir. Biyolojik özellik ve bu özellik üzerine temellenen toplumsal durum bilimsel olarak cinsiyet (*sex*) ve toplumsal cinsiyet (*gender*) kavramlarıyla ifade edilmektedir. Buna göre *sex,* biyolojik cinsiyeti yani kadın ya da erkek olmayı ifade etmekte, *gender*, toplum tarafından inşa edilen bir bakıma dayatılan kadın ve erkek cinsiyetlerinin kendilerine özgü olduğu düşünülen rolleri ifade etmektedir (Vatandaş, 2011, s. 30-31).

Toplum, toplumsal cinsiyete bağlı olarak dişi ya da er olarak doğan kadın ve erkekten, kendi cinsiyetlerine göre davranışlar sergilemelerini beklemekte, bu davranışlar dışına çıkılmasını aykırı bularak böylesi davranışları tepkiyle karşılamaktadır. Bir anlamda toplumun dayatması olan kalıp davranışlar örüntüsü içerisinde davranış sergilemeyen ya da eylemde bulunmayan bireyler toplum tarafından kolaylıkla dışlanabilmektedirler. Sözgelimi, toplumsal ve yasal ilerlemelere rağmen, kadınların evin geçimine katkıda bulunmaları toplumda aykırı görülürken,

hangi koşulda olursa olsun erkek evin geçimiyle yükümlü görülmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyeti analiz etmek:

> Kadın ve erkek olmanın sosyo-kültürel kodlarının nasıl farklı şekillerde anlaşıldığına ve yaşandığına, normalleştirildiğine ve düzenlendiğine pazarlık konusu olduğuna ve sınırlarının zorlandığına bakmak demektir. Toplumsal cinsiyeti analiz etmek kadınlar ve erkekler arasında 'görünüşte' çok belirli ve doğal olan farklılıkların zaman içerisinde toplumsal olarak nasıl şekillendirildiğine ve ayrıca bu sözde farklılıkların nasıl güç ve eşitsizlik ilişkilerinin ortasında olduğuna bakmak demektir (Yentürk & Bahçeci, 2014, s. 28-29) .

Türkiye'de ve dünya toplumlarının birçoğunda bir hak özenesi olarak her insanın haklarının gerçeklik kazanmasına ilişkin olan toplumsal cinsiyet eşitliğine mesafeli yaklaşmakta, eşitlik tartışmaları rasyonel bir çözüm üretemeyen kısır döngü halini almaktadır. Fatmagül Berktay'a göre bunun sebebi çoğu zaman 'eşitlik' kavramının 'aynılık' kavramıyla bir tutulmasından kaynaklanmakta, böylelikle, kadın ve erkek eşitliğinin hem toplumsal hem yasal düzlemde savunulması biyolojik farkları ortadan kaldırma çabasıymış gibi algılanabilmekte ve toplumlara medya ve siyaset gibi yollarla bu şekilde sunulmaktadır. Berktay kadınlar ve erkekler arasında elbette biyolojik farklılıklar bulunduğunu, fakat bu farklılıklar onların bir insan olarak varlık gösterdikleri ve birer hak öznesi oldukları gerçeğini değiştirmediğini belirtmekte, eşit birer yurttaş ve eşit birer özerk insan olarak varlık gösterdiklerine vurgu yapmaktadır (Berktay, 2017, s. 15). Fakat kadınlar ve erkeklerin davranışları, uğraşı alanları genel olarak toplumsal cinsiyet tarafından belirlenen rollere uygun olarak oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyetin belirlediği roller kadınlar ve erkeklerin yaşamlarının her alanında etkisini göstermekte, bu durum, her anlamda bir ikiliğe dönüşmektedir. Cinsiyetler arası ikilik kendini eril tahakküm olarak göstermektedir (Yıldırım, 2018, s. 149).

Politik uygulamalar, geleneksel yaklaşımlar ve kültürel yaşantılar eril tahakkümü desteklemekte ve bu tahakkümün sürekliliğine zemin olmaktadırlar. Eril tahakküm neticesinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortaya çıkmaktadır. CEDAW'ın ayırımcılığa ilişkin ilk maddesi bir yanıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tanımını yaparken, diğer yanıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin tanımını da vermektedir. İlk maddede sözü edilen kadınların mağduriyet, mahrumiyet, kısıtlanmalarına ilişkin ayırımcılık, toplumsal cinsiyet eşitsizliği anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet

eşitliği ise, kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınması, kullanılması ve bunlardan yararlanılmasını ifade etmektedir (Uğurlu, 2018, s. 39) . Feride Acar hem CEDAW'ın hem İstanbul Sözleşmesi'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini vurguladığını dile getirmekte, devamında kültürel etkiye de değinmektedir:

> Bu sözleşmelerin getirdiği uluslararası standartlar 'toplumsal cinsiyet eşitliğini' vurgular. Yani bu sözleşmelerin bağlayıcı standartları içerisinde, bizim kendimize göre yorumlayabileceğimiz, 'hakkaniyet', 'adalet' gibi kavramlar yoktur. Kadın-erkek cinsiyet eşitliğidir CEDAW Sözleşmesinin özü, dolayısıyla buradan çıkarak hareket etmek lazım. Tabii hepimiz belli kültürlerin içinden geliyoruz, ben de bu kültürden geliyorum. Hepimizin paylaştığı kültürel öğeler var, ancak bağlı olduğumuz uluslararası sözleşmeler bu kültürel öğeler içerisinde eğer kadınlar açısından onları dezavantajlı konuma getirecek birtakım usuller, pratikler hatta inanışlar, davranışlar varsa bunların dönüştürülmesi, yok edilmesi gerektiğini söylemektedir. Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşme ile devletimiz bu yükümlülüğün altına girmiştir. Bakın, kültür değişmez bir şey değildir ve zaten sürekli olarak değişmektedir. Devlet kültürü dönüştürmek sorumluluğu altındadır, onun için bilgi ile hareket etmek ve bu şekilde aktarmak gereklidir diye düşünüyorum (Acar, 2017, s. 38).

Nuran Belet de kadınlar ve erkekler arasındaki eşit olmayan toplumsal ilişkilerin sebebinin iki cinsiyet arasındaki biyolojik ve fizyolojik farklardan kaynaklandığı düşünüldüğünü belirtmekte ancak eşit olmayan toplumsal ilişkilerin, kadın-erkek rollerinin toplumsal cinsiyet tarafından belirlenmesinden kaynaklandığını öne sürmektedir. Belet'e göre, toplumsal cinsiyet eşitliği bu eşitsizliği ortadan kaldırarak her bireyin kendi yaşamına ilişkin kararlarını kendisinin verebilmesini temin ederek, kadın veya erkek her birey eğitimde, bilimde, sanatta, siyasette, sağlıkta özetle toplumsal ve özel yaşamın her alanında haklar ve onur bakımından eşit konuma getirilmekte, böylelikle toplumun sahip olduğu bütün fırsatlardan eşit bir şekilde faydalanabilmektedirler. Belet'in ifadeleriyle, "Toplumsal cinsiyet eşitliği bu kapsamdan daha da ileri giderek şiddet, taciz, tecavüz, sömürü ve yaşam hakkının elinden alınmasına kadar bir dizi olumsuzluğun ortadan kaldırılmasını sağlayacak bir mekanizmayı harekete geçirmektedir." (Belet, 2018, s. 56). Bu bakımdan toplumsal cinsiyet insan hakları bağlamında analiz edilerek içeriği ortaya çıkarılmalı, böylelikle

toplumsal cinsiyet eşitliğinden insan haklarının her birey için gerçeklik kazanması için varlık gösterdiği anlaşılmalıdır.

Bu bağlamda Handan Sayer, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, bireylerin insan olmalarından kaynaklanan her türlü hak, sorumluluk ve fırsatlardan eşit şekilde faydalanmalarının kadın ya da erkek olmalarıyla ilişkilendirilmemeleri esasına dayandığını belirtmekte, insan haklarının her birey için gerçeklik kazanması yolunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının zorunluluk olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet eşitliği toplumsal ilişkilerin daha adil, daha eşitlikçi ve ataerkillikten uzak olarak değiştirilmesini ve düzenlenmesini amaçlamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği bir taraftan kadınların eşit temsillerine ve toplumsal yaşamın her alanında dengenin sağlanmasına atıfta bulunurken diğer taraftan toplumsal kalkınmada kadınlar ve erkeklerin etki eşitliğine ve oluşacak sonuçlardan eşit şekilde faydalanmalarına işaret etmekte, eşit hak, sorumluluk ve fırsatları içermesi bakımından insan hakları içerisinde ele alınmaktadır (Sayer, 2011, s. 22). Cinsiyetin toplumsal inşası olan toplumsal cinsiyet, Çotuksöken'in düşüncelerinde de insanı kadın-erkek diye bölen bir olgu olarak görülmekte, cinsiyetçi yaklaşımların tesiriyle kadın insan olarak algılanamamaktadır:

> Cinsiyetin genellikle toplumsal algıyla bağlantılı olarak oluşturulduğu bir gerçektir; cinsiyet kavramı toplumsallık üzerinden kurulmaktadır. Birey olarak kendimizde deneyimlediklerimizin her adımında cinsiyet vurgusunun yer alması çok tartışmalı görünmekle birlikte, Aydınlanma projesinde yeterince yol alamamış, yerel, kültürel ve geleneksel kalıpların içine sıkışmış toplumlarda cinsiyetçi yaklaşım kadını "insan" olarak algılayamamaktadır. Bu noktada antropontolojinin bakış açısı cinsiyetçi tuzağa düşmeden, insan için saptanan nitelikleri, özellikleri bir kez daha öne çıkararak, insan-kadın algısının önemine işaret edebilir; bu algı konusunda tüm bireyler aydınlatılabilir. Kadının tüm deneyimlerinin kaynağı tüm insanlarda ortak olan bilme kalıplarının eşliğinde, onların içeriklendirilmesiyle somutlaşmaktadır. Ayrıca burada farkına varmamız gereken, tüm toplum bireylerinin gereksinim-değer geriliminde insan-kadını nasıl kavradıklarıdır. Bu öylesine önemlidir ki zaman içinde kadın da kendini ya salt kadın olarak ya da kadın-insan olarak kavrayacaktır (Çotuksöken, 2012, s. 94) .

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanamaması, diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet eşitsizliği, insan haklarıyla bağdaşmayan, insanın değerini hiçe sayan toplumsal

cinsiyete dayalı şiddet (TCŞ) başta olmak üzere çok yönlü hak ihlallerine sebebiyet vermektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet:

> Bir insana rızası dışında zarar veren, fiziksel veya psikolojik sağlığı, gelişmesi ya da kimliği üzerinde olumsuz etkileri olan ve kadınlar ve erkekler arasındaki ve erkeklerin ve kadınların kendi aralarındaki farklılıkları kötüye kullanan, toplumsal cinsiyet temelli güç eşitsizliklerinin bir sonucu olan şiddeti altına alan kapsayıcı bir terimdir. Her ne kadar yalnızca genç ve yetişkin kadınları etkilemese de TCŞ tüm kültürlerde öncelikli olarak bu grupları etkiler. Şiddet fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik ya da sosyokültürel olabilir. Şiddet uygulayanlar aile bireyleri, toplumun üyeleri ve kültürel, dini, ulusal ya da uluslararası kurumların adına ya da onların umursamazlığından cesaret alan kişiler olabilir (Yentürk & Bahçeci, 2014, s. 54) .

Türkiye'deki verilerden hareket edildiğinde TCŞ'nin bazen ölümle, bazen tecavüz, bazen de zorla sex işçiliğiyle sonuçlandığı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Bianet'in 1 Ocak 2019- 31 Aralık 2019 döneminde Türkiye'deki yerel, ulusal ve internet basınına yansıyan haberlerden derlediği güncel veriler, erkeklerin 2019'da en az 328 kadını ve aralarında bebeklerin de olduğu 15 çocuğu öldürdüğü, 51 kadına tecavüz ettiği, 712 kadını seks işçiliğine zorladığı, 232 kadını taciz ettiği ve 279 çocuğu istismar ettiğini göstermektedir (Bianet Bağımsız İletişim Ağı, 2020).

Toplumsal cinsiyet eşitliliğinin gerekliliğinin kendini gösterdiği en önemli alanlardan biri olan eğitim de toplumsal farklılıklar arasındaki güç ilişkilerinin bir parçası durumundadır. Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği'nin (TÜSİAD) hazırladığı "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Hayatı ve Siyaset" isimli rapora göre, eğitim sistemleri içinde bulundukları toplumun, toplumsal cinsiyet sisteminin bir parçası olarak varlık göstermekte, yerleşik olan toplumsal cinsiyet ilişkilerine meşruiyet kazandıracak şekilde işlemektedirler. Raporda eğitim, kadınların kendi olanaklarının ve bu olanakları kısıtlayacak ya da engelleyecek mekanizmaları "fark edebilmeleri" ve "dönüştürebilmeleri" için ortam yaratma gizilini de içinde taşıdığı ifade edilmektedir (TÜSİAD, 2000, s. 26). Eğitim, genelde tüm bireylerin özelde ise kadınların hem toplumsal hem özel hem de siyasal yaşamlarını insanca yaşayabilecek şekilde düzenleyen temel bir insan hakkıdır. Ancak, araştırmalar eğitimde de kadınların ikincil duruma itildiğini göstermekte, okullaşma oranları kadınların aleyhine bir tablo oluşturmaktadır. Oysa bir ülkenin kalkınması,

huzur ve barış ortamının oluşması için tüm bireylerinin eğitim hakkından faydalanmaları gerekmektedir. Fahri Kayadibi'nin ifadeleriyle, "En büyük israf, insan beceri ve kabiliyetlerinin eğitim yoluyla geliştirilmeyerek âtıl bırakılmasıdır." (Kayadibi, 2003, s. 30)

Eğitime bağlı olarak kadın istihdamı da düşük seviyelerdedir. Türkiye'de erkeklerin iş gücüne katılma oranları %75,7 iken kadınların katılma oranı %32,2'dir. AB'de kadınların iş gücüne katılım oranları %66'dır (Yılmaz G. , 2017, s. 14) . İş gücüne katılan kadınlar da hangi alanda çalışırlarsa çalışsınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak birçok sorunla karşı karşıya gelmektedirler. Bu sorunların giderilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliği esasına bağlı olarak:

> Kadınların eşit işe eşit ücret alabilmesi, işte yükselme bakımından erkeklerle eşit koşullara sahip olabilmesi, karar alma süreçlerine dahil olabilmeleri, sosyal güvenceye dayalı olarak ve toplumun kadına "kadın-anne" olarak yüklediği görevler de düşünülerek, ekonomik bağımsızlığını sağlama sosyal statüsünü yükseltme mücadelesi veren kadının "çifte mesaide" bulunurken "köleleşmemesini" engelleyecek sosyal, kültürel ortamın oluşturulması ve hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesine yönelik politikaların geliştirilip, planların hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir (Yılmaz G. , 2017, s. 11).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Gelişim Raporu'na göre ise:

> Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi, insani gelişmenin temel boyutlarıdır. İnsanlığın yarısı insani gelişmedeki ilerlemeden yararlanamıyorsa, bu gelişme evrensel değildir. Kadınlar ve kız çocuklarına yatırım yapmanın çok boyutlu yararları vardır; örneğin, gelişmekte olan ülkelerdeki tüm kız çocukları ortaöğrenimi bitirmiş olursa, beş yaş altı ölüm oranı yarı yarıya düşer. Ayrıca, gelecekte yüksek düzeyli işler için talebin çok yüksek olacağı, özellikle bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında kadınların yükseköğrenime devam etmek için desteğe ihtiyacı var. Kadınlar aynı zamanda, ev dışında ücretli iş ile evdeki ücretsiz bakım işlerini bir arada yürütmek ve bunun yanı sıra üretim ve üreme rollerini de dengelemek zorunluluğu altında yaşamaktadırlar. Esnek çalışma düzenlemeleri ve kreşler, okul sonrası programlar, yaşlı bakımevleri ve uzun süreli bakım tesisleri gibi daha geniş bakım seçeneklerinin bulunması, kadınların seçeneklerini artırabilir. Kadın girişimciliğini teşvik etme önlemleri arasında, özellikle kırsalda kritik bir varlık olan araziye kadınların sahip olmasının önündeki engelleri kaldıran yasal çerçeve oluşturmak da vardır. Dolayısıyla arazi politikaları, mevzuatı ve idaresinin kadınlara imkân tanıyacak şekilde

> değiştirilmesi ve yeni kuralların kanun gücüyle uygulatılması gerekiyor. Cam tavan, birçok yerinden çatlamış olsa da henüz tamamen çökmüş olmaktan çok uzaktır. Seçim ve işe alımda cinsiyet gerekleri ve işte muhafaza etmeye yönelik teşvik mekanizmaları, kadınların kamu ve özel sektördeki temsilini artırabilir. Üst düzey pozisyonlara terfi kriterleri kadınlar ve erkekler için aynı olmalı; eşit iş için eşit ücrete dayanmalıdır. Başarılı üst düzey kadın yöneticileri rol modeli olarak kullanmak suretiyle mentörlük, koçluk ve sponsorluk sağlanması, işyerinde kadının güçlenmesini sağlayabilir (UNDP, 2016, s. 12) .

Toplumsal cinsiyet eşitliği; toplumsal cinsiyet, cinsiyetçilik ve ayırımcılık gibi bazı bireylerin insan haklarının gerçeklik kazanmasını engelleyen ve birer ideolojiye dönüşen kavramların varlığını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir süreçtir. Her bireyin, insansal olanakların gerçekleştirilmesine ilişkin istemler olarak ortaya çıkan insan haklarından faydalanabilmesinin yollarından biri de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Bu noktada İHEB'in ilk maddesini yineleyerek vurgulamak gerekmektedir: "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar." Sare Yılmaz kadın ve erkek arasındaki farklılıkların biyolojik farklılıklar olduğuna dikkat çekmekte, bu farklılıkların zayıflık sebebi olmadığı gibi, üstünlük göstergesi de olmadığını belirtmektedir. Yılmaz'ın ifadeleriyle açıklanacak olursa insan olmak "bizatihi ontolojik açıdan eşitliği gösterir. Kadın veya erkek fark etmeksizin insan olarak aynı öze, aynı ontolojik değere sahip olarak, bu eşdeğerliliği toplumsal hayat içinde korumak üzere kadınların yasal eşitliğe ve aynı imkân ve fırsatlara sahip olması ise kaçınılmazdır." (Yılmaz S. , 2015, s. 112) . Böyle bir düşüncenin ürünü olan toplumsal cinsiyet eşitliği bireyin, insan olarak değerinin gerektirdiği şekilde olanaklarını geliştirip, geliştirerek yaşamasını talep etmektedir.

Şimga, benzer düşünceleri, odak noktası olarak insanın değerini alan felsefi-antropolojik anlayışla dile getirmektedir. Şimga'ya göre insanın değerinin diğer bir deyişle insan onurunun insanın cinsiyetiyle ilgili olmadığını kavramak, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın ön koşuldur. Bu kavrayış aynı zamanda insan hakları ihlallerinin giderilmesi için verilen çabaya da yön kazandırmaktadır. Şimga bu düşünceden hareketle eşitlik talebinin, olanaklar bütünü olan insan türüne mensup her tek kişinin insana özgü olanakları gerçekleştirip, geliştirmesini olanaklı kılacak talep olarak anlaşılması gerektiğine vurgu yapmakta, bu bağlamda baskı, ayırımcılık gibi

kadınların insan haklarının gerçekleşmesi önündeki engellerin sadece kadınlara ilişkin engeller olmadığına, tüm insanlığı ilgilendiren engeller olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer yandan Şimga, kadın-erkek eşitliğinin yeryüzünde eşit nüfustan öteye geçmediğini belirterek, toplumsal cinsiyete ilişkin anlayışın farklı coğrafyalarda kültürel normlar, siyasi ideolojiler gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterdiğini, toplumsal cinsiyet eşitliğinin hiçbir zaman küresel çapta gerçekleşmediğini ileri sürmektedir (Şimga, 2020).

Nitekim Dünya Ekonomik Forumu'nun hazırladığı Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu Şimga'nın yukarıdaki düşüncelerini desteklemektedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun yürüttüğü, sağlık, eğitim, politika ve iş gücüne katılım olmak üzere dört alanda yapılan ölçümlerin verilerinin yayımlandığı Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Uçurumu Raporu'na (2020) göre, "uçurumun kapanması için, Batı Avrupa'da 54 yıl, Güney Asya'da 71.5 yıl, Latin Amerika ve Karayipler'de 59 yıl, Sahara Altı Afrika'da 95 yıl, Doğu Avrupa ve Orta Asya'da 107 yıl, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 140 yıl, Doğu Asya ve Pasifik'te 163 yıl, Kuzey Amerika'da 151 yıl geçmesi gerektiği ön görülmektedir."[10]

[10] Bknz: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf Erişim Tarihi: 22.02.2021

BÖLÜM 3. MEDYA VE KADINLAR

Cinsiyetçi ve ayırımcı düşüncelerin etkisiyle sadece cinsiyetiyle değerlendirilen kadın, Çotuksöken'in ifadesiyle "kadın-insan" (Çotuksöken, 2012, s. 94) olmasından doğan insansal olanaklarının varlığının göz ardı edilmesiyle, her alanda çok çeşitli hak ihlalleriyle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda "kadın olmak" bireysel ve sosyal anlamda bir sorunsal olarak sürekli tartışılmaktadır. Bu tartışmaların büyük kısmını kadın-medya ilişkisi oluşturmaktadır. Ekmel Geçer medyanın, kadını sürekli cinsiyetiyle öne çıkarması, kadının toplumdaki yerine katkıda bulunmaması, toplumda hâkim olan olumsuz kadın anlayışını körüklemesi, kadının istismar edilmesine karşı koymaması gibi sebeplerle eleştirildiğini ve kadın hareketlerinin ve insan olma bilincinde olan herkesin hedefi haline geldiğini belirtmektedir. Geçer'e göre, "günümüz medyasında kadın sadece sunuculuğu, dizilerdeki rolü, moda, mankenlik, şarkıcılık, cinsel cazibesi ile ön plana çıkarılmakta, onun farklı statülerdeki durumu yeterince yansıtılmamaktadır" (Geçer, 2013, s. 162) .

Medya kadınların ekonomik, siyasal ve toplumsal başarılarına ve düşüncelerine yer vermek yerine kadınların dış görünümlerine ve cinselliklerine yer vermeyi tercih etmektedir. Sözgelimi, özellikle araba reklamlarında arabalar, kadınların dişiliği ön plana çıkarılarak tüketiciye sunulmaktadır. Bununla birlikte kadın medyada taciz, tecavüz ve öldürme sonucu kurban ve mağdur olarak yer bulabilmektedir. Medya-kadın ilişkisi bağlamında yapılan araştırmalar, kadınların medyada yer alış biçimlerine, cinsiyetçiliğin yeniden üretimine ve hâkim olan eril kadın anlayışına ilişkin oldukça sorunlu bir tablo ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Medya Takip Merkezi'nin hazırladığı "Medyada Kadın" başlıklı rapora göre: "Kadın basında en çok "şiddet ve taciz" konulu haberlerde yer almıştır. Kadın gazete ve dergilerde yayınlanan haberlerin %40'ında şiddet, taciz, tecavüz, cinayet, gibi üçüncü sayfa haberleriyle yer bulmuştur. Kadının iş dünyasındaki başarılarına ve yerine ilgi %22'lere ulaşmıştır. Kadınlara ilişkin haberlerin %11'i siyaset ile ilgili olmuştur.

Kadın, haberlerin %10'unda eğitim ve kadını desteklemeye yönelik çalışmalar ile basında yer bulmuştur" (Gönenç, 2018, s. 46-48) .

Medyanın kadını konumlandırışı ile toplumun kadını konumlandırışı arasında paralellik bulunmakta, toplum ve medya toplum toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında birbirlerini etkileyerek kadını yanlış konumlandırmaktadırlar. Sözgelimi medyada erkekler daha çok tartışma, yorum, haber programlarında yer alırken, kadınlar gündüz kuşağı, realite show, yarışma gibi programlarda yer almaktadırlar. Toplum da kadını ve erkeği sözü edilen programlara yakıştırmakta, kadın ve erkekler de bu programları kültürel olarak içselleştirdikleri ön kabullerle seyretmektedirler (Akgül & Pazarbaşı, 2018, s. 303) . İlerleyen bölümlerde de detaylandırılacağı üzere medyada kadının temsil biçimleri gerçek hayatta kadınların insan haklarının ihlaline sebebiyet vermekte, bu nedenle, medya ve kadın ilişkisi tüm boyutlarıyla ele alınıp, kadınların insan hakları bağlamında değerlendirilmesi bir zaruret haline gelmektedir.

3.1. Medya: Tanımı ve Türleri

Medyanın tanımını yapabilmek için iletişim kavramının içerdiği anlamın da açıklık kazanması gerekmektedir. Medya ve iletişim kavramları bir taraftan birbirlerini tamamlarken, diğer taraftan birbirlerini dönüştüren iki kavram olarak ortaya çıkmaktadırlar. Yani, medya yeni iletişim şekilleri sunarken, farklı iletişim şekillerine olan ihtiyaç da medyanın sürekli olarak kendini yenilemesini gerektirmektedir. İletişim, en yaygın anlamıyla kişilerin birbirlerine duygu ve düşüncelerini aktarmalarıdır:

> Dinamik bir süreç olan iletişim, toplumsal yaşamın bir olgusudur. İnsanın tarih içerisinde ortaya koyduğu sosyo-kültürel gelişmeler, iletişim olgusunun da değişmesine ve gelişmesine neden olmuştur. İnsanın doğayla etkileşimi sonucunda geliştirdiği araç ve gereçler insanın toplumsal yaşantısını etkilediği gibi insanların iletişim biçimlerini de etkilemiştir. (…) Tarih içerisindeki yolculuğumuza devam ettiğimizde farklı iletişim biçimlerinin ortaya çıktığını görürüz. İnsan mağara duvarındaki bizon resminden başlayarak duygu ve düşüncelerini başka insanlara iletmek için çeşitli araçlardan yararlanmıştır. Bu araçları iki temel grupta toplamak mümkündür. Birincisi; iki insan arasındaki iletişimi sağlamaya yönelik araçlardır. Örneğin; duygu ve düşünceleri yazıyla ileten mektup ve telgraf, sesle ileten telefon. İkincisi ise, kaynağın iletisini alıcı konumunda olan birden çok insana iletmesini sağlayan araçlardır. Örneğin; kitap ve gazete yazıyı, radyo sesi, sinema ve televizyon ise ses ve görüntüyü

> çoğaltarak geniş bir kitleye iletir. Caddelerdeki reklam panolarını ve üzerinde bir kuruluşun amblemi ya da sloganı bulunan tşörtleri de bu türden iletişim araçları olarak değerlendirebiliriz. Bir insanın bir başka insanla iletişimini sağlayan iletişim araçlarıyla, bir insanın (ya da bir grubun) farklı yerlerdeki birden çok insanla iletişimini sağlayan iletişim araçları birbirinden çok farklıdır. Bu ikinci grup araçlara kitle iletişim araçları denilmektedir (Kılıç, 2002, s. 5).

Bu bağlamda medya, "ya da kitle iletişim araçları terimsel anlamda, kaynak ile hedef arasındaki ağa verilen isimdir" (Geçer, 2013, s. 51). Diğer bir deyişle, medya, televizyon, dergi, gazete, bilgisayar, mobil telefon, radyo gibi işitsel, görsel ve yazılı tüm kitle iletişim araçlarının (KİA) genel adıdır. İletişimin gerçekleştiği her ortam, iletişim kurarken kullanılan her türlü araç anlamına gelen medya, TDK'da "büyük iletişim ve yayın organlarının bütününe verilen ad ve iletişim ortamı, iletişim araçları, kitle iletişim araçlarının tümü" olarak tanımlanmaktadır (Esenay & Conk, 2006). Hıdır Polat'a göre, "daha geniş anlamda medya, bir topluma mesaj ve bilgilerin mesafe tanımaksızın iletilmesi, saklanması ve gündelik pratiklerin yeniden gözden geçirilmesi gibi temel üç işlevi tamamen ya da kısmen kapsayan bütün iletişim sistemleridir" (Polat, 2018, s. 50). Toplumların yapılanması ve yönlendirilmesi içinde medya önemli ve belirleyici bir konuma sahiptir. Günümüz dünyasında kişiler günlük yaşam pratiklerinde meydana gelen olaylardan medya yoluyla, medyanın aktardığı şekilde ve medyanın aktardığı kadar haberdar olabilmektedirler. Başka bir anlatımla kişiler kendi dışındaki dünyayı kitle iletişim araçlarının yansıttığı şekilde anlamlandırmakta, kendi yaşamlarına ilişkin tercihlerini de çoğu zaman bu anlamlandırmaya göre yapmaktadırlar (Alemdar, 1999, s. 24). Medya tarafından yapılan bu aktarım medya türlerinden sesli, basılı ve görsel medyayı da kapsayan yeni medya ve ana akım (geleneksel) medya türleri tarafından yapılmaktadır.

İşitsel, görsel ve basılı medya türlerini kısaca şöyle açıklamak mümkündür. İşitsel medya, sadece sese dayalı yapılan ve kulağa hitap eden medya türüdür. İşitsel medya, diğer bir tanımla radyo yayıncılığıdır. Dinleyiciler açısından maliyeti ucuz, kullanımı kolaydır. Bu sebeple oldukça yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Basılı medya, sabit metin ya da içerisinde fotoğraf, çizim gibi görsel materyallerin bulunduğu medya türüdür. Gazete ve belli periyotlarla yayınlanan dergiler basılı medyanın iki temel aracıdır. Genellikle bilgi işlevini gören basılı medya basın adıyla anılmaktadır.

Görsel medya görüntü, ses, hareket, müzik içeren medya türünün genel adıdır. Sinema, televizyon (TV) ve bilgisayar görsel medya içerisinde yer alan araçlardır. Hiçbir yetenek ve zihinsel bir çaba gerektirmemesi dolayısıyla en çok tercih edilen ve en yaygın olan görsel medya aracı televizyondur (Aydeniz, 2012, s. 21).

Olumlu ya da olumsuz tüm özellikleriyle gündelik yaşamın bir parçası olarak bireyleri etkilemeye devam eden televizyon, çok yönlü özellikleri ve etkileriyle birçok bilim dalının araştırma konusu olmakta ve çeşitli açılardan incelenmektedir. Thomas Stearns Eliot televizyonun kişilerin kendilerini yalnız hissetmelerine sebebiyet verdiğini ifade etmekte bu bağlamda ilginç bir saptamayla televizyonun yalnızlaştırıcı etkisine dikkat çekmektedir: "Televizyonla ilgili en çarpıcı olan şey, birkaç milyon insanın aynı anda aynı espriye gülüp, kendilerini yalnız hissetmeleridir" (Eliot'tan aktaran: Geçer, 2013, s. 56). Televizyon, içeriği ve kapsamı itibariyle oldukça geniş bir mecradır. Bu bakımdan medyaya ilişkin her tartışma ve değerlendirme eninde sonunda televizyona dayanmaktadır:

> Medya kavramı TV, gazete, dergi, radyo, internet, cep telefonu gibi iletişim araçlarının yanı sıra reklamları ve hatta halkla ilişkileri de kapsıyor. Ne var ki medya üzerine yapılan hemen tüm araştırmalar birkaç cümle sonra TV'de odaklanıyor. Niye? Bunun nedenlerinden biri TV'nin ortak bir referans noktası oluşturması mı? Belki herkes üzerine konuşacak kadar radyo izlemiyor… Farklı gazete ve dergileri takip ediyoruz… Buna karşılık TV hem programları hem de reklamlarıyla herkesin izlediği bir mecra… (Geçer, 2013, s. 67)

Polat, Medyanın, geleneksel ve "yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri" olarak iki süreçte toplandığını belirtmektedir. Geleneksel medya içerisinde radyo, televizyon, dergi, gazete gibi medya türleri yer almaktadır. Ana akım (geleneksel) ve eleştirel yaklaşımlar olmak üzere geleneksel medyaya hâkim iki yaklaşım bulunmaktadır. Polat'ın düşüncelerinden hareketle ana akım ve eleştirel yaklaşımları şöyle özetlemek mümkündür: Ana akım yaklaşımlar, özellikle sanayi devriminden sonra ortaya çıkan işçi sınıfını ve bu sınıfın başlattığı kitlesel eylemleri örgütleme, yönlendirme ve denetlemede medyanın etkinliğine dikkat çekmektedirler. Polat, ana akım yaklaşımlar içerisinde medyanın bu etkinliğinden hareket edilerek teknolojik, sosyolojik, psikolojik ve deneysel boyutlarda incelemeler yapıldığını belirtmekte, bu incelemeler sonrasında kuramlar geliştirildiğini aktarmaktadır. Ana akım yaklaşımda iletişim tek

taraflı ve çizgisel bir süreç olarak algılanmakta, özetle medya ile kitlesel bir davranış değişikliği amaçlanmaktadır. Eleştirel yaklaşımlar ise ana akım yaklaşımlara tepki olarak ortaya çıkan yaklaşımlar olarak dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlar ana akım yaklaşımları, kitle iletişim araştırmalarını toplumsal ilişkileri ve iktidar yapılarını devre dışı bırakarak yaptıkları için eleştirmektedirler. Eleştirel yaklaşımlara göre medya, egemen sistemi meşrulaştırmakta, toplumların egemenlerin ideolojisini benimsemesine aracılık etmekte, egemenlerin çıkarlarını toplumun çıkarlarıymışçasına lanse ederek rıza üretimini gerçekleştirmektedir. Tek yönlü bir iletişim sürecine dayanan geleneksel medya, eleştirel yaklaşımların da öne sürdüğü gibi egemen ideolojileri topluma yaymakta böylelikle mevcut iktidarların devamlılığını sağlamaktadır. Yaygın görüşe benzer şekilde Polat'a göre de medyada üretilen içerikler kamusal fayda sağlamak ya da toplumsal gelişime katkı sunmak için değil "sermaye sahipleri ve onların yakın ilişki içerisinde bulundukları çevrelerin kârları doğrultusunda oluşturulmakta ve düzenlenmektedir"(Polat, 2018, s. 50).

Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesiyle "yeni medya" kavramı ortaya çıkmış, geleneksel medyanın tek yönlü yapısı yerine sürekli, kesintisiz, kullanıcılarının da içerik oluşturabileceği interaktif iletişim olanaklı hale gelmiştir. Yeni iletişim ortamlarının tamamını ifade eden yeni medya, Özgü Yolcu'nun ifadeleriyle, "Bir bölümü bilgisayarlara (bilgi işlem) özgü işlemleri, bir bölümü ise iletişim araçlarına (haberleşme-telekomünikasyon ve yayıncılık) özgü yapıları barındıran iki yönlü, "melez" bir medyadır" (Yolcu, 2017, s. 41). Yolcu, yeni medya kavramının iletişim araçlarına ilişkin bir nitelendirme yaptığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda yeni medya kavramı iletişim araçlarının hem bugüne hem de sürekli bir gelişim ve yenilenme içinde olduğu için geleceğe özgü olmasını ifade etmektedir. Yeni medya, geleneksel medyanın aksine kullanıcıların hem içerik oluşturmalarına hem uygulamalara istedikleri zaman ve mekânda etkileşim içerisinde erişebilmelerini olanak sağlamaktadır (Yolcu, 2017, s. 41) .

Akan Yanık, yeni medyanın özelliklerini Richard A. Rogers'tan aktararak açıklamaktadır: Rogers, yeni medyanın etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamansızlık olarak üç özelliğine dikkat çekmektedir. Rogers, etkileşim özelliğini, yeni medyanın

kullanıcılarla interaktif, yani çift yönlü iletişimi olanaklı kılma özelliği olarak ifade etmekte, kitlesizleştirmeyi ise farklı gruplara aynı mesajları göndermek yerine hedef kitleyi oluşturan her bireye daha kişiselleştirilmiş ve hedef kitleye ilişkin mesajlar gönderebilme özelliği olarak açıklamaktadır. Yeni medyanın kullanıcılara gönderdiği mesajın kullanıcılar tarafından kendilerinin belirlediği zamanda alabilme özelliği ise eşzamansızlık özelliği olarak belirmektedir. (Yanık, 2016, s. 902). Yeni medya bu özellikleriyle geleneksel medyadan ayrılmaktadır. Geleneksel medya, kullanıcılar olarak büyük kitleler ararken yeni medya küçük gruplarla hatta çoğu durumda her kullanıcsıyla tek tek etkileşim içerisine girebilmektedir. Bu bağlamda Yolcu, yeni iletişim araçlarının geleneksel anlamda kitle iletişim araçları olmadığını belirtmektedir. Yolcu'ya göre, yeni iletişim araçlarının gelişmesiyle mesaj ve kaynaklar çoğalmakta böylelikle izler/dinleyici kitle daha seçici hale gelmektedir. Kendi mesajını seçme eğiliminde olan izleyici/dinleyici bütünden kopuklaşmakta diğer taraftan mesajı gönderenle alan arasındaki bireysel ilişki kuvvetlenmektedir. (Yolcu, 2017, s. 43).

Yeni iletişim teknolojileri ya da yeni medya dendiğinde akla kuşkusuz internet gelmekte, internet ise sosyal medyaya çağrışım yapmaktadır. Betül Doğan'a göre, "internetin teknolojik gelişimi ve kullanıcılar tarafından geliştirilen içeriklerin internette yer alması sosyal medya kavramının doğmasına zemin hazırlamıştır." (Doğan, 2010, s. 2) Kişilerin toplumsal, siyasi ve gündelik hayatlarında zaman ve mekân sınırlaması olmadan yer alan sosyal medyayı:

> Geniş anlamda Web 2.0 teknolojileri üzerine kurulan daha derin sosyal etkileşme, topluluk oluşumuna ve iş birliği projelerini başarmaya imkân sağlayan Web siteleri olarak tanımlamak mümkündür. Sosyal medya, kullanıcılara enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşım imkânı tanıyarak karşılıklı etkileşim yaratan çevrimiçi araçlar ve web siteleri için ortak kullanılan bir terimdir. İsimden de anlaşılacağı gibi sosyal medya katılımı ve ilgili olmayı teşvik ederek, topluluk ve ağ oluşturmaya aracılık etmektedir (Şahinsoy, 2017, s. 6) .

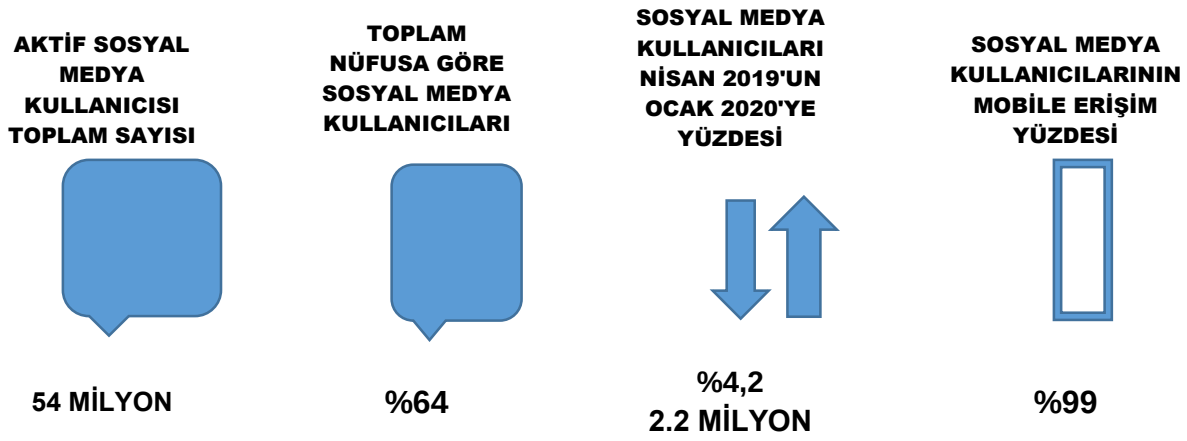
Sosyal medya karşılıklı etkileşim olanağı sunmakta, zamansal ve mekânsal sınırları ortadan kaldırmakta, her kullanıcısı tarafından bağımsız olarak kullanılabilmekte, kullanıcılarını sadece okuyucu ya da izleyici rollerinden sıyırarak birer içerik

oluşturucusu durumuna getirmektedir (Yolcu, 2017, s. 183) . Kişiler istedikleri anda, istedikleri kişilerle, istedikleri paylaşımları sosyal medya aracılığıyla yapabilmektedirler. Sosyal medyanın sağladığı bu olanaklar, yaş ve cinsiyet gibi demografik özelliklere bağlı kalmaksızın sosyal medyanın herkes tarafından kullanılabilmesine imkân sağlamakta, sosyal medya kullanıcılarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Ayrıca mobil telefonların yaygınlaşması sosyal medyanın kullanıcıları tarafından daha uzun süreli kullanılmasına zemin oluşturmaktadır. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2016 verilerine göre Türkiye'de internet kullanma amaçları arasında sosyal medya ilk sırada yer almaktadır. Bu verilere göre:

> İnternet kullanım amaçları dikkate alındığında, 2016 yılının ilk üç ayında internet kullanan bireylerin %82,4'ü sosyal medya üzerinde profil oluşturma, mesaj gönderme veya fotoğraf vb. içerik paylaşırken, bunu %74,5 ile paylaşım sitelerinden video izleme, %69,5 ile online haber, gazete ya da dergi okuma, %65,9 ile sağlıkla ilgili bilgi arama, %65,5 ile mal ve hizmetler hakkında bilgi arama ve %63,7 ile İnternet üzerinden müzik dinleme (web radyo) takip etti (Türkiye İstatistik Kurumu, 2016) .

2020 yılına gelindiğinde bu oranın değişmediği, sosyal medyanın yine ilk sırada yer aldığı görülmektedir. "We Are Social 2020" Türkiye Sosyal Medya Kullanım İstatistikleri'ne göre sosyal medya, Türkiye'de 54 milyon kişi tarafından kullanılmaktadır. Bu da Türkiye nüfusunun %64'üne denk gelmektedir. Yani Türkiye'de yaşayan her iki kişiden biri, hatta daha fazlası sosyal medya kullanıcısıdır. 2020 Türkiye Sosyal Medya Kullanım İstatistikleri tablosu aşağıdaki gibidir:

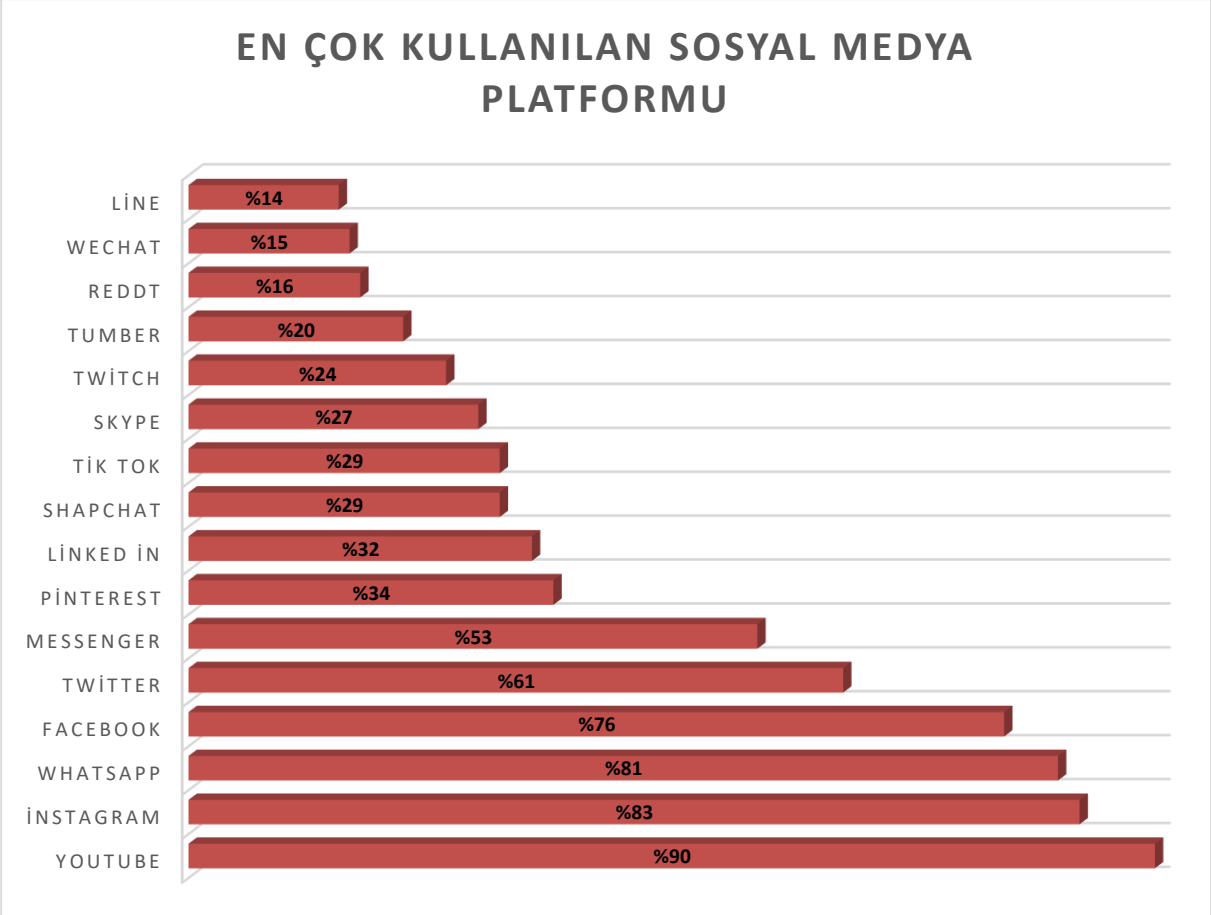
Aktif Sosyal Medya Kullanıcısı Toplam Sayısı

Tablo 1. 2020 Türkiye Sosyal Medya Kullanım İstatistikleri – Genel Tablo[11]

Aşağıdaki tablo ise en çok kullanılan sosyal medya platformlarına ilişkin istatistikleri vermektedir. Tabloya göre, sosyal medya platformlarından en çok kullanılanlar arasında sırasıyla youtube, instagram, whatsaap, facebook ve twitter yer almaktadır.

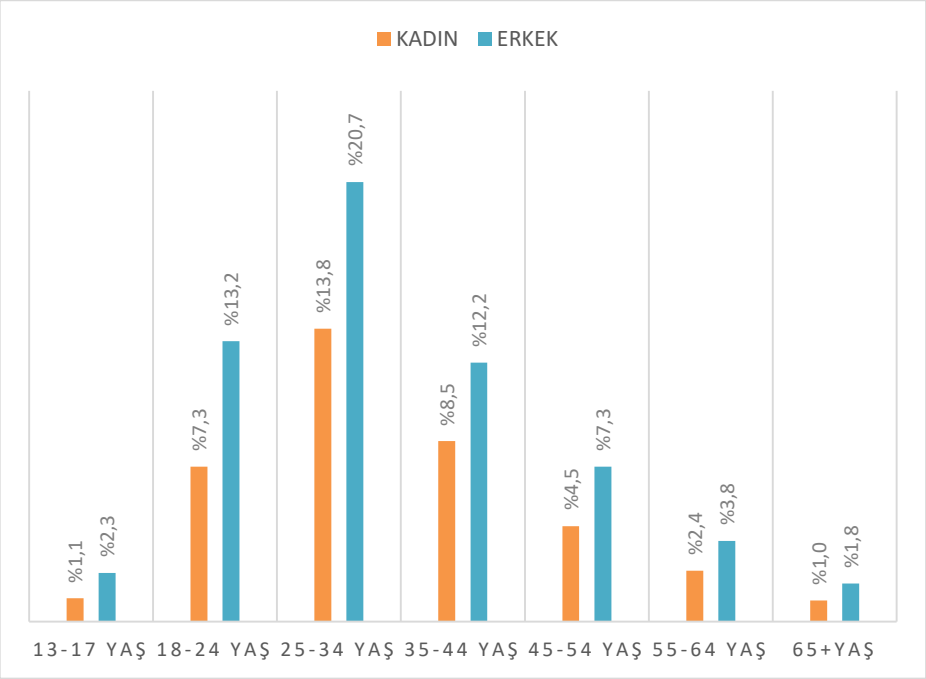
[11] https://dijilopedi.com/2020-turkiye-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/ Erişim Tarihi: 18.04.2021

Tablo 2. 2020 Yılında Türkiye'de En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları[12]

Sosyal medya mecralarının cinsiyet ve yaş bakımından kullanımı ise farklılık arz etmektedir. Tablo 3'te görüldüğü gibi sosyal medya kullanımının cinsiyet ve yaşa göre dağılımına bakıldığında erkeklerin kadınlara oranla daha fazla sosyal medya kullandıkları anlaşılmakta, yaş ilerledikçe sosyal medya kullanımında bir azalma olduğu görülmektedir.

[12] https://dijilopedi.com/2020-turkiye-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/ Erişim Tarihi: 18.04.2021

Tablo 3. Türkiye Sosyal Medya Kullanıcısı Yaş Dağılımı[13]

Yaşamlarının her anında geleneksel ve yeni medyanın kuşatması altında olan bireyler, toplumsal ilişkilerini, yaşam biçimlerini medyaya göre şekillendirmekte siyasi, ekonomik ve sosyal tercihlerini genellikle medyaya göre belirlemektedirler. Adeta kişilere hemen her konuda ne düşünmesi ve nasıl davranması gerektiğini söyleyen medya, çok yönlü etkileriyle kişilerin ve toplumların sürekli olarak dönüşümüne zemin olmaktadır. Bu bağlamda medyaya ilişkin tespitleri oldukça çarpıcı olan *Marshall Mcluhan'ın,* özellikle yeni iletişim teknolojilerinin, yani medyanın kişiler üzerinde ne kadar etkili olduğunu özetle dikkat çekmektedir: "Teknolojiler yalnızca insanların kullandığı icatlar değildir, aynı zamanda insanları yeniden icat eden araçlardır" (Mcluhan'dan aktaran Yolcu, 2017, s. 3). Yine iletişim teknolojileriyle birlikte sınırların ortadan kalkacağını, kişilerin istedikleri anda birbirlerine ulaşabileceklerini vurgulayarak iletişimsiz olduğunda uçsuz bucaksız olan dünyanın iletişim teknolojileriyle birlikte nasıl da global köye dönüş(tüğünü)eceğini o zamanlardan haber vermiştir. Tüm toplum bireylerinin medyanın bu güçlü etkisinin

[13] https://dijilopedi.com/2020-turkiye-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/ Erişim Tarihi: 18.04.2021

tesiri altına girmesiyle, aşağıdaki başlıklarda da görüleceği üzere özellikle kadınlar günlük yaşantılarında, sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda birçok olumsuzluklarla karşılaşmaktadırlar.

3.2. Medyada Kadın Temsilleri ve Cinsiyetçiliğin Yeniden Üretimi

Gerçekle ilişkisi ve insan yaşamındaki yeri açısından çok önemli bir yere sahip olan temsiller çoğu zaman gerçeğin kendisi gibi algılanmakta, gerçeğin kendisi sanılmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, temsil ve gerçek çoğu zaman birbirlerinden ayırt edilmeyecek şekilde iç içe geçmekte, temsiller gerçeğin yerini almaktadırlar. Diğer taraftan temsiller, temsil edilene atfedilen anlamı ve temsil edilenlerin, bireylerin yaşamındaki yerini de yansıtmaktadırlar. Hülya Uğur Tanrıöver, temsilerin bu yer ve anlama meşruluk kazandırdığına dikkat çekmekte, bununla da kalmayıp, daha ileri bir ifadeyle temsillerle ilgili şu saptamayı yapmaktadır: "Farklı temsiller birbirlerine eklemlenerek bizim dünyaya, topluma, insanlara bakışımızı biçimlerler. Temsiller, bu bakışın ve genel olarak değerlerin, davranış biçimlerinin sürekli yeniden üretilmesine katkıda bulunurlar" (Tanrıöver, 2007, s. 153). Bu noktada temsiller, bireylerin anlamlandırma yapmalarını sağlayan imgeler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Hıdır Polat, bu durumu, kültürel çalışmalarıyla bilinen Stuart Hall ve Sevilay Çelenk'in temsillere ilişkin açıklamalarından hareketle açıklamaktadır:

> Hall, temsil kavramının bu anlamlandırma sürecinde, olaylar ya da olgulardan sonra ortaya çıkan bir şey olmaktan ziyade, olayın kurucu öğesi olduğuna dikkat çekmektedir. Buna bağlı olarak olay(lar)ın anlam(lar)ı bu noktada ortaya çıkar. Olayın inşa ediliş biçimi anlamı bozabilir ya da değiştirebilir. Anlamlandırma süreci bir toplumdan başka bir topluma, bir gruptan başka bir gruba ya da bir bireyden başka bir bireye göre değişiklik göstermektedir. Ve buradaki en önemli husus olayın sunulma biçimidir. Bu noktada devreye olayın bir parçası olarak temsil kavramı girmektedir. Yani temsil, anlamı inşa eden unsur olarak anlamlandırma sürecinin kendisi olarak tanımlanır (Polat, 2018, s. 48-49).

Medya bağlamında ele alındığında medyada yer alan kadına ve hatta erkeğe ilişkin temsil biçimlerinin medyayı, cinsiyetin tasarımı ve inşasını olanaklı kılan bir mecra haline getirdiği görülmektedir. Johanna Dorer'e göre medya, sadece toplumda var olan gerçek cinsiyet ilişkilerinin yansıtıcısı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet

ilişkilerini yeniden inşa eden bir mecradır. Bu bağlamda Dorer, cinsiyet imgelerinin medya aracılığıyla kurulduğunu ifade etmektedir:

> Aile, okul, adalet gibi toplumsal örgütlenmeler içinde yer alan toplumsal cinsiyet tartışmaları ile bağlantılı olarak ve aynı zamanda 'doing gender' olarak adlandırdığımız erkeğin kadına göre daha üstün konumlandırıldığı iki cinsiyetli düzende yapılan toplumsal cinsiyete özgü uygulamalar ile birlikte cinsiyet imgeleri medya aracılığıyla kurulur. Bu iki cinsiyete dayanan hiyerarşik düzen biyolojik bir farklılığın sonucu değil, bilakis toplumsal etkileşim içinde tekrar tekrar inşa edilir, onaylanır ve meşrulaştırılır. Erkeğin üstünlüğüne dayalı gündelik uygulamalar aracılığıyla hem toplumsal hem de kurumsal düzlemde cinsiyete özgü yapılar ortaya çıkar. Bu yapılar sürekli etkileşim içinde bireysel düzlemde de etkisini gösterir (Dorer, 2006) .

Medyada kadın temsillerine bakıldığında bu temsil biçimleriyle, kadının medyada da ikincil konuma itildiği, eril tahakküm altına alındığı görülmekte; kadınların bilimsel, ekonomik ya da siyasal başarılarıyla erkeklere oranla daha az yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Dilek İmançer, medyada cinsiyet sunumu bakımından yapılan araştırmalarda tespit edilenin, yukarıda aktarılanla benzer olduğuna dikkat çekmektedir. Buna göre, medyada kadınlar, erkeklere göre daha az yer almakta ve kadınlar, ataerkil yapının beslediği değerlerin çizdiği çerçeveye uygun olarak çeşitli klişeler içinde temsil edilmektedirler. İmançer, yapılan bu tespitlere göre "kadınlar ya eş, anne, kız evlat, kız arkadaş, geleneksel kadın mesleklerinde çalışan (sekreter, hemşire vb.), ya da seks objesi ve kurban olarak daha edilgin bir kimlikle, erkek kişiliği ise mantıklı, yaratıcı, güçlü ve daha agresif rollerde temsil edildiklerini" ifade etmektedir (İmançer, 2006, s. 220) .

Tanrıöver ise yapılan medya araştırmaları ışığında kadınların temsil ediliş biçimlerini, İmançer'in de belirttiği gibi "geleneksel rollerde kadın, cinsel obje olarak kadın ve kurban olarak kadın" olarak resmedildiğini ileri sürmektedir (Tanrıöver, 2007, s. 153). Tanrıöver'e göre geleneksel rollerde yer alan hamile kadın, çocuğu için her türlü fedakârlıkta bulunan anne ya da siyasetçi eşi olarak kadın, günlük gazetelerin baş tacıdır. Tanrıöver medyada yer alan "anne kadın" temsilinin kutsal bir varlığa dönüştürülerek sunulduğunu ifade etmektedir:

> Ünlü kadın yıldızların annelikleri de ballandırılarak anlatılır, hatta çoğu zaman gebeliklerinin ilk zamanlarından başlayarak bir "kutsanmış varlık" a dönüştürülmesi sağlanır. Ülkemizde pek çok popüler olan magazin basını bile, doğru-yanlış skandallar aracılığıyla özel hayatın gizliliği ve kişilik haklarının ihlali açısından göz kırpmaksızın yerden yere vurduğu bu starları, annelik yolundaki ilk adımları itibariyle, deyim yerindeyse "aklar", çünkü artık onlar da "asıl olmaları gereken" yere varmışlardır (Tanrıöver, 2007, s. 153).

Diğer taraftan, medyada yer alan siyasetçi, iş kadını, sanatçı gibi ünlü kadınlar ile yapılan söyleşilerde çoğunlukla en güzel yaptıkları yemekler, çocukları ve eşleriyle nasıl zaman geçirdikleri gibi sorular yöneltilerek gerçek hayatta kadının yer alması gereken çerçevenin sınırları çizilmektedir. Tüm bu yeniden üretilen rollerin temsil biçimleri, Tanrıöver'in deyimiyle "resmi-egemen" söyleme eklemlenerek süregelmektedir (Tanrıöver, 2007, s. 157). Bu temsil biçimleriyle verilmek istenen mesaj da şudur: "kadınlar ne olursa olsun aslında her şeyden önce eş ve annedir ya da öyle olmalıdır" (Tanrıöver, 2007, s. 157). Medyada kadının eş ya da anne olarak temsil edilişi ve bunun gerekliliği sürekli olarak örtük ve açık mesajlarla vurgulanmaktadır. Bu sebeple, anne ya da eş olamayan kadının "eksik varlık" olduğu düşüncesi yaygınlaşmakta, sağlık sorunları ya da kişisel tercihlerine bağlı olarak eş ya da anne olamayan kadınlar çok yönlü hak ihlalleriyle karşılaşabilmektedirler. Sözgelimi "anne" olamayan ya da olmayan bir kadın eşi tarafından terk edilebilmekte ya da ikinci eş olmaya zorlanabilmekte, toplum tarafından acınılası bulunabilmektedir.

Reklamlarda, dizilerde, haber ya da gündüz kuşağı programlarında, genel olarak tüm medya mecralarında, "cinsel obje olarak kadın" temsiline de sıklıkla rastlanmaktadır. Bu bağlamda, Huriye Kuruoğlu, genelde medyada özelde ise medya haberlerinde kadınların eş ya da anne gibi geleneksel kimliklerinin yanında bedenleri ve cinsellikleriyle var oldukları "cinsel obje" olarak gösterildiğini belirtmektedir. Kuruoğlu'na göre bu durum "medya haberlerinde erkek aklı, kadın ise bedeni üzerinden temsil edilmektedir" görüşünü destekler mahiyetindedir (Kuruoğlu, 2006, s. 243). Kuruoğlu'nun bu söylemi sadece haberlerde değil, haber programları kapsamında yer alan siyasi ya da ekonomik tartışma programlarında da yer almaktadır. Yerel medya geçmişine bakıldığında "cinsel obje" olarak kadın temsili örneğinin sıklıkla kullanıldığı olduğu görülmektedir. Üstelik bu temsiller, alanında uzmanlaşmış, toplumda söz sahibi kişiler tarafından da ekranlardan toplumlara sunulabilmektedirler.

Bu bağlamda, Abdurrahman Yıldırım, Adil Gür ve Berrak Tüzünataç örnekleri yakın geçmişte medyada yer alan "cinsel obje" olarak kadın temsiline verilebilecek örneklerdendir. Habertürk TV ekranlarında yayınlanan "Para Gündem" isimli programa katılan Abdurrahman Yıldırım, "sebze-meyve satışlarındaki kâr marjını kadın ticaretiyle ilişkilendirerek "%800'lük kâr marjı hiçbir yerde yok, kadın ticaretinde bile yok" deme gafletinde bulunmuştur (Youtube, 2019). Yine Habertürk TV'de yayınlanan bir programa konuk olan Adil Gür ise İdlib saldırısıyla ilgili "Stüdyodaki ve ekranları başındaki tüm kadınlardan özür dileyerek söylüyorum. Ruslardan dost, başka türlü dost olur sadece" (T24 , 2020) ifadelerini kullanmıştır. Diğer taraftan NTV Yaşam, Berrak Tüzünataç'ın kıyafetiyle ilgili "Berrak Tüzünataç'ın davetkâr stili" ifadesini kullanmış; Berrak Tüzünataç ise, NTV Yaşam tarafından yapılan bu açıklamaya "basınımızda böyle bir üslup oldukça, başka bir tacizciye ihtiyacımız yok" diyerek karşılık vermiştir. NTV Yaşam'ın ifadesini değiştirmesi ve özür dilemesi üzerine Berrak Tüzünataç, "Bu özrün benim şahsım için önemi dışında, bu tür durumların tamamı için bir örnek olmasını diliyorum. Basının kelimelerini seçerken, toplum üzerindeki etkisinin sorumluluğunu unutmamasına vesile olmasını umuyorum. Özrün ayıp değil, bir erdem olduğunu hatırlatması dileğiyle, size teşekkürler" sözleriyle medyanın sorumluluğuna dikkat çekmiştir (CNN TÜRK, 2018). Bu örnekler, toplumda hâkim olan kadın anlayışını yansıttığı gibi, bu anlayışın medya tarafından her defasında yeniden inşa edilerek toplumlara nasıl iletildiğini somut haliyle göstermektedir. Medyada kadının belli-belirsiz şekillerde sürekli olarak cinsel obje olarak temsili ya da diğer bir deyişle bedeni ile değerlendirilmesi toplumların da kadınlara sadece "cinsel obje" olarak bakmasına sebep olacak bakış açısını yeniden üretmektedir.

Bir diğer temsil biçimi olan "kurban olarak" kadın da medyada oldukça yaygın bir temsil biçimi olarak ekranlara taşınmaktadır. Kadın bazen şiddet kurbanı, bazen berdel ya da para karşılığı zorla evlendirilen kurban, bazen tecavüz, bazen de cinayet kurbanı olarak temsil edilmektedir. Çelenk, kadınların çoğunun kadın-erkek ilişkileri söz konusu olduğunda kadınlara söz ve yaşam hakkı tanımayan töre ve geleneklerin baskısı altında olduğunu ifade etmektedir. Çelenk'e göre kadının "kurban olarak" temsili "eşitlikçi bir temsil sorunu olmanın ötesine geçer; kadınların yaşam hakkını ve

kadın cinselliğini yok sayan bir gelenek ve kültürün medyada nasıl yeniden üretildiği ya da pekiştirildiği sorununa dönüşür" (Çelenk, 2010, s. 233). Bununla birlikte Çelenk, kadın örgütlerinin özellikle cinayet ve tecavüz haberlerinde kullanılan özensiz dilin ve canlandırmaların toplumda kadın cinayetlerini ve tecavüz oranlarını artırdığını ifade ettiklerini aktarmaktadır. Kadın örgütlerine göre, cinayet ve tecavüzlerin, "namus cinayeti" ya da "gece tek başına dışarı çıkan genç kıza tecavüz" gibi ifadelerle haberleştirilmesi tecavüz ve cinayetleri adeta meşrulaştırmaktadır (Çelenk, 2010, s. 233).

Başarılı kadın temsillerine bakıldığında bu temsil biçiminin de sorunlu olduğu anlaşılmakta, medyada kadın başarısının genellikle bir erkekle resmedildiği görülmektedir. Diğer yandan medyada kadın, başarısı ve başarısızlığı veya gücü ve güçsüzlüğüyle her zaman bir erkekle var olmakta, tek başına bir kadına neredeyse rastlanmamaktadır. Tanrıöver, medyada yer alan başarılı kadın temsiline rastlansa bile, bu temsil biçiminin "yalancı bir eşitliğe" işaret etiğini ifade etmektedir:

> Medya metinleri incelendiğinde, kimi zaman kadınların gerçekten de erkeklerle eşit olarak çizildiğini görürüz. Özellikle iş kadınları söz konusu olduğunda sıkça karşılaştığımız bu durum aslında açık söylemin ardındaki "örtük söylem"i algılamamızı zorlaştırır. Ancak gerek sunum biçimleri gerek sunulan kadınların özellikleri yakından incelendiğinde, bunların birer başarı öyküsü olduğu ortaya çıkar (…) Ekonomi sayfalarındaki Güler Sabancı bunun örneğidir. Bu durum, Berre'nin çizdiği "kaleydoskop etkisi" yaratır, tek ya da az sayıda örneğin çok sık görülür olmasından ötürü bir iyileşme izlenimi verir. Gerçekte erkeklerle "eşit" olarak temsil edilen kadınlar değil, başarılı olmuş (hatta olabilmiş) kadınlardır. Örtük söylem kadınların erkeklerle eşit olarak var olmanın koşulunu "başarı" olarak sunar (…) Erkeklerle rekabet etmek, onlarla eşit olmak isteyen kadınlar mutlaka onlardan "daha iyi, daha başarılı" olmak zorundadırlar (Tanrıöver, 2007, s. 260).

İnsan zihninin temsilleri nasıl algıladığı, temsilleri gerçeklerin yerine nasıl koyduğu, temsillere göre bir algılayış ve eylem içerisinde olduğu, özetle insan zihni ve temsil arasında nasıl bir ilişki olduğu nörobilimci ve psikologlar tarafından ortaya konulmuştur. Buna göre, "insan zihni uyarılara, uyartılara göre etkinleşen veya öne çıkan düşünce, imge ve temsillerle dolu çağrışımsal bir ağdır. Belli belirsiz sunulan kavramlar, fonda yer alan görüntüler, incelikle sunulan düşünceler, duygular ve

davranışlar çok kolaylıkla bireylerde etkin hale gelebilir. Bundan dolayı özgün bir medya içeriğinin tekrarlı sunumu, bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarında bu içeriğe bağlı bir yanlılık potansiyeli oluşturur." (İnceoğlu & Akıner, 2008, s. 104). Dolayısıyla özelde bireyler genelde ise toplumlar, kadını medyada yer alan "zayıf, başarısız, çilekeş, yuva bozan, şirret kadın, seksi kadın" gibi temsillerle algılayıp, kadına ilişkin yaklaşmalarını bu algılamaya göre belirlemektedirler. Medya bu temsil biçimleriyle kadınların gerçek yaşantıda da böyle olduğunun mesajını vermekle cinsiyetçiliği her defasında yeniden inşa ederek toplumlara sunmaktadır. Bireylerin düşüncelerini ve yaşantılarını bu temsil biçimleriyle bütünleştirmesi neticesinde Çotuksöken'in deyimiyle, "insan-kadın" kavrayışı olumsuz etkilenmekte, kadınlar gerçek yaşamlarında eğitim ve yaşam hakkı başta olmak üzere bir dizi hak ihlaline uğramaktadırlar.

3.2.1. Eleştirel Kuram, Kültür Endüstrisi ve Kadın

Medyada kadının temsil ediliş biçimleri ve medyanın cinsiyetçiliği yeniden üretiminin, eleştirel kuram ve kültür endüstrisi bağlamında ele alınması "medyada kadın" olgusunun yukarıda belirtildiği şekilde yer almasını ve kadının nasıl metalaştırıldığını daha anlaşılır kılması bakımından önem taşımaktadır. Medyanın olumsuz etkilerine dikkat çekerek, medyaya karşı eleştirel bir yaklaşım içerisinde olan eleştirel kuram teorisyenleri ve Frankfurt Okulu temsilcilerinden Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer eleştirel yaklaşımlarını "kültür endüstrisi" tanımlamasıyla açıklamışlardır. Kültür endüstrisi tanımlaması, eğitimden sanata, siyasal yaşantıdan sosyo-ekonomik yaşantıya varana kadar her alanın nasıl bir abluka altında olduğu ve var olan değerlerin kapitalist sistem tarafından nasıl basitleştirildiğini, kitle iletişim araçlarının da buna nasıl aracılık ettiğini ifade eden bir tanımlamadır.[14]

İlk kez Adorno ve Horkheimer tarafından kaleme alınan *Aydınlanmanın Diyalektiği* (1994) adlı kitapta kullanılan kültür endüstrisi kavramının yerine çoğu

[14] Bknz: MUTLU, Erol, Kitle İletişim Kuramları, Ütopya Yayınevi, Ankara 2005. ERDOĞAN, İrfan, Korkmaz ALEMDAR, İletişim ve Toplum, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990. ERDOĞAN, İrfan, Kapitalizm, kalkınma, postmodernizm ve iletişim, Erk Yayınları, Ankara 2000. ADORNO, Theodor W., Toplum Üzerine Yazılar, Çev. Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul 1990.

zaman "kitle kültürü" kavramı kullanılmaktadır. Ancak Adorno kitabın taslaklarında "kitle kültürü" kavramını kullanmış olsalar bile daha sonra "kültür endüstrisi" kavramıyla değiştirdiklerini ifade etmiş ve sebebini de şöyle açıklamıştır: "Amacımız onu savunanların kabul edebileceği bir yorumu daha baştan dışlamaktı; yani onun bizzat kitlelerden kendiliğinden kaynaklanan bir kültür gibi, popüler sanatın çağdaş biçimi gibi bir şey olarak yorumlanmasını engellemekti" (Adorno, 2005, s. 240). Bu ayrım önemliydi zira kültür endüstrisi kitlelerden kaynaklanmamakta, egemenler tarafından ekonomik çıkarların gerektirdiği şekilde yönetilen ve dayatılan bir kültür olarak ortaya çıkmaktadır. Adorno'ya göre kültür endüstrisini popüler sanattan olabildiğince ayırmak gerekmektedir, çünkü kültür endüstrisi "eski ve bildik olanı yeni bir nitelik halinde kaynaştırır" (Adorno, 2005, s. 240). Bu bağlamda, kültür endüstrisinin kültürel dönüşümü ifade ettiğini ileri süren Gülbuğ Erol ise kültür endüstrisini kendi anlatımıyla şöyle aktarmaktadır:

> Kültürün bir meta ya da ürün haline gelmiş olduğu bu sistem homojen bir bütün oluşturuyordu. Eninde sonunda bir tüketici grubunu hedeflediği için bir reklam spotu, bir otomobil ya da bir film arasında öz olarak hiçbir fark yoktu. Adorno ve Horkheimer'a göre bu kültürün basitleşmesi ve temelsizleşmesiydi. Bu sistem bireye seçme hakkı vermiyordu; onun bireyselliğini elinden almıştı. Onların medya kuramına göre medya sistemin ta kendisiydi. Medya birilerinin manipülasyonuyla ya da teknolojinin gücüyle bireyleri etkiliyordu ve medya sistemin işleyişinin bizzat kendisiydi. Kültür endüstrisi çok sayıda isteği karşılamak üzere standart mallar üretir ve sunar. Endüstriyel üretim biçimi içinde kültür endüstrisinin serileşme, standartlaşma, iş bölümü gibi özelliklerini taşıyan bir dizi üründen oluşan kitle kültürü elde edilir. Endüstri devriminden sonra kentlere göç sonucunda ortaya popüler, ticari, sahte bir sanat türü ortaya çıkmış ve kitlelerin sanatı olarak kabul görmüştür. Estetik ve entelektüel kaygı taşımayan, anlaşılması için okuma-yazmaya dahi ihtiyaç duyulmayan bu sanatın ürünleri ve tüketicileri esas kültürün değerlerinden yoksun ancak ihtiyaçlarına cevap verecek, yeni pazar için mal oluşturmuşlardır (Erol, 2012, s. 85).

Merceğine kapitalist sistemi ve bu sistemin kendi çıkarları uğruna tüketilen bir ürün ya da meta haline getirdiği kültürü koyan kültür endüstrisi tanımı, Douglas Kellner'ın ifadeleriyle, "eleştirel kuramın üslubunun örneksel bir diyalektik tersinmesini içermektedir: geleneksel olarak değerli görülen kültür, endüstriye karşıt olarak insanileştirici değerlerin bir repertuarını sağlarken, aynı zamanda da bireysel yaratıcılığın ifadesi olarak düşünülmektedir. Kültür endüstrilerinde ise tersine, kültür,

insanileştime ve özgürleştirmeden çok ideolojik bir tahakküm biçimi olarak işlev görür hale gelmiştir" (Kellner, 2005, s. 235). Jack Zıpes de benzer şekilde Adorno ve Horkheimer'in kültür endüstrisi tanımlamasıyla "kapitalizmin tahakkümünü yaygınlaştırmak ve insanları ve onların kültürel anlatımlarını metaya dönüştürmek için teknolojiyi nasıl kullandığını ve aklı nasıl araçsallaştırdığını" gösterdiklerini ifade etmektedir. Zıpes, kültür endüstrisinde insanların kapitalist sistemin norm ve değerlerini içselleştirdiklerini ve kapitalizmin insanları kendi çıkarlarını korumaktan alıkoyan birer aygıt haline getirdiğini ileri sürmüştür: "makinelerin ve teknolojinin üretim için gelişmesi şeklindeki ilerleme, kapitalist sistemin insanlığı ve doğayı tahakkümü altına alma ve manüple etme iktidarıyla özdeş hale gelmiştir." (Zıpes, 2005, s. 227). Böylelikle kapitalizmin tahakkümü diğer bir deyişle esareti altına giren insanlar düşünsel yeteneklerini yitirmişler, bu noktada etkinlikleri kalmamış, edilgin bireyler haline gelmişlerdir.

Kültür endüstrisinin var etmek istediği ya da var ettiği birey, ne verilirse alan, kapitalist değerleri içselleştirip bu değerleri her şeyin üzerinde tutan, kapitalist sistem tarafından ortaya çıkarılan suni ihtiyaçların peşinden koşan; dolayısıyla tüm aktivitesini yitirip, hiçbir öznelliği kalmayan ve bir nesne haline gelen, özetle özerkliği yitik bireydir. Kültür endüstrisinde birey kendini salt "tüketen" olarak var etmektedir. Öte yandan, kültür endüstrisi bireye sahte bir tatmin sağlayarak, bireye kendini özne gibi hissettirmektedir. Ancak Adorno'nun ifade ettiği gibi, "tüketici, kültür endüstrisinin bizi inandırmak istediğinin tersine kral değildir; kültür endüstrisinin öznesi değil nesnesidir" (Adorno, 2005, s. 241). Tüketiminin ve gereksinmelerinin kültür endüstrisi tarafından belirlenen birey artık kültür endüstrisi tarafından yönetilmekte ve bir "meta"ya dönüşmektedir. Erol Erkan'ın Adorno'dan yaptığı aktarıma göre: "kapitalist tüketim bedenleri ve ruhları öylesine sarmalamıştır ki, önlerine konan her şeyin peşinden direniş göstermeden sürüklenirler. Kültür endüstrisi hedefine düşünen özneyi koymuştur" (Erkan, 2018, s. 51). Adorno ise kültür endüstrisinin tüketici üzerinde bir tahakküm kurarak bireyi pasifleştirdiğini şöyle ifade etmektedir:

> Bugün sistem içinde belirleyici olan şey, tüketicinin iplerini elden bırakmama, tüketiciye bir an olsun direnişin mümkün olduğunu sezdirmeme gerekliliğidir.

> Endüstriyel kültürün ilkesi, bir yandan tüm tüketici gereksinimlerinin kültür endüstrisi tarafından giderileceğini göstermek, öte yandan bu gereksinimleri insanın hep bir tüketici, sadece kültür endüstrisinin bir nesnesi olarak yaşamasını sağlayacak biçimde düzenlemektir. Kültür endüstrisi bu aldatmacayı tüketiciye doyum olarak tutturmakla kalmaz, bunun da ötesinde, tüketicinin zihnine, kendisine ne sunuluyorsa onunla yetinmesini kazır (Adorno'dan aktaran Erkan, 2018, s. 52).

Kültür endüstrisinin toplumları birer tüketim toplumuna, bireyleri, kültürü ve kültürel aktiviteleri ise kar elde edilebilecek birer metaya dönüştürmesi kitle iletişim araçlarının, diğer bir deyişle, medyanın aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Adorno, kitle iletişim araçları sözcüğünün kültür endüstrisi için özellikle uydurulmuş olduğunu ifade etmiştir (Adorno, 2005, s. 241). Zıpes ise Horkheimer ve Adorno'nun toplum, birey ve kültürün kitle iletişim araçları tarafından birer metaya dönüştürülmeleri sürecinin "insanın gerçeği gerçek olmayandan, ussalı ussal olmayandan ayırma yetisini yıkmış olduğunu" vurguladıklarını ifade etmiştir. Zıpes'e göre, "kitle iletişim araçlarının koşullaştırıcı imge ve ürünleri, tüm üreticileri edilgin tüketiciler haline getirmeyi amaçladığı için hem üreticinin hem de ürünün özerkliği pazar koşullarıyla sınırlanır" (Zıpes, 2005, s. 229). Kitle iletişim araçları tarafından gerçekleşen kültür endüstrisi karşısında bireylerin öznelliği kaybolmaktadır. Zıpes, bu duruma "(…) işte, evde bireyin öznelliğinin ırzına öylesine geçilmiştir ki, zihnin özerkliği problemli hale gelir" (Zıpes, 2005, s. 229) ifadesiyle çarpıcı bir şekilde dikkat çekmiştir.

Özelde bireylerin, genelde ise toplumların yaşamlarının her anına dokunan ve bu yaşamları kendi dayattığı şekilde biçimlendiren kültür endüstrisi, medya aracılığıyla sürekli olarak tüketimi dayatmakta ve bununla da kalmayıp tüketimin sürekliliğini sağlamak için tüm gücünü seferber etmektedir. Bu bağlamda kadın, bedeni, güzelliği ve cinselliğiyle endüstriyel kültürün tahakkümü altına girerek, medyada "cinsel obje" olarak konumlandırılmakta ve neredeyse, tüketilen bir "meta"ya dönüştürülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, medyanın aracılığıyla oluşturulan kapitalist sistemlerin ortaya çıkardığı tüketim toplumlarında kadın bedeninin ve cinselliğinin sunuluş ya da temsil biçimleri "kadını değersizleştirmekte ve cinsel objeye dönüştürerek kadını tüketilen bir metaya dönüştürmekte, böylelikle kadın kimliği, modern toplumda kapitalist tüketimci piyasanın ideolojik buyrukları

çerçevesinde hedonistik ve imajsal göstergeler üzerinden yeniden sorunsallaştırılmaktadır" (Bilgin, 2016, s. 219). Geçmiş dönemlerde geleneksel ya da ataerkil yapının tahakkümü altında ikincilleşen kadın, günümüz tüketim toplumlarında endüstriyel kültürün bir parçası olarak ikincil konumunu muhafaza etmektedir. Böylelikle toplumlarda hâkim olan "kadın olmak, ikincil olmaktır" inancı hiç sarsılmadan kısır döngü içerisine girerek hâkimiyetini sürdürmektedir.

Endüstriyel kültür, tüketimin bir parçası, hatta "tüketimle vücut bulan varlık" olarak gördüğü kadını çeşitli söylemlerle tüketime teşvik etmekte, tüketimi cazip kılmaktadır. Bu söylemlerden güzellik söylemi en yaygın ve en etkili söylem olarak kendini göstermektedir. Kadın bedeni üzerine inşa edilen güzellik söylemi, örtük ya da açık mesajlarla "eğer beden, kadın bedeniyse her zaman güzel olmalıdır" mesajını vermektedir. Bu bağlamda, "tüketim toplumlarında kadın bedeni bir proje haline getirilmiştir" (Ersöz, 2010, s. 39). Zihinsel yetilerinden ziyade bedeniyle imgelenen kadın, tüketimi var eden ve tüketimle var olan bir olgu haline gelerek değersizleşmektedir. Böylelikle "kadın bedeni; tüketim kültürü pratiklerinin uygulandığı, arzu mekanizmasının dolayımlandığı, üzerinde yatırım yapılan ticari bir nesneye dönüşmektedir" (Güzel, 2020, s. 83). Ebru Güzel, kapitalist sistemin tüketime ilişkin mesajlarının tanrısal bir buyruğa dönüştüğünü ve tüm medya mecralarının bu mesajları yaymak için faaliyet içerisinde olduğunu belirtmektedir. Güzel'e göre, "toplumsal bir projenin ürünü olarak bedene atfedilen değer yüceltilir, güzellik ve iyileşme söylemleri altında kadın bedeni cinsiyetlendirilmiş bir alanda bir metaya, bir fetiş nesnesine dönüştürülür" (Güzel, 2020, s. 83). Sürekli değişen formlarda üretilen güzellik söylemiyle kadınlara pek çok endüstriyel öneriler sunulmaktadır. Dolayısıyla kendisine dayatılan güzelliğe ulaşmak isteyen kadın, kozmetik ürünlerden-güzellik merkezlerine, diyetten estetiğe ve her türlü giyim modasına varana kadar tüketimin sonsuz bir parçası haline gelerek kültür endüstrisindeki yerini belirginleştirmektedir.

Sürekli olarak değişkenlik gösteren güzellik formlarına uymaya çalışan kadın, bu uyumu moda aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda moda da "(…) kapitalist sistemin kullandığı araçlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bir maske, bir zırh gibi kadın bedenini kuşatan moda, kendi bedeninden rahatsız olan kadına, mutluluk, statü, farklılık ve haz yolları sunmaktadır" (Özdemir, 2016, s. 248).

Kültür endüstrisinde mevcut olan tüm tüketim nesnelerinin bir modası bulunmaktadır, bu nesnelerin kullanım ömürleri de moda tarafından belirlenmektedir. Kadın bedeni de kültür endüstrisinde bir tüketim nesnesi olarak modanın bir parçası haline gelmektedir. Sözgelimi, kadınlar modaya göre bazen kalkık ya da hokka burunlara, bazen dolgun dudaklara, bazen de kalın ya da ince kaşlara sahip olarak diğerlerinden farklı görünme çabasına girmektedirler. Oysa Özlem Özdemir'e göre bu durum, kadının Herbert Marcuse'un işaret ettiği tek boyutlu insan durumuna düşmesidir (Özdemir, 2016, s. 248). Eleştirel kuram teorisyenlerinden bir diğeri olan Marcuse'un, tek boyutlulukla ifade ettiği anlam, "modern bireyin edilgin niteliğinin farkında olmaksızın sahte bir etkinlikle yaptığı seçimlerde somutlaşmasıdır" (Durak, 2007). Bu bağlamda kadın kendisine dayatılan güzellik formları ve güzelliği sağlayacağı düşünülen modanın aracılığıyla farkında olmayarak kültür endüstrisinin tahakkümü altına girmektedir.

Kültür endüstrisinin kadın bedeni üzerindeki tahakkümü en çok ve en yaygın olarak kullanılan medya mecralarından olan televizyonda görülmektedir. Televizyon kadına, idealize edilen güzellik ve bedene sahip kadınlar üzerinden yer vermektedir. Bu bağlamda haber programlarını sunan kadın sunucuların dahi sözü edilen beden ve güzellikte olmalarına gösterilen hassasiyet kültür endüstrisinin kadınları nasıl çevrelediğini göstermektedir. Haber sunuculuğu yapan birçok kadının bir güzellik yarışmasıyla ünlendiği ya da manken kökenli olması bu düşünceyi desteklemektedir. Sözgelimi, Defne Samyeli, Elif Ilgaz, Jülide Ateş gibi isimler sunuculuk kariyerlerine güzellik yarışmasıyla başlayan isimlerdir. Ancak, geçtiğimiz dönemlerde haber sunuculuğu yapan Ayşenur Yıldız, T24'e verdiği röportajda haber sunmak için güzelliğin yetmediğini ifade ederek "bazı yöneticilerin güzellik kraliçelerini alıp haber spikeri diye görsel olarak sunmalarını" eleştirmiştir (T24, 2009). Yazıcı'ya göre bu durum, kadının haberlerde kaybolmasına sebebiyet veren etkenler arasın yer almaktadır.

Sunuculuğunun yanında güzelliği ve yaptırdığı botokslarla adından söz ettiren bir diğer isim ise son zamanlara kadar Kanal D'de haber sunuculuğu yapan Buket

Aydın'dır.[15] Buket Aydın'ın özellikle Barış Pınarı Harekâtında sınır hattında görev esnasındayken çektirdiği fotoğraf gündem konusu olmuş, eleştirilerin hedefi haline gelmiştir.[16] Bu bağlamda Habertürk yazarı Sevilay Yılman, "Bi lokma çocukların ölümünün yaşandığı bir alanda kendini defilede sanan arkadaş... Gazeteciliğin namusu için değilse de... O süslü püslü makyajlı rolexli halinle poz verdiğin yerin karşı tarafında kelle koltukta savaşan Mehmetçiğimizim hatırına sil bu paylaşımları!" ifadeleriyle Buket Aydın'ı eleştirenler arasında yer almıştır (Gözlem, 2019). Yazıcı'nın ifade ettiği haber spikerlerinin görsel olarak sunulmaları, her mecrada kadınların hâkim ideoloji tarafından seyirlik nesnelere dönüştürüldüğünü göstermektedir. Bu bağlamda Gülay Özdem'in fotoğrafı kullanılarak "gece kuşağında özellikle erkek izleyicinin gözdesi olan spiker Gülay Özdem yeniden geri dönüyor" (En Son Haber, 2020)[17] şeklinde haberleştirilmesi kadınların haber sunuculuğu yaparken dahi erkek hegemonyasıyla karşılaştıklarını ve haber sunumları değil de görsellikleriyle ön plana çıkarılmak istenildiklerini göstermektedir.

Tüm bu anlatım ve örnekler göstermektedir ki, medya, cinsiyetçiliği üretmesi ve yeniden inşa etmesi rolü ile kültür endüstrisinin hakimiyetine aracılık etmekte; kadını, düşünsel yeteneklerini öteleyerek bedeniyle ön plana çıkartmaktadır. Böylelikle kadın; kabul görmek, benliği ve kimliğini toplumsal yaşantıda daha belirgin kılabilmek için medyada kurgulandığı şekilde hareket etmek zorunda bırakılmaktadır:

> (…) Beden, estetik değerin her türden etik değere galebe çaldığı bir söylensel kışkırtıcılık içinde, yer yer söylensel, düşsel ve hatta tanrısal bir nitelik kazanmıştır. Tüketim toplumunun fetiş bir değer olarak kodladığı beden, sonunda simgesel bir sermaye, bir tür ekonomik yatırım unsuru ya da toplumsal itibar aracı, bir tür iskonto ya da kendisine toplumsal minnet duygusu ve kitlesel sempatinin yöneldiği bir tapınç nesnesi olup çıkacaktır. Fiziksel

[15] Fotoğraf için bknz: https://t24.com.tr/haber/haberturk-yazari-sevilay-yilman-dan-buket-aydin-a-bi-lokma-cocuklarin-olumunun-yasandigi-bir-alanda-kendini-defilede-sanan-arkadas,843406 Erişim Tarihi: 22.03.2021

[16] https://t24.com.tr/haber/star-yazari-dede-kimse-belli-etmek-istemese-de-herkes-gizli-gizli-buket-aydin-in-meshur-rolex-ini-gormeye-calisiyordu,845563 Erişim Tarihi: 17.02.2021

https://www.yenialanya.com/haber/3812284/sinir-bolgesinde-poz-veren-buketin-kolunda-saat-gundem-oldu Erişim Tarihi: 17.02.2021

https://t24.com.tr/haber/haberturk-yazari-sevilay-yilman-dan-buket-aydin-a-bi-lokma-cocuklarin-olumunun-yasandigi-bir-alanda-kendini-defilede-sanan-arkadas,843406 Erişim Tarihi: 17.02.2021

[17] Fotoğraf için bknz: https://www.ensonhaber.com/galeri/turkiyenin-guzel-yuzlu-spikerleri#60 Erişim Tarihi: 22.03.2021

> görüntünün kişiye sağladığı sermayenin toplumsal alım gücü o kadar fazladır ki, en üstün kişisel yetenek ve çabayla elde edilen takdirden bile kat kat fazladır. (…) Bedenin yüzeyine yapılan süslemeler (giyim-kuşam, makyaj, saç stili, dövme, diğer aksesuarlar, vb.) artık benliğin ve kimliğin toplumsal dışavurumudur. Şık, bakımlı, zayıf ve zarif bir beden, yüceliğin ve ölümsüz güzelliğin tapınağı, etkili ve çekici ruhların barınağıdır. Elbette burada sözü edilen beden, sosyal bir bedendir, yani toplumsal kabule mazhar olmuş ve "toplumsal olanın kaynağı" ya da daha doğru bir deyişle, "toplumsalın bedende cisimleşmesidir." Böyle bir beden, kendini yaşadığı koşullarda diğerlerinin gözünde görünür ve makul birisi kılmak isteyen bireyin en değerli sermayesidir. Çünkü bir anlamda bedeniyle var olmak ve kabul görmek, başka bir deyişle, gösteriyi bedende sahnelemek, yaşamı ruhuyla algılayıp acıyı ruhta dramlaştırmaktan daha az zahmetlidir (Köse, 2016, s. 78).

Kültür endüstrisinde kadın bedeninin, yukarıda anlatıldığı şekliyle tüketimin bir parçası olarak araçsallaşması akla Michele Foucault'nun ileri sürdüğü biyo-iktidar tanımlamasını getirmektedir. Kültür endüstrisi ve biyo-iktidar arasındaki kavramsal bağı şöyle açıklamak mümkündür: Kültür endüstrisinde kapitalist sistemin devamlılığı ve hakimiyeti için bir proje olarak kurgulanan beden, biyo-iktidarda egemenlerin beden üzerindeki denetimi açıklanarak kültür endüstrisinde olduğu gibi kapitalist sistemin çıkarları uğruna araçsallaştırılmakta ve bir nesneye dönüşmektedir. Biyo-iktidarda insanlar bedenleri üzerinden denetlenip, disipline edilmektedirler. Bunun amacı "(…) ekonomik verimlilikten yararlanmak maksadıyla politik bakımdan diz çöktürmek ve bedenin gücünü artırmak için iradeyi zayıflatmaktır" (Dağlar, 2019, s. 26). Bedeni üzerinden disipline edilen insan hem iktidarların hem de iktidarların destekçisi oldukları kapitalist sistemin çıkarlarına göre davranacak şekilde uyumlu hale getirilmektedir. Tüm bunların gerçekleşmesi için "(…) iktidar gerekli olan koşulları ve mekanizmaları meydana getirir" (Dağlar, 2019, s. 26). Sözgelimi kadın bedeni özelinde idealize edilen güzellik ve beden söylemleri ve algısıyla kadın bedeni denetlenerek, kapitalist sistemin çizdiği çerçevede disipline edilmektedir. İktidarlar tarafından yaratılan beden algısına uyum sağlamaya çalışan kadın yine iktidarlar tarafından kendisine önerilen endüstriyel ürünler ve yollarla tüketimin bir parçası olarak araçsallaştırılmaktadır.

Diğer taraftan kültür endüstrisinde kadın sadece tüketen olarak meta olarak değil, aynı zamanda toplumu tüketmeye teşvik eden bir aracı olarak da metaya

dönüştürülmektedir. Tüketime sunulan birçok ürün kadın aracılığıyla toplumlara aktarılmaktadır. Araç olarak kadın, en belirgin haliyle daha önceden de verilen otomobil örneğinde görülmektedir. Tüketime sunulan otomobillerin yanında mükemmel hatlarıyla ve tüm dişiliğiyle öne çıkarılarak duran kadın arabanın da kusursuzluğunun mesajını vermekle tüketim için bir araç olarak kullanılmaktadır. Kadının tüketim için kullanılan bir araç olması Ekmel Geçer tarafından, kadının toplumun bilinçaltı olduğu ve dolayısıyla tüketim üzerinde daha etkin olunabileceği şeklinde aktarılmıştır. Geçer'e göre "araba reklamlarında ya da hedef kitlenin erkek olduğu diğer pek çok reklamda ürünlerin daha çok kadınla sunulması bunun en belirgin örneklerindendir" (Geçer, 2013, s. 164). Medyada tüketime sunulan her türlü ürün için kadının kullanılması kadının daha duygusal olduğuna olan inançtır. Kadının daha duygusal olduğunun düşünülmesi kadının daha kolay ikna edilebilir olduğunu düşündürmektedir. Geçer'e göre, bu "(…) ürünün satış grafiğini yükseltmeye çalışma çabasıdır ki, bir kadının ikna edilmesiyle önce ailesi daha sonra yakınları ikna edilecektir" (Geçer, 2013, s. 163). Medyada "anne kadın" çocuk ürünlerinin tüketimi için, "güzel kadın" kozmetik ve diğer güzellik ürünleri için, "eş kadın" eşinin ihtiyaçlarını karşılayan ürünler için, "ev kadını" mobilya ve dekorasyon ürünleri için kısaca her konumuyla kadın, tüketime aracılık eden bir araç ve kültür endüstrisinin bir parçası olarak tüketim toplumlarında yer almaktadır.

Kültür endüstrisinin ifade ettiği anlam ve kadın ve kültür endüstrisi arasındaki asimetrik ilişkiden hareket edildiğinde, kültür endüstrisinin de cinsiyetçilik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi kadının insan haklarını ihlal eden bir olgu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Kültür endüstrisinde kadın, tükettiği, tükettirdiği hatta tüketildiği kadar değer görmektedir. Tersi bir ifadeyle; kültür endüstrisinde kadın tüketen, tükettiren ve tüketilen bir metaya dönüştürülerek değersizleştirilmektedir. Bu noktada yineleyerek insan haklarının insanın değerinin gerektirdiği şekilde muamele etme ve muamele görme ilkeleri olduğu ifade edildiğinde, kültür endüstrisinin insan haklarının bir tersinmesini içerdiği daha açık şekilde ortaya çıkmaktadır, çünkü insan hakları sadece insan olduğu için insana değer veren istemlerken, kapitalist sistemin ortaya çıkardığı kültür endüstrisi insana sadece tükettiği için değer vererek insanı değersizleştirmektedir. Bu bağlamda kültür endüstrisinin dayattığı şekilde eylemde bulunan ve bu doğrultuda muamele gören kadının insan hakları ihlale uğramaktadır.

Güzelliği, cinselliği ve tüketime düşkünlüğüyle ön planda tutulan kadın, sürekli olarak bu özellikleri üzerinden değerlendirilerek zihinsel ya da düşünsel yetenekleri yok sayılarak etkinliklerine ket vurulmakta, böylelikle özerkliğini kaybedip bağımlı ve edilgin birey haline gelmekte ya da getirilmektedir.

3.2.2. Dizilerde Kadın Temsilleri

Medyanın izleyici/dinleyici kitleyi yönlendirmesi, yaşamları şekillendirmesi, toplumları dönüştürmesi televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte çok daha farklı boyutlara ulaşmıştır. Televizyon metinsel, görsel, işitsel birçok unsuru bir arada barındırdığı, ucuz ve kolay kullanılabilir bir araç olduğu için toplumlarının büyük kısmı tarafından kullanılmaktadır. Televizyonda görüntünün etkin olması içeriğin belirlenmesinde etkili olmuş, "(…) içerik görsel imajla bütünleşmiştir" (Aytekin, 2018, s. 455). Bu yönüyle kitleler nezdinde cazip olan televizyon hem gerçek yaşantıları ekranlara taşımakta hem ekran yaşantılarını gerçek yaşamlara taşımaktadır. Böylelikle televizyon, medya mecraları ya da araçları arasında toplumları ekonomik, politik, kültürel olarak en fazla etkisi altına alan bir araç olarak varlık göstermektedir (Aytekin, 2018, s. 455). Televizyon bu etkinliğini büyük ölçüde diziler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Nitekim Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) verileri de bu düşünceyi desteklemektedir. RTÜK verilerine göre televizyonda yer alan programlar arasında %15,6'lık payla haber programlarından sonra en çok izlenilen televizyon programları dizilerdir (RTÜK, 2020).

Kadın; bedeni, kimliği, sosyo-ekonomik konumu özetle tüm varlığıyla modern-geleneksel ya da seküler-dindar gibi karşıtlıkların tam ortasında kalmakta, politik ve toplumsal tartışmaların merkezinde yer alarak varlık göstermektedir. Kendisi üzerinden yürütülen tartışmalarda söz sahibi olamayan kadın, bu çatışmaları kendi lehine çevirecek şekilde müdahil olmaktan çoğunlukla uzak tutulmakta, kadının dizilerde temsil edilme biçimleri de bu karşıtlıkların kıskacında gerçekleşmektedir. Sözgelimi, geleneksel anlatıya sahip dizilerde kadın toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak eve hapsedilip ideal anne olarak resmedilirken; modern anlatıya sahip dizilerde modernitenin bir gerekliliğiymişçesine "vitrin nesnesi" olarak sunulabilmektedir (Durna & Durna, 2019, s. 112). Ne var ki gerek modern sunularda gerekse geleneksel

sunularda kadının temsili ideolojik, politik söylemlerin hizmetine göre şekillenmekte, kadın her koşulda cinsiyetçi yaklaşımların ürünü olarak toplumlara sunularak insanlığı değil de kadınlığı ön planda tutulmaktadır.

Genel olarak medyada hâkim olan erkek hegemonyası hangi tür anlatıya sahip olursa olsun televizyon dizilerinde de kendini göstermektedir. Kadınlar televizyon dizilerine hâkim olan ataerkil ideolojinin bir sonucu olarak oluşan cinsiyetçi yaklaşımlarla toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak oluşturulan stereotip ve basmakalıp kodların oluşturduğu sınırlı çerçevede yetersiz temsil edilmekte ve ötekileştirilmektedirler. Medya endüstrisi ve ticari kaygılara bağlı olarak yaygın olarak güzellik ve cinsellikleriyle ön planda tutulan ve zavallı, acınası, kurban kimlikleriyle görünürlük kazanan kadın, toplumlara erkek egemenliğinde ve yaşamını bir erkeğe bağlı olarak sürdüren varlıklar olarak sunulmaktadır. Başarılı kadın temsillerine bakıldığında ise kadın başarısının kadının zihinsel yetisiyle değil de güzelliği ya da cinselliğiyle ilişkilendirildiği bu bağlamda başarılı kadın temsilinin bile sorunlu sunulduğu görülmektedir (Nizam & Şener, 2019, s. 236).

Bu temsil biçimlerinden hareketle, kadınlara bazı sıfatlar atfedilerek aslında kadınlardan beklenen karakter özellikleri de yeniden üretilmektedir. Kadınlar, belirlenimi yapılan bu karakter özellikleriyle bağdaştırılarak, toplumlara örtük ya da açık mesajlarla kadının belirlenen özellikte karaktere sahip olduğu ya da olması gerektiği iletilmekte, dahası dayatılmaktadır. Bu bağlamda, Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği'nin (TÜSİAD) bazı diziler üzerinden gerçekleştirdiği "Televizyon Dizilerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Araştırması"na göre, kadınlar için öne çıkan sıfatlar uysal, çekingen, duygusal, nazik ve hayalperest gibi toplumsal cinsiyet algılarıyla uyumlu sıfatlardır. Araştırmaya göre, kadınların %80'i "duygusal" ve %69'u "nazik" olarak tanımlanmıştır. Sonuçlara erkekler açısından bakıldığında ise erkekler; hırslı, rekabetçi, dışa dönük, girişimci, kaba gibi sıfatlarla tanımlanmıştır (İnceoğlu & Akçalı, 2020, s. 29). Araştırma sonuçları, öngörülür şekilde, temsil biçimlerinin ve bu temsillere bağlı olarak ortaya çıkan karakter özelliklerinin toplumsal cinsiyet algılarına göre gerçekleştiğini, toplumda var olan kalıplaşmış toplumsal cinsiyet algısının diziler aracılığıyla yeniden nasıl inşa edilip, üretildiğini bir kez daha ortaya çıkartmıştır.

Sözü edilen temsil biçimleri, bilhassa hafta içi her akşam, haber kanalları haricindeki hemen her kanalda "prime time" ya da "altın zaman" olarak adlandırılan 20:00 ila 23:00 saatleri aralığında diziler aracılığıyla yaş, cinsiyet gibi çok çeşitli demografik özelliklere sahip geniş izleyici kitlesine aktarılmaktadır. Genelde toplumsal kimliklerin, özelde ise kadın kimliğinin sorunlu sunumunun bu kadar sıklıkla ekranlara taşınması şüphesiz tesadüfi değildir. Bu temsil biçimleri siyasi erkleri ve sermaye sahiplerini destekleyecek şekilde bir bakıma kurgulanmakta, böylelikle, "(…) sermayenin ve siyasi erkin çıkarlarına hizmet eden ideolojik görüşlerin" toplumlar tarafından benimsenmesi amaçlanmaktadır (Ünür, 2013). Bu bağlamda, "Ufak Tefek Cinayetler", "Elimi Bırakma", "Fatmagül'ün Suçu Ne?" "Aşk-ı Memnu" gibi çok izlenen bazı diziler analiz edildiğinde, dizilerde kadınların çok boyutlu temsil biçimleri somut haliyle ortaya çıkmaktadır.

"Ufak Tefek Cinayetler" isimli dizi, kadının temsili bağlamında oldukça sorunlu bir sunumla Star Tv ekranlarında izleyicisiyle buluşmuştur. Dizi, Oya, Pelin, Arzu ve Merve olmak üzere dört kadın karakter arasında yaşanan olayları konu edinmiştir. Bu karakterlerden sadece Oya meslek sahibi, başarılı bir doktor olarak resmedilmiş; kadın zekâsı üretime katkıda bulunmak yerine entrika çevirmek, dedikodu yapmak, ihtirasları ve aşkları uğruna her türlü aldatmacayı yapabilecek şekilde sunulmuş bu bağlamda toplumsal yaşantıda hâkim olan kadına has kalıp yargılar ve karakter özellikleri tekrardan üretilerek dolaşıma sokulmuştur. Diğer taraftan, dizide yer alan kadınlar bindikleri lüks otomobiller, yaşadıkları lüks villalar, taktıkları pahalı mücevherlerle görünürlük kazanmışlar, yaşadıkları lüks hayat sayesinde değer görmüş ve ilişki içerisinde oldukları diğer insanlara da lüks yaşama sahiplerse değer vermişlerdir. Böylelikle kadın ve tüketim arasındaki ilişki simetrik olarak ustalıkla kurgulanarak işlenmiştir:

> İhtiyaç yanılsaması içinde yapılan pahalı alışverişlerin sıradanlaştırıldığı dizide kadınlar için alışveriş bir ihtiyaç olmaktan çok depresif ruh halinden çıkmak bir araç hatta kötü bir günün ardından rahatlama ve mutlu olmanın koşuludur. Öyle ki dizide karmaşık güç ilişkilerinden galip çıkmak ve paranın yüceltildiği bir dünya tasavvuru her fırsatta vurgulanmaktadır. Para ve güç kadınların adeta var oluş sebebidir. (…) Artık evlerine manikürcü gelen hatta çöp atmaya bile

payet eşofmanlarıyla çıkan kadın karakterler, kadına yüklenen rollerin odağına her hal ve şartta bakımlı olmayı öğütlemektedir. Oysa gündelik hayatta kadınların pek azı dizide gösterildiği şekilde yaşamaktadır. Ancak dizilerde sunulan yüceltmeler "ideal kadın" profilini bu şekilde tamamlayarak, aslında olması gerekeni kanıtlamaktadır. Dolayısıyla bakımlı olmak, her daim iddialı giyinmek, makyajsız sokağa çıkmamak ve modayı yakından takip etmek ideal kadın için başlıca görevler olarak sunulmaktadır (Sadakoğlu, Bayrak, & Vatansever, 2019, s. 45).

Resim 3. "Ufak Tefek Cinayetler" Dizisi

Kaynak: (Pinterest, 2020).

Hem kadın zekasının insanın değeriyle örtüşmeyecek şekilde eylemlere yönelten bir zekâ olarak sunulması, hem de kadının tüketimin bir parçası olarak temsilinin yanı sıra, dizide yer alan kadınlar sıklıkla bedenleri ve cinsellikleriyle de ekranlara yansımış, kadınlar erkeklerin arzularını doyuma ulaştırdığı bir cinsel obje olarak değersizleştirilmiştir:

Mehmet: Taylan keyfim acayip yerinde oğlum, gel sana bir çay ısmarlayayım.

Taylan: Abi, hiç öyle bir şey yapmayalım, sen bana gelsene.

Mehmet: Ya ne yapacağız evde ya baksana hava mis gibi. Hadi çıkalım.

Taylan: Bak ben sana bir şey söyleyeyim mi, nefis bir televizyon aldım. Böyle 4K, 6K inanılmaz bir hd'si var. Bi gelsen aslında sen, bi göstermek isterim.

Mehmet: E, iyi madem.

Taylan: Tamam, hadi bekliyorum.

Taylan: Buyurun efendim, buyurun buyurun.

Mehmet: Oğlum sen de iyice ev kuşu oldun he gündüz gündüz (tam böyle söylerken, hizmetçi kızı görür ve nutku tutulmuş bir şekilde öksürür ve konuşmanın bundan sonraki kısmını bir an dahi gözlerini hizmetçiden ayırmadan sürdürürler).

Taylan: Ne oldu abi fazla mı diri geldi, hazmetmesi zor mu oldu?

Mehmet: Aynen öyle, valla dediğin kadar varmış yani senin televizyon.

Taylan: Abi bir şey biliyoruz da konuşuyoruz, ben televizyon aldım mı en iyisini alırım biliyorsun. Son modeller de tabi biraz sert.

Mehmet: Evet evet aynen öyle, e oturalım o zaman biz evde. Hava da güzelse güzel, ne yapalım yani başımıza güneş mi geçsin?

Taylan: Aynen öyle. Oturalım evde biraz, oturalım sonra çıkarız. Gel abi. Hoş geldin.

Mehmet: Nasıl ya!

Taylan: Güzel, televizyon güzel dimi abi?

Mehmet: Ne diyorsun sen. Nefis nefis, cam gibi.

Taylan: Oranlar falan da güzel farkında mısın, 16'ya 9, white.

Mehmet: Şimdi ben anlıyorum sen evden neden çıkmıyorsun, ya insanın böyle güzel televizyonu olursa tabi bütün gün gözünü ayıramaz. Koltukta otur, bütün gün seyret.

Taylan: Aynen öyle.

Mehmet: (Taylan'ın karısını kastederek) Şey ne oldu, eskisi, eski televizyon yani?

Taylan: (Gülerek) Benim tüplü versiyonu mu? O biraz soluk kaldı tabi, şimdi sarı sarı. Ama problem yok yani, onunla da iyiyiz, anlaşıyoruz (Bilgin & Yorulmazer, 2018).

Resim 4. Ufak Tefek Cinayetler Dizisi

Kaynak: (Maro, 2018)**.**

Yukarıda yer verilen diyalog, dizide yer alan ve her ikisi de evli olan Taylan ve Mehmet arasında gerçekleşmektedir. Taylan'ın hem eşine hem de hizmetçiye televizyon benzetmesi yaparak kadını bir nesne konumuna indirgemesi kadının bedeni ve cinselliğiyle ön planda tutulduğunu ve cinsiyetçi kalıplar içerisinde temsil edildiğini somut haliyle ortaya çıkarmakta, cinsiyetçi bayağı yaklaşım tüm gerçekliğiyle kendini bir kez daha göstermektedir. Diğer taraftan diyalog sadece kadının sorunlu temsilini değil, evli olan her iki karakterin ilişki içerisinde oldukları kişilere yaptıkları ihaneti alaylı bir şekilde ortaya koymakta, böylelikle sorunlu aile temsiline de zemin oluşturmaktadır. Diğer taraftan yukarıdaki diyalog özelinde dizinin tamamıyla ilgili Kant, Kuçuradi, Mengüşoğlu gibi düşünürlerin insanın değerine ilişkin düşüncelerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında, dizide kadın-erkek ayırımı yapılmaksızın aslında insan temsilinin insanın değerine ters düşecek şekilde sunulduğu anlaşılmaktadır. Kuçuradi'nin etik ilişki ve etik kişi değerlerinden hareket edilip, Kant'çı ahlak anlayışı benimsenildiğinde bu diyalog özelinde aslında tüm dizide insanın değerinin yani insanın temsilinin de yanlış bir sunum içerisinde olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Resim 5. Firdevs Hanım Karakteri (Canlandıran: Nebahat Çehre)
Kaynak: (Televizyon Gazetesi, 2020)

Prime time kuşağının en çok izlenen dizilerinden olan ve kadın karakterleriyle öne çıkan bir diğer dizi de bir roman uyarlaması olan "Aşk-ı Memnu" dizisidir. Bir yasak aşkın ve bu aşk etrafında örüntülenen olayların anlatıldığı dizide öne çıkan ve anne-kız olan Firdevs Hanım ve Bihter karakterlerine bakıldığında, bu karakterlerin iyi eğitim almalarına rağmen ekonomik olarak bağımsız olmadıkları ve bir erkeğe bağımlı yaşam sürdürdükleri görülmektedir. Dizinin ana karakteri olan Bihter dernek çalışmalarını dahi eşi Adnan Bey'in her türlü nüfuzunu kullanarak gerçekleştirmektedir. Firdevs Hanım da kızı Bihter'in sayesinde damadı Adnan Bey'in her türlü maddi imkanından faydalanabilmektedir. Böylelikle bağımlı kadın temsiliyle yine cinsiyetçi bir inşa ve üretim gerçekleştirilip gerçek yaşantıda erkeğe bağımlı kadın olgusunun güçlendirilmesi amaçlanarak erkek hegemonyası desteklenmektedir.

Resim 6. Bihter Karakteri (Canlandıran: Beren Saat)

Kaynak: (Kanal D, 2020).

Ekonomik alt sınıf ve üst sınıf ayrımımın keskinleştiği dizi, son derece gösterişli ve şatafatlı yaşamları ekranlara taşımaktadır. Ziya Yiğit'e göre, anlatının arka planında izleyiciyi kapitalist sisteme yönlendirmek amaçlanmaktadır (Yiğit, 2012, s. 136). Bu yönlendirme de büyük ölçüde kadın temsilleri kurgusallığında gerçekleşmektedir. Dizide öne çıkan kadınlar, tüketimin birer gerçekleştiricisi olarak ileride açıklanacağı üzere tüketim biçimleriyle göze çarpmakta, kadınların çalışarak ya da üreterek değil de tüketerek ekonomiye katkı sağladıkları yeniden ve yeniden vurgulanmaktadır. Bu bağlamda hem Bihter hem Firdevs Hanım taktıkları pahalı mücevherler, giydikleri pahalı giysiler ve evde ya da dışarıdaki son derece bakımlı halleriyle görünürlük kazanarak tüketimin bir parçası olarak meta haline gelen kadın temsillerini somutlaştırmakta, idealize edilen güzellik ve beden söylemlerini tamamlamaktadırlar. Yiğit'e göre, "kadınların tüketim biçimi hem statü aracı olması anlamında önem arz etmekte, hem de kadınlara bir kişilik ve ortam yaratması ile de ayrıca önem taşımaktadır. Dolayısıyla dizisel anlatının kadınları da üst sınıfa ait kadınlar olarak tüketmekte ama onların tercih ve zevkleri aileye prestij ve statü

kazandırmakta, diğer yandan kadınlar için de bir kimlik ve ortama dönüşmektedir" (Yiğit, 2012, s. 137).

TRT 1 ekranlarında yayınlanan "Elimi Bırakma" isimli dizi yukarıda yer verilen dizilerin aksine geleneksel anlatı içerisinde izleyicisiyle buluşmuştur. Dizi, genç bir kız olan Azra ve Feride Hanım'ın aileleri için verdiği mücadeleyi konu edinerek aile olmanın gerekliliği ve aile kalabilmenin önemini vurgulamaktadır. Dizi, kadın temsilleri bağlamında analiz edildiğinde, dizide yer verilen kadın temsillerinin toplumsal cinsiyet rollerine uygun şekilde gerçekleştiği görülmekte, ataerkilliğe karşı bir tavır alınmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda sözü edilen diğer dizilerden farklı bir sunum içerisinde olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, kadın karakterlerden olan Sumru, güzel ve bakımlı halleriyle idealize edilen beden ve güzellik söylemlerinin tamamlayıcısı olarak öne çıkmakta, çevirdiği entrikalarla "kadın zekası"nı temsil etmektedir. Üç çocuk sahibi Serap ise anne kadın ve ev hanımı kadın temsiliyle dizide yer almaktadır. İyi eğitim almış olan Azra, mücadeleci, direngen, güçlü ve dürüst kişiliğiyle öne çıkmakta ama günün sonunda o da peş peşe doğurduğu çocuklarla anne kadın temsiliyle izleyiciyle buluşmaktadır.

Resim 7. Feride Hanım Karakteri (Canlandıran: Seray Gözler)

Kaynak: (TRT 1, 2018).

Dizide yer alan bir diğer kadın karakter, Feride Hanım ise, insanın değerini özümsemiş biri olarak, ilişki içerisinde olduğu kişilere bu değerin gerektirdiği şekilde muamele eden, yaptığı yardımlarla adından söz ettiren, restoranlar zincirinin kurucusu ve yöneticisi olarak ekonomik hayatta yer bulan biri olarak görece olumlu kadın temsiline örnek teşkil etmektedir. Diğer taraftan, başının örtülü olması ve dini hassasiyetlere sahip olması ile de dikkat çekmektedir. Ece Ünür, mütedeyyin kişilerin ve başörtülü kadınların genel olarak dizilerde ötekileştirilerek sunulduğunu ya da "sembolik olarak imhaya maruz kaldıklarını" ifade etmektedir (Ünür, 2013, s. 38). Ünür'ün bu düşüncesinin aksine Feride Hanım karakterinin yukarıda sayılan özelliklere, bir başörtülü olarak sahip olması bu karakterin olumlu bir temsil olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Öte yandan Feride Hanım karakterinde olduğu gibi başörtüsünün ileri yaşla ilişkilendirilmesi dizilerde bir sorunsal olarak dikkat çekmektedir. Bu düşünceden hareket edildiğinde, başörtüsü her ne kadar ileri yaşla ilişkilendirilse de Feride Hanım karakterinin olumlu bir temsil olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan Ünür, başörtüsünün dizilerde yaygın olarak bir inanç değil de geleneksel simge olarak kullanıldığını öne sürmekte, başörtüsü kullanan kadınların üretimden uzak ve sosyo-ekonomik olarak alt statüden olarak yansıtılmasını başörtülü kadınlara yönelik bir ötekileştirme aracı olarak kullanıldığını aktarmaktadır (Ünür, 2013, s. 38). Bu bağlamda, *Öyle Bir Geçer Zaman ki* adlı dizinin başrol karakterlerinden Cemile ve babaanne karakterleri Ünür'ün sözünü ettiği duruma örnek teşkil etmektedir. Cemile, sosyo-ekonomik hayatın içerisinde başörtüsüz olarak yer bulurken, ekonomik ve sosyal hayattan uzakta başörtülü olarak yer bulmaktadır. Diğer yandan babaanne karakteri de yaşıyla ilişkili olarak başörtülü olarak gösterilmektedir. Ünür'ün de ifade ettiği üzere *Hercai, Zalim İstanbul, Benim Adım Melek* gibi birçok dizide kadınların örtüleri bir inancın gereği olarak değil de geleneksel bir motif olarak sunulmaktadır.

Resim 8: Fatmagül Karakteri (Canlandıran: Beren Saat)

Kaynak: (Kanal D, 2016).

Bianet'in haberine göre, Türkiye'de bu çalışmanın da yürütüldüğü 2020 yılının sadece ilk beş ayında 28 kadına tecavüz edilmiştir (Kepenek, 2020). Böyle bir toplumsal gerçeklikten hareket edilerek analiz edilmesi gereken, senaryosu Vedat Türkali'nin aynı isimli filme yazdığı senaryoya dayanan*"Fatmagül'ün Suçu Ne?"* isimli dizi, tecavüz mağduru nişanlı bir kızın hikayesini konu edinerek, adeta toplumun kanayan yarası olan "kadına tecavüz" olgusunu ekrana taşımaktadır. Dizi, Fatmagül'ün uğradığı tecavüz sonrası yaşadığı travmaları, hukuki ve toplumsal mücadelesini, tüm engellere rağmen ayakta kalabilme başarısını topluma aktararak, gerçek yaşamda tecavüz mağduru olup, kendini Fatmagül'le özdeşleştiren kadınlara kendi sorunlarına ilişkin çözüm yolları sunmakta, böyle bir mağduriyet sonrası nasıl davranmaları gerektiğini açıklamaktadır. Sözgelimi, Fatmagül yaşadığı mağduriyet sonrasında psikolojik destek alarak, hukuki süreç başlatarak, Gül Mutfağı isminde açtığı küçük bir işletmeyle ekonomik bağımsızlık kazanarak, kendisini ayıplayıp ötekileştiren komşularına karşı direnerek, gerçek yaşantıda tecavüze uğrayan kadınlara rol model olmuş, yaşadıklarını kitaplaştırarak bu kadınların sesi olmuştur. Fatmagül, böylelikle dizinin ilk bölümlerinde mağdur kadın temsiliyken, ilerleyen bölümlerde güçlü kadın temsiline doğru evirilmiştir.

Tüm bunlar, izleyici alımlaması açısından düşünüldüğünde dizinin olumlu bir anlatı içerisinde olduğunu düşündürse de özellikle ilk bölümlerde dizinin tecavüz mitlerini tekrardan ürettiği görülmekte ve dizinin bu bağlamda ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere, tecavüz eyleminin faili yani gerçekleştiricisi erkek, mağduru ise yaş, ırk, cinsiyet fark etmeksizin kadındır. Bu eylemin mitleri ise tecavüz eden, tecavüze uğrayan ve tecavüz hakkında toplumda kök salmış kalıp yargılar ve yanlış inançlar olarak tanımlanmakta, mağduru suçlayarak, faili haklı çıkararak ya da inkarına olanak sağlayarak kadının aleyhinde erkeklerin ise lehine olan ve ataerkil toplumsal yapının desteklediği inanışlar olarak ortaya çıkmaktadırlar (Yancı & Polat, 2019, s. 33). Toplumsal yaşantıda yaygın olan "kadınlar baştan çıkarıcıdır ve cinsel şiddeti tahrik etmektedirler", "tecavüze uğrayan kadının rızası olmadan tecavüz gerçekleşemez", "kadınlar gizli gizli tecavüze uğramak istemektedir ve 'hayır' derken aslında 'evet' demek istemektedirler", "tecavüz eden erkeklerin cinsel içgüdüleri karşı konulamaz boyuttadır", "iyi kızlara tecavüz edilmez" gibi tecavüz mitleri tecavüzün gerçekleşmesine, meşruiyetine ve devamlılığına olanak sağlayan inanışlar (Ünlü & Odacıoğlu, 2009, s. 127) olarak varlık göstermektedirler.

Çiğdem Yasemin Ünlü ve Melis Pınar Odacıoğlu, izleyici alımlamaları açısından bir araştırma yapmışlar, bu araştırma sonucunun dizinin tecavüz mitlerini tekrardan ürettiğini gösterdiğini ifade etmişlerdir. Nitekim dizide yer verilen tecavüz eyleminin hem gece sabaha doğru hem de tecavüz faillerinin uyuşturucu hap aldıktan sonra gerçekleşecek şekilde kurgulanması dizinin tecavüz miti üreterek mağduru, yani Fatmagül'ü, suçlu duruma düşürmektedir. Bu bağlamda Ünlü ve Odacıoğlu'nun görüşme yaptıkları bir izleyici de Fatmagül'ün o saatte dışarıda olmaması gerektiğini ifade ederek mağduru suçlamış, diğer taraftan tecavüzün kullanılan uyuşturucu hapın etkisiyle gerçekleştiğini ifade ederek faillere yönelik bir olumlama içerisine girmiştir (Ünlü & Odacıoğlu, 2009, s. 128). Fatmagül'ün yengesi Mukaddes'in dizinin ikinci bölümünde "olacağı buydu, yapacağını yaptın bize Fatmagül", "dedim ben dimi bu kız başımıza iş açacak diye", "al olanlar oldu işte, kimlerle fingirdedin de bunlar geldi başına", "ne yiyeceğiz biz, bunun yediği fındıkları yeriz artık", "ağla ağla Fatmagül, yüzümüzü yere eğdin", "ben söyledim buna ama gezme orda burada fellik fellik, açma kıçını, başını diye. Al olan oldu işte", "sabahın köründe topuklarını kıçına vura vura

nereye koştun merak ediyorum" "Mustafa alır mı kız seni artık, ortada kaldın işte" gibi Fatmagül'ü suçlayan ve faillerine yönelik hiçbir suçlama barındırmayan söylemlerde bulunması da tecavüz mitlerinin üretildiğini somut haliyle ortaya koymaktadır. Dizi sadece cinsel şiddeti değil, kadınlara uygulanan fiziksel ve psikolojik şiddetleri de ekrana taşımakta ve tekrardan topluma aktarmaktadır. Dizinin diğer kadın karakterlerinden olan Mukaddes ve Asu karakterleri bu bağlamda örnek verilebilecek kadınlar olarak dikkat çekmektedir. Sözgelimi dizinin 26. Bölümünde Mukaddes terkedildiği eski sevgilisi ve çocuğunun babası tarafından sokak ortasında öldüresiye dövülmektedir. Diğer taraftan Asu'da dizinin 30. Bölümünde eski hayatıyla ilgili hem sözlü şiddete uğramakta hem de kürtaja zorlanmaktadır.

Kadına yönelik şiddet, sadece *"Fatmagül'ün Suçu Ne?"* isimli dizide değil, *"Sen Anlat Karadeniz", "Hercai", "Sefir'in Kızı"* gibi genel olarak tüm dizilerde sıklıkla yer verilen bir olgu olarak izleyicilerin karşısına çıkmaktadır. BBC'den Dilay Yalçın'ın haberine göre, CHP yaptığı bir araştırmayla "Sen Anlat Karadeniz" isimli dizinin sadece bir bölümünde, kadına karşı 20 dakika fiziksel şiddet, 41 dakika psikolojik şiddet uygulandığını ifade etmiştir (Yalçın D. , 2019). Bu bağlamda İmançer, Duygu Asena'nın şu ifadelerine yer vermektedir: "Her dizideki bağrış, çağrış, kaba kuvvet, sertliği izlemekten yoruldum. Sevişme sırasında bile dayak yiyen kadının yine aşkla o erkeğe dönmesine, üzerine kuma alınan kadınların o erkekten vazgeçememesine, erkeklerin ortalıkta padişah gibi dolaşıp, gözü yaşlı kadınların o erkeklere hizmet etmesine dayanamıyorum" (İmançer, 2006, s. 77). Şiddet olgusunun Türk toplumunun bir gerçeği olduğunu ifade eden Asena, her gördüğüne inanan bir toplumda, bir senarist kadını "kurtaramaz" mı diye sorarak senaristlerin sorumluluğuna dikkat çekmektedir (Asena'dan Akataran: İmançer, 2006, 77). İmançer'e göre, şiddetin bu kadar sıklıkla yer alması ve idealize edilerek popülerleştirilmesi ataerkil şiddeti olumlayarak doğallaştırmaktan başka bir işlev taşımamakta, şiddetin iyi bilinip, tanımlanması ve hassasiyet oluşturucu önlemler alınması gerekmektedir (İmançer, 2006, s. 77). Benzer şekilde, Yalçın'ın haberine göre, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu (TKDF) Başkanı Canan Güllü, "Türkiye gibi bir ülkede televizyonun daha çok eğitimsel bir araç olarak kullanılması gerektiğini" söylemektedir. Güllü, toplumun bu dizilerde gördüğünü uyguladığını ifade ederek, 2011'de federasyona birçok kadından telefon geldiğini ve bir dizinin

yayınlanmasından kısa bir süre sonra dizideki kadın karakter gibi tecavüze uğradıklarını anlattıklarını aktararak dizi temsillerinin toplumsal yaşantıda nasıl gerçeklik kazandığını gözler önüne sermekte ve dizilerde güçlü kadın karakterlere yer verilmesinin izleyicinin algısını değiştirmeye yardımcı olabileceğini vurgulamaktadır (Yalçın D. , 2019).

Ünür, dizilerin toplum mühendisliği görevini üstlenerek toplumlara yaşam tarzı, düşünüş şekli ve yaşam standardı dayattığını ifade etmektedir (Ünür, 2015, s. 95). Nitekim yukarıda örnek olarak gösterilen dizilerde yer verilen kadın temsilleri ile gerçek yaşantıda yer alan kadın arasındaki paralel ilişki bu düşünceye somut gerçeklik kazandırmaktadır. Hem kültür endüstrisinin hem erkek egemen söylemin hem de fikirsel karşıtlıkların etkisiyle diziler yer verdikleri temsil biçimleriyle cinsiyetçiliği inşa ederek ve yeniden üreterek kadınların ikincil duruma düşmesine, sosyo-ekonomik hayattan uzak tutulmasına, şiddet ve taciz gibi insan haklarının karşısında duran eylemlere maruz kalmasına aracılık etmektedirler. Toplumlar, her şeyde olduğu gibi kadını da dizilerde temsil edildiği şekliyle algılamaktadırlar. Bu bağlamda Yalçın'ın haberine göre kadın hakları savunucuları ve akademisyenler, dizilerde yer verilen kadın temsilleriyle kadınların toplumda özellikle erkekler karşısında değersizleştirildiğini ve bu temsil biçimlerinin kadının zayıf olduğuna olan toplumsal algıyı kuvvetlendirdiğini ifade etmektedirler (Yalçın D., 2019). BBC'ye konuşan Sinan Aşçı ise senaristlerin daha sorumlu davranması gerektiğini, özellikle şiddet içeren sahnelerin meşrulaştırıcı şekilde değil de dikkat çekici şekilde sunulması gerektiğini vurgulamaktadır (Yalçın D. , 2019). Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü'nde konuşan Emine Erdoğan ise "filmlerde ve dizilerde, töre cinayetleri, kadınlara yönelik fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet gibi eylemleri gerçekleştiren karakterlerin, evcilleştirildiğine şahitlik ediyoruz" diyerek yetkililerin sorumluluğuna dikkat çekmektedir (Türkiye Cumhuriye Cumhurbaşkanlığı, 2019).

3.2.3. Reklamlarda Kadın Temsilleri

Kültür endüstrisi ve reklam kavramları birbirlerine bağlı, dolayısıyla birbirlerinin devamlılığını sağlayan kavramlardır. Bu noktada reklamların kültür

endüstrisi bağlamında ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Önceki bölümlerde ifade edildiği üzere, kültür endüstrisi, kapitalist değerlerin özümsenmesini sağlayarak, ihtiyaç yanılsaması içerisinde tüketime teşvik ettiği toplumları birer tüketim toplumuna dönüştürmektedir. Kültür endüstrisi, toplumları tüketim toplumlarına dönüştürme işlevini çoğunlukla reklamlar aracılığıyla gerçekleştirmekte, bu bağlamda reklamlar kültür endüstrisinin somut gerçeklik kazandığı mecralar olarak görülmektedirler. Nitekim türleri, amaçları ve tanımları açısından ele alındığında reklamların en nihai amaçlarının hedef kitlesini satın almaya yönlendirmek olduğu ortaya çıkmakta, böylelikle kültür endüstrisini destekleyecek şekilde işlevselleştikleri anlaşılmaktadır. Çünkü türleri, amaçları ve tanımları açısından ele alındığında reklamların en nihai amaçlarının hedef kitlesini satın almaya yönlendirmek olduğu anlaşılmakta böylelikle kültür endüstrisini destekleyecek şekilde işlevselleştikleri görülmektedir.

Ali Atıf Bir ve Fermani Maviş reklamın "talep yaratma sanatı olduğunu" ifade etmektedirler. Bir ve Maviş'e göre insanların yeme, içme, uyuma gibi zaruri gereksinmelerinin yanında, içerisinde yaşadıkları zamana uygun olarak bazı gereksinmeleri bulunmakta, insanlar unuttukları bazı gereksinmeleri zaman içerisinde hatırlamakta, bazı gereksinmeleri de zamanla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda reklam, tanıtımını yaptığı ve satın alınmasını amaçladığı mal ve hizmetlere ilişkin olumlu olduğunu düşündüğü yönleri tüketicinin beğenisine sunarak yeni gereksinmeler yaratmakta ya da unutulan ve var olan gereksinmeleri hatırlatarak ürün ve hizmete olan gereksinmeyi güçlendirmektedir (Bir ve Maviş'ten aktaran: Elden, 2016, s. 9). Yani, kültür endüstrisi gibi reklam da zaruri gereksinmeler yanında suni gereksinmeler sunarak toplumlara ihtiyaç yanılsaması yaşatarak toplumları tüketmeye teşvik etmektedir.

Kültür endüstrisinin gerçeklik kazandığı bir mecra olan reklamlar, her defasında yeni ihtiyaçlar oluşturmak suretiyle toplumlara yeni tüketim alışkanlıkları kazandırmakta böylelikle tüketimin toplumlarda devamlılığını sağlamaktadır. Tüketime ilişkin bu işlevselliğini gerçekleştirirken yaygın olarak kadın imgelerinden faydalanan reklamlar, kültür endüstrisi ve kadın arasındaki asimetrik ilişkinin somut haliyle kendini gösterdiği bir alana dönüşmektedir. Sedat Şimşek'e göre kadın

cinselliği, tüketicinin dikkatini çekmek ve reklam filminin izlenmesini sağlamak için önemli bir unsur olarak görülmekte, (Şimşek'ten aktaran: Papatya & Karaca, 2011, s. 73) böylelikle kadının cinselliğiyle oluşturulan kadın imgeleriyle tanıtımı yapılan ürün ya da hizmetin satışı amaçlanmaktadır. Diğer taraftan, böylesi kadın imgeleriyle sadece ürün ve hizmetin satışı amaçlanmamakta aynı zamanda kusursuz güzelliğe sahip, yarı çıplak kadın imgesinin arka planında cinsellik de pazarlanmaktadır (Papatya & Karaca, 2011, s. 74).

Mithat Şen ve Zeynep Sayın'a göre "(…) kendi dışında bir şeyin suretidir imge, bir şeyi imlediği anda artık yalnızca imlediği şeyi değil onun ötesinde başka bir şeyi dile getiren vücut bulduğu an kendinden uzaklaşan dışsallıktır. Bu yüzden temsil ettikleri şeyi hem imler hem imgeler hem artık o değildirler; vücut buldukları ve dilselleştikleri an temsil edilen şeyi artık yitirmişlerdir." (Şen & Sayın, 2003, s. 17). Şen ve Sayın'ın imgeye ilişkin bu ifadeleri kadın imgeleri özelinde ele alındığında, kadın imgeleri kurgusallığında oluşturulan reklam filmleriyle sadece ürün satışının amaçlanmadığı, aynı zamanda toplumsal yaşantıda var olan "cinsel obje olarak kadın" anlayışını tekrardan inşa ederek toplumlara ilettiği ve kadın imgeleriyle bir yandan da cinselliğin pazarlandığı düşüncesini desteklemektedir.

John Berger, sanat yapıtlarında kadınların eril bakışın zevki için kurgulanmış bir nesne olarak sunulduğunu ifade ederek, "(…) sanat eserine bakan gözün eril bir göz olduğunu ve kadın imgesinin bu eril göze hizmet etmek için resmedildiğini" ileri sürmüştür (Berger'den Akataran: Özbirinci, 2012, s. 81). Berger'in bu saptaması reklamlar özelinde ele alındığında daha da açıklık kazanmaktadır. Yapılan reklamla özellikle erkek hedef kitleye seslenilmek isteniyorsa kadın bedeni sergilenerek seyirlik bir nesneye dönüşmektedir. Diğer yandan bu durum aslında toplumsal yaşantıda hâkim olan erkek egemen yapının bir yansıması olarak reklamlara taşınmakta, yeniden inşa edilerek, yinelenerek toplumlara aktarılmaktadır. Buradan hareketle Emre Caner, bu durumun günlük yaşantıda binlerce kez tekrarlandığını ifade etmektedir. Caner'e göre, "bakış, sadece gören ve görülen arasındaki ilinti değildir. Düşüncelerin, normların ve kabullerin de taşıyıcısıdır" (Caner, 2015, s. 19). Caner, Berger'e ait olan aşağıdaki ifadelerin reklamlarda kadınların seyirlik bir nesne olarak sunulmasının toplumsal

cinsiyet ilişkilerinden kaynaklandığının bir saptaması mahiyetinde olduğunu ifade etmektedir:

> Kadın olarak doğmak erkeklerin mülkiyetinde olan, özel, çerçevelenmiş bir yerde doğmak demektir. Kadınların toplumsal kişilikleri böylesine sınırlı, böylesine koşullandırılmış bir yerde yaşayabilme ustalıklarından dolayı gelişmiştir. Ne var ki bu, kadının öz varlığının ikiye bölünmesi pahasına olmuştur. Kadın hiç durmadan kendisini seyretmek zorundadır. (…) Bunu şöyle yalınlaştırabiliriz. Erkekler davrandıkları gibi, kadınlar göründükleri gibidir. Erkekler kadınları seyrederler, kadınlarsa seyredilişlerini seyrederler. Bu durum yalnızca kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri değil, kadınların kendileriyle ilişkilerini de belirler. Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye -özellikle görsel bir nesneye- dönüştürmüş olur (Caner, 2015, s. 19).

Tom Reichert ise erkeklere seslenen reklam filmlerinde kadın teninin erkeğin cinsel dürtüsünü uyandırmak için kullanıldığını ifade etmektedir. Reachert'a göre erkeğin oluşturulan bu etki, yani cinsellik ve marka arasında bir özdeşleşme kurması sağlanarak markaya olan ilgi arttırılmakta ve ürünün satışı hedeflenmektedir (Reichart'tan aktaran: Dumanlı, 2011, s. 134) Reklamlarda cinsel çağrışım sadece kadın teniyle yapılmamaktadır. Kadın teninin yanında kadınların saçları, dudakları, kadının duruşu, konuşması, kadına giydirilen kıyafetler de örtük ya da açık şekilde cinsel iletilerin taşınmasına aracılık edecek şekilde tasarlanmaktadır. Böylelikle kadın, ürünün satışı ve cinsellik için araçsallaştırılırken diğer taraftan da alınıp satılan bir metaya dönüştürülmektedir (Dumanlı, 2011, s. 135). Özellikle Magnum reklamlarında kadının cinsellikle ilişkilendirilerek sunulduğu, kadın aracılığıyla cinsel çağrışım yapan öğelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Magnum'un 2016 yılında "İçindeki seni serbest bırak, daha fazlasına cüret et" sloganıyla yayınlanan reklam filminde kadınlar, güzellikleri, kıyafetleri, yürüyüşleri, bakışları, dondurma yiyiş şekilleriyle cinsel çağrışım yapan bir figür olarak kullanılmışlardır. Cinselliğin yanında markanın güç, haz ve aykırılıkla özdeşimi de yine kadın araçsallığında gerçekleştirilmiştir.[18]

[18] Reklam filmi için bknz: https://www.youtube.com/watch?v=chnvrGKWdTc Erişim Tarihi: 11.08.2020

Resim 9. Magnum Reklamı

Kaynak: (Hürriyet , 2020)**.**

Benzer şekilde şampuan reklamlarında da markanın tanıtımı, çoğu zaman kadın saçı görüntüsünü almış kadınsı seksapellik aracılığı ile yapılmaktadır. Örneğin Blendax reklamlarında, kadınların çekicilikleri "baş döndüren dolgun saçlar" mottosuyla saçlarıyla görünürlük kazanmakta, bütün erkekleri kendinden "geçirmektedir." Erkek, kadının saçları karşısında "yenik düşerek" partnerinin her dediğini yapmaktadır.[19] Hedef kitlesi kadın olan bir reklamda kadının erkeği kendinden geçirecek ve erkeğin beğenisine sunulan bir nesne olarak resmedilmesi, aslında paradoksal bir duruma işaret etmektedir. Kadın, dolgun saçlara sahip olmayı kendisi için istemesi gerekirken, erkeklerin beğenisini kazanmak için istemekte, bu güdü ile markayla özdeşim gerçekleştirmektedir. Paul Rutherford, bu duruma şöyle açıklık getirmektedir: "İmgesel kimlik üreticileri olan reklam yazarlarına göre kadınlar en iyi tüketicilerdir: özellikle güzellik ürünlerinin satış kampanyalarında kadın bedeni, sergilenmek üzere süslenmeye hazır bir meta olarak görüldüğü için kadın, bedenini önce kendisine sonra da erkeğe beğendirmekle adeta yükümlüdür" (Rutherford'dan aktaran: Dumanlı, 2011, s. 135). İmançer'e göre ise, bu tarz reklamların kadınlara cinselliklerini, özgüvenlerini, duruşlarını, kimliklerini bedenlerini sergileyerek göstermeleri gerektiğini telkin etmektedir (İmançer, 2006, s. 127).

[19]Reklam filmi için bknz: https://www.youtube.com/watch?v=eQz7sT5FuH8 Erişim Tarihi: 11.08.2020

Resim 10. Blendax Reklamı

Kaynak: (Aktüel Sağlık Magazin Ve Ekonomi Dergisi, 2017)**.**

Reklamlarda kadının çekici, güzel, bakımlı halleriyle cinsel çağrışım yapan bir figür olarak kullanılmasının yanında "anne" ve "ev kadını" temsillerine de sıklıkla rastlanmaktadır. Kadınlar bu temsil biçimleriyle toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak ev içerisinde gösterilirken, bir taraftan da kadınların tüketim toplumlarında tüketen ve tüketime teşvik eden "ikna ediciler" olarak sahip oldukları başat konumu pekiştirilmektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak deterjan, mobilya, bebek bakımı ve yiyecek-içecek ürünlerinin tanıtımının yapıldığı reklamlarda kadın oyunculara yer verilmekte, bu oyuncuların ünlü kadın olmalarına özen gösterilmektedir. Böylelikle kadının ikna edici özelliği ünlü kadınlarla pekiştirilmektedir. Bu bağlamda Nil Karaibrahimgil'in seslendirdiği "Pınar Süt" reklamı dikkat çekmektedir. Reklam, annesi tarafından Pınar Süt'le yetiştirilen bir kızın hayatından kesitler sunmaktadır. Kızın, reklam filminin sonunda Karaibrahimgil'in sesiyle: "Büyüdüm büyüdüm ben de anne oldum" demesiyle kadının anne rolü pekiştirilmektedir. Diğer taraftan reklamda, iki anne mutfakta resmedilerek, kadın mekânsal olarak da konumlandırılmakta, böylelikle kadına uğraşsal ve mekânsal sınır çizilmektedir.

Pınar Altuğ'un rol aldığı reklam filmleri de cinsiyetçi içerik barındırması açısında ele alınacak reklamlar arasında yer almaktadır. Uzun süredir ürün tanıtımını Pınar Altuğ'la yapan Persil, "Persil; biz titiz hanımların tercihi" mottosuyla hedef kitlesinin karşısına çıkmaktadır. Toplumsal yaşantıda çamaşır-bulaşık yıkama, ev temizliği yapma gibi aktivitelerle özdeşleştirilen kadınlar, bu motto ile tekrardan bu aktivitelerle özdeşleştirilmekte, böylelikle toplumsal cinsiyet rollerini tekrardan üreterek toplumlara sunmaktadır. Ayrıca titizlik sadece kadınla bütünleştirilmekte, kadınların titiz olduğu vurgulanırken titiz olmaları gerektiği mesajı verilmektedir (Büstan, 2015, s. 179). Pınar Altuğ'un rol aldığı bir diğer reklam filmi olan "Brita Akıllı Sürahi" reklamı ise "mucizelere inanır mısınız?" mottosuyla ideal kadına vurgu yapmaktadır (Cihangiroğlu, 2018, s. 8). Pınar Altuğ reklamda hedef kitleye şöyle seslenmektedir: "Onca yoğunluğun arasında evde su bitti mi diye düşünmek istemiyorken bir mucize oldu. Alman mucizesi, akıllı sürahi Brita'yla tanıştım. Brita musluk suyunu filtreliyor, lezzetli su hep elimin altında oluyor. Ben akıllı çözümü Brita'yla buldum, siz de alın. Lezzetli su sizin de elinizin altında olsun." Böylelikle bir taraftan başarılı iş hayatını sürdürürken diğer taraftan evdeki işlerin de aksatılmadan sürdürülebilmesi için akıllı çözüm sunmaktadır. Bu reklam filmi aslında "süper kadın" tanımlamasını da bünyesinde barındırmaktadır. Süper kadın, bir taraftan toplumsal yaşamın her alanında aktif olarak yer alırken, diğer taraftan ev ve iş yaşamı arasında denge tutturmak, bilimsel ve teknolojik gelişmelere açık olmak, sağlıklı ve güzel olmak zorundadır. Süper kadın imgesi, kadınlara ulaşmaları gereken bir ideal olarak sunulmaktadır (Demiray, s. 175).

Resim 11. Brita Reklamı

Kaynak: (Youtube, 2018).

Kadınlar, çok yönlü temsil biçimleriyle tüketen ve tükettiren bireyler olarak tüketim toplumunda yer almakta, reklamlar aracılığıyla kadınların bu özellikleri pekiştirilmekte ve süreklilik kazanmaktadır. Reklamlar, ürün ve hizmetin tanıtımı ve tarifini kadınlar aracılığıyla yaparak satış amaçlamaktadırlar. Ayşe Saktanber'in ifadesiyle:

> Margarin reklamlarında özenli anne, deterjan reklamlarında titiz ev kadını, banka reklamlarında güler yüzlü memure, modern ev araç gereçlerinde çağdaş iş bilir kadın, motor yağ reklamlarında akıcı ateşli bir malzeme, araba reklamlarında aracın erkeksi çekiciliğinin büyüsüne kapılmış bir dişi, kısacası her durumda kullanıma hazır, kendisine her türlü anlamın atfedilebileceği esnek bir malzeme olan kadınlar kurgulanan özellikleriyle pazarlanan malı, hizmeti tariflerler (Saktanber'den aktaran: Çimen, 2011, s. 53).

Kadınlara ilişkin bu temsiller toplumsal yaşantının bir gerçeği olarak ekranlara taşınmakta, bu gerçeklik yapılandırılarak her defasında yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla kadınların toplumsal yaşantıda sahip oldukları ikincil konum bu temsiller aracılığıyla sürdürülmektedir. Böylelikle reklamlar da kadınların, insan olarak sahip oldukları olanakları doğrultusunca yaşam sürdürememelerine etken olmaktadır. Bu sorunsaldan hareketle reklamlarda kadın temsillerine ilişkin bazı iyileşmeler yapılması gerekliliği ve düşüncesi ortaya çıkmış ve "*femwertising*" kavramı öne atılmıştır. Kadın

odaklı reklamcılık olan *femwertising*, kadın-erkek stereotiplerin ve cinsiyetçi içeriklerin karşısında yer alan bir akımdır. Bilindiği üzere reklamlarda kadın temsilleri yaygın olarak cinsel obje, bakımlı, seksi, çekici, ev kadını, anne gibi temsiller olarak sunulmaktadır. *Femwersiting* akımı, bu temsiller yerine kadının değerinin fiziksel özellikleriyle ilişkilendirilmemesini sağlayacak temsil biçimlerini ön görmekte, böylelikle kadınların kim olduklarını, neler başarabileceklerini gösterecek temsil biçimlerine yer verilmesini sağlayarak insansal olanaklarını geliştirip, insanca yaşamalarını amaçlamaktadır (İnceoğlu & Şengül, 2018, s. 26).

Femwersiting akımının da etkisiyle son zamanlarda reklamlarda kadın temsillerine ilişkin iyileşmelerin olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda verilebilecek en güzel reklam filmleri Dove'un reklam filmleridir. Tuba Ulaştıran, *femwersiting* kapsamında reklam yapan ilk markanın Dove olduğunu ifade etmektedir. Dove 2004 yılında farklı fiziksel ve renksel özelliklere sahip kadınları bir araya getirerek "gerçek güzellik" başlığıyla reklam filmi tasarlamıştır (Ulaştıran'dan aktaran: Cihangiroğlu, 2018, s. 9). "Benim saçım ezberlerin ötesinde" mottosuyla da saç özelinde başarının görüntüyle ve yaşla ilgili olmadığını vurgulayarak kadının insansal olanaklara sahip olarak varlık gösterdiğine dikkat çekmiştir.

Resim 12. Dove Reklamı

Kaynak: (Ogilvy, 2020)**.**

Reklam, kadınlar için idealize edilen güzellik ve beden algılarının ötesinde söylemler içermektedir: "Depresyonda değilim, değişiklik olsun istedim.", "Saçlarımı neden düzleştirmiyor muşum! Ben hiçbir zaman düz olmadım ki!", "Evet dikkat çekmeye çalışıyorum, ama saçlarımla değil, yaptıklarımla", "Saçlara bak, bu yaştan sonra heyecan arıyor diyorlar. Ben heyecanımı hiç kaybetmedim ki!", "Saçların fazla uzun diyorlar, bence uzun olan önümdeki yıllar."[20] Benzer şekilde cinsiyetçi içerik barındırması açısından yukarıda örnek verilen Blendax ve Persil reklamları da *femwersiting* kapsamında iyileşmeye gitmişlerdir. Sözgelimi Persil, reklamlarında Pınar Altuğ'la birlikte eşi Yağmur Atacan'a da rol vermiştir. Blendax ise sonradan yaptığı reklam filmiyle "Baş döndüren dolgun saçlar" mottosuyla sadece başı dönen erkek karakterlere değil, başı dönen kadın karakterlere de rol vermiştir. Böylelikle saçlarda gizli kadın çekiciliğiyle kadını erkeğin beğenisine sunulan bir nesne olarak konumlandırmaktan görece kurtararak, olumlu bir adım atmıştır.

Reklam Verenler Derneği ve Bahçeşehir Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmanın sonuçları da reklamlarda kadın odaklı bakış açısının geliştiğini göstermektedir. Araştırmaya göre, araştırmaya dahil edilen reklamların çoğunluğunda kadınların baskın ortamının ev olduğu görülse de kadınların iş yerlerinde konumlandırılmasında artış gözlenmiştir. Ev işi yapan kadınların oranının da %22'den %9'a gerilediği görülmüştür. Araştırma sonuçları son üç yılda kadınların iş yerlerinde temsil edilmediğini, ancak 2019'a gelindiğinde kadınların iş yerlerinde temsiliyetlerinin %6 oranında olduğunu ortaya çıkartmıştır. Erkek ve kadın yardımcı karakter kullanımında eşitlik olduğu görülmüştür. Diğer yandan bu olumlu tabloya rağmen otomotiv, banka, telekomünikasyon kategorilerinin erkeklerle özdeşleştirilmesi, geleneksel reflekslerin devam ettiğini göstermektedir. Buna göre otomotiv reklamlarında %83, banka reklamlarında %86, telekomünikasyon reklamlarında ise %78 oranında erkek karakter kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği parametresi olarak kabul edilen dış ses kullanımının ise %82 oranıyla erkek çoğunlukta olduğu görülmüş, erkelerin bilgi veren kadınların ise bilgi alan konumda olmaları sürdürülmüştür[21] (Eşit Adımlar, 2020). Bu sonuçlar bir taraftan reklamlarda

[20] Reklam filmi için bknz: https://www.youtube.com/watch?v=9QgTNTMce9s
[21] Ayrıntılı bilgi için bknz: http://www.rvd.org.tr/uploads/2019/10/haberekim1619.pdf

kadın temsillerine ilişkin bir farkındalığın oluştuğunu gösterse de diğer taraftan kadın temsillerine yönelik hassasiyetin arttırılması gerektiğini göstermektedir. İmançer de benzer şekilde reklamlarda kadınların niteliklerine yönelik yelpazenin genişlediğini ancak kadınlara ait bazı spesifik problemlerin ihmal edildiğini ifade etmektedir (İmançer, 2006, s. 139).

BÖLÜM 4. MEDYA, SİYASET VE KADINLAR

Medya verdiği bilgilerle, sunduğu eğlence tarzlarıyla, standardize edilmiş güzellik, güç ve yaşam şekilleriyle gündelik yaşam pratiklerini her yönden etkileyerek, kişilere kendi istediği şekilde bir yöneliş kazandırırken diğer taraftan, toplumsal ve siyasal gelişmeleri etkileyerek gücünü siyasi mecrada da hissettirmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin her geçen gün gelişmesine paralel olarak gücünü arttıran medya, ulusal sınırları aşarak Mcluhan'ın "global köy" tanımlamasına gerçeklik kazandırmakta, siyaseti de ulusal sınırlardan çıkararak global düzleme taşımaktadır. Şahin Filiz, medyanın kendisiyle birlikte globalleştirdiği en önemli mecranın siyaset olduğunu ifade etmektedir. Filiz, siyaseti medyanın küreselleştirdiği ilk fenomen olarak ele almakta ve medyanın etkisi ve gücüyle siyasetin ulusal sınırları aştığını ve küresel ölçekte bir mecraya dönüştüğünü ifade etmektedir (Filiz, 2008, s. 39). Bir ülkenin sınırları içerisinde gerçekleşen bir olay, medya aracılığıyla toplumsal bir hareket haline dönüşüp, siyasi arenaya taşınabilmekte, yine medyanın etkisiyle global düzlemde siyaset gündeminde tartışılabilmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye tarihinin yakın geçmişinde gerçekleşen ve medya aracılığıyla hem ulusal hem global düzlemde siyasi arenaya taşınan Gezi Parkı eylemleri genelde medyanın, özelde ise sosyal medyanın siyasi alanda nasıl bir etki yarattığını ortaya koyması açısından oldukça önemli bir örnektir. Gezi Parkı Eylemleri, Taksim Meydanı'nı Yayalaştırma Projesi'ne tepki olarak ortaya çıkmış, ancak medya aracılığıyla hem hükümet karşıtlığına dönüşen toplumsal bir hareket niteliği kazanmış hem de ulusal ve küresel siyaset gündemine taşınmıştır (Topbaş & Işık, 2014, s. 197). Benzer şekilde Arap dünyasının halk hareketi olan Arap Baharı da hem medya aracılığıyla ortaya çıkmış hem de medyanın gücü ile dünya ülkelerinin gündemine girip, siyasi tartışmaların konusu olmuştur. Ayrıca medyanın, örgütleme işlevi Arap Baharıyla birlikte bir kez daha somut gerçeklik kazanmıştır. Medya aracılığıyla tüm dünya ülkelerinin gündemini meşgul eden bir diğer olay da kısa zaman

önce Amerika'da gerçekleşen ve bir siyahinin Amerikan polisi tarafından boğularak öldürülmesi olayıdır. Olayın medyaya taşınmasıyla insan haklarını ihlal eden bir olgu olan ırkçılık, dünya siyasetinde tekrardan tartışılmaya açılmış, çoğu ülkede ırkçılık karşıtı protestolar düzenlenmiştir.

Medya bir taraftan olayları politize ederek siyasete yön verme işlevini görürken diğer yandan gücünü ve etkisini siyasi iktidarların çıkarları doğrultusunda göstermektedir. Buradan hareket edildiğinde medya ve siyaset arasında siyasi iktidarlara bağlı olarak bir karşılıklılık olduğu ortaya çıkmaktadır. İhsan Karlı, bu karşılıklı ilişkinin ekonomik ve ideolojik nedenlere bağlı olduğunu ifade etmekte bu ilişkiyi "al gülüm, ver gülüm" (Karlı, 2015, s. 37) olarak tanımlamaktadır. Karlı, medyanın ekonomik ve ideolojik ilişkilerle bağlı olduğu siyasi partiye o partinin sesiymiş gibi hizmet ettiğini ve kamuoyunda o partiyle ilgili olumlu algı oluşturacak işlevsellikte haberler yaptığını ifade etmektedir (Karlı, 2015, s. 37). Eski içişleri bakanlarından olan Şükrü Kaya'nın matbuatla ilgili dile getirdiği "Matbuat yaşadığı muhitin siyasi rejimine de intibak eder. Her rejim kendisine muvafık bir vatandaş tipi aradığı gibi bir matbuat tipi de arar" (Özcan, 2015, s. 96) ifadeleri de medya ve siyaset ilişkisine işaret etmesi bakımından önemli bir açıklamadır. Medyanın, hem siyasi iktidarların propaganda ve iktidarlarının devamlılığını sağlaması üzere siyasi iktidarlar tarafından kullanılan bir araç olarak hem de ekonomik kaygılar ve ideolojik ilişkilere bağlı olarak siyasi iktidarlara hizmet eden bir araç olarak varlık göstermesi medya ve siyaset ilişkisini oluşturmakta, özetle, bu ilişkiye açıklık getirmektedir.

Medya ve siyaset arasındaki paralel ilişki medyanın bağımsızlığı noktasında bir sorunsal haline gelirken hem medya hem siyaset bu sıkı birliktelik sayesinde birbirlerini destekleyen iki güç ve iki belirleyici olarak toplumlara yön vermektedirler. Medya ve siyaset ilişkisini ahlaksal düzlemde ele alan Filiz'e göre, "Medya-siyaset ilişkisinde önemli olan hangi tarafın belirleyici olduğu değil aksine, ortaklaşa kurdukları, kendi dünyalarına ait metafiziklerdir. Bu, siyasetle medyanın etkileşim kapasitesinin artışından doğan ahlaksal belirsizliği artırmaktadır" (Filiz, 2008, s. 39). Filiz'in bu düşüncesi medya-siyaset ilişkilerini insan hakları bağlamında ele alınması gerektiğinin çıkış noktasını oluşturmakta, bununla birlikte "ahlaksal belirsizlik" olarak ifade ettiği tanımlama medya-siyaset ilişkisinin etik ilkeler olan insan hakları etrafında

şekillendiği ya da insan hakları etrafında şekillenmediği zaman insan haklarına nasıl etki ettiği hakkında ipucu vermektedir. Nitekim medya ve kadın ilişkisinin ele alındığı bir önceki bölümde Filiz'in bu düşüncesinin gerçeklik kazandığı görülmektedir. İlerleyen başlıklarda yine etik ilkeler bütünü olarak insan haklarından hareketle medya-siyaset ilişkisi medya kuramları bağlamında ele alınıp derinlik kazandırılarak kadın-siyaset ilişkileri ahlaksal düzlemde irdelenecek ve bu ilişkinin kadınların insan haklarına nasıl etki ettiği tartışılacaktır.

4.1. Medya Kuramları ve Siyaset

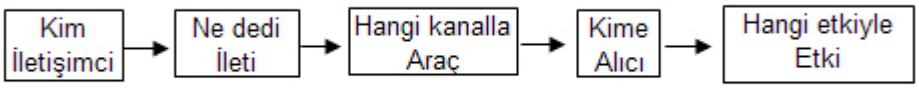
Medya-siyaset ilişkisini medya kuramları bağlamında ele almadan önce bilgisel düzlemde kavramsal çerçeve çizmek bu ilişkinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. İletişim, kuram ve siyaset kavramlarını açıklığa kavuşturmak bu kavramların nasıl etkileşim içerisinde olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda iletişim, kuram ve siyaset kavramlarını tanımlarını yapmak hem medya-siyaset ilişkisine açıklık getirecek hem de bu kavramların nasıl etkileşim içerisinde olduğunu ortaya çıkartacaktır. Bütün bu kavramların çıkış noktası olan iletişim kavramı ele alındığında, bu kavrama tanım geliştirenler, bu tanımları iletişim sürecinin yönünü öne çıkaran yaklaşım ve iletişimi karşılıklı ilişkiye dayandıran yaklaşımlarla geliştirmek suretiyle iletişim kavramına derinlik kazandırmışlardır. Karşılıklı ilişkiye dayandıran yaklaşımda iletişim kavramı, "kişilerin duygularını, düşüncelerini paylaşması ve kişilerarası etkileşim" olarak ifade edilmektedir. İletişim sürecinin yönünü ortaya çıkaran yaklaşımda ise iletişim kavramı özetle gönderici, mesaj, kaynak ve alıcı şeklinde ortaya çıkmaktadır (Çetintaş, 2019, s. 9). İletişimi karşılıklı ilişkiye dayandıran ve iletişimin yönünü ortaya çıkaran yaklaşımların etkisiyle iletişim kavramı pek çok farklı şekilde tanımlanmaktadır.

"İletişim" gibi "siyaset"in de birçok tanımı bulunmaktadır. Meltem Ünal Erzen, her iki kavramın da insan ve toplum temelli olduğunu ve aralarındaki sıkı ilişkinin bu temelden kaynaklandığını ifade etmektedir. Erzen siyaseti, "toplumun farklı kesimlerinin ve güç odaklarının ortak bir zeminde uzlaştırılması" olarak tanımlamakta, buradan hareketle iletişimin de "ortak semboller oluşturma ve bunların üzerinde tartışarak bir anlaşmaya varma süreci" olduğunu ifade etmektedir. Siyaset

toplum için icraat üretme işlevini ve her türlü faaliyetini iletişimle sürdürmektedir (Erzen, 2018, s. 121). Siyaset ve iletişim bilimciler tarafından başlıca araştırma konusu olan siyaset ve iletişim kavramları, "siyasal iletişim" kavramını doğurmuş ve siyasal iletişim disiplininde bütünlük kazanmışlardır. Erol Mutlu, siyasal iletişimi, siyasi süreçler ve iletişim süreçleri arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi ele alan araştırmalardan oluşan disiplinlerarası akademik alan olarak ifade etmektedir. Mutlu'ya göre iletişimin, siyasal konulara ilişkin kamusal bilgiyi kişilerin tutumlarını, eylemlerini, inançlarını etkileyecek biçimde stratejik olarak kullanması, siyasal iletişim alanının gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Mutlu, 2004, s. 256).

Siyaset ve iletişim bilimcilerin geliştirdikleri kitle iletişim modelleri ya da medya kuramlarında yoğun olarak siyasal iletişim ele alınmıştır. Siyaset ve iletişim bilimcileri, bu kuramlarla siyasi iktidarların kitle iletişim araçlarını kullanarak kişilerin inanç, tutum ve eylemlerini nasıl değiştirdiklerini çözümlemişlerdir. Veli Polat'ın "iletişim kuramları içerisinde, iletişimin yoğunlukla politik süreçlere dahil olmasıyla birlikte, araştırmaların da bu alana dönük teorilerle beslendiğini söylemek olasıdır" (Polat V. , 2016, s. 152) ifadesi bu düşünceyi desteklemektedir. Bu bağlamda verilebilecek örneklere geçmeden önce "kuram" kavramına genel bir tanım yapılacak olursa, kuram, "şeylerin nasıl çalıştığı hakkındaki kavrayış" (Severin & James W. Tankard, 1994, s. 4) olarak tanımlanabilir. Medya kuramları kitle iletişim süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına, kitle iletişim çabalarını öngörme ve kontrol edebilmeye olanak sağlamaktadır. Bu kuramlar hem medya uygulayıcıları hem izler kitlenin kitle iletişim bilgisine katkı sunmakta, kitle iletişim araçlarının izler ya da dinleyici kitle üzerindeki etkilerin anlaşılmasına kolaylık sağlamaktadır (Severin & James W. Tankard, 1994, s. 4). Medya kuramları aynı zamanda belirli iletişim amaçlarını gerçekleştirmek isteyen uygulayıcılar için önem taşımakta, hazır bir model olarak yol gösterici rolünü üstlenmektedir. Medya kuramları ve siyasal iletişim ilişkisi bu noktada belirginleşmektedir. Medya kuramları siyasal iletişimde kitle iletişimi aracılığıyla kamuoyunun inanç, tutum ve eylemlerinin istenilen yönde nasıl değiştirildiğini ortaya çıkarmaktadır. Medya kuramları, kitle iletişimi aracılığıyla kamuoyunun inanç, tutum ve eylemelerinin istenilen yönde nasıl değiştirildiğini ortaya çıkararak siyasal iletişime yön vermektedir.

Bu bağlamda alanyazına "Laswell modeli" olarak giren model, siyasal iletişim bağlamında örnek verilebilecek en önemli modellerden birisidir. Model kaynak, mesaj, alıcı şeklinde ortaya çıkan iletişim sürecine "etki" öğesini de eklemleyerek siyasal iletişimi açıklamaktadır. Laswell modeli, siyaset bilimci ve iletişim kuramcısı Harold Dwight Lasswell tarafından geliştirilmiştir. Laswell'in geliştirdiği iletişim modelinin formülasyonu şu şekildedir:

Laswell'e göre bir süreç olarak iletişim, iletilerin aktarılmasıdır ve bu sürecin tanımlanabilmesi için, Kim? Ne Söyler? Hangi Kanalla? Kime? Hangi Etkiyle? sorularına cevap verebilmek gerekmektedir. Model, kaynağın ilettiği mesajla alıcıyı etkileme amacını taşıdığını öne sürmektedir. Model iletişim sürecini toplumsal açıdan ele alarak, iletişim sürecini "(…) çevreyi inceleyerek toplumsal değerleri denetlemek, toplumu oluşturan bireyler arasında etkileşimi sağlamak ve toplumsal geleneklerin sürdürülmesine yardımcı olmak şeklinde" görmektedir (Çetintaş, 2019, s. 50). Modelde iletişimi yöneten ve yönlendiren kaynaktır, alıcı pasif durumdadır. Polat modelde en etkin sorunun "etki sorunu" olduğunu ifade etmektedir. Polat'a göre, Laswell'in formülasyonu siyasetten uyarlama bir formülasyondur ve kendini iletişim açısından ikna etme süreci olarak göstermektedir. Bu bağlamda model, siyasal iletişim ve politik propaganda çözümlemesi için uygun bir model olarak varlık göstermektedir (Polat , 2016, s. 57).

Laswell başta olmak üzere pek çok siyaset, iletişim ve toplum bilimci geliştirdikleri kuramlarla iletişim araçlarının etkilerini ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Bu etkileri sadece siyasal mecrada ele almamış, kişilerin günlük yaşam pratikleri üzerindeki etkilerini de açıklayarak kişilerin yaşamlarının her anına nasıl dokunduğunu gün yüzüne çıkartmışlardır. Bu bağlamda, Laswell tarafından geliştirilen "Hipodermik İğne Kuramı" kişilerin medya tarafından nasıl hipnoz edildiğini ve pasifize edildiğini açıklarken; M. E. McCombs ve D. C. Shaw tarafından geliştiren "Gündem Belirleme Kuramı" medyanın gündem belirleme işlevine sahip

olduğuna vurgu yapmakta, kişilere hangi konuyu nasıl düşüneceklerini, hangi konuları önemli olarak algılamaları gerektiği noktasında etkilediğini açıklamaktadır. Bu kuramlarla birlikte Louis Althusser ise medyayı devletin ideolojik araçları içerisine dahil ederek, egemen ideolojilerin medyanın gücünden faydalanarak kendi istekleri doğrultusunda toplumları yönlendirdiklerini öne sürmektedir.

4.1.1. Althusser ve Devletin İdeolojik Aygıtları

İnançlar, kültürel anlayışlar ve ideolojiler, toplumsal yaşam içerisinde kişilerin olayları değerlendirmeleri, dünyayı anlamlandırmaları noktasında kişilere bir bakış açısı sağlayarak kişilerin tutum, düşünce ve eylemleri üzerinde etkili olmaktadırlar. İnanç, kültür, ideoloji gibi kişilere bir bakış açısı kazandıran unsurlar sebebiyle kişiler kendi özgür iradeleriyle hareket edememekte, düşünsel faaliyetlerini bu unsurların belirlediği çerçeveye göre, belirli kalıp yargılar kıskacında tasarlamaktadırlar (Zor, 2020, s. 7). Bu bağlamda, kişilerin olaylar ve diğer kişilerle ilgili değerlendirmelerini etkileyen, dahası kitlelere bir yönelim kazandırarak etkilerini kitlesel düzeyde hissettiren ideoloji kavramının 1796'da Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından öne sürüldüğü bilinmektedir. İpek Sucu, Tracy'nin "(…) ideoloji kavramını bilinçli düşünce ve fikirlerin kaynaklarını açığa çıkarmak amacıyla fikirler bilimini (idea-oloji) ifade etmek için kullandığını" aktarmaktadır (Sucu, 2012, s. 31). Bu kavramın icat edildiğinden bu yana siyasal, sosyal ve felsefi perspektiflerle tanımlandığı ancak belirli bir tanım üzerinde uzlaşı sağlanamadığı görülmektedir. Terry Eagleton, ideoloji kavramının kullanışlı ancak birbirleriyle örtüşmeyen birçok anlamı karşıladığını ifade etmekte, dolayısıyla, böylesine anlam zenginliğine sahip, derin bir kelimenin tek bir tanıma indirgenmesinin yararlı ve doğru bir şey olmadığını öne sürmektedir. Eagleton, buradan hareketle ideoloji kavramının aslında bir kelimeden ziyade bu kelimenin "(…) farklı tarihlerle yoğrulmuş, farklı kavramsal liflerle bütün bir doku halinde örülmüş bir metin" olduğuna işaret etmektedir (Eagleton'dan aktaran: Zor, 2020, s. 15).

İngiliz edebiyat kuramcısı olarak bilinen Eagleton, ideoloji kavramına birçok tanım geliştirmiştir. Mutlu'nun derlemesiyle bu tanımlar şu şekildedir:

Toplumsal yaşamda anlamların, göstergelerin ve değerlerin üretim süreci;

Belli bir toplumsal küme ya da sınıfa özgü fikirler kümesi;

Hâkim bir siyasal iktidarı meşrulaştırmaya yardımcı olan fikirler;

Hâkim bir siyasal iktidarı meşrulaştırmaya yardımcı olan yanlış fikirler;

Sistematik olarak çarpıtılan iletişim;

Bir özne için bir konum öneren şey;

Toplumsal çıkarların güdülediği düşünce biçimleri;

Kimliğin düşünülmesi;

Toplumsal olarak zorunlu yanılsama;

Söylem ve iktidarın birleşmesi;

Bilinçli toplumsal aktörlerin dünyalarını anlamlandırma ortamı;

Eylem yönelimli inanç kümeleri;

Dilsel ve görüngüsel gerçekliğin birbirine karışması;

Göstergesel kapanım;

Bireylerin toplumsal bir yapıyla ilişkilerini yaşadıkları onsuz olunmaz bir ortam;

Toplumsal yaşamın doğal bir gerçekliğe çevrilme süreci (Mutlu, 2004, s. 133-134).

Genel olarak "ideoloji", toplumsal sistem ve egemen yapı arasındaki ilişkiyi söylem ve iktidar birleştirilerek anlamlandırma ve egemen yapıyı meşrulaştırma şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Stuart Hall, ideolojinin karmaşık ve kararsız bir kavram olduğuna dikkat çekerek onu "toplumu ve toplumsal süreçleri inşa eden bir olgu" olarak ele almaktadır. Hall, kendi ifadesiyle ideolojiden ne kastettiğini şöyle açıklamaktadır: "İdeolojiden kastım, farklı sınıflar ve toplumsal grupların toplumun işleyişini anlamlandırmalarını, tanımlamalarını, çözmelerini ve anlaşılır kılmalarını sağlayan zihinsel çerçevelerdir –bunlar diller, kavramlar, kategoriler, zihinsel tasvir ve temsil sistemleridir" (Hall'dan aktaran: Özçetin, 2010, s. 143). İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar da benzer şekilde ideolojinin toplumsal yapıda mücadele ve kontrol ile ilgili düşünü öbeklerinden meydana geldiğini öne sürmektedirler. Onlara göre, ideoloji şeklini sembol sistemlerden, fikirlerlerden, değerlerden, kavramlardan almakta ve var olan düzeni meşrulaştıran egemen yapıların işleyişini ya da genel olarak nasıl çalıştığını hatırlatmaktadır (Erdoğan ve Korkmaz'dan aktaran: Dursun, 2009, s. 66).

Metin Kazancı, ideolojiyi "gizli bir tehlikesi olduğu sanılan, tekin olmayan" anlamında "netameli" olarak nitelendirmektedir. Bu nitelendirmeyle ideoloji kavramının her yere uzayabileceğini, her alanda her amaç için kullanılabileceğini ve her disiplinle ilişkilendirilebileceğini kastetmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki düşünürler gibi pek çok düşünür ve siyaset bilimci ideoloji kavramını irdelemiş böylelikle ideoloji kavramına ilişkin pek çok tanım ortaya çıkmıştır. İdeoloji hem siyaset dünyasında hem sosyal hayatta hem de medyayla ilişkili olarak kullanılmaktadır. Kazancı'ya göre, ideolojinin Althusser'den bağımsız pek çok tanımı bulunmaktadır ve bu tanımlar ideoloji kavramıyla ilgili bir fikir vermektedir. Ancak ideolojiyi "(…) çok iyi irdeleyip yerli yerine oturtmuş ya da yaşanılana uygun bir kalıp biçip, onu tanımlamış tek kişi" Althusser'dir (Kazancı, 2012, s. 2). Diğer tanımlar ise Althusser'in ideoloji kavramlaştırmasını daha iyi anlaşılmasını sağlamaları açısından önem taşımaktadırlar (Kazancı, 2012, s. 2).

Fransız düşünür Louis Althusser (1918-1990) Marx'ın, Destutt de Tracy ve arkadaşlarından elli yıl sonra ideoloji terimini yeniden kullandığını ve ona bambaşka bir anlam kazandırdığını ifade etmektedir. Althusser'e göre ideoloji, Marx'la birlikte "bir insanın ya da bir toplumsal öbeğin zihninde egemen olan düşünceler, tasarımlamalar" (Althusser, 2008, s. 183) sistemi haline gelmiştir. Althusser Marx'ın, ideolojilere ilişkin kuram geliştirmeye çalıştığını ancak bu kuramın yetersiz olduğunu açıklayarak kendisinin böyle bir kuramın ilk ve şematik taslağını önermek gibi bir tehlikeyi göze aldığını ifade etmektedir. Althusser, ideoloji kavramlaştırmısını bazı tezler üzerine oturtmuştur. Bu tezlerin bir anda aklına gelmediğine yani doğaçlama olmadığına vurgu yapmakla birlikte, bu tezlerin derin incelemeler ve analizlerle savunulabileceğini, sınanabileceğini yani onaylanıp düzenlenebileceğini de hatırlatmıştır (Althusser, 2008, s. 183). Althusser'in ideoloji kavramını açıklamak üzere öne sürdüğü tezler şu şekildedir:

İdeolojinin Tarihi Yoktur: Althusser bu önermenin Freud'un "bilinçdışı öncesizdir ve sonrasızdır" önermesiyle ilintilendirilebileceğini, dahası kuramsal açıdan ilintilendirilmesi gerektiğini söylemekte her iki önerme arasında organik bir bağ olduğunu ifade etmekte ve şunu eklemektedir: "Eğer öncesiz ve sonrasız demek, her tür (zamansal) tarih karşısında aşkın değil de, hazır ve nazır yani tüm tarihin

yayılımında biçimi değişmez demekse ben de Freud'un sözünü harfi harfine devralıp, tıpkı bilinçdışı gibi ideoloji de öncesiz ve sonrasızdır diyeceğim" (Althusser, 2008, s. 81). Althusser'e göre, "bilinçdışının öncesizliği ve sonrasızlığı da son tahlilde genelde ideolojinin öncesizliği ve sonrasızlığına dayanır" (Althusser, 2008, s. 82). Alhusser bu önermesiyle ideolojinin zaman üstü olduğuna, zamansız olduğuna yani her zaman var olduğuna işaret etmektedir. İdeoloji ve ideolojiler arasında ayrım yapan Althusser, sınıf mücadelesinden doğan, belli tarihlerde ortaya çıkan Milliyetçilik, Liberalizm, Sosyalizm gibi çeşitli ideolojilerin tarihinin olduğunu kabul eder (Abdulhakimoğulları, 2019, s. 32), ancak "genel olarak ideolojinin" öncesinin ve sonrasının olmadığını ileri sürer. Kazancı bu önermeyi Spinoza'nın ideoloji ile ilgili düşüncesinden yola çıkarak şöyle açıklamaktadır: Spinoza'ya göre ideoloji "mukaddemi olmayan muhassaladır" (Spinoza'dan Akataran: Kazancı, 2012, s.7). Yani, ideoloji başlangıcı olamayan sonuçtur. Kazancı Althusser'in "ideolojinin tarihi yoktur, o bir ortamı ifade eder" yaklaşımından hareket ederek, Spinoza ve Althusser'in ideolojiye ilişkin kurucu tezlerinin örtüştüğünü, yakınlık ve benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir (Kazancı, 2012, s. 7).

İdeoloji, bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin, imgesel bir "tasarımlanmasıdır": Althusser bu önermesinin anlamını kendi cümleleriyle şöyle ifade eder:

> İnsanların (dinsel ya da daha başka) ideolojide gerçek var oluş koşullarını, gerçek dünyalarını değil her şeyden önce sözü edilen gerçek var oluş koşullarıyla olan ilişkilerini tasarımladıklarını öne süreceğim. Her türlü ideolojik tasarımlamanın yaşadığı imgesel çarpıtmanın hesabını verecek neden ise bu ilişkide yatmaktadır. Tüm ideolojilerde gözlenebilen her türlü imgesel çarpıtmanın, bu ilişkinin imgesel doğası tarafından desteklendiği yolundaki tezi ileri sürebiliriz. (…) İdeolojide tasarımlanan, bireylerin var oluşunu yöneten gerçek ilişikler sistemi değil, bu bireylerin boyun eğerek yaşadıkları gerçek ilişkilerle kurdukları imgesel ilişkidir (Althusser, 2008, s. 189).

Kazancı'nın çözümlemesine göre insanların dünyalarını kendi ideolojileri oluşturmaktadır, diğer bir deyişle insanlar ideolojilerini kendi dünyaları olarak yaşarlar:

> İdeolojide temsil edilen şey, yani içerik ikincil derecede imgesel bir ilişkidir. Bu durumda insan, gerçekliği ideolojik kopyalamasının dışında algılayamaz. Gerçekliğin yansıması, ideolojik oluşumu insanı etki altında tutar. İnsanlar kendi ideolojilerini kendi dünyaları olarak yaşarlar. Demek ki ideoloji kendi dünyalarıyla yaşanan ilişkilerini içerir. Başka deyişle ideolojide insanlar kendi varlık koşullarını değil, kendi varlık koşullarını yaşama tarzlarını ifade ederler. Bu hem gerçek ilişkiyi hem de yaşanan hayali ilişkiyi içerir. İdeoloji böylece insanların kendi dünyalarıyla ilişkilerinin ifadesidir olmaktadır (Kazancı, 2012, s. 10).

İdeoloji Bireylere "Özne" Diye Seslenir: Althusser ideolojinin bir özne aracılığıyla var olabileceğini ifade etmekte ve sadece özneler için var olduğunu ileri sürmektedir. Bu düşüncesine de şöyle açıklık getirmektedir: "İdeoloji ancak somut (sizin gibi, benim gibi) özneler için vardır ve ideolojinin bu hedefi de ancak özne sayesinde, başka deyişle özne kategorisi ve işleyişi sayesinde imkân kazanabilir" (Althusser, 2008, s. 196). Althusser, toplumun ideoloji aracılığıyla bireyleri çağırdığını ve bireylere seslendiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda ideoloji bireyleri tanımlarken bir taraftan da bireysel özneler olarak var olmalarını sağlamaktadır (Akça & Vurucu, 2016, s. 154).

İdeoloji kavramsallaşmasını yukarıdaki tezler üzerine inşa eden Althusser, geliştirdiği toplumsal formasyonla ideolojinin toplumsal yapı içerisindeki etkinliğini açıklamıştır. Althusser'in toplumsal formasyonunda ekonomik yapı, siyasal yapı ve ideolojik düzey olmak üzere üç ayrı yapı dikkat çekmektedir. Ekonomik yapı isminden de anlaşılacağı üzere ekonomik faaliyetleri içeren yapıdır. Bu faaliyetler aynı zamanda üretilen ürünlerin hangi ilkeler çerçevesinde ve nasıl paylaşılacağının kurallarını da belirlemektedir. Ekonomik yapıda üretim için belirli ilkeler belirlenmekte ve bu ilkelere uyulması beklenmektedir. Bu ilkelere uyulup uyulmadığı siyasal sistem tarafından izlenmektedir. Siyasal sistem koyduğu hukuki kurallarla paylaşım sonucu kime ne kadar pay düşeceğini belirlemektedir. Ekonomik oluşumları ve gelişimleri denetlemek ya da gözetmek siyasal faaliyetlerle mümkün olmaktadır (Sucu, 2012, s. 35). Toplumsal formasyonun ekonomik yapısında toplumun anlık ve fiziki gereksinmeleri karşılanırken, siyasal yapı Kazancı'nın deyimiyle, "statükoyu" gözetmektedir. Sendikalar, hukuk sistemi, siyasi partiler, kolluk güçleri siyasal yapı içerisinde yer alan oluşumlardır. (Kazancı, 2012, s. 14).

İdeolojik düzey ise toplumsal formasyonun her katmanına dokunan üst belirleyicidir. Hem ekonomik hem siyasal sistemde olması gereken süreklilik esası ideolojik düzeyle gerçeklik kazanmaktadır. İdeolojik düzey, toplumsal formasyon için gerekli olan koşul ve pratikleri üretmektedir. Dolayısıyla sistemin sürekliliğini sağlayarak her defasında yeniden kurgulamaktadır. Kazancı, Althusser'in düşüncelerinden hareketle egemen ideolojinin her yerde olduğunu, toplumu çağırdığını ve tüm toplumu çevrelediğini ifade ederek bu durumu suyun içerisindeki balık örneğiyle açıklamaktadır. İdeolojik düzey, sistemi tüm varlığıyla geçmişten geleceğe taşımakta ve dönemler arasında köprü olma görevi üstlenmektedir. İdeolojik düzey tüm bunları yaparken bir taraftan da toplumsal sistemin önemli araçlarını da içermektedir. Sözgelimi, bir reklam filmi ya da sinema filminde, dini törenlerde ya da vaazlarda, gazete ve dergilerde ve daha birçok pratikte, ideoloji, söylemler şeklinde varlık göstermektedir. İdeoloji bu pratiklerle var olmakta ve bu pratikler sayesinde süreklilik kazanmaktadır. Bu bağlamda, siyasal ve ekonomik yapıların geçmişten bugüne taşınması ve egemen ideolojinin tahakkümü bir bakıma ideolojilerin kendisiyle ilgili değil, ideolojileri taşıyan aygıtlarla ilgilidir. Yani sürekli olan ideolojilerin kendileri değil, onun taşıyıcılarıdır (Kazancı, 2012, s. 14-15).

Althusser, ideoloji kavramsallaşmasını yaptığı kurucu tezlerden "ideolojinin varoluşu maddidir" şeklinde bir ara tez oluşturmuştur (Kazancı, 2012, s. 14). Althusser'e göre ideoloji maddidir. Althusser devlet kuramını geliştirirken devletin baskı aygıtıyla (ordu, polis, mahkemeler vb.) karıştırılmaması gereken ancak devletin baskı aygıtının yanında bulunan bir gerçeğin olduğunu ve bu gerçeğin kendi kavramının adının da Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) olduğunu açıklamaktadır. İşte ideolojinin maddiliği de devletin ideolojik aygıtlarının maddi pratiğinde üretilmesinden gelmektedir. Althusser, DİA'ları şöyle sıralamaktadır:

- Dinsel DİA (farklı Kiliseler 'in oluşturduğu sistem).
- Öğrenimsel DİA (farklı gerek özel gerekse devlet okullarının oluşturduğu sistem).
- Aile DİA'sı.
- Hukuki DİA.
- Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem).

- Sendikal DİA.
- Haberleşme DİA'sı (basın, radyo-televizyon vb.).
- Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) (Althusser, 2008, s. 169).

Althusser, ister ideolojik ister baskı aygıtı olsun her iki aygıtın da hem ideoloji hem baskıyla işlediğine dikkat çekmektedir. Ancak devletin baskı aygıtları (DBA), daha çok zor ve baskı kullanarak işlemekte, ideolojiyi ikincil olarak işlemektedir. DİA'lar ise işleyişlerini daha çok ideolojiyle sürdürmekte, fakat zaman zaman baskıyı da kullanmaktadırlar. Salt baskı aygıtı olmadığı gibi salt ideolojik aygıt da yoktur. Sözgelimi "ordu ve polis hem kendi içlerindeki dayanışıklığı hem de yeniden üretimlerini sağlamak için, dışarıya sundukları değerlerle birlikte ideolojiyi kullanarak işlerler." Benzer şekilde "kiliseler ve okul ceza, ihraç, seçme vb. uygun yöntemlerle yalnız kendi çobanlarını değil sürülerini de yola getirirler." Althusser bu örneklerin yanı sıra özellikle haberlerde sıklıkla karşılaşılan sansürü de DİA'ların baskı kullanmasına örnek olarak göstermektedir. DBA ve DİA'ların gerektiğinde zor, gerektiğinde ideoloji kullanarak sahip oldukları bu çifte işleyişten ise DBA ve DİA'lar arasında sürekli olarak bir ilişkinin örüldüğü anlaşılmaktadır (Althusser, 2008, s. 171).

DİA'ların işleyişini sağlayan ideoloji egemen sınıfın ideolojisi olan egemen ideolojidir. Tüm çeşitliliğine rağmen bütün DİA'lar bu ideolojinin bünyesinde birleşmektedirler. Althusser, egemen sınıfın devlet iktidarını elinde tuttuğunu dolayısıyla bu sınıfın DBA'ları da ellerinde bulundurduğunu, buradan hareketle de DİA'ların da egemen sınıfın tahakkümü altında olduğunu öne sürmektedir. Çünkü DİA'larda gerçekleşen ideoloji egemen sınıfın ideolojisinden başka bir şey değildir, egemen ideolojinin ta kendisidir. Althusser sınıfların devlet iktidarlarını kalıcı olarak ellerinde bulundurmalarının DİA'larla gerçeklik kazanacağına işaret etmektedir. Ona göre, "hiçbir sınıf Devletin İdeolojik Aygıtları içinde ve üstünde kendi hegemonyasını uygulamadan devlet iktidarını kalıcı olarak elinde tutamaz." (Althusser, 2008, s. 172). Egemen sınıflar ya da iktidarlar kendi geleceklerini güvence altına almak ve ideolojilerinin hakimiyetini sürdürebilmek için DİA'lardan faydalanmakta dahası beslenmektedirler. Bu aygıtların taşıyıcılığıyla ideolojilerine süreklilik kazandırmaktadırlar.

İnsanların zihinlerine hitap eden ve amaç, fikir ve kitle birliğinden oluşan ideolojilerin kitlesel düzeyde yaygınlaşması, sürekli olması ve etkin ve büyük bir güce sahip olması için kitlelere benimsetilmesi, diğer bir deyişle, insanlara inandırılması gerekmektedir (Zor, 2020, s. 7). Bu bağlamda ideolojiler kendilerini etkin bir biçimde ifade etme ve kitlelere benimsetme gerksinmelerini diğer DİA'ların yanısıra Althusser'in DİA'lara dahil ettiği Haberleşme DİA'sıyla gidermektedirler. Haberleşme DİA'sına sinema özelinde açıklık getiren Zor'a göre kişiler, sinemada sunulanları taklit etmekte ve kendilerini sunulanlarla bütünleştirmektedirler. Sinema bu özelliklerinin yanı sıra inandırıcı ve ikna edici yeterliliğe sahip olması sayesinde gerçek olsun olmasın her içeriği bir gerçeklik olarak etkili, ikna edici ve güçlü bir şekilde sunmaktadır. Sinema, aynı zaman zarfında, mekânsal olarak farklı olan çok büyük kitleleri bir paydada buluşturabilmekte, kendine özgü anlatımı sayesinde ortaya koyduğu düşünceler aracılığıyla belirli bakış açısı dayatmaktadır. İdeolojiler ve ideolojilerin meydana getirdiği değerler direkt ya da dolaylı olarak her filmin içine yerleştirilerek toplumlara belli bir siyasi ya da toplumsal düzenin ilkelerini benimsetilmektedir. Bu durum sinemaya sosyopolitik olarak bir işlevsellik kazandırmakta, onu ideolojik söylemlerin taşıyıcılığını üstlenen elverişli bir aygıt haline dönüştürmektedir (Zor, 2020, s. 7).

Zor'un öne sürdüğü bu yaklaşım ve kabuller sinemayla ilişkilendirilse de aslında ideoloji ve medya arasındaki bağlantıyı açıklar mahiyettedir. Çünkü genel olarak haberleşme DİA'sı, teknolojinin hızla geliştiği bugünün dünyasında karşılığını medyada bulmakta, diğer bir deyişle, medyada gerçeklik kazanmaktadır. Televizyon, radyo, dergi, gazete, mobil telefon, bilgisayar, sinema gibi kitle iletişimine ilişkin tüm araçları bünyesinde barındırması özelliğiyle çok geniş bir kapsama alanına sahip medya, kişilerin duygu, tutum, düşünce ve eylemleri üzerindeki etkilerini ideoloji işleyerek gerçekleştirmektedir. İdeolojik işleyiş bir reklam filminde, bir film repliğinde, dizilerde, haberlerde kısacası medyanın içerisinde olan her şeyde gerçekleşmekte fakat kişiler bunu fark edememektedirler. Althusser'in, "ideoloji asla ben ideolojiğim demez" (Althusser'den Aktaran: Abdulhakimoğulları, 2019, s. 34) ifadesi kasıtlı, bilinçli ve tekrarlı oluşturulan medya içerikleri ve söylemlerinde somut gerçeklik kazanmaktadır. Kişiler farkında olmadan medyanın içerik ve söylemler

aracılığıyla işlediği ideolojiler karşısında hipnotize edilmekte, düşünsel ve eylemsel faaliyetlerini böyle bir etki altında gerçekleştirmektedirler.

Althusser'in ideoloji kuramı kapitalist sistem tarafından oluşturulan tüketim toplumlarında kadınların tüketimin gerçekleştiricisi ve sebebi olarak nasıl varlık gösterdiğinin, özellikle dizi ve reklamlarda kültür endüstrisinin bir parçası olarak cinsellik ve bedenleriyle güzellik ve moda söylemleriyle nasıl metalaştırıldığının, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden doğan sınırlı rollerle pasifize edilerek nasıl ikincilleştiririldiğinin anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Bu durumu Nursel Gürel'in fikirlerinden hareketle şöyle açıklamak mümkündür: ideoloji işleyerek varlık gösteren DİA'lar ilettiği içeriklerle egemen sınıfın ideolojisini benimsetmekte, egemen ideoloji de ataerkil ideoloji benimseyip, desteklemektedir. Bu bağlamda, medyanın aktardığı iletilerin egemen ideoloji ve ataerkil yapıdan bağımsız olduğu iddiası gerçekliği yansıtmamaktadır. Özellikle cinsiyetin toplumsal olarak inşa edilmesi noktasında etkili olan medya, kadınlık ve erkeklik rollerini aktarırken erkekleri kamusal alanla ilişkilendirip güç ve bağımsızlıkla bütünleştirmektedir. Kadınlar ise genellikle anne kadın olarak gösterilmekte, evde konumlandırılarak mekânsal olarak bir belirlenim yapılmaktadır. Diğer yandan özellikle dizi ve reklamlarda yer alan seksi, çekici, şık giyimli kadınlar izler/dinleyici kitleyle buluşturulmaktadır. Böylelikle kadınlık ve erkekliğe ilişkin ölçütleri ortaya koyan medya, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini inşa etmekte, yeniden üretmekte, sürdürmekte ve ataerkil ideolojinin taşıyıcılığını yapmak suretiyle bu ideolojiye süreklilik kazandırmaktadır (Güler, 2014 9(34), s. 6028).

Althusser verdiği bir röportajda düşüncelerinin şekillenmesinde karısının çok büyük bir etkisi olduğunu dile getirerek kendisine bir şeyler katan her şeyin kadınlardan geldiğini açıklamaktadır. Bu sebeple de kadın hareketlerine önemli, baskın bir rol atfettiğini ifade etmektedir. Althusser aynı röportajda kadınların kapasitelerinin, olanaklarının, politika yapma kabiliyetlerinin farkında olmadıklarını belirtmektedir.[22] Althusser, ortaya koyduğu ideoloji kuramıyla bu söylediğinin sebebini de ortaya koymuştur. Kadınların olanaklarının farkına varıp,

[22] Röportaj için bknz: https://www.youtube.com/watch?v=AGIDn3MuoLQ&t=69s 18.10.2020

gerçekleştirmeleri ve geliştirmeleri noktasında Althusser'in adına "yeniden üretim araçları" dediği DİA'lar özellikle haberleşme DİA'sı yani medya etkin rol oynamaktadır. Ancak medya kadınların olanaklarının farkında olmalarını sağlayacak iletileri aktarmak yerine bu olanakların hiçe sayılmasını isteyen ataerkil yapıyı destekler şekilde işlerlik göstermektedir. Gürel'e göre, medya tarafından kadını sınırlayacak stereotiplerin yeniden üretilerek aktarılması kadın ve erkek arasında kapanması mümkün olmayan bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına yol açmakta, bu durum erilliğin dişilik üzerindeki gücünü arttırarak erilliğe hakimiyet alanı oluşturmaktadır. Medyanın aktardığı iletilerle oluşan genel algıya göre davranış göstermeyenler yok sayılmakta ya da ötekileştirilmektedirler (Güler, 2014 9(34), s. 6029).

4.1.2. "Hipodermik İğne" ve Medyanın Değer Üretimi

1910 ile 1940'lı yılları kapsayan dönem kitle iletişim araçlarına yönelik yapılan araştırmaların "güçlü etkiler" dönemi olarak bilinmektedir. "Hipodermik iğne" (HİM) ya da "sihirli mermi kuramı" güçlü etkiler döneminde kitle iletişim araçlarının diğer bir deyişle medyanın etkilerini ortaya koymak için geliştirilmiştir. Bu kuramın geliştirilmesinde "kitle toplumlarının ortaya çıkması", "birinci dünya savaşının ortaya çıkardığı gelişmeler" ve "totaliter rejimlerin yükselişi olmak üzere etkili olan üç olgu dikkat çekmektedir. Kitle toplumu kuramcılarına göre kitle toplumlarında kendine has davranış sergileyemeyen, atomize olmuş ve yalnızlaşmış bireyler kitle iletişim araçlarından kolaylıkla etkilenmekte ve bu araçların avı haline gelmektedirler. Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişim ve dönüşümlerle birlikte siyasal iktidarlar, rakiplerine karşı nefret uyandırmak ve savaş boyunca istedikleri içeriklerle istedikleri şekilde halkı etkilemek için kitle iletişim araçlarının gücünden faydalanmışlar, kendi iktidarlarının devamlılığı için kitle iletişim araçlarını propaganda malzemesi olarak kullanmışlardır. Totaliter rejimler ise sürgün, rüşvet ve tutuklama gibi uygulamalarla bu araçları kendi istedikleri doğrultuda kullanarak kontrol altına almışlardır. Totaliter rejimler, sansür gibi çok çeşitli baskı yöntemleriyle halkın neyi duyup, neyi duymayacağına karar vermişler, bu araçları kendi iktidarlarının sesi ve organı olarak kullanmışlardır. Böylelikle halkı, kitle iletişim araçları dolayımıyla kolaylıkla elde edebilecekleri bir ava dönüştürmüşlerdir (Işık, 2018, s. 99-100).

Belirtilen olguların etkisiyle Laswell tarafından geliştirilen kuramın genel savı, kitle iletişim araçlarının ilettiği mesajların kişiler üzerinde bir mermi etkisi uyandırarak onları pasifize ettiğidir. Mutlu'nun düşüncelerinden hareketle: Kurama göre kitle iletişim araçları, kitle toplumu üyelerinin duygularını galeyana getiren ve onları coşkulandıran yani birer uyaran olarak ilettiği mesajları, bu mesajları yorumlayamayan, anlamlandıramayan ya da bir örnek algılayan kitle toplumu üyelerine sunmaktadır. Birer uyaran mahiyetinde olan mesajlarla amaçlanan, bireyleri olay ve durumlar karşısında bir örnek, tek biçim karşılık vermeye yöneltmektir. Mutlu'ya göre "hipodermik iğne kuramı" yaklaşımıyla anlatılmak istenen, bu tek tipleştirilen tepkilerin gelenek, görenek gibi hiçbir toplumsal süreçle denetim altına alınamadığı, bunun sadece kitle iletişim araçları tarafından sağlandığı ve kitle iletişim araçlarının etkilerinin güçlü, tekbiçim ve dolaysız olduğudur (Mutlu, 2004, s. 253).

Laswell, Hipodermik İğne Modelini birinci dünya savaşından sonra siyasi iktidarların kitle iletişim araçlarını propaganda malzemesi olarak kullandıklarından hareketle geliştirmiş, propagandanın kitleler üzerindeki etkisin düşünüldüğünden çok daha fazla olduğunu öne sürmüştür. Kitlelerin iletilen mesajları yorumlayabilecek bilgeliğe sahip olmadığını ve bu mesajlara karşı koyacak eleştirel düşünceden yoksun olduklarını düşünen Laswell, siyasi iktidarlın KİA'lar aracılığıyla ilettikleri mesajların kitlelerde bir mermi etkisi yarattığını ve kitlelerin tamamen etkisiz hale getirildiğini öne sürmüş, KİA'lar dolayımıyla siyasi iktidarların kitleleri nasıl tahakküm altına aldığına açıklık getirmiştir (Çakı, 2019, s. 296). Ancak 1940'lardan sonra yani kitle iletişim araçları araştırmalarının sınırlı etkiler dönemine gelindiğinde, kuramcılar geliştirdikleri kuramlarla kitlelerin kitle iletişim araçları karşısında Laswell'in iddia ettiği kadar pasif olmadıklarını öne sürmüşlerdir. Bu bağlamda Lazerfeld ve arkadaşlarının KİA'ların oy verme davranışları üzerindeki etkilerine yönelik yaptıkları araştırmada KİA'ların etkisinin sanıldığı kadar güçlü olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırma, kişilerim tutum, düşünce, inanç ve eylemleri üzerinde KİA'ların doğrudan etki etmediğini gelenek-görenek, toplumsal ilişkiler, kültür ve inanç sistemlerinin daha çok etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır (Işık, 2012, s. 30).

Nilüfer Sezer, Lazerfeld ve arkadaşlarının ortaya attığı benzer yaklaşımlardan hareketle medyanın etkisinin sadece medyadan gelen iletilerden kaynaklanmadığını kişisel deneyimlerle homojenize olmuş bir etki olduğunu, yani doğrudan bir etki olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımlar kitlelerin, tercihlerini etkileyen çok değişik faktörler nedeniyle medya karşısında tamamen etkisiz olmayabileceğini ve bu faktörler dolayımıyla medyanın, kitleler tarafından istenilen yönde kullanılabileceğini göstermektedir. Ancak Sezer'e göre, bu yaklaşımları "etkin izleyicilerin müjdeleyicisi" olarak kabul etmemek gerekmektedir (Sezer, 2014). Nitekim KİA araştırmalarının "güçlü etkilere geri dönüş" dönemine gelindiğinde yani 1960'ların sonlarında teknolojik gelişmelerin de etkisiyle Laswell'in Hipodermik İğne Modeli yeniden önem kazanmış, KİA'ların toplumsal ilişkiler, siyasal ve ekonomik düzenin sürdürülmesi, pekiştirilmesine katkı sağladığı görüşleri yaygınlık kazanmıştır. "Suskunluk Sarmalı", "Gündem Belirleme" "Ekme" gibi kuramlar, Hipodermik İğne Modeli'ne eklemlenerek geliştirilmiş, bu kuramlarla KİA'ların uzun vadeli ve güçlü etkileri tekrardan gerçeklik kazanmıştır (Işık, 2012, s. 32).

İletişim teknolojilerin hızla geliştiği bugünün dünyasında multimedya niteliği kazanan, yani görüntü, yazı, ses gibi birçok içeriği bir arada barındırmasıyla çoklu medya olarak anılan medya, toplumsal sistemde belirleyici güç olarak varlığını sürdürmekte, Laswell'in düşünceleri bir gerçeklik olarak her geçen gün önem kazanmaktadır. HİM, "(…) kitle iletişimine maruz kalmış tüm insanlar için genel ve kuvvetli bir kitle iletişim etkisini öngörür" (Severin & James W. Tankard, 1994, s. 433). Polat, HİM'i "sihirli mermi" ibaresi üzerinden analojik yöntemle açıklamaktadır. Polat'a göre kitle iletişimi kuramları içerisinde dikkate değer olan bir yaklaşım olan sihirli mermi:

> Tıptan yapılan bir anolojiyle de aktarılmaya çalışılan yaklaşım özü itibariyle iletinin hedef dışı olanları geçerek hedefe yönelmesi, hedefe etki altına almasını öngören bir yaklaşımdır. Aslında bu analojiyi besleyecek örneklerin son zamanlarda onkoloji üzerindeki çalışmalar sonrasında ortaya atılan ve "akıllı ilaç"lar diye tanımlanan ilaçlar örnek verilebilir. Akıllı ilaçlar, vücutta kanserli hücreyi hedef alarak onunla mücadele eder ve onu yok eder. Sağlıklı hücrelere dokunmaz ya da tahrip etmez. Bir anlamda sihirli mermi yaklaşımı da buna benzer bir içerik taşımaktadır. İlaç ya da mermiye benzetilen iletinin hedefini bularak ona etkisini özetleyen bir yaklaşımdır. (…) Sihirli mermi belli

> bir ilaçtır ve nüfus içinde hasta olanları bulup vurur. Sihirlidir, çünkü bütün insanlara etki yapmaksızın geçer. Doğrudan metafora göre, mermi kalabalığa atılır, dostlara ve tarafsızlara zarar vermeden zikzaklar çizerek gidip düşmanı ya da hedefi bulur. Sihirli mermi metaforu siyasal iletişim yaklaşımına oldukça uyar: Siyasal kampanyada ileti nüfus içinde yayılır: birçok kişide görülebilir bir etki yapmadan geçer; fakat siyasal yönelim arayan belli azınlığın şimdiki gereksinimleriyle iletinin içeriği uyuştuğu zaman etki ortaya çıkar (Polat V. , 2016, s. 152-153).

HİM'in var saydığı etkilere pek çok düşünür ve araştırmacı dikkat çekmiş, çeşitli ifadelerle bu kuramı desteklemişlerdir. Bu bağlamda nörobiyolog Colin Blakemore 1977'de kitle iletişiminin etkilerini açıklamak üzere açıklamalar yapmıştır:

> Beynimiz henüz tamamen disipline edilmemiş, düşüncelerimiz tamamen şekillenmemiş ve politik ve sosyal çevre tarafından keskin bir şekilde yönlendirilmemiş ki başımıza herhangi bir elektrot yerleştirilsin? Kitle iletişim araçlarının güçlü sesleri, evrensel olarak, herhangi bir beyin yönlendirici ilacın yapacağı ayırımsız ikna faaliyetinden daha güçlüdür (Aktaran: (Severin & James W. Tankard, 1994, s. 434).

Kitle iletişim araçlarının etkilerini açıklamak üzere yukarıdaki ifadelerle benzer anlam taşıyan ve bir taraftan da uyarı mahiyetinde olan ifadeler, film çalışmaları ve politik filmler profesörü James Combs tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: "politik iletişim öğrencileri Orwell'den şunu öğrenmelidirler: Gelecekte iletişim insan beynini tamamıyla saf dışı bırakacak biçimde kullanılabilir." Bir başka yazar John Lilly ise "hepimiz medyanın kamuoyunu değiştirme üzerindeki çarpıcı gücü üzerine eğitildik" ifadeleriyle medyanın etkisine açıklık getirmiştir (Aktaran: (Severin & James W. Tankard, 1994, s. 434).

İrfan Erdoğan, medyanın kitleler üzerindeki etkisini kitle iletişimi ve kapitalizm ilişkisinden yola çıkarak açıklamaktadır. Erdoğan, iletişim sistemlerinin toplumsal yapıyı oluşturan siyasal, ekonomik, kültürel, sosyal süreçlerin bütünleşik bir parçası olduğunu öne sürmekte ve medya-iletişim araştırmalarının da "üretim, iletişim, dağıtım/yayılma, bağlamlar, koşullar, içerikler, aktörler, tüketimler, ideolojik etkiler, sonuçlar, problemler, güç yapıları ve normatif/etiksel imalar" bağlamında sürdürülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle kitle iletişimini şöyle

tanımlamaktadır: “Kitle iletişimi yönetenlerin biliş ve davranış yönetimi için yönetilen sınıflar üzerinde uyguladığı “yönetimsel iletişim” tarzıdır; insanların siyasal, ekonomik ve kültürel yönetimiyle ilişkili bilinç ve davranış yönetimi iletişimidir” (Erdoğan İ. , 2011, s. 337). Erdoğan’a göre, kapitalizmin egemen olduğu bugünün dünyasında kitlelerin yönetimi için gerekli olan araçlar yani medya kapitalist sermayenin ve kapitalizmin destekçisi olan siyasal iktidarların eline geçmiştir. Bu bağlamda kitle iletişimi “teknolojiyle aracılanmış sistem satışı” anlamına bürünmüştür. Yani kitle iletişimi, televizyon, radyo, internet, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçlarını içine alan medya aracılığıyla belirlenmiş, paketlenmiş bilişler gönderen iletişim olarak kendini göstermektedir. Medya bu bilişlerle “hem ticari olarak kendini hem de kapitalist ideolojinin üretiminden geçerek kapitalist pazar yapısını destekleyen bilinci (yaşamla ilgili her tür gerçek/uyduru bilgileri, ilgileri, beklentileri, hayalleri, duyguları, inancı, vicdanı üretir” (Erdoğan İ. , 2011, s. 337-338). Medya kapitalist sistemin en önemli meşrulaştırma aracı ve üretim alanı olarak varlık göstermektedir (Özer Ö. , 2017, s. 16).

Medyanın ilgi, duygu, vicdan, inanç vs. üretimine ilişkin işlevselliği ve meşrulaştırma aracı olması George Gerbner tarafından geliştirilen “Kültürel Göstergeler ve Ekme Kuramı”nda açıklık kazanmaktadır. Erdoğan’ın açıklamalarına göre, kuramını Laswell’in etki modellerinin varsayımlarına bağlı kalarak geliştiren Gerbner “ekme” kavramını pskoloji, tutum, inanç, kültür ideoloji gibi belli bir şeyi kasıtlı ve amaçlı şekilde belli bir yere yani, izleyici bilincine yerleştirme, ekip-yetiştirme anlamında kullanmıştır. Bu bağlamda kuram, medyanın, bir toplumda hâkim olan kültüre ilişkin inanç, tutum, düşünce ve değerleri ekip geliştirdiği, diğer bir deyişle yetiştirdiği yaklaşımını benimsemektedir (Erdoğan İ. , 1998, s. 2-5). Diğer bir açıklamayla, Gerbner iletişimin tanımını “mesajlar aracılığıyla toplumsal etkileşim” ifadeleriyle yaparken, mesajların da “bir kültürde paylaşılan bir anlama sahip, biçimsel olarak kodlanmış, simgesel veya temsili olaylar olup bunların amaçlar yaratmak amacıyla” üretildiğini ifade etmektedir (Gerbner, 2005, s. 79). Bu bağlamda medya ilettiği mesajlarla toplumsal etkileşimi sağlarken toplumu belli ideolojiler, inançlar, tutumlar ekseninde birleştirerek kamu oluşturmakta, kamuya bu inanç ve ideolojileri benimseterek ekme-yerleştirme işlevselliğini gerçekleştirmektedir. Ekme süreci Polat’ın ifadeleriyle şöyle gerçekleşmektedir:

a) Gerçeklik yeniden üretilir ve kitlelere iletilir.

b) Medya, kurgusal gerçekliği içerikleri vasıtasıyla izleyicinin zihnine eker.

c) Birey farklı medya içeriklerinde de benzer mesajları almaya devam ettikçe, zihne ekilenler zamanla filizlenir.

d) Yeşerme ile birlikte birey kurgusal gerçekliğe inanmaya başlar (Polat H. , 2019, s. 81).

Laswell'in geliştirdiği HİM ve Gerbner tarafından geliştirilen Ekme Kuramı birbirlerini destekleyen, ortaya ayrı fakat fikir itibariyle örtüşen önermeler koyan iki kuram olarak medya araştırmalarına ve alanyazına katkı sağlamaktadırlar. HİM, kitlelerin medya karşısında pasifize edilerek nasıl etkisizleştirildikleri varsayımından hareket ederken Gerbner, bu varsayıma "ekme" ya da "yetiştirme" kavramlarını eklemleyerek medyanın inanç, değer, bilgi, ilgi üreterek var olan algıları kuvvetlendirdiğini ya da tamamen yeni algılar oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Her iki kuram, genelde medyanın kitleler üzerindeki etkisi üzerinde durmakta, bu etkileri gün yüzüne çıkararak bu etkilerin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Diğer taraftan özelde medyada kadın olgusunun araştırılmasına kuramsal zemin olma özelliği taşıyan kuramlar, kadın-medya ilişkisine açıklık getirerek medyada sunulan kadın temsillerinin toplumsal yaşantıdaki kadın algılayışını nasıl etkilediği hakkında fikir vermektedirler.

Bu bağlamda Polat'ın "sihirli mermi" ibaresi üzerinden analojik yöntem kullanarak yaptığı HİM'e ilişkin açıklamalar, kadın-medya ilişkisini anlaşılır kılması bakımından oldukça önemli açıklamalardır. Daha önceden de ifade edildiği gibi Polat'göre, HİM'in ortaya koyduğu yaklaşım en öz haliyle, medya iletilerinin ya da içeriklerinin akıllı ilaç ya da sihirli mermi gibi hedefini bularak, hedef üzerinde etkisini göstermesidir. Polat'ın ifadeleri, başta reklamlar ve diziler olmak üzere tüm medya mecralarında kadın temsillerinin hem cins olarak kadın üzerinde hem de toplumların kadın algılayışları üzerindeki etkileri ve HİM arasındaki organik bağa işaret etmektedir. Bu düşünceyi Adorno ve Horkheimer'ın kültür endüstrisi kavramsallaşmasıyla desteklemek mümkündür: Bilindiği gibi Kültür Endüstrisinde kadınlar tüketen ve tüketime aracılık eden konumlarıyla varlık göstermekte, bu

konumları medya tarafından kuvvetlendirilmekte ve sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Medyada kadın ve tüketim arasındaki ilişki öylesine incelikle işlenmektedir ki, medya "sihirli mermi" özelliği göstererek kadınlara ihtiyaç yanılsaması yaşatmakta, tüketim kadınlar için var oluş sebebi olarak görülmektedir. Medyada cinsel obje olarak bir nesneye indirgenen kadın temsilleri ve belli stereotipler çerçevesinde yer verilen temsiller toplumlarda hipodermik iğne etkisi yapmakta, toplumların kadın algılayışları bu temsillerle kurdukları bağdaşıma göre şekillenmektedir. Olumsuz kadın imgelemleri ve temsillerinin güçlü etkisiyle toplumsal yaşantıda kadının insansal olanaklarının varlığı unutulmakta ya da bu olanakların olduğuna olan inanç silikleşmektedir.

Gerbner tarafından geliştirilen ekme ya da yetiştirme kuramının önermeleri tüm medya platformları için kabul görse de bu kuram öncelikle, "sosyal gerçeklik kavramlaştırması ile dünya algılaması ve televizyon içeriğindeki yönelimleri sorgulamaktadır" (Özer Ö. , 2017, s. 12) Kurama göre televizyon izler kitlenin düşüncelerini, inançlarını, davranışlarını dahası kimliklerini etkilemekte ve şekillendirmektedir. Televizyon, siyasi ve ticari kaygılar gütmekte ve bu kaygılar dolayısıyla izler kitleye gerçek yaşantıda olmayan kültür ve kimlikler sunmaktadır. Bu bağlamda televizyon egemen değerlerin taşıyıcısı ve yayıcısıdır. Televizyon metinleri egemen değerleri ya da ideolojileri zihinlere ekmekte, böylelikle izler kitle sistemin işleyişine rıza göstermekte dolayısıyla sistem kitleler nezdinde meşrulaştırılmaktadır. Diğer bir deyişle, televizyonun amacı izler kitle içerinde yer alan bireyin kendi sosyal konumuna tepkisiz kalmasını sağlamak ve egemene boyun eğmesi yönünde ikna ederek bireyin rızasını kazanmaktır. Bu amacın gerçeklik kazanması için izler kitleye televizyon metinlerinde mevcut sistemin en iyi olduğunu anımsatılmaktadır. Böylelikle bireyler bazı şeyleri unutup, mevcut sistemi ve sistemin değerlerini içselleştirmektedirler (Ünür, 2015, s. 72-73).

Bu yaklaşımdan hareketle kuram kapsamında yapılan ilk çalışma televizyon şiddetiyle ilgilidir. Kurama göre televizyon, bünyesindeki metinler, diziler, haberler vb. programlarla, gerçek dünyada çok daha fazla şiddet olduğu imajını sunmaktadır. (Taylan, 2011, s. 50). Ömer Özer, çalışmalarını şiddete yoğunlaştıran araştırmacıların toplumsal yaşantıda şiddetin artması açısından medyayı suçladıklarını ifade etmekte,

bu çalışmaların saldırganlık ve medya arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu ortaya çıkardığını belirtmektedir. Şiddet olgusunu Yetiştirme Kuramı zemininde ele alan Özer, yapılan araştırmalarda genel olarak fiziksel şiddetin ele alındığını ancak medyada her türlü şiddete yer verildiğini açıklamaktadır:

> Sözü edilen araştırmalarda şiddet, çoğunlukla fiziksel şiddet olarak ele alınmıştır. Elbette fiziksel şiddet önemlidir ve kapsayıcıdır; ama bu ele alış biçimi yeterli değildir. Cinayet, insan dövme/yaralama/öldürme, ayaklanma, gösteri olaylarındaki şiddet, saldırı, hırsızlık, ırza geçme, yıkıcılık vb. olaylar hep fiziksel şiddeti çağrıştırmaktadır. Bunlara başka örnekleri eklemek de mümkündür: Rehin alma ve tecavüz gibi kişilere yönelik şiddet, zarar verme amaçlı mala-eşyaya yönelik şiddet; işgal, savaş ve terör gibi toplumsal koşullar ya da sosyal sistemin baskı unsurlarıyla ilişkili yapısal şiddet. Bunların yanı sıra; mafya ve çete şiddeti, çilecilik, kahramanlık, intihar, ötenazi de bulunmaktadır (Gümüş, 2006). Bütün bunların bireysel durum ve sonuçları vardır. Aynı zamanda toplumsal durum ve sonuçları da önem taşımaktadır. Dolayısıyla açıklanırken bu bağlamın da dikkate alınması gerekir. Bu şiddet türlerinin hemen hemen tümü medyada da gösterilmektedir. Böylece, medyada kullanılan şiddetin de toplumsal bağlamda açıklanması yerinde olacaktır. Açıklanan şiddet türlerinin yanında, psişik şiddet kategorisine giren şiddetle tehdit, küfür, ayrımcılık, hakaret, kötü muamele vb.; yine yapısal şiddet kategorisine giren hiyerarşi kurma, görevli kılma-emir verme, yoksun bırakma (gelişim şansı vermeme); sözlü, psikolojik, sözsüz, duygusal, siyasal, cinsel, kadına yönelik, zorlama ve stres (engelleme, yoksun bırakma, dışlama, ayrımcılık); sembolik şiddet (töre, ahlaki şiddet, kültürel-normatif şiddet, ideolojik şiddet); kötü muamele (psikoterör/mobbing); küfür, kavga ve gündelik şiddet (konvansiyonel şiddet); taciz; işkence, infaz, linç, idam (düşünce soykırımı) gibi şiddet türleri de bulunmaktadır (Gümüş, 2006). Bütün bu şiddet türlerinin özelikle televizyonda kullanıldığı da görülmektedir (Özer Ö. , 2017, s. 3).

Gerbner ise televizyonda yoğun olarak gösterilen şiddetin beyaz ve erkek iktidarını gösterdiğini ve mağdurların ya da kurbanlarının da kadınlar ve yaşlılar olduğunu öne sürmektedir (Ünür, 2015, s. 73). Genel olarak medyada, özelde televizyonda yer alan her türlü şiddetin bu kadar yoğun gösterilmesiyle şiddet olgusunun yanında ataerkil bakış açısı benimsetilmekte, gizil bir şekilde idealize edilmekte, şiddet her defasında üretilip biçimlendirilerek toplumlara aktarılmaktadır. Daha önceden de ifade edildiği üzere Güllü, adını vermediği bir televizyon dizisinden sonra Kadın Dernekleri Federasyonu'nun birçok kadın tarafından arandığını ve dizideki kadın karakter gibi

tecavüze uğradıklarını anlattıklarını belirtmiştir. Güllü'nün bu açıklamaları Yetiştirme Kuramı'nın önermelerine somut gerçeklik kazandırmaktadır.

Kuram kapsamındaki çalışmalar ilk olarak bireylerin şiddet kavramsallaştımaları üzerinde yoğunlaşsa da televizyonun, televizyonu yoğun olarak izleyen bireylerin cinsiyet rolleri, politika, bilim gibi pek çok konuda kavramsallaştırmasına katkısı üzerine ilişkin çalışmalar da sürdürülmüştür (Taylan, 2011, s. 50). Bu bağlamda "Medyada Kadın ve Temsil Biçimi: TV Dizileri Üzerinden Bir Tartışma" isimli makalesini Gerbner'in ekme kuramından hareketle kaleme alan Hıdır Polat, medyada gerçeklikten sapan temsillerin kadın kimliğini kendi doğasından uzaklaştırdığını ifade etmektedir. Medyada üretilen kalıp yargılarla kadın kimliği bağımlı, anne, seks objesi, destekçi eş olarak temsil edilmektedir. Annelik kadının biyolojik bir yetkinliği, erkeklik ise kadın kimliğinin eşitiyken, "medyanın üretim biçimiyle "annelik" bir biyolojik yetkinlik, erkeklik ise bir eşit olmaktan çıkarak "kadın" kimliğini baskılayan ve tahakkümü altına alan bir kimliğe dönüşmektedir. Ve kadın; ancak "anne" olarak ya da "eril" bir gücün himayesindeyken yaşayabilen bir özne olarak sunulmaktadır." (Polat H. , 2019, s. 77-78). Ataerkil yapının medya üzerindeki etkisinden kaynaklanan bu temsil biçimleriyle kadının toplumsal yaşantıdaki ikincil konumu üretilip, biçimlendirilerek toplumlara aktarılmaktadır. Böylelikle medyanın kadın kimliğine yönelik ekme-yerleştirme işlevselliği gerçeklik kazanmakta, kadın kimliğine ilişkin gerçeklik çarpıtılmış gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü bireyler genelde medyanın, özelde "televizyonun çarpıtılmış içeriğiyle sosyal gerçekliği çarpıtılmış olarak algılamaktadırlar" (Özer Ö. , 2017).

Yukarıdaki derleme, Laswell'in geliştirdiği HİM ve Gerbner tarafından geliştirilen Ekme Kuramı'nın birbirlerini destekleyen, ortaya ayrı fakat fikir itibariyle örtüşen önermeler koyan iki kuram olarak medya araştırmalarına ve alanyazınına katkı sağladıklarını göstermektedir. HİM, kitlelerin medya karşısında pasifize edilerek etkisizleştirildikleri varsayımından hareket ederken Gerbner, bu varsayıma "ekme" ya da "yetiştirme" kavramlarını eklemleyerek medyanın inanç, değer, bilgi, ilgi üreterek var olan algıları kuvvetlendirdiğini ya da çarpıtılmış gerçeklik oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Her iki kuram, genelde medyanın kitleler üzerindeki etkisi üzerinde durmakta, bu etkileri gün yüzüne çıkararak bu etkilerin anlaşılmasına olanak

sağlamaktadır. Diğer taraftan, özelde medyada kadın olgusunun araştırılmasına kuramsal zemin olma özelliği taşıyan kuramlar, kadın-medya ilişkisine açıklık getirerek medyada sunulan kadın temsillerinin toplumsal yaşantıdaki kadın algılayışını nasıl etkilediği hakkında fikir vermektedirler.

4.1.3. Gündem Belirleme Kuramı ve Siyaset

İngilizce karşılığı "*agenda-setting*" olan ve Türkçe alanyazınına "gündem belirleme" olarak giren kavram, yaygın olarak gündem belirleme olarak kullanılsa da kavramın araştırmacılar tarafından ortaya konulan pek çok karşılığı ya da çevirisi bulunmaktadır. "Gündem oluşturma", "gündem kurma", "gündem hazırlama", "gündem koyma", "gündem koyma ve saptama" gibi karşılık ya da çeviriler bunlardan bazılarıdır (Yüksel, 2007, s. 576). İlk sistematik çalışması 1972'de McCombs ve Shaw tarafından yapılan kuram, medyanın özellikle haberleri sunuş yoluyla kamuoyunun konuştuğu ve düşündüğü konuları belirlediği, bir diğer deyişle medyanın halkın ne hakkında düşünmeleri ve hangi konuları konuşmaları gerektiğini belirlediği düşüncesine dayanmaktadır (Severin & James W. Tankard, 1994, s. 366). Formülasyonu medyanın gündemi belirleme işlevini açıklayacak şekilde oluşturulan kuram, çok çeşitli güncel sorunların halk tarafından "görece algılanmasının kökenini" araştırıp açıklamaktadır (Mutlu, 2004, s. 119).

İletişim Sözlüğü'nde Mutlu, kuramın medyanın konuları ele alış biçimiyle, halkın konuların önemini algılayışı arasındaki ilişkiden hareket ettiğini ifade etmektedir. Halkın önemli göreceği, önemli olarak algılayacağı konular medyanın ağırlık verdiği konulardır. Halk medyanın ağırlık verdiği konulara önem vermekte, medyanın ağırlık vermediği konuları önemli bulmamakta, gündemine almamaktadır. Medyanın gündem belirleme işlevi üzerinde duran kuram bu işlevi, medyanın kitlelerin neyi önemli olarak algılayacaklarını ve hangi konuları düşüneceklerini etkileme eğilimi olarak tanımlamaktadır (Mutlu, 2004, s. 119-120).

Şekil 1. Gündem Belirleme Modeli: En önemli olarak algılanacak konular, medya tarafından en çok yer verilen konulardır.[23]

Gündem belirleme kavramsallıştırması ilk olarak McCombs ve Shaw tarafından yapılsa da onlardan önceki araştırmacılar benzer düşünceleri ifade etmişlerdir. Bu bağlamda 1958'de Norton Lung tarafından kaleme alınan bir makalede medyanın gündem belirleme işlevine gazete özelinde değinilmiştir:

> Bir anlamda gazete, gündem sınırlarını oluşturmada birincil harekete geçiricidir. Gazete insanların çoğunun ne hakkında konuşacağına, çoğunluğun gerçekleri ne olarak düşüneceğine ve pek çok insanın sorunlarla mücadele etmede hangi yolu kabul edeceğine karar vermede en büyük paya sahiptir (Aktaran: Severin & James W. Tankard, 1994, s. 367).

Medyanın gündem belirme işlevine ilişkin fikirlerin oluşması ve gelişmesinde etkili olan bir diğer isim Bernard Cohen ise "Basın ve Dış Politika" isimli eserinde medyanın toplumların üzerindeki etkilerini özetle açıklamış ve Nejdet Atabek'in ifadesiyle bu yönde araştırma yapanlar için bir çığır açmıştır: "Medya çoğu zaman insanlara ne düşüneceklerini söylemede başarılı olmayabilir, fakat ne hakkında düşünmeleri gerektiğini söylemede son derece başarılıdır" (Atabek, 1998, s. 162). Atabek'e göre, Cohen'in bu ifadelerine kadar olan süreçte araştırmacılar medyanın bireylerin tutum, davranış ve fikirleri üzerinde etkili olduğu üzerinde durmuşlar ve bu etkilerin sınırlı etkiler olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak Cohen'in bu saptamasından sonra araştırmacılar, medyanın bildirme ve farkına vardırma gücü üzerinde

[23] Bknz: Ün, H. (2016). Gündem Belirleme Yaklaşımının Sinemada Yansıması: Çılgın Şehir Filmi Üzerine Bir İnceleme. Atatürk İletişim Dergisi, 5-34.

yoğunlaşmışlardır. McCombs ve Shaw da medyanın gündem belirleme işlevine ilişkin yaklaşımlarını Cohen'in belirtilen düşüncesine benzer şekilde ifade etmişlerdir:

> Gazete editörleri ve radyo-televizyon yayıncılarının gündelik işlerinde haberleri seçerken ve yayınlarken bizlerin sosyal gerçekliğimizi şekillendirmede önemli bir rol oynadıklarına ilişkin olarak bugüne kadar önemli miktarda veri elde edildi. Kitle iletişiminin gündem belirleme işlevi, kitle iletişim araçlarının bu etkisinin -bireylerin düşüncesini biçimlendirmek için onların algısal tahayyülünü algılama yeteneği- nitelendirici ismi oldu. Kitle iletişiminin belki de en önemli etkisi bu araçların dünyamızı bizim için düşünsel olarak düzenlenesi ve organize etmesidir. Özetle kitle iletişim araçları ne düşüneceğimizi söylemekte başarılı olmayabilir fakat ne hakkında düşüneceğimizi söylemede çok başarılıdır (McCombs ve Shaw'dan Aktaran: Atabek, 1998, s. 163).

Medya, bireylerin doğrudan deneyimleriyle öğrenemeyeceği ya da içerisinde bulunmadığı olayları nasıl algılayacaklarını belirlemede etkin bir role sahiptir. Medya, haberler başta olmak üzere dizi, reklam vs. gibi formatlar aracılığıyla aktardığı iletilerle hangi konuların önemli olduğuna ilişkin algıyı etkilemekte, sahip olduğu bu güçlü etki sayesinde kamunun tartışma ve düşünme gündemini düzenleyip, belirlemektedir. Böylelikle gündem belirleme işlevine gerçeklik kazandırmaktadır (Atabek, 1998, s. 156-157). Gündem belirleme kuramının diğer öcülerinden olan Kurt Lang ve Gladys Engel Lang ise "Kitle İletişim Araçları ve Oy Verme" isimli çalışmalarında medyanın insanların dikkatini zorla belirli konulara çektiğini ifade etmişlerdir: "Kitle iletişim araçları, dikkati belirli konulara çeker. Politik insanların kamu imajlarını yaratır. Gazeteler sürekli kitle içerisindeki bireylerin ne hakkına düşünmeleri, bilmeleri ve hissetmeleri gerektiğini öneren nesneleri sunarlar" (Aktaran: Komlu, 2019, s. 51).

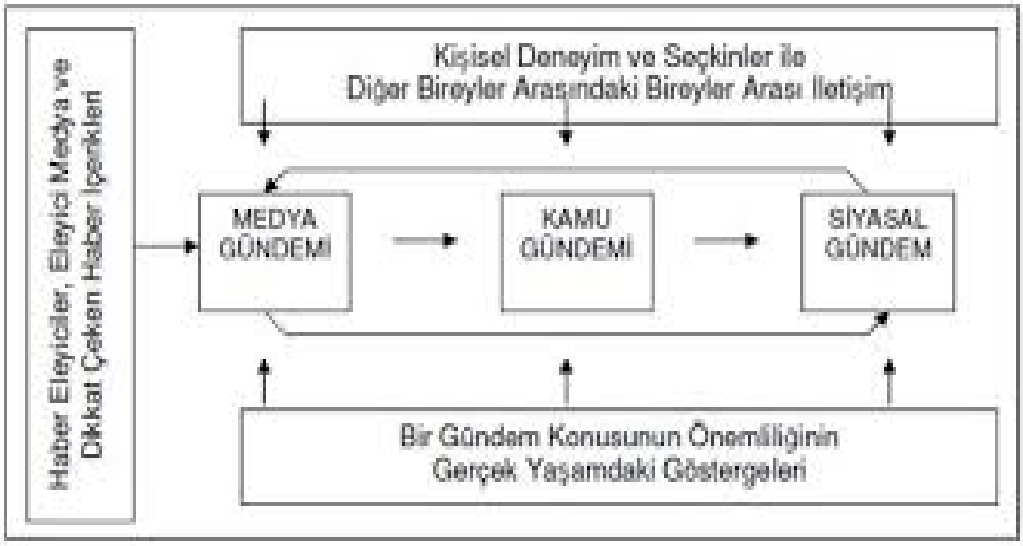
McCombs ve Shaw medyanın etkilerinin dört aşamada gerçekleştiğini öne sürmektedirler. İlk aşama olan haberdar etme ve farkındalık yaratma aşamasında bireyler çevresinde gelişen olaylardan haberdar olmakta ve bu olayların farkına varmaktadırlar. İkinci aşama olan bilgi edinme aşamasında, medya aracılığıyla öğrenme sürecine giren bireyler haberdar oldukları ve farkına vardıkları olaylar hakkında bilgi edinmektedirler. Üçüncü aşamada bireyler tutum değişikliği içerisine girerken, dördüncü aşamayı bireylerin davranış değişikliği oluşturmaktadır. Gündem

belirleme hipotezi, medyanın bireylerin gerçekliğe ilişkin tutumlarını nasıl değiştirdiğini değil, medyanın bireylerin gerçekliğe ilişkin düşüncelerini nasıl etkilediği üzerinde durmaktadır (Terkan, 2005, s. 16). Yani gündem belirleme yaklaşımı, medyanın etkilerinin ilk aşaması olan farkına varma ve haberdar olma aşamasında bilişsel düzeydeki etkilere dikkat çekmektedir. (Yüksel, 2007, s. 571).

Gündem belirleme yaklaşımını tam olarak anlayabilmek için bu yaklaşıma ilişkin kavramları ve süreçle ilgili unsurları açığa çıkartmak gerekmektedir. Yaklaşım içerisinde "gündem", "olay" ve "konu/sorun" olmak üzere üç kavram dikkat çekmektedir. Rogers ve Dearing, gündemi, "belli bir zaman noktasında önem hiyerarşisine göre sıralanmış konular ve olaylar listesi" olarak tanımlamaktadırlar. Shaw, olayı, "zaman ve uzamla sınırlı ayrı ayrı olgular" olarak tanımlarken, konu/sorunu ise "birbiriyle bağlantılı olaylar dizisi" şeklinde tanımlamaktadır (Aktaran: Mutlu, 2004, s. 120). Bu kavramlar bağlamında genel bir değerlendirilme yapıldığında kadına yönelik şiddet, kadın istihdamının yetersizliği, medyada kadın temsilleri, uyuşturucu kullanımı, kürtaj, işsiizlik gibi olgular medya gündemindeki konu ve sorunları oluştururuken, deprem, sel, çığ düşmesi, kuraklık gibi olgular, medya gündeminde olaylar kategorisinde ele alınmaktadır (Ün, 2016, s. 9).

Gündem belirleme en genel anlamıyla "gündem belirleme süreci" olarak adlandırılmaktadır (Atabek, 1998, s. 164). McQuail, bu sürecin unsurlarını üç tür gündem olarak medya gündemi, kamu gündemi ve siyasal gündem şeklinde sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, "haberin önem derecesi ve algılanan izleyici performansı tarafından yapılandırılan ve etkilenen gündem" medya gündemini, (Kılıç S. , 2020, s. 95) toplumun gündeminde olan konu/sorun, durum ve olaylar ise kamu gündemini ifade etmektedir (Ün, 2016, s. 9). Çıkar grupları ve siyasal liderler ya da kamuoyunun çoğunluğu tarafından benimsenen sorunların ele alındığı gündem de siyaset gündemini oluşturmaktadır. Siyasal gündem en genel anlamıyla kamuoyunun sorun önceliklerinin bir özetini sunmaktadır (Terkan, 2005, s. 91). Rogers ve Dearing her üç gündem arasındaki ilişkiye ve bu gündemlerin hangi etkiler altında oluştuğuna aşağıdaki şemayla açıklık getirmişlerdir. Her üç gündemin kendi aralarında sürekli etkileşim içerisinde olduklarını ortaya koyan şemaya göre, bu etkileşim şu şekilde gerçekleşmektedir: Medya gündemi hem kamu gündemini hem

siyasal gündemi etkilemekte, siyasal gündem de medya gündemi üzerinde etki etmektedir. Diğer yandan medya, kamu ve siyaset gündeminin oluşumunda başka etkenler de bulunmaktadır (Atabek, 1998, s. 164).

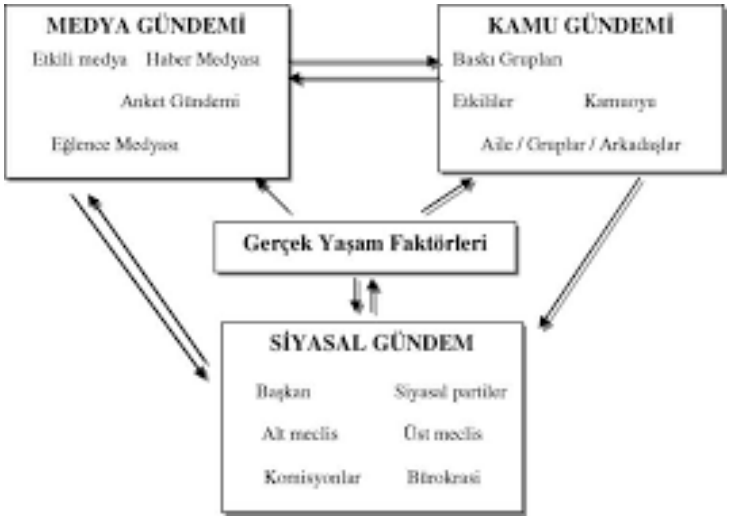

Şekil 2. Gündem Belirleme Sürecinin Temel Unsurları[24]

Polat'a göre her üç gündemin enformasyon ve ileti kaynağı sahipliliğinde olmaları hem kendilerinden hem dışarıdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla üç gündemin enformasyon ilişkileri çift yönlü özellik taşımaktadır (Polat V. , 2016, s. 139). Gündem belirleme sürecini Soroka'nın Gündem Belirleme Kuramı'na ilişkin şemasından hareketle irdeleyerek üç gündemin etki kaynaklarını ve birbirileriyle olan ilişkilerini açıklamak olasıdır. Aşağıdaki şemada da görüldüğü üzere medya gündemi, eğlence medyası, anket gündemi, haber medyası ve etkili medyadan oluşmaktadır. Kamu gündemi ise, aile/gruplar/arkadaşlar, kamuoyu, etkililer ve baskı gruplarından oluşuyorken, siyaset gündemini bürokrasi, komisyonlar, siyasal partiler, üst meclis, alt meclis, başkan oluşturmaktadır. Her üç gündem arasında bir ileti alışverişi bulunmaktadır. Polat'a göre, şemada asıl dikkat çeken şey, her üç gündemin

[24] Geçer, E., & Şimşek, Ş. (2017). Beyaz Perdede Gündem Belirleme: "Başkanın Adamları" ve "Kriz Bizim İşimiz" Filmleri Örnekliği. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 335-356.

kurgulandığı dahası konumlandırıldığı "gerçek yaşam faktörleri"dir (Polat V. , 2016, s. 140).

Şekil 3. Soroka'nın Gündem Belirleme Süreci Kuramı[25]

Gündem Belirleme Kuramı kapsamında yapılan ampirik çalışmalar sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle öne sürülen fikirler ve bu kuram bağlamında oluşturulan şemalar medya ve siyaset ilişkisinin anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Medya ve siyasetin ideolojik ve ekonomik çerçevedeki karşılıklı ilişkisi gündem belirleme sürecinde ete kemiğe bürünmektedir. Buna göre, sosyal ve siyasal düzen noktasında bireyleri etkilemek için medyadan faydalanılmaktadır. Medyanın eğlendirme, bilgilendirme, haber verme, eğitme gibi işlevleri siyasi ve ekonomik kaygılar doğrultusunda manipüle edilmekte (Temel, 2013, s. 240), medya çoğu zaman siyasilerin kamusal imajını oluşturmak için belirli konuları gündemine alarak kamunun dikkatini o yöne çekmektedir. Diğer yandan medya, belirlediği aktörlere (bu belirleme genellikle siyasi aktörlerden oluşmaktadır) kamunun dikkatini çekme ve o liderlerin etkili olabilmelerine katkı sunmakta ya da engelleyebilmektedir. Bu bağlamda medya gündeminin belirlenmesi daha çok mevcut iktidarların meşrulaştırılması doğrultusunda oluşturulmaktadır. Siyasi gereksinmelere göre belirlenen medya gündemi, kamu gündemine bu doğrultuda şekil vererek kamusal

[25] Bknz: Geçer, E., & Şimşek, Ş. (2017). Beyaz Perdede Gündem Belirleme: "Başkanın Adamları" ve "Kriz Bizim İşimiz" Filmleri Örnekliği. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 335-356.

rızanın kazanılmasını sağlamaktadır (Geçer & Şimşek, 2017). Bu düşünceyi kadın istihdamı örnekliğiyle desteklemek olasıdır: Medyada kadın istihdamının yetersizliği gündemde tutulduğunda, lider konumundaki siyasi aktörün performansı bu gündem bağlamında değerlendirilecektir. Bu konudaki performans ve başarısına güvenen lider bu argümana sıklıkla başvuracakken, tam tersi durumda medya bu konuda sessizliğe bürünecek ya da kamu gündemini başka gündemlerle etkileyecektir.

Ayşe Seza İnal, medya ve siyaset arasındaki sıkı ilişkiden hareketle bütün siyasal sistemin medyaya bağımlı olduğunu öne sürmekte, siyasilerin meşruiyetini sağlamaları ve siyasal sistemin işlemesi için medyanın zorunlu varlığından söz etmektedir. İnal, kitle iletişim araçlarının gündeme getirdiği konular ve haberler ile güncel siyasetin tam ortasında olduğunu ifade etmektedir (İnal, 1999, s. 19-21). Medyanın kamu üzerindeki etkisini göz ardı edemeyen ve yapmış oldukları çalışmalardan kamunun haberdar olması için bu çalışmaların medyada yer alması gerekliliğini bilen siyasetçiler medya ile ilişkilerini güçlü tutmaktadırlar (Terkan, 2007, s. 566). Siyasetin medyaya bağımlılığının yanı sıra, medya da siyasete bağımlı bir şekilde varlık göstermektedir. Bu bağlamda gündem belirleme modeli, medyanın özellikle haber içeriğini siyaset güdümünde tasarladığını belirtmektedir (Bayçu, ve diğerleri, 2017, s. 20). Damlapınar, medyanın iktidarların amaçları doğrultusunda gündem oluşturduğunu, bunun da medya ve siyasal mekanizmalar arasındaki uzlaşıdan, medya ve siyaset arasındaki çıkar birliğinden ve bazı durumlarda medyanın toplumsal gerilimi önlemeye çalışmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Medya, mevcut iktidarın ve politikalarının zorunlu ve alternatifsiz olduğunu vurgulayarak olası başkaldırı ya da itaatsizlikleri engelleme amacına uygun gündemler dizayn etmekte, böylelikle siyasetin elde etmeye çalıştığı toplumsal rızanın kazanılması noktasında siyasete aracılık etmektedir (Damlapınar, 2008, s. 191).

Gündem belirleme kuramı, medyanın siyasal enformasyon sağlaması için kullanılışı ile kitle iletişim araçlarının üzerinde durduğu konuların hiyerarşik düzeni arasındaki koşut ilişkiyi ortaya koymakta böylelikle bireylerin siyasal konulara yönelme düzeyleriyle medyanın siyasal enformasyon için kullanışı arasındaki paralel ilişkiye açıklık kazandırmaktadır (Polat V. , 2016, s. 137). Gündem belirleme hipotezinin öncüleri bu düşüncelerine somut gerçeklik kazandırmak için, 1968

başkanlık kampanyasında (ABD) ilk sistematik çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışma kapsamında Chaper Hill kasabasında kararsız seçmenler üzerinde yoğunlaşmış, bu seçmenlere hizmet eden medyaya içerik analizi uygulayarak ampirik bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular, gündem belirleme hipotezini desteklemiştir. Buna göre: Medya, her politik kampanyada gündem oluşturmakta ve politik konulara karşı tutumları etkilemektedir. Diğer bir deyişle bu bulgular, "değişik kampanya konularına medyanın verdiği önem ile değişik kampanya konularının seçmen tarafından önemli ve dikkate değer olarak değerlendirilmesi arasında çok güçlü bir ilişkiyi göstermektedir" (Severin & James W. Tankard, 1994, s. 366).

4.2. Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları Mücadelesi

Kadınların insan hakları mücadelesinin anlaşılması, bu mücadelenin gerekliliğinin ve haklılığının farkına varılıp içselleştirilmesi, kadın-erkek her insan tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi insan hakları kavramının bilgisel düzeyde anlaşılmasına bağlıdır. Bu düşünceden hareketle, Kuçuradi'nin insan hakları kavramına geri dönülecek olursa, her tek insana ilişkin bazı gerekleri dile getiren insan hakları yalnızca insan olduğu için insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak ortaya çıkmaktadırlar. İnsan haklarını insanın değerini referans alarak açıklayan Kuçuradi'ye göre insanın değeri, insanın diğer canlılar arasındaki özel yeridir. Bu özel yeri insana sağlayan ise sadece insana has olan etkinlikler ve bu etkinliklerin ürünü olan olanaklarıdır. İnsan hakları, insanların her koşulda bu olanaklarını gerçekleştirip, geliştirmesine ilişkin istemlerdir (Kuçuradi, 2016, s. 1-13). Kuçuradi aşağıdaki ifadelerinde insan haklarını daha somut bir şekilde ele almıştır:

> "İnsan hakları" dediklerimiz her şeyden önce bir fikirdir, insan aklının ürettiği bir düşünce. Şu düşünce: insanlar insan oldukları için –yediğimiz ekmeği yapmış,her an kullandığımız elektiriği bulmuş, bazılarımızın okuduğu Küçük Prensi yazmış, hakkaniyet düşüncesini getirip ombustman kurumunu kurmuş bir türün üyeleri oldukları için –belirli bir şekilde: insanın bu tür yapısal olanaklarının gerçekleştirilmesini olanaklı kılan bir şekilde muamele görmeli. İnsanlar böyle olanaklarını gerçekleştirebilecek şekilde muamele görmelidir, çünkü yaşamda insanların çoğu başka insanlara bu şekilde muamele etmiyor (Kuçuradi, 2016, s. 70).

Yukarıdaki şekilde tanımlanan insan haklarının, siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamda kadınlar için de gerçeklik kazanması uğruna verilen çaba kadınların insan hakları mücadelesini oluşturmaktadır. Kadınlar, sahip oldukları yapısal olanakları cinsiyetlerinden ötürü çoğu zaman geliştirememekte, hemen hemen her alanda çok çeşitli hak ihlalleriyle karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda Şirin Tekeli, Türkiye'de kadınların haklarının ihlal edildiği ve toplumsal yaşamda cinsiyet ayırımı yapıldığı gerçeğine işaret etmekte ve bu gerçeğin sorgulanmadan kabul edildiğini ifade etmektedir. Tekeli'ye göre sorgusuz kabullenmenin birinci nedeni Türkiye'deki sosyo-ekonomik koşulların eşitsizliğidir. Diğer nedenler ise kadına özgü nedenlerdir. Tekeli, kadınların uzun süre zamanına göre ileri sayılabilecek haklarla yetindiklerini ifade etmekte ve bu haklara uyma ve koruma çabası gösterdiklerini belirtmektedir. Bu durum, Türkiye'nin sosyo-ekonomik durumundan, bu hakları kullanamayan kadınların varlığından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan Türkiye toplumunun siyasetten uzaklığı, hak arama ve örgütlenme noktasında yetersizliği kadınların hem bilinçlenmesini hem de seslerini yükseltmelerini engellemektedir. 80'li yıllara gelinceye kadar kadın örgütleri kazanılan kadın haklarının savunulmasına yoğunlaşmışlar, kadınların insan haklarının yaygınlaşması ve genişlemesi noktasında silik kalmışlardır (Tekeli'den aktaran: Koray, 1991, s. 101). Ancak 80'lerden sonra bazı büyük kentleri kapsayan kadın örgütlenmelerinin toplumsal yaşamda etkin olabilmelerinin önünde engeller olsa da bu örgütlenmeler ataerkillik, ataerkillilik, cinsiyet ayırımı gibi söylemler ve yaklaşımlar geliştirmişlerdir (Koray, 1991, s. 101).

Tekeli'nin sözünü ettiği zamanına göre ileri olan ve kadınların sadece uymak ve korumakla yetindikleri haklar, Cumhuriyet'in ilanıyla elde ettikleri haklardır. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllar içerisinde kadınlar sosyal yaşamda, eğitimde, siyasette ve aile içinde "eşit haklara sahip birey" statüsünü kazanmışlardır. O zamanların henüz AİHS, İHEB, CEDAW gibi uluslararası sözleşmelerin var olmadığı, kadın-erkek eşitliğinin dünya gündeminde bile olmadığı zamanlar (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 307) olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu hakların "zamanına göre ileri haklar olduğu" düşüncesi doğrulanmaktadır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kadınların kamusal alanlara girmelerini sağlayacak yasal ve yapısal reformlar hız kazanmıştır: 1924' te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun

çıkartılmasıyla tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, laik eğitim sistemine geçişle birlikte kız-erkek öğrenciler eşit haklarla eğitim görmeye başlamışlardır. 1926'da Türk Medeni Kanunu'yla erkeğin tek taraflı boşanma ve çok eşliliği kaldırılmış, kadına malları üzerinde tasarruf hakkı, velayet hakkı ve boşanma hakkı tanınmıştır. 1930'da kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmış, yine bu yılda kadınların doğum izni düzenlenmiştir. 1933'te kadınlara, köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakları tanınmış, 1934'te ise yapılan anayasa değişikliği ile kadınlara seçme-seçilme hakkı tanınmıştır. 1935'te yapılan seçimlerde 15 kadın milletvekili meclise girmiş, daha sonra yapılan ara seçimlerde bu sayı 18'e ulaşmıştır (KADEM, 2020).

Türkiye'de kadınların insan hakları, BM'de ve dünyadaki gelişmelerin yansıması olarak ve AB' ye uyum sürecinde gelişme göstermiştir. Özellikle 1985'te CEDAW'ın onaylanmasıyla ekonomide, siyasette, eğitimde kadına karşı ayırımcılığı ortadan kaldıracak ve kadın-erkek eşitliğini sağlayacak birçok yasal düzenleme yapılmıştır. 1992'de kadının çalışmasını kocasının iznine bağlayan Medeni Kanun'un 156. maddesinin iptal edilmesi, 1997'de kadının evlendikten sonra kocasının soyadıyla birlikte kendi soyadını da kullanabilmesi, 4230 sayılı Aile Kanunu'nun kabul edilmesi bu düzenlemelerden bazılarıdır. Diğer yandan, illerde valilik bünyelerinde Kadın Birimlerinin kurulması, Barolarda Kadın Hakları Komisyonlarının kurulması, devlet bakanlıklarından birinin Kadın ve Aileden Sorumlu olarak görevlendirilmesi, kadın politikalarının geliştirilmesi amacıyla Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün kurulması, üniversiteler bünyesinde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri ve yüksek lisans eğitimi verilen Anabilim Dalları kurulması, Kadın Sığınma Evlerinin açılması kadınların insan haklarının kurumsallaşmadaki gelişimi olarak dikkat çekmektedir (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 308).

Acar, bugünün Türkiye'sinde kadınların insan haklarının gelişimine yönelik olumlu yasal reformlar yapıldığını ifade etmektedir. Acar'a göre bu reformların en önemlisi 2004'te Anayasa'nın 10. Maddesinin değiştirilmesidir.[26] Bu değişiklikle

[26] MADDE 10- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla

devlete kadın-erkek eşitliğini yaşama geçirme yükümlülüğü verilmiştir. Acar, bu maddeden hareketle Türkiye'nin kadın-erkek eşitliğini ciddiye alan bir yaklaşım sergilediğini ifade etmektedir (Acar, 2010, s. 17). Kadınların insan haklarının gerek toplumsal gerekse yasal düzenlemelerle gelişimi kadın hareketlerinin çabalarıyla gerçekleşmiştir. Bu hareketler siyasal ve toplumsal değişimlerin hızlandığı zamanlarda kamusal alanda kadınların sesini duyurabilmiş, fırsatları kadınların insan haklarının gelişimi için kullanabilmiştir. Kadınların insan hakları bağlamında örgütlenen kadın kuruluşları, toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadele eden platform ve oluşumların katkısı olmadan "(…) kadınların insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki uluslararası standartların toplumun 'kamusal bilincine' taşınması mümkün değildir" (Acar, 2010, s. 21).

Kadınların insan haklarına ilişkin çok kapsamlı bir hukuk reformu gerçekleşmesine rağmen, kamusal ve özel alanda hâkim olan cinsiyetçi yargılar ve geleneksel ataerkil değerlerin süreğenliği devam etmektedir (Acar, 2010, s. 20). Dolayısıyla, çok çeşitli düzenlemeler olsa da kadınların ekonomide, eğitimde, siyasette ikincilliği devam etmekte, kadın-erkek eşitliği tam anlamıyla gerçekleşememektedir. Necla Arat, sadece Türkiye' de değil, tüm dünyada kadınların insan haklarının gerçeklik kazanmasını hâlen bir ütopyadan ibaret olduğunu belirtmekte ve bu düşüncesini Birleşmiş Milletler Gelişme Raporu'ndan derlediği örneklerle desteklemektedir (Arat, 2012, s. 5). Arat'ın aktarımıyla rapora göre:

- Kadınlar tüm dünyada iş yükünün üçte ikisini karşıladıkları halde, dünya gelirinden sadece %10 pay alabilmektedirler. Besin ürünlerinin yüzde seksenini ürettikleri halde dünya mal varlığından yüzde bir pay almaktadırlar.
- Dünyada yoksul ve eğitimsiz insanların %70'ini kadınlar oluşturmakta, okur-yazar olamayan kadınların sayısı 600 milyonu bulmaktadır. Üstelik gelişmekte olan ülkelerdeki 25 yaş üzerindeki kadınların çoğu okula gitmemektedirler.
- Kadınlar erkeklere göre daha fazla çalışmalarına rağmen maaşları daha az ücretlendirilmektedir.
- Demokratik sistemle yönetilen ülkelerin çoğunda seçmenlerin yarısını kadınlar oluşturduğu halde kadınların temsil oranları %11'i geçmemektedir.

yükümlüdür. (Ek cümle: 12/9/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. (TBMM, 2020).

- Gelişmekte olan ülkelerde doğurganlık yaşındaki kadınların %63'ünde yeterli beslenememeye bağlı olarak kansızlık görülmektedir.
- Yılda kırk milyondan fazla kadın kürtaj olmakta, bu kadınların yarısı kürtajlarını sağlıksız koşullarda yaptırmak zorunda kalmaktadır.
- Zengin ülkelerin kadınların yaşam yıllarıyla kıyaslandığında yoksul ülkelerde yaşayan 570 milyon kadın yirmi yıl daha kısa yaşamaktadır.
- Ebeveynlerin cinsiyet ayırımcılığı yapmaları yüzünden her yıl bir milyon kız bebek ölüme terk edilmektedir.
- Dünyada her yıl üç-dört milyondan fazla kadın fiziksel şiddet görmekte, bu sayı da her dört kadından birinin evdeki şiddete maruz kaldığını göstermektedir (Arat, 2012, s. 6).

Yukarıdaki rapor, 1995 tarihli dünya genelindeki kadınların durumunu ortaya koyan rapordur. Ancak bugünün dünyasına gelindiğinde istatistiklerin halen kadın-erkek eşitliğini yansıtamadığı görülmektedir. Nitekim BM, 2019 İnsani Gelişim Raporu (İGR) İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değeri çok yüksek olan ülkelerde dahi bu eşitsizliğe dikkat çekmektedir. Rapora göre Cinsiyete Dayalı Gelişim Endeksi (CDGE), İGE değeri yüksek olan ülkeler için şu şekildedir: Bu ülkelerde kadın İGE değeri 0,880, erkek İGE değeri 0,898'dir. Beklenen yaşam süresi kadın için 82,4 yaş, erkek için 76,7 yaştır. Dolar bazında gayri safi milli hasıla kadın için 30.170 dolarken, erkek için bu miktar 50.296 dolardır. Beklenen öğrenim süresi kadın için 16,7 yıl, erkek için 16,1 yıldır. Ortalama öğrenim süresi kadın için 12 yıl, erkek için 12,1 yıldır. En az orta öğrenim okuma oranı kadın için %87 iken bu oran erkek için %88,7 olarak belirlenmiştir. İşgücü piyasasına katılımın kadına ilişkin oranı %52,'ken erkeğe ilişkin oran %69 şeklindedir. Mecliste temsil oranlarına bakıldığında ise; kadınların %27,2 oranında mecliste yer bulabildikleri, erkeklerde ise bu oranın %72,8'e kadar çıktığı görülmektedir (Altan, 2020, s. 81). İGR, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin İGE değeri düşük olan ülkelerde çok daha fazla olduğuna dikkat çekmekte ve kadınların erkeklere oranla İGE değeri düşük gruplarda yer aldığını vurgulamaktadır. Raporda değinilen bir diğer nokta da Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) ile ölçülen kadın-erkek güçlenme farkıdır. Rapora göre kadın-erkek güçlenme farkı azalsa da azalma hızı çok seviyelerde seyretmektedir. (UNDP Türkiye, 2019).

Bu eşitsizlik, Türkiye'nin de bir gerçekliği olarak varlığını sürdürmektedir. BM, İnsani Gelişim Raporu'na göre Türkiye, 2018 yılındaki 0,806'lık İnsani Gelişim Endeksi değeriyle 189 ülke arasında 59. olarak ilk kez yüksek insani gelişme gösteren

ülkeler kategorisinde yer almıştır. Ancak bu değere TCEE değeri açısından bakıldığında TCEE değerinin, İGE değerinin gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Bu değere göre Türkiye 162 ülke arasında 66. sırada yer almaktadır. 166 ülke için hesaplanan Cinsiyete Dayalı Gelişim Endeksi (CDGE) İGE değerine göre ise Türkiye dördüncü grupta yer almaktadır (UNDP Türkiye, 2019). Türkiye'nin CDGE tablosuna göre kadın için İGE değeri 0,771 iken, erkek için bu değer 0,834'tür. Kadının yaşam süresi 80,3 yıl, erkeğin yaşam süresi 74,4 yıldır. Dolar bazında gayri safi milli hasıla kadın için 15.921 dolar iken, erkek için 34.137 dolardır. Beklenen öğrenim süresi kadın için 15,9 yıl, erkek için 16,9 yıldır. Ortalama öğrenim süresi kadın için 6,9 yıl, erkek için 8,4 yıldır. En az orta öğrenim okuma kadın oranı %44,3 iken, erkek için bu oran %66'dır. Kadınların işgücü piyasasına katılım oranı %33,5, erkeklerin katılım oranı %72,6'dır. Mecliste temsilin kadın oranı %17,4 iken erkeklerde bu oran %82,6'dır (Altan, 2020, s. 81).

Doğruluk Pay'ının ulusal ve uluslararası kaynaklardan derlediği verileri aktaran Ses Dayanışma ve Kadın Derneği bu verilere dayanarak siyasette, akademide ve istihdamda kadının aleyhine işleyen kadın-erkek eşitsizliğine dikkat çekmekte, bu verilerden hareketle 2019 Türkiye'sinde kadın olmanın çok zor olduğuna vurgu yapmaktadır (Ses Eşitlik ve Dayanışma Derneği, 2019). Aşağıdaki tablolar bu eşitsizliği sistematik bir şekilde ortaya koymaktadır:

İşgücü İstatistikleri Kasım 2018|15- 64 Yaş Grubu	TOPLAM	KADIN	ERKEK
İş Gücüne Katılım Oranı	58,4%	38,3%	78,5%
İstihdam Oranı	51,1%	32,6%	69,5%

İşsizlik İstatistikleri Kasım 2018|15- 64 Yaş Grubu	TOPLAM	KADIN	ERKEK
İşsizlik Oranı	12,6%	15,0%	11,4%

Genç Nüfusun İşgücü İstatistikleri Kasım 2018|15- 64 Yaş Grubu	TOPLAM	KADIN	ERKEK
İşsizlik Oranı	23,6%	27,7%	21,3%
Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olanların Oranı	24,3%	32,8%	16,1%

Tablo 4. İşgücü İstatistikleri[27]

Tablo 4'e göre, işgücüne kadın-erkek toplam katılım oranı %58,4 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın %38,3'ünü kadınlar oluşturuyorken, %78,5'lik büyük kısmı erkeklere aittir. Toplamda %51,1 olan istihdam oranının %32,6'sı kadınlara aitken, %69,5 gibi büyük oranı erkekler sahiplenmektedir. İşsizlik oranlarına bakıldığında kadınların %15'i işsiz, erkeklerin %11'i işsiz olduğu görülmektedir. Genç nüfusun işgücü istatistikleri toplamda %23,6 işsizlik oranı olduğunu göstermektedir. Buna göre genç kadınların %27,7'si işsizken, genç erkeklerin %21,3'ü işsiz bulunmaktadır. Genç nüfusun %24,3'ü ne eğitimde ne de istihdamda bulunabilmektedirler. Hem eğitim hem istihdamda bulunmayan kadınların oranı %32,8 iken bu oran erkeklerde %16,1'dir.

[27] http://esitlikadaletkadin.org/2019-turkiyesinde-kadin-olmak-cok-zor/ Erişim Tarihi: 17.04.2021

İşgücüne katılmayanların katılmama sebepleri Tablo 5'te gösterilmektedir. Tabloya göre iş bulma ümidi taşımayanlar, mevsimlik çalışanlar, ev işleriyle meşgul olanlar, eğitim-öğretim durumu, emekli veya çalışamaz halde olmak vs. gibi pek çok sebepten kişiler işgücüne katılamamaktadırlar. Tablo, kadınların %55,1'inin ev işleriyle meşgul olduğu için işgücüne katılamadıklarını ortaya koymaktadır. Erkeklerde ise bu oran hesaplanmamıştır. Diğer taraftan emekli olduğu için işgücüne katılamayan erkeklerin oranı %42,8'ken, kadınlarda %5,8 civarında kalmaktadır. Bu oran aynı zamanda hayatları boyunca sigortalı bir işte çalışmayan kadınların varlığını bir kere daha gün yüzüne çıkartmaktadır.

İşgücüne Katılmayan Nüfusun İşgücüne Katılmama Sebepleri

Kasım 2018|15+ Yaş Üstü Nüfus

	KADIN	ERKEK
İş Bulma Ümidi Olmayanlar	1,1%	3,5%
Mevsimlik Çalışanlar	0,4%	0,4%
Ev İşleriyle Meşgul	55,1%	-
Eğitim/Öğretim	11,7%	26,5%
Emekli	5,8%	42,8%
Çalışamaz Halde	12,9%	15,4%
Diğer	7,3%	5,3%

Tablo 5. İşgücüne Katılmama Sebepleri[28]

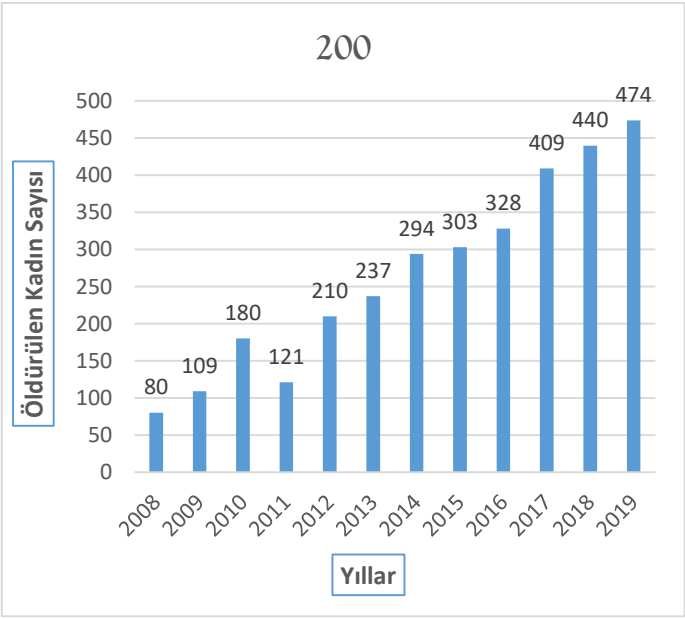
Kadın-erkek arasındaki eşitsizlik akademide de kendini göstermektedir. Tablo 6'da profesör, doçent, doktor gibi yüksek akademik unvana sahip erkeklerin sayıca kadınlardan çok daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde akademide yer alan kadınların oranı %44,6, erkeklerin %55,4'tür.

[28] http://esitlikadaletkadin.org/2019-turkiyesinde-kadin-olmak-cok-zor/ Erişim Tarihi: 17.04.2021

Akademide Cinsiyetlerin Dağılımı 2018-2019 Akademik yılı YÖK İstatistiklerine Göre		
	KADIN	ERKEK
Profesör	31,5%	68,5%
Doçent	39,3%	60,7%
Doktora Öğretim Üyesi	43,2%	56,8%
Öğretim Görevlisi	50,1%	49,9%
Araştırma Görevlisi	50,6%	49,4%
TOPLAM	44,6%	55,4%

Tablo 6. Akademide Cinsiyetlerin Dağılımı[29]

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'na göre, Türkiye'de 2008 yılında 80, 2009 yılında 109, 2010 yılında 180, 2011 yılında 121, 2012 yılında 210, 2013 yılında 237, 2014 yılında 294, 2015 yılında 303, 2016 yılında 328, 2017 yılında 409, 2018 yılında 440, 2019 yılında 474 olmak üzere toplamda 3185 kadının yaşam hakkı erkekler tarafından ihlal edilmiştir.

Tablo 7. 2008-2019 Yıllarında Öldürülen Kadın Sayısı[30]

[29] http://esitlikadaletkadin.org/2019-turkiyesinde-kadin-olmak-cok-zor/ Erişim Tarihi: 17.04.2021.

[30] http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2889/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2019-raporu Erişim Tarihi: 17.04.2021

Tüm bu istatiksel veriler hem dünya genelinde hem Türkiye'de kadın ve erkeklerin haklar bakımından eşit olduğu ve kadın haklarının insan hakları olduğu gerçekliğinin toplumsal yaşamda benimsenmediği ve içselleştirilmediğini göstermektedir. Bu bağlamda Özge Çelik gerek dünyada gerekse Türkiye'de sürdürülen kadınların insan hakları mücadelesinin, kadınların her alanda yaşadığı hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasını amaçladığını ve kadınların yaşadığı hak ihlallerinin ve bu ihlalleri toplumsal cinsiyet açısından çözümlenmesinin insan hakları çerçevesinde ele alınması gerekliliğine dikkat çektiğini ifade etmektedir. Çelik'e göre, bu mücadele kadınların yaşadığı hak ihlallerinin kadın örgütlenmelerinin içerisinde ele alınmasındansa insan hakları çerçevesinde ele alınmasının kadınların yaşadığı hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasına daha fazla katkı sunacağı yönünde bir farkındalık oluşturmaktadır (Çelik, 2012, s. 151). Kadınların insan hakları mücadelesi diğer bir deyişle kadın hareketleri, kadınların hakkını talep etmemekte insanlığın diğer yarısını oluşturan insanların haklarının gerçeklik kazanması için mücadele vermektedirler. Kadınların insan hakları mücadelesine bu açıdan bakıldığında esasında bu mücadelenin kadınlar tarafından kadınlar için talep edilen haklar değil, kadın insanların haklarının gerçeklik kazanması için kadın insanlar tarafından verilen öz insan hakları mücadelesi olduğu görülüp, anlaşılmaktadır.

4.3. Siyasi Alan ve Kadınlar

Yukarıdaki istatiksel veriler, mecliste kadının yetersiz temsil edildiğini göstermekte, yetersiz temsil, kadınların siyasi alanda uğradıkları ayırımcılığa gerçeklik kazandırmaktadır. Hukuken kadınlar eşit haklara sahip birey statüsünde yer alsalar da bu eşitliğin toplumsal yaşamda tam anlamıyla hayata geçirilemediği, diğer bir ifade ile, maddi eşitliğin sağlanamadığı ve kadın ve erkek arasında siyasal katılım açısından bir eşitlik olmadığı görülmektedir. Kısaca, siyasal katılım, seçimlere katılımı ifade etmekte, geniş anlamda siyasal karar alma ve bürokratik süreçlerin her aşamasına dahil olma anlamını içermektedir (Aktan, 2017, s. 7). Kadınların hukuki açıdan sahip oldukları eşit birey statüsünün hem özel alanda hem toplumsal yaşamda gerçeklik kazanması kadınların yeterli oranda siyasal katılımlarına bağlıdır. Kadın-erkek eşitliğinin sağlanabilmesi ya da kadın-erkek eşitsizliğinin ortadan kalkmasının yolu

kadının toplumun en küçük birimi olan aileden en yüksek karar alma mercii olan meclise kadar söz ve karar alma süreçlerine dahil olmasından geçmektedir (Aydemir & Aydemir, 2011, s. 7).

Ancak, kadınlar siyasal katılımı genellikle seçimlere katılım düzeyinde gerçekleştirmekte, bürokratik ve siyasal karar alma süreçlerine eşit oranda dahil olamamaktadırlar. Dilek Aydemir ve Elvan Aydemir'e göre, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kadın için kabul ettiği kalıp rollerin, sosyo-ekonomik eşitsizliklerle birleşmesi kadınların düşük düzeydeki siyasal katılımının başlıca sebebini oluşturmaktadır (Aydemir & Aydemir, 2011, s. 13). Kadınlar, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüne bağlı olarak annelik yetkinlikleriyle ön plana çıkmakta ve kadınlara ev işlerine ilişkin görevler tanımlanmakta, yaptıkları işler sadece özel alanla kısıtlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri sosyo-ekonomik kalkınmadan kadınların alacağı paya da etki etmektedir. Sözgelimi, siyasal katılım üzerinde en etkili iki belirleyici olan eğitim ve gelir düzeyleri kadınlarda yetersiz düzeylerde kalmaktadır. Diğer yandan, kadınların yüksek düzeydeki siyasal katılımı Türkiye'ye hâkim siyasal kültürün kabulünün dışında kalmakta, siyasal işleyiş ataerkil yapıya bütünleşik bir şekilde gerçekleşmektedir. Aydemir & Aydemir bu saptamalardan hareketle kadınların siyasal katılımlarını düşük düzeyli olarak şekillenmesine etki eden etmenleri özetle, "toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü", "sosyo-ekonomik faktörler", siyasal kültür ve siyasal sistemin işleyişi" olarak üç başlık altında toplamışlardır (Aydemir & Aydemir, 2011, s. 16-20).

Nihal Şirin Pınarcıoğlu da kadınların düşük düzeyli siyasal katımlarının ve siyasette düşük oranlı kadın temsilininim nedenlerini kamusal-özel alan dikotomisinden hareketle açıklamaktadır. Pınarcıoğlu, gündelik yaşamın erkek egemenliğine dayalı cinsiyet rejimi içerisinde üretilen geleneksel siyaset kuramı tarafından özel ve kamusal alan olarak ayrıldığını ifade etmektedir. Bu ayrımı "dikotomi" olarak betimleyen Pınarcıoğlu'na göre, "kamusal ve özel alan ikili karşıtlığı (dikotomisi), tarihsel süreç içinde farklı anlam ve biçimler alsa da esas olarak cinsiyet temelli bir ayrıma karşılık gelmektedir" (Pınarcıoğlu, 2017, s. 13). Bu ayrıma göre politika, ekonomi gibi alanlardan sorumlu tutulan erkek kamusal alanla ilişkilendirilirken, bakım, ev işleri gibi sorumluluklar yüklenilen kadın özel alanla

ilişkilendirilmektedir. Kadının özel alanla kısıtlanması ve kamusal alanın erkek hakimiyetine alınması siyasi pratiğin eril deneyimlere göre şekil almasına sebebiyet vermektedir. Eril normlardan oluşan siyasi teori ve pratiğinde ortaya çıkan siyasi alan kadını dışlayan bir alan olarak yapılandırılmakta, böylelikle kadın "(…) politikayı yabancı bir mesele olarak görmek üzere toplumsallaşmaktadır" (Pınarcıoğlu, 2017, s. 12).

Meryem Koray, benzer şekilde kadınların cinsiyetlerinden ötürü en fazla ayırımcılığa uğradıkları alanın siyasal etkinlikler alanı olduğuna dikkat çekmekte, bu ayırımcılığa sanki kadın sebebiyet veriyormuşçasına kadının suçlandığını ifade ederek konuya farklı bir perspektif kazandırmaktadır. Koray'a göre toplumsal yaşamda siyasetin "erkek işi" ve siyasi alanın "erkek alanı" olduğuna dair yaygın inanış hakimdir. Bu inanışa bağlı olarak kadınlardan sadece oy vermekle yetinmeleri istenmektedir. Ancak paradoksal bir şekilde hem demokrasiye hem de eşitliğe aykırı bir gerçeklik olan kadının siyasi alanda yeterli nitelik ve nicelikte yer almaması kadının siyasete olan ilgisizliği ve yetersizliğiyle açıklanmaktadır. Koray, kadınların bu konudaki ilgisiz ve yetersizliklerinin toplumsal bir vakıa olduğunu, ancak bunun köklerinin sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan cinsiyet ayırımına dayandığını ifade etmektedir. Koray'ın ifadesiyle, "bu nedenle kadınların ilgisizlik ve yetersizliğinden söz etmek olsa olsa 'mağdurun suçlanması' anlamını taşımaktadır." (Koray, 1991, s. 82).

Zekiye Demir ise medyada kadınların aleyhine bir dil kullanıldığı, cinsiyetçi söylemlerle kadınların aleyhine algı, tutum ve kanaat oluşturulduğu gerçekliğinden hareketle kadınların siyasi alanda yer almasını engelleyen siyasi ve sosyo-ekonomik engellere ek olarak medya engelinden de söz etmektedir. Demir, medyanın kadının siyasal katılımına nasıl engel teşkil ettiğini bir banka reklamı örnekliğiyle açıklamaktadır. Demir'in sözünü ettiği reklamda bir kadın kullandığı araçla bir evin duvarına çarparak evin içerisine girer ve "Duvar burada mıydı ya?" diye sorar. Demir'e göre bu reklam filmiyle şaşkın, direksiyonun kontrolü ve idaresinden bile mahrum kadın imajı çizilmektedir. Demir, reklamı kadın-siyaset çerçevesinde ele almakta, reklam filminin "direksiyonu bile idare edemeyen kadın siyaseti nasıl idare edebilir" algısını yerleştirerek kadına ilişkin olumsuz algı ve imajları kemikleştirdiğini

öne sürmektedir. Öte yandan kadının medyada en çok magazin programlarında yer alması kadının kamuoyu oluşturma, yönetme, yönlendirme, etkileme kabiliyetine ilişkin olumsuz kavrayışlara sebebiyet vermektedir (Demir, 2015, s. 40).

Siyasal katılım, toplumdaki farklılıkları koruyarak toplumda belirli bir denge, istikrar, uzlaşı ve barışın oluşmasını sağlamaktadır. Siyasal katılımın tam anlamıyla gerçeklik kazanması için toplumdaki her kesimin, kadın-erkek her bireyin siyasal katılımını aktif siyasal katılma şeklinde gerçekleştirmesi ve siyasi alanda yeterli nicelik ve nitelikte temsil edilmesi gerekmektedir. Aktif siyasal katılım, bireylerin oy kullanmalarından seçim kampanyalarında çalışmalarına, mitingleri düzenleme ve izlemelerine, siyasal tartışmalara katılmalarına, oy kullanmalarına, bireysel ve örgütsel faydaları gözetlemelerine, bu faydaları korumalarına, siyasal karar mekanizmalarında bulunmalarına, kararları etkilemelerine, bilgilenmelerine, yönetimde görev almalarına varana kadar tüm eylemleri kapsamaktadır (Çağlar, 2011, s. 57). Ancak farklı akademisyenler ve yazarlar tarafından belirlenimi yapılan yukarıdaki sebeplere bağlı olarak siyasal katılımlarını aktif değil de pasif katılım şeklinde gerçekleştiren kadınlar siyasetten uzaklaşmakta, toplumsal yaşamda kadının apolitikliğine ilişkin inanç pekişmekte, kadınlar siyasi alandaki varlıklarını sönük bir siluet olarak devam ettirmekte, kadınların siyasi alandaki ikincilliği sürdürülmektedir.

Nitekim kadınlar, özellikle seçim dönemlerinde siyasi partilerin kadın kolları birimi bünyesinde aktif bir şekilde çalıştırılmalarına karşın ne yerel yönetimlerde ne de parlamentoda yeterli düzeyde temsil edilmemektedirler. Sadece bu paradokstan hareket edildiğinde dahi kadının siyasi alandaki ikincilliği düşüncesi doğrulanmaktadır. Bu bağlamda Nedret Çağlar, kadının siyasi partiler tarafından adeta bir av makinası olarak görüldüğünü ifade etmekte, kadın kollarında görevlendirilen kadının erkek tarafından belirlenmiş roller çerçevesinde kendisi için değil de erkek için mücadele ettiğini belirtmektedir. Çağlar'a göre, seçim yarışında kendine yeterince yer bulamayan kadın bilhassa seçim dönemlerinde siyasi partilerce "vitrin süsü" olarak kullanılmakta ve simgeselleştirilmekte, aday kadın çoğu zaman listeye girememekte ya da seçilme olasılığına karşı listenin son sıralarına yerleştirilmektedir (Çağlar, 2011, s. 71).

Kadınların siyasi alanda yeterince temsil edilmemesi toplumun her kesimine temsil fırsatı sunan demokrasiyi de zedelemektedir. Bu düşünceden hareket edildiğinde kadınların siyasi alanda az temsilinin sadece kadınların insan hakları bağlamında ele alınacak bir sorun olmadığı, bir demokrasi sorunu olduğu da ortaya çıkmaktadır (Kılıç Z. , 2000, s. 9). Dolayısıyla hem kadınların insan haklarının ihlaline yol açan, hem demokratik meşruiyeti zedeleyen çok yönlü bu sorunun giderilmesi için ulusal düzeyde ve siyasi partilerin iç tüzüklerinde bazı önlemler alınması ve kadınların siyasal alanda yeterince temsilini sağlayacak politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda "Türkiye'de Siyasi Katılımın 'Kadın' Tarihi" ve "Kadın Siyasetçilerin Gözünden Türkiye Bağlamı" başlıklı aşağıdaki konularda hem merkez hem yerel yönetimlerde siyasi katılımın kadın tarihi kronolojik olarak ele alınacak, siyasi alanda kadının az temsili sorunu ve bu sorunun giderilmesi için yapılan ve yapılması gereken düzenlemeler irdelenecektir.

4.3.1. Türkiye'de Siyasi Katılımın "Kadın" Tarihi

Siyasal katılımın kadın tarihine bakıldığında, kadınların seçme ve seçilme haklarını elde etmelerinin arkasında da kadın hareketlerinin çabalarının olduğu görülmektedir. Bu bağlamda "ilk sosyal ve siyasal kadın teşkilatı olan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" (Gök & Kılınççeker, 2019, s. 50) ve daha sonraları siyasal haklar mücadelesinin sürdürülmesi için Nezihe Muhittin ve arkadaşlarının kurduğu Kadınlar Halk Fırkası,7 Şubat 1927 yılında kurulan Türk Kadınlar Birliği (TKB) Derneği gibi kuruluşlar, kadın hareketlerinin içerisinde doğmuş kuruluşlar olarak kadınların karar mercilerinde bulunmaları ve sosyal, ekonomi ve eğitim alanlarındaki haklarının gerçeklik kazanması için mücadele vermişlerdir. [31] Diğer kadın hareketlerinin yanında özellikle TKB'nin siyasal haklar alanında verdiği mücadelelerin katkısıyla 5 Aralık 1934 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ve arkadaşlarının 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. Maddelerinin

[31] Özellikle fırka sözcüğünden dolayı yadırganan ve çeşitli sebepler öne sürülerek Ankara tarafından onay verilmeyen Kadınlar Halk Fırkası'nın çalışmaları durdurulur ve en nihayetinde kapatılır. Türk Kadınlar Birliği Cemiyeti de bu fırkanın kapatılmasıyla kurulur. Detaylı bilgi için bknz: Toprak, Z. (2012). Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan 'Arşıulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935). Kadın Araştırmaları Dergisi

değiştirilmesine ilişkin verdikleri kanun teklifiyle kadınlar seçme ve seçilme haklarını elde etmişler[32], 1935'te yapılan genel seçimlerde 18 kadın, milletvekili olarak meclise girebilmiştir.[33] Bu tarihten önce kadınlar, 3 Nisan 1930 tarihinde belediye seçimlerinde seçme ve seçilme haklarını kullanmışlar, Köy Kanunu'nda yapılan değişiklikle[34] 1933'te köylerde muhtar olma ve İhtiyar Meclisi'ne seçilme haklarını elde etmişlerdir (Gök & Kılınççeker, 2019, s. 50-51).

Siyasi katılımın kadın tarihine diğer ülkeler açısından bakıldığında kadınlara oy verme hakkını tanıyan ilk ülkenin Yeni Zelanda (1893) olduğu görülmektedir. Yeni Zelanda, 1918'de ise kadınlara seçilme hakkını tanımıştır. Kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanıyan ilk Avrupa ülkesi olan Finlandiya (1906), aynı zamanda 1907 yılında yapılan seçimlerde meclise 19 kadın milletvekilini taşımayı başarmıştır. Böylelikle Finlandiya, "meclisine ilk kez kadın milletvekili giren ülke" unvanını kazanmıştır (Coşkun, 2013, s. 79). Kadınlara seçme ve seçilme hakkı Almanya'da 1919'da, İngiltere'de 1929'da, Fransa'da 1945'te, Belçika'da 1946'da, İsviçre'de ise 1971 yılında tanınmıştır. Bu tarihler aslında kadınlara seçme-seçilme hakkı tanıması noktasında Türkiye'nin pek çok ülkeye göre daha ileri bir adım attığını böylelikle demokrasinin bir gerekliliği olan eşit temsil unsurunu sağladığını göstermektedir (Örtlek & Tekelioğlu, 2013, s. 280).

Ancak pek çok ülkeye göre Türkiye'de seçme-seçilme hakkını daha önce alan kadının temsil durumu hiçbir zaman yeterli düzeye ulaşamamıştır. Siyasal katılım bireylerin, toplumsal sistemde -eğitim ve ekonomi alanlarında, sosyo-kültürel

[32] **MADDE 10.-** Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir.
MADDE11.- Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir. https://www.anayasa.gen.tr/1924tek.htm Erişim Tarihi: 14.12.2020

[33] 1935 seçimlerinde meclise gire kadın milletvekilleri: Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir), Şekibe İnsel (Bursa), Huriye Öniz Baha (Diyarbakır), Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Hatı Çırpan (Satı Kadın) (Ankara), Ferruh Gürgüp (Kayseri), Bahire Bediz Morova Aydilek (Konya), Mihri Pektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Fatma Esma Nayman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon), Benal Nevzat İştar Arıman (İzmir), Türkan Örs Baştuğ (Antalya) ve Hatice Özgener (Çankırı) (Gök & Kılınççeker, 2019, s. 53).

[34] Madde 20 – (Değişik: 26/10/1933- 2329/1 md.) Her köyde bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi bulunur. Köyde 24'üncü maddeye göre köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeğe hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği derler. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı ihtiyar meclisinin başıdır. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf Erişim Tarihi: 14.10.2020

yaşantıda- belirleyici bir güç olarak varlık gösteren siyasetle nasıl bir ilişki kurduklarını göstermektedir. Aynı zamanda, yukarıdaki tanımlardan hareketle siyasal katılımın bireylerin siyasal alana ne kadar dahil olduklarını, siyaseti ne derece ve nasıl etkilediklerini, siyasetten etkileniş biçimlerini, karar alma süreçlerinde ne kadar etkin olduklarını, kendi siyasi tercihleriyle siyasete nasıl yön verdiklerini ortaya koyan bir parametre olduğunu söylemek olasıdır. Bu bağlamda, istatistiki verilerin ortaya koyduğu ve çok çeşitli sebeplere bağlı olarak gerçekleşen kadının düşük düzeyli siyasal katılımı kadının siyasetle yeterince bağ kuramadığını göstermekte, kadının düşük düzeyli siyasal katılımından hareket edildiğinde ise siyasi alanda etkin değil de edilgin olduğu ortaya çıkmaktadır. En genel anlamıyla "seçme ve seçilme" olarak tanımlanabilecek siyasi katılımın kadın tarihine bakıldığında kadınların oy verme şeklinde seçme eylemini erkeklerle aynı oranla gerçekleştirmesine rağmen (Çağlar, 2011, s. 12) hem yerel hem merkez yönetimde yer almadığı görülmekte bu paradoks kadının edilgin olduğu düşüncesini doğrulamaktadır.

Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER) 2008 yılından bu yana her yılın mart ayında Türkiye'de atama ve seçimle karar mercilerinde görev alan kadınların oranını kaydetmektedir. KA.DER'in 2020 yılına ilişkin "8 Mart Temsilde Kadın" karnesine göre kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanındığı 1935 yılından, 2020 yılına kadar olan tüm seçimlerde parlamentodaki kadın milletvekili sayı ve oranları tablodaki gibidir:

Seçim Yılı	Parlamentodaki Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Oranı (%)
1935	**395**	**18**	**4,6**
1943	**435**	**16**	**3,7**
1950	**487**	**3**	**0,6**
1957	**610**	**8**	**1,3**
1965	**450**	**8**	**1,8**
1971	**450**	**6**	**1,3**
1991	**450**	**8**	**1,8**
1999	**550**	**22**	**4,2**
2002	**550**	**24**	**4,4**
2007	**550**	**50**	**9,1**

2011	**550**	**79**	**14,3**
2015 (Haziran)	**550**	**97**	**17,6**
2015 (Kasım)	**550**	**81**	**14,7**
2018	**600**	**104**	**17,33**
2020	**589**	**102**	**17,32**

Tablo 8. Yıllara Göre Parlamentodaki Kadın Oranı[35]

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanındığı ilk genel seçim olan 1935'te 18 kadın milletvekili parlamentoya girebilmiş, ancak 1999 yılına gelinceye değin bu sayı bir daha yakalanamamıştır. Bu yıllar arasında 1960'larda Cumhuriyet Halk Partisi Kadın Kolları kurulmuş, böylelikle daha fazla kadın siyasete ilgi duymaya başlamıştır. 80'li yıllarda ise kadın sorunu önemli gündem maddesi haline gelmiş ve tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bu gelişmeler parlamentoda kadın temsilinin lehine bir katkı sunmamıştır (Demiray, 2004, s. 128). Koray, yukarıdaki tablonun yansıttığı gerçeklilik ve Türkiye'de birçok ülkeye kıyasla kadının seçme-seçilme hakkının çok daha erken tanınması arasındaki tezatlığı ironik bir şekilde ele almaktadır: "Birçok ülkeden önce seçme ve seçilme hakkını elde ettiği çok zaman kıvançla söylenen kadının Türkiye'de siyasette yeri budur" (Koray, 1991, s. 105). Koray, yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 1923-1946 dönemini kapsayan tek parti döneminde sembolik yönden daha önemli konumu bulunan kadının, 1946'dan sonra çok partili döneme geçilmesiyle birlikte siyasal katılımının daha az olduğunu ifade etmektedir. Koray, 80'li yıllarda parlamentoda sadece altı kadın milletvekilinin bulunmasının da olağan karşılandığını bu dönemde sadece bir bakanın olmasının sevindirici bulunduğunu da aktarmaktadır (Koray, 1991, s. 105).

Kadınların düşük düzeyli siyasal katılımının ve karar alma mekanizmalarında kadın temsilinin yetersizliği, geçmişten bugüne değin kadın bakan sayısının azlığında da kendini göstermektedir. İlk kez Türkiye Cumhuriyeti 5. Hükümeti'nde parlamentoya giren kadın, bir bakan olarak ancak 33. dönemde görev alabilmiştir. Yani, Türkiye'de birçok ülkeye göre parlamentoya daha erken giren kadının, aynı Türkiye'de bakan olarak görev alabilmesi yılları almıştır. Abdullah Aydın'a göre

[35] http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2020/10/8-Mart-Karne-Rapor_06.03.2020.pdf Erişim Tarihi: 17.04.2021

bunun en büyük sebeplerinden biri parlamentoda bulunan kadın vekillere sunulan göstermelik kontenjan koltuklardır. Aydın, geçmişten bugüne değin kurulan hükümetlerdeki kadın bakan sayılarından hareketle bakanlık kuruluna seçilen kadın bakanların gerçek bir temsiliyet esasına göre değil, simgesel ifadeyle seçildiğini ifade etmektedir. Aydın'a göre özellikle 46. Hükümetten sonra her hükümette bakanlar kurulunda en az bir kadının bulunması ise kadın bakan sayısının "(…) temsil kabiliyetinin artıp azalmasına göre değişmediğini ve bakanlar kurulunda 'simgesel' olarak bir kadın bakan kotasının bulunduğunu kanıtlar nitelikte olduğunu ileri sürmektedir" (Aydın, 2015, s. 53-55). Bugünün hükümeti olan 67. Hükümette kadınlar, Ticaret Bakanı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı olmak üzere iki bakanlık görevini sürdürmektedirler (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2020). Doğruluk Payı'nın derlemesine göre 33. Hükümet'ten 65. Hükümet'e kadar kadın bakan sayıları ise aşağıdaki tabloda gösterilmekte, gösterilen bu sayılar Aydın'ın düşüncesini desteklemektedir:

Hükümet Sırası	Siyasi Parti	Başbakan	Kadın Bakan Sayısı
33.Hükümet	**Partiler Üstü**	**Nihat Erim**	**1**
38.Hükümet	**Partiler Üstü**	**Sadi Irmak**	**1**
46.Hükümet	**Anavatan Partisi**	**Turgut Özal**	**1**
47.Hükümet	**Anavatan Partisi**	**Yıldırım Akbulut**	**1**
48.Hükümet	**Anavatan Partisi**	**Mesut Yılmaz**	**1**
49.Hükümet	**DYP-SHP**	**Süleyman Demirel**	**3**
50.Hükümet	**DYP-SHP**	**Tansu Çiller**	**3**
51.Hükümet	**Azınlık Hükümeti**	**Tansu Çiller**	**2**
52.Hükümet	**DYP-CHP**	**Tansu Çiller**	**2**
53.Hükümet	**ANAP-DYP**	**Mesut Yılmaz**	**3**

54.Hükümet	RP-DYP	Necmettin Erbakan	4
55.Hükümet	ANAP-DSP-DTP	Mesut Yılmaz	2
57.Hükümet	DSP-MHP-ANAP	Bülent Ecevit	2
58.Hükümet	AK PARTİ	Abdullah Gül	1
59.Hükümet	AK PARTİ	R. Tayyip Erdoğan	2
60.Hükümet	AK PARTİ	R. Tayyip Erdoğan	2
61.Hükümet	AK PARTİ	R. Tayyip Erdoğan	1
62.Hükümet	AK PARTİ	Ahmet Davutoğlu	1
63.Hükümet	AK PARTİ	Ahmet Davutoğlu	1
64.Hükümet	AK PARTİ	Ahmet Davutoğlu	2
65.Hükümet	AK PARTİ	Binali Yıldırım	1

Tablo 9. Hükümetlere Göre Kadın Bakan Sayısı[36]

Düşük düzeyli kadın oranları "kadınların siyasete yönelmesinde bir ara mekanizma olarak görülen yerel yönetimlerde de" (Aydemir & Aydemir, 2011, s. 21) görülmektedir. KA.DER, 2014 ve 2019 yıllarına ilişkin yerel yönetimlerde kadın oranlarını şöyle aktarmaktadır: Türkiye'de toplam 1389 belediye başkanından sadece kırk ikisi kadındır. Bu sayı %3,2 oranına tekabül etmektedir. 20745 belediye meclis üyesinin 2283'ü kadındır. Bu sayı oransal olarak %11'e denk gelmektedir. 1272 il genel meclis üyesinin ise kırk sekizi kadındır. Bu sayı da %3,77 olarak belirlenmiştir. Toplamda seksen bir valisi bulunan Türkiye'nin, kadın vali sayısı ise sadece ikidir (KA.DER, 2020). Bu veriler aynı zamanda geçmiş dönemler için de fikir vermektedir.

[36] https://www.dogrulukpayi.com/bulten/gecmisten-gunumuze-hukumetlerdeki-kadin-bakan-sayilari Erişim Tarihi: 17.04.2021

2014	Toplam Sayı	Kadın Sayısı	Kadın Oranı (%)
Belediye Başkanı	**3225**	**18**	**0,55**
Belediye Meclis Üyesi	**34447**	**817**	**2,37**
İl Genel Meclis Üyesi	**3208**	**57**	**1,77**
2019	Toplam Sayı	Kadın Sayısı	Kadın Oranı (%)
Belediye Başkanı	**1389**	**42**	**3,02**
Belediye Meclis Üyesi	**20745**	**2283**	**11**
İl Genel Meclis Üyesi	**1272**	**48**	**3,77**
Valiler	**81**	**2**	**2,46**

Tablo 10. Yerel Yönetimlerde Kadınlar[37]

Geçmişten bugüne hem merkez hem yerel yönetimlere ait yukarıdaki veriler, hukuken eşit birey statüsünde olan kadının, siyasal katılımının erkeklerle eşit nitelik ve nicelikte olmadığını ortaya koymakta, diğer deyişle kadın-erkek eşitliğinin fiiliyata geçirilmediğini göstermektedir. Bu bağlamda demokratik bir gösterge olan kadın temsili ve kadının siyasal katılımını artırmaya yönelik bazı politikalar uygulanmaktadır. Çağlar'a göre, uygulanan bu politikalar kadını ayrıcalıklı kılmak için uygulanan politikalar değil, kadınların önündeki engelleri kaldırmak ve dezavantajlı kadın durumunu ortadan kaldırmaya yönelik önlem politikalarıdır (Çağlar, 2011, s. 72). Demir ise kadınların siyasete katılımını arttırmaya yönelik uygulamaları "seçim sistemi", "kamusal birimler ve politikalar", "siyasi partiler" ve "kota", başlıkları altında incelemiştir. Demir'e göre, kadınların siyasi katılımını artırmanın bir yolu nispi seçim sistemidir. Kazanılan oy ile sandalye sayısının aynı

[37] http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2020/10/8-Mart-Karne-Rapor_06.03.2020.pdf Erişim Tarihi: 17.04.2021

olmasını öngören nispi seçim sistemi tek bir siyasal görüşün egemenliğinin önüne geçerek toplumun tüm kesimlerine temsil imkânı sağlamaktadır. Kadınların yüksek oranda temsil edildiği ülkelere bakıldığında bu ülkelerde seçimlerim nispi seçim sistemiyle gerçekleştiği görülmektedir. Seçim sistemi Türkiye özelinde ele alındığında ise Türkiye'de de nispi seçim sisteminin uygulandığı buna rağmen kadın temsilinin yetersiz olduğu gerçeği göze çarpmaktadır. Demir'e göre, kadının siyasal etkinlik alanında yetersiz temsilinin nedenlerinden biri Türkiye'de var olan barajlı seçim sistemidir. Demir, barajın düşürülmesinin kadının siyasal katılımını artırabileceğini belirtmektedir (Demir, 2015, s. 44).

Kadının siyasal alanda daha fazla yer almasının bir diğer yolu da daha fazla toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı kamusal birimin kurulması ve kadının siyasete katılımını sağlayacak daha fazla politikanın üretilmesidir. Türkiye'de kadının siyasal katılımını artırmaya yönelik politikalar üretebilecek tek kurum bulunmaktadır: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM). Demir, adı geçen kurumun kadınların siyasal etkinlikler alanında daha aktif olmalarını sağlayacak eylemde bulunması ve bunu sağlayacak politikalar üretmesi gibi beklentilere karşılık vermesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Demir, 2015, s. 44). Kadınların siyasal katılımlarını artırma noktasında siyasi partilerin büyük sorumluluğu bulunmaktadır. Serpil Sancar'a göre, "(…) siyasal partilerde cinsiyet dengesine vatandaşların dikkatini çekmeye yönelik bilinç düzeyini yükseltmek" eşit temsil ve katılımı sağlamanın şartlarından biridir (Sancar, 2017, s. 26). Ancak Çağlar, siyasi partilerin cinsiyetçi yaklaşımı benimseyip, bu yaklaşımı taşıyan bir öğe olduğunu ve siyaseti erkekle özdeşleştirerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini süreğenleştirdiğini belirtmektedir. Siyasi partiler içerisindeki erkek sultası kadını pasifize ederek kadının aktif siyasete girmesinin önünde bir set olmaktadır. Diğer yandan, çoğu siyasi parti, yerel ve merkez yönetimlerde daha fazla kadının olması gerektiğini savunmakta, bunun için yapılan pozitif ayırımcılık ve kota uygulamalarını gündemlerine taşımaktadır (Çağlar, 2011, s. 70). Ancak, TBMM cinsiyete göre sandalye dağılımının gösterildiği aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere tüm bu tartışmalar bir düş kırıklığından öteye geçememektedir:

Cinsiyete Göre Dağılım

Parti Adı	Kadın		Erkek		Parti Toplam
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Adalet ve Kalkınma Partisi	54	%18,69	235	%81,31	289
Cumhuriyet Halk Partisi	17	%12,32	121	%87,68	138
Halkların Demokratik Partisi	23	%41,07	33	%58,93	56
Milliyetçi Hareket Partisi	4	%8,33	44	%91,67	48
İYİ Parti	2	%5,56	34	%94,44	36
Demokrat Parti	0	0%	2	100%	2
Türkiye İşçi Partisi	0	0%	2	100%	2
Büyük Birlik Partisi	0	0%	1	100%	1
Demokrasi ve Atılım Partisi	0	0%	1	100%	1
Demokratik Bölgeler Partisi	1	100%	0	0%	1
Saadet Partisi	0	0%	1	100%	1
Yenilik Partisi	0	0%	1	100%	1
Bağımsız Milletvekili	0	0%	8	100%	8
Genel Toplam	101	%17,29	483	%82,71	584

Tablo 11.TBMM Cinsiyete Göre Sandalye Dağılımı[38]

[38] https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim Erişim Tarihi:

Yukarıdaki tablonun kadınlar lehine değişmesinin, yani kadınların eşit katılım ve eşit temsilinin sağlanmasının bir düşten öteye geçip, gerçeklik kazanması için siyasi partilerin pozitif ayırımcı stratejilerini sürdürmesi gerekmekte, bu bağlamda "kendi bünyelerindeki kurullarda, karar organlarında, aday listelerinde kadınlara belli bir oranda yer vererek kadınların parti içinde ve mecliste daha etkin rol almalarını" (Demir, 2015, s. 43-44) sağlamaları gerekmektedir. Bunun sonuç veren yaygın örneği genel görüşe göre kota uygulamalarıdır. Kota kelime olarak "kuruluşlarda veya derneklerde bir gruba tanınan kontenjan sayısı" anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2021). Seçimler bağlamında ele alındığında ise "kadın kotası" ya da "cinsiyet kotası" ifadelerine rastlanmaktadır. Kadın kotası, seçimlerde kadına tahsis edilen oran ya da payı ifade ederken, cinsiyet kotası kadın-erkek her iki cins için minimum tahsis edilen oran ve pay anlamına gelmektedir. Cinsiyet kotası her iki cinsin yetersiz temsilini gidermeyi amaçlamakta, yani her iki cins için yeterli temsil düzeyini öngörmektedir (Sitembölükbaşı, 2007, s. 15).

Kılıç, siyasal katılımın her aşamasının tek bir cinsin tahakkümünden kurtarılması ve karar mekanizmalarında cinsler arası eşit ve dengeli bir dağılımın sağlanması için kota uygulamalarının gerekliliğinden söz etmektedir. Kadınların sembolik olarak varlık göstermesi yönünde işleyen siyasal sistemde, kadınlar kendi sorunlarını siyasete taşıma ve bu sorunlara en üst mercilerde çözüm bulma olanağından mahrum bırakılmakta, kadın temsili siyasetin vitrininde, koridorlarında, parti kollarında, mutfağında bulunmak gibi yalancı bir temsiliyete bürünmektedir. Bu bağlamda Kılıç, demokratik gösterge olarak gerçek bir kadın temsilinin en az %33 olan kadın kotasıyla sağlanacağını ifade etmektedir. Bu oran, her iki cins için de temsilin %33'ün altına düşmemesini öngörmektedir. Kılıç'ın belirttiği üzere kota gibi "özel önlem uygulamalarıyla amaçlanan, kadınlar lehine bir ayrım yaratmak değil, tam tersi var olan ayrımcılığı yok etmektir" (Kılıç Z. , 2000, s. 8-21).

Yukarıdaki, "TBMM Cinsiyete Göre Sandalye Dağılımı" adlı tabloda da görüldüğü üzere Türkiye'de en çok milletvekili bulunduran parti, Halkların

17.04.2021

Demokratik Partisi'dir (HDP). Demir'in aktarımıyla HDP'nin 2007'den bu yana kadın milletvekili oranları şu şekildedir: 2007'nin kadın rakamlarına bakıldığında kadın adayların, kadın aday adaylarının, seçilen kadın milletvekillerinin sayıca en fazla olduğu partinin daha sonra ismi HDP olarak değiştirilen Demokratik Toplum Partisi (DTP), olduğu görülmektedir. 2008'de de kadın sayısı olarak ön sırada olan HDP, daha önceleri %40 olan kadın kotasını 2015 seçimlerinde %50'ye çıkartmış, 32'sinin kadın olduğu 80 milletvekilliğini kazanmış, %40 kadın oranıyla en fazla kadın milletvekili olan parti olmuştur (Demir, 2015, s. 42). Daha sonraki seçimlerde oy oranını düşürdüğü halde diğer partilerle mukayese edildiğinde uyguladığı pozitif ayırımcılık ve kota uygulamalarıyla kadını, siyasal katılımın her kademesinden meclise kadar en fazla taşıyan partinin yine HDP'nin olduğu göze çarpmaktadır.

Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) gibi en fazla oy oranına sahip olan diğer partilerde kota uygulamaları Çağlar'ın aktarımıyla şu şekildedir: Ak Parti ve MHP'nin parti tüzüğünde cinsiyet kotası bulunmazken, CHP cinsiyet kotasını parti meclislerinde, il ve ilçe yönetimlerinde 1989 yılından bu yana uygulamaktadır. (Çağlar, 2011, s. 75). Ancak, Kılıç'a göre, CHP'deki %25'lik kota kurultay delegeliğini kapsamadığı için yukarıdan aşağıya doğru bir işleyiş göstermekte, dolaysıyla kadının gücünü değil, partinin gücünü arttırmaktadır. Diğer yandan, Kılıç CHP'nin kota uygulamaları için gerekli hassasiyeti gütmediğini ve az sayıdaki kadın adayı gösterdiğini böyle bir zeminde de kota uygulamalarının kadınların karar mekanizmalarında bulunmasına bir katkısının olmayacağını ifade etmektedir (Kılıç Z. , 2000, s. 41). Şaban Sitembölükbaşı ise CHP'nin uyguladığı %25'lik kota uygulamasının kadınların lehine bir katkı sunamayışına ilişkin düşünceyi 2004 seçimleriyle desteklemektedir. Sitembölükbaşı'na göre 2004 yerel seçimlerinde yüksek oy getirme potansiyeline sahip, adaylık ücretini ödeyebilecek vb. kriterlere sahip kadın adayı bulunamadığı için kadınlara tahsis edilen adaylıkların bir kısmı erkekler tarafından doldurulmuş, kota uygulaması fiiliyata gerçek anlamıyla geçirilememiştir (Sitembölükbaşı, 2007, s. 26). Bununla birlikte 2018'de yürülüğe giren CHP Tüzüğü'nde %25'lik kota uygulaması %33'e çıkartılarak kadınların "merkez yoklaması yoluyla saptanacak milletvekili, il genel meclisi ve belediye meclisi adaylıklarında, parti meclisi seçiminde, il ve ilçe yönetim kurullarının seçiminde, il kongre delegeleri ve kurultay delegeleri"

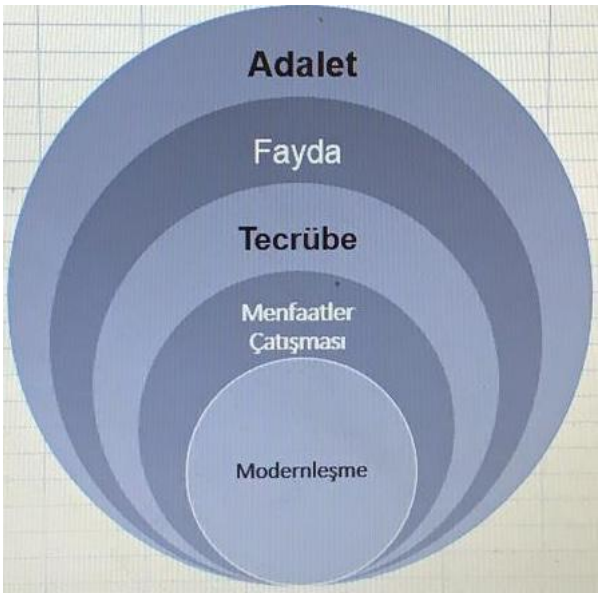
seçimlerinde seçilmesine ilişkin daha rasyonel bir adım atılmıştır (Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, Madde: 56, 2018).

Sitembölükbaşı, benzer durumun Ak Parti için de geçerli olduğunu aktarmaktadır. Ak Parti 2004 yerel seçimlerinde %30'luk kadın kotası uygulama kararı almış, ancak hem parti teşkilatının baskısı hem de yeterli sayıda oy getirme potansiyeline sahip kadın adayların bulunmayışından bu kararından vazgeçmiştir. Bununla birlikte Sitembölükbaşı kendini demokrat-muhafazakâr olarak tanımlayan Ak Parti'nin kadınların lehine bazı uygulamalar geliştirerek KA.DER gibi kadın dernek ve sivil kuruluşların takdirini kazandığını da eklemektedir. Sözgelimi 2003 parti kongresinde parti merkez karar kurulu üyelerinin en az %20'sini kadınlardan oluşturmaya karar vererek on kadın delegenin parti yönetiminde bulunmasına zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan parti yöneticileri tarafından içinden çıktığı Refah Partisi'ne nispeten kadınlara önemli görevler verilmesi kadınların siyasal etkinlik alanındaki rollerinin görece farkına varıldığını göstermektedir (Sitembölükbaşı, 2007, s. 25-26).

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanındığı tarihten bu zamana kadar gelinen süreç, kadının düşük düzeyli siyasal katılımını gözler önüne sermektedir. Bu olgunun, kadınların insansal olanaklarını gerçekleştirip, geliştirmesine engel olan topluma kodlanmış toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kadının siyasetteki statüsünü güçlendirme hedefi gerçekleştirilmeye çalışırken kadının düşük düzeyli siyasal katılımının toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle olan bağına dikkat çeken Aydemir & Aydemir, hedeflenenin sadece niceliksel bir siyasal temsil olmadığını vurgulamaktadırlar. Kadın sorunlarına çözüm üretebilecek, kadının insan haklarını savunabilecek en etkin kişi kadının kendisidir. Ancak Aydemir & Aydemir'e göre kadınların sadece parlamentoda bulunmaları kadınların sorunlarına çözüm üretilmesinin ve kadının ikincil konumunu iyileştirecek politikaların üretilmesinin garantisi değildir. Diğer yandan, "kadın sorunlarının yegâne temsilcisi kadındır", ya da "kadınlar sadece kadınları temsil ederler" gibi yaklaşımlar, parlamentoya giren kadınları belli görevlere hapsetmekte ve kadınların bütüncül politikalar üretmesine engel olmaktadırlar. Kadınların parlamentoda yer almaları bunların ötesinde toplumun her kesimine ilişkin tüm sorunların eşitlikçi bir zeminde

bütüncül bir yaklaşımla çözülmesinin aracı olarak bir gerekliliktir (Aydemir & Aydemir, 2011, s. 10).

Bu gerekliliği siyaset bilimci Drude Dahlerup'un düşüncelerinden hareketle açıklamak mümkündür. Dahlerup, kadının siyasette güçlendirilmesi ve cinsiyetler arası dengeli dağılımı geliştirdiği beş argümanla açıklamaktadır. Bu argümanlardan ilki olan "adalet argümanı", eşit temsili adaletin bir gerekliliği olarak ele almaktadır. Kadın ve erkeğin eşit sayıda oluşturduğu toplumun kadınlarının erkeklerle eşit temsil olanağından mahrum bırakılması adil bir görünüm sunmamaktadır. Diğer bir argüman olan "fayda argümanı" da her kesimin belli yeteneklerinin olduğuna ve tüm kesimlerin her yetenekten faydalanması esası üzerinde durmakta, her yeteneğin kullanılmasının toplumun faydasına olacağı düşüncesini açıklamaktadır. Bir diğer argüman ise "kadınların tecrübelerinin dahil edilmesi" argümanıdır. Buna göre her cinsin tecrübesi birbirinden farklıdır. Dolayısıyla toplumsal sorunların çözüme ulaştırılmasında kadınların da tecrübelerinden faydalanmak kalıcı huzurun tesisini güçlendirmektedir. "Menfaat çatışması argümanı" ise cinsler arasında farklı menfaat çatışmalarını konu edinmektedir. Bu argümana göre kadın ve erkek, kadının istihdamı, eşit ücret, doğum izni, her türlü şiddet gibi bazı konuları farklı bakış açılarından ele alabilmektedirler. Bu bağlamda kadınların eşit temsili sözü edilen sorunların ortadan kaldırılmasına katkı sunması bakımından önem taşımaktadır. "Demokratik meşruluğu arttırmak, toplumu modernleştirmek" şeklinde olan son argüman ise kadının siyasal katılımının toplumu ileriye taşıyacağı ve kadın temsiliyle demokrasinin bir gerekliliği olan eşit temsil unsurunun sağlanacağı esasına dayanmaktadır (Dahlerup'tan Aktaran: Aydemir & Aydemir, 2011, s. 33). Bu argümanlar kadınların eşit temsilinin sadece kadın sorunları bağlamından ve "kadın sadece kadını temsil eder" düşüncesinden öteye taşıyarak kadının siyasal katılımının gerekliliğini geniş yelpazeden açıklamaktadır. "Kadın sadece kadın sorunlarıyla ilgilenmez", "kadın sorunları sadece kadının sorunu değildir", "kadın sadece kadını temsil etmez" gibi önermeler bu argümanların ana fikrini oluşturmaktadır.

Şekil 4. Dahlerup'un Kadının Statüsünün Güçlendirilmesine İlişkin Argümanları[39]

4.3.2. Kadın Siyasetçilerin Gözünden Türkiye Bağlamı

Gelinen bu noktaya kadar kadınların insan hakları toplumsal cinsiyet bağlamında, medya-kadın-siyaset üçlemesinden hareket edilerek, geniş bir alan yazın araştırmasına dayanarak teorik planda ele alınmıştır. Bu bölümde ise kadınların insan hakları yine medya-siyaset-kadın ilişkileri içerisinde iredelenecek, bu ilişkilerin toplumsal yaşam pratiğine nasıl yansıdığı TBMM'de yer alan dört partiye mensup dört kadın siyasetçi ile yapılan yarı-yapılandırılmış söyleşilerden kesitlerle aktarılacaktır.[40] Bu amaca yönelik olarak, partilerindeki tüm kadın siyasetçilerin sözcülüğünü yaptıkları veya partiye egemen siyasi görüşün temsilcileri oldukları iddia edilmeden, Türkiye'de en fazla oy oranına sahip, kendini demokrat muhafazakar olarak tanımlayan AK Parti, kendisini demokrat sol parti olarak tanımlayan CHP, kendisini halkların demokratik partisi olarak tanımlayan HDP ve kendisini milliyetçi-

[39] Bknz: Aydemir, D., & Aydemir, E. (2011). Türk Siyasetinde Kadınlar: Çok Oluyoruz. Ankara: Usak Yayınları.

[40] Sorulan soruların amaçladığı konu bütünlüğü açısından ve teorik arka planı destekleyen fikirler öne sürdükleri yorumunun dışında iddiada bulunmak bu çalışmanın amacını aşacağından söyleşilerden alınan kesitler büyük ölçüde yorumsuz olarak aktarılmıştır.

muhafazakar olarak tanımlayan MHP'de siyaset yapan kadın siyasetçilerin gözünden değerlendirilerek bir Türkiye portresi çizilmeye çalışılacaktır.

Bu bağlamda, sözü edilen kadın siyasetçilerden öncelikle İHEB'in ikinci maddesine dayanarak, kendi bilgelikleri ve vicdanları doğrultusunda insan haklarını kadınların insan hakları özelinde tanımlamaları istenmiştir. Ak Partili kadın siyasetçinin bu tanıma ilişkin aktardıkları şu şekildedir:

> *İnsan hakları, en temel özelliğiyle, insanın insan olması nedeniyle doğuştan sahip olduğu haklar. Hiç kimse tarafından verilmeyen, hiç kimse tarafından lütfedilmeyen, Rabbim sizi yarattığı zaman onunla sahip olduğunuz, onunla dünyaya geldiğimiz haklar. Düşünün: Parmak iziniz dünyadaki yedi milyar insandan daha farklı. Dünyadaki yedi milyar insanı bıraktım, bizden önce binlerce yılda Dünya'ya gelen ve bizden sonra gelecek olan on milyarlarca insandan daha farklı. Bu nedenle insan hakları, bu kadar özel bir varlığın sahip olduğu, yazılı metinlerle de sadece tanınan ve güvence altına alınan haklar. Nasıl Newton, sadece yer çekimi kanununu buldu, sonuçta Newton'dan önce de insanlar zaten havada uçmuyorlardı. Var olanı buldu, tespit etti. Uluslararası sözleşmeler, anayasalar, yasalar, insan haklarıyla ilgili söylenen yaldızlı sözler aynı temele dayanır. Hiç kimse benim zaten insan olmam nedeniyle sahip olduğum bir hakkı bana bahşetmiyor. Rabbim İnsan olarak yarattığı için bana bu hakkı vermiş. Sözleşmeler, yasalar, anayasalar var olan hakkı tanır ve olması gerektiği şekilde kullanılması için tek tek yazılı metinlere yazar. Kadının insan hakları da aynı şekilde, genelin içinde var olan ancak kişi kadın olduğu için daha fazla ihlal edilen, daha fazla riskli olan hakları güvence altına almak için oluşturulan kurallar bütünü. Bir örnek vereyim mesela güvenlik, aslında hepimizin sahip olduğu temel bir insan hakkı. Devlette bu güvenliği sağlamak zorunda. Devlet kadına da erkeğe de aynı ulaşım araçları sağlamak zorunda. Bir kadın gecenin on biri ya da on ikisinde, işi bittiğinde evine gitmek istediği zaman bütün erkekler gibi otobüse biniyor. Buraya kadar bir sorun yok. Ancak bir erkek gecenin on biri, on ikisinde otobüse, minibüse bindiği zaman başına bir şey gelmiyor. Ama Özgecan olayından biliyoruz, çok geç olmayan saatte bile, dershaneden dönen bir genç kızın başına çok ağır, çok elim, seneler geçse bile hafızalardan silinmeyecek bir vahşet meydana gelebiliyor. Dolayısıyla bir belediyenin karar alıp, havalar kararıktan sonra belediye otobüslerine binen kadınları durak olmaksızın istediği yerde durduracağım demesi, kadının insan haklarını koruyan bir düzenleme, bu konuda ihtiyaç özel bir düzenlemeyi gerektiriyor çünkü, örneğin benim bizzat Almanya'daki gördüğüm bir otoparkta bir katın özellikle işaretlerle kadınlara ayrılması gibi, araçlar için ayrılan şeritler vs. her şey aynı sadece giriş kat ve ful ışıklandırılmış durumda, muhtemelen kameraları da daha fazla. Bu noktada benim anladığım insan hakları ya da kadının insan hakları soyut, herkesin bahsettiği genel geçer kavramlar olmanın ötesinde somut, hayata dokunan haklar. Hayata dokunulması çok önemli. Çünkü sadece bir şeyi korumak için*

söylemde bulunmak yetseydi bugün kimse sigara içmezdi. Sonuçta tüm sigara paketlerinin üzerinde devasa harflerle üstelik korkunç fotoğraflar ile "SİGARA İNSAN SAĞLIĞINA ZARARLIDIR" yazıyor. İnsan haklarını korumak için de sadece söylemler yetmiyor. Hayata dokunan, fiili anlamda bu hakkı kullanılması sağlayacak önlemler almak gerekiyor.

CHP'de siyaset yapan kadın siyasetçi insan hakları ve kadınların insan haklarını aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır:

Sorunuza yanıt vermeden önce iki sözcükten oluşan "İnsan hakları" kavramındaki "İnsan ve hakları" Sözcüklerine ayrı ayrı bakalım: Bir yerde insan- birey var. Diğer tarafta "haklar var. İnsan hakları kavramanın öznesini ne oluşturuyor? Özneyi de insan oluşturuyor. Genel kabule göre insan, insan olmaktan kaynaklanan doğuştan kazanılmış "haklara" sahip. Bütün sözleşmelerde tanımlandığı gibi devredilemeyen, vazgeçilemeyen, dokunulmayan temel haklar. Hakların da konusu insan. Genel tanımı ile insan hakları; "din, dil, ırk, siyasi görüş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm insanların insan olmasından kaynaklı sahip oldukları haklardır". Hiçbir ayırım gözetilmeksizin, her insan, saygı gösterilme hakkına sahip. İnsanın doğuştan getirdiği değer, aynı zamanda onun onuruyla da birleşiyor. İnsan, insanlık onuru ve insanın değerleri bunları koruma ve geliştirme görev ve sorumluluğu da insanın üzerinde. Ama hangi insan? Onurla yaşamak isteyen ve bunu engelleyenlere karşı direnen insan ya da insanlar. Haklar, insanın değerinin her türlü engelleme, şiddet ve baskıdan korunması talebi olarak somutlaşıyor. Ulusalüstü sözleşmeler ve buna dayalı iç hukuk düzenlemeleri, insanlığın hak mücadelesinin sonucu olarak ortaya çıkıyor. Ancak, Evrensel Beyannamede yer alan "bütün insanlara eşitlik, kardeşlik anlayışı ile davranma" temennisi pratiğe yansımıyor. En temel hak olan yaşam hakkının güvence altına alınmasından diğer tüm hak alanlarına dek, insan haklarının tanınmasının en temel koşulunun demokratik bir toplum olduğunu biliyoruz. Ancak yaşadığımız dünya, ulusların kendi demokratik yapılarını oluşturmuş olmalarının da insan haklarının sağlanmasına yetmediğini bize gösteriyor. Demokrasi ve çağdaşlık kavramları, her zaman gerçeği ifade etmiyor. İnsan hakları alanında "ileri" olduğu savında olan ülkelerde iktidarların keyfi uygulamalarından kaynaklı hak ihlalleri sürebiliyor. İnsan hakları ve demokrasi alanında örnek ülkelerin başka devletlere yönelik yayılmacı politikalarının yarattığı savaşlarda bitmek bilmiyor. İnsan hakları bir ütopya mı? İnsanlık bir gün tam eşitliğe ve kardeşliğe ulaşabilecek mi? Bu sorulara "evet" yanıtını vermeye devam etmeliyiz. İnsanın sahip olduğu akıl, vicdan, erdem elbette bu yolu açacak. Sevinmeliyiz ki insan haklarının yerleşmesi için mücadele devam ediyor. Kadının İnsan Hakkı kavramını şöyle tanımlayabiliriz: "İnsan hakları, insanın onur mücadelesinin ürünüdür. Kadın ve erkek insanlığın ortak kazanımıdır. Kadınlar, özel ve kamusal alanda erkek insanın sahip olabildiği medeni, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik haklara eşit ve ayırımsız sahip olma hakkıdır." Yukarıda da tanımlamaya çalıştığım gibi, insan hakları kavramı, ayırımsız tüm insanların hak sahibi olarak

kendilerini ve yeteneklerini geliştirmede eşit olanaklara sahip ve özgür oldukları bir dünyayı hayal etmektedir. Böyle bir dünyada kadınlar, erkekler, çocuklar ya da yetişkinler insan haklarından eşit olarak yararlanacaktır. Ne var ki gerçek böyle değildir. Yaşamın içinde insanlar, bulundukları sınıfa, bağlı oldukları ırka, etnik gruba ve cinsiyete bağlı olarak insan haklarından yararlanmaktadırlar. Kendi başına bir eşitsizlik nedeni olmaması gereken kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılık, insan hakları açısından kadınlar aleyhine bir sonuç yaratmıştır Bunun nedeni; yüz yıllardır aşılamamış, aksine giderek toplumlara egemen olmuş ataerkil ve erkek egemen yapının değişememiş oluşudur. Yaratılan "Toplumsal cinsiyet" bakış açısı kadını ikincilleştirmiştir. İnsan hakları belgelerinin, erkek insanı işaret eden ve daha çok kamusal alana ilişkin haklar üzerinde yoğunlaşmış olması, özel alana sıkıştırılmış olan kadının insan haklarını görmemiş ve güvence altına alamamıştır. Kadınların, insan haklarından yararlanmaları da içinde yaşadıkları toplumun kadına yaklaşımına koşut olarak gerçekleşebilmiştir. Kadınlar, politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni hakların kullanımı konusunda ciddi kısıtlama ve ayırımcılıkla karşı karşıya kalmıştır. Kadınlar, doğal olarak, kadının insan hakları olarak ifade ettiğimiz hakları, ayrıca talep etmek, bunun için kendi güçlerine dayanarak mücadele etmeye çalışmaktadır. 1995 Pekin Konferansından başlayarak atılan somut adımlar, CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi ile kadınların, insan hakları mücadelesinin somut kazanımları olarak ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki bu kazanımlara karşın, kadınlar, başta yaşam hakkı olmak üzere toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten korunamamaktadır. Her türlü şiddete ve ayırımcılığa karşı kadın kuruluşlarının mücadelesi yetmeyecektir. İktidarların, kurumlar arasında koordineli ve kapsamlı politikalar uygulayarak toplumun farkındalığını artırma ve bilinç yaratması, kadınları güçlendirme çabasında olması gerekmektedir.

Bir diğer katılımcı olan HDP'li kadın siyasetçi insan ve kadınların insan haklarını daha çok hak ihlallerinin sebeplerine dikkat çekerek açıklamıştır:

İnsan haklarını ve paralelde kadını anlamak için yaratılış özelliklerine baktığımızda aklın en önemli nokta, insanı insan yapan noktanın akıl olduğunu görüyoruz. Bunun tüm geçmiş ve çağdaş evrensel insan hakları, evrensel teamüller ve ilahi mesajlarda da aslında direk karşılığı budur. Öncelikle aklımızı kullanmak hep teşvik edilir, tavsiye edilir ve ısrarla akla dikkat çekilir. Çünkü aklı kullanabilenler, aklını işletebilenler yaşamda bir farkındalık kazanabilirler. Yaşamla ilgili, hakikatle ile ilgili daha farkındalıklı ve daha nitelikli insan olabilme yolunda ilerleyebilirler. Aklını kullanmayan toplumlara kitle psikolojisi denir ama aslında bu bir şekilde de kütle-sel oluyor. Düşünemeyen topluluklara, kitlesellikten ziyade kütlesel dememiz daha doğru olur ve maalesef ki düşünmeden peşinen herhangi bir düşünceye, şahsa, çizgiye kendini teslim etmiş olanlar ve yaşamını böyle sürdürenlerin toplumda bu doğa içerisinde, bu dünya içerisinde bir ot kadar farkındalıkları, faydaları, yaşama artı değer katmaları görülemiyor. Bırakın artı değer katmasını kendini

zehirleyen bir yapıya dönüşüyor, toplumu zehirleyen varlıklara, hücrelere dönüşüyorlar. Yani, aslında kanser yapan hücreler gibi toplumu kirleten ve zehirleyen yapılara dönüşüyorlar. Bu açıdan aklı kullanmanın haklarımızı anlamak, yaşamı anlamak, geçmişimizden geleceğimize, nereden geldik nereye gidiyoruz ve insan olmanın değerini, kriterini ortaya koyabilmek açısından olmazsa olmaz en önemli bir bulgu, bir nokta, bir değer, bir gerçeklik olduğunu düşünüyorum. Bununla beraber, tabi ki aklımızı kullanabildikten sonra özgürlüğün, konuşabilme hakkının, düşünebilme hakkının, ifade edebilme hakkının tüm insanlar gibi yaşamı yaşam kılan, yaşam bir hak ise bu hakkı en doğal şekilde gerçekleştirebilecek olan tüm haklar kayıtsız, şartsız, ayırımsız, amasız tüm insanlar için eşittir ve gerçekliktir. Bunun için kim olursa olsun. Tüm insanlara hangi coğrafyada, hangi ülkede, hangi inançta, hangi dilde, hangi renkte, hangi toplum içerisinde yaratılmış olursa olsun. Onun huzur, barış, özgürlük içerisinde konuşabilme, çalışabilme, eğitim alabilme, kendi anadilinde konuşabilme tüm İnsanların en medeni, en çağdaş en gelişmiş toplumlardaki insanların sahip olduğu tüm haklara her coğrafyadaki tüm toplumlardaki insanlar da sahip olma hakkına eşitlik hakkına uygun şekilde zaten varlıklardır, insanlardır. Bu çerçevede mesela bir dil dedik, inanç dedik, ırk dedik bu anlamda bu eşitliğin en önemli kriteri aslında içinde bulunduğumuz toplumda bunun sonuçlarına en ağır şekilde hâlen yaşamaya şahit olmamızdan dolayı bu noktalara dikkat çekerek ifade edersem: hiçbir ırkın, hiçbir inancın, hiçbir mezhebin, hiçbir ideolojinin ve hiçbir dilin bir diğerine tahakküm etme hakkı olmamalıdır. Bu tüm insanların en doğal eşit olma hakkının olmazsa olmazlarından bazılarıdır. Bu çerçevede nasıl ki bir dilin, bir ırkın, bir inancın bir başka topluma bir diğerine tahakküm ettiğinin en katı en trajik politik pratiğini uygulamasını toplumumuzda yaşıyorsak, bunun kadın boyutu üzerindeki karşılığı ise çok daha vahim çok daha ağır. Çünkü bir tek burada bir cins noktası devreye girdiğinde zaten binlerce yıldır erkek egemen tüm toplumların inançların, biliminden sanatına, ekonomisinden siyasetine tam bir erkekçilik virüsünün hâkim olduğu bir gerçekliğin içerisinde iken İçinde bulunduğumuz toplumda buna bir de erkek egemen gelenek ve Emevi dinciliği, erkekçileştirilmiş din anlayışının daha da baskın olduğu toplumumuzda maalesef ki kadınların, insan hakları noktasında diğer tüm dezavantajlı gruplarla beraber çok daha ağır insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya olduğu da bir gerçektir.

MHP'de siyaset yapan kadın siyasetçi ise kadın hakkının insan hakkı olduğunu, insan hakkından ayrı tutulmaması gerektiğine dikkat çekmiştir:

Kadın hakkı bir insan hakkıdır, bir iman hakikatidir. Kadınları hedef alan kaba, kırıcı ve kötü muamele insan haklarına aykırıdır. Kadınların yok sayıldığı, görmezden gelindiği, şiddete maruz bırakılan toplumların medeniyetinden bahsetmek mümkün değildir. Son yıllarda artan kadın cinayetleri, istismar haberleri toplum bekasına karşı işlenmiş en büyük suç olarak değerlendirilmelidir. İnsanın değeri hem İslam dininde hem de diğer ilahi dinlerde özellikli olarak tanımlanmaktadır. İslam dininde insan "Eşref-i

Mahlukattır" ve yaratılanların en yücesidir. Bu noktada Kadın Hakkını insan hakkından bağımsız görmek hastalıklı bir zihniyetin tezahürüdür. İnsanlığın huzuru Kadın Haklarının bu ölçüde değerlendirilmesini esas alır ve bu huzur kadın ve aile açısından kıymetlidir. Aile toplumun en küçük yapı taşıdır ve ailenin korunmasının ilk eşiği kadının korunması, kollanması, saygı duyulması ve hakkı olan hakların layıkıyla verilmesidir.

Kadın siyasi katılımcılara yöneltilen diğer soru, toplumsal sistemde iki güç olan siyaset ve medyanın kadınların insan haklarının gerçeklik kazanması ya da ihlaline sebebiyet vermeleri bakımından nasıl bir ilişki içerisinde oldukları üzerinedir. Bu bağlamda AK Parti'li kadın siyasi, medyanın toplumsal yaşantıda oluşan kadın algısı üzerinde olumsuz etkiler yaptığına dikkat çeken açıklamalarda bulunmuştur:

Maalesef medyanın bu anlamdaki kadın algısına ciddi derecede olumsuz bir etki oluşturduğunu gözlemlemek mümkün. Kadın, erkek gibi asıl özne değil de sanki kenar süsü. Çünkü bu daha çok insanların dikkatini çekiyor. Özellikle cinsellik kullanmaların sebebi o. Cinsellik ile ilgili herhangi bir şey söyledikleri ya da kadını bu şekil gösterdiklerinde daha fazla tıklanma alıyorlar. Bu nedenle artarak sürekli bu yönden insanların düşünmesine yol açıyorlar ya da kadına sürekli şiddet gören, gözü mor, yerlerde sürüklenen insanlar olarak gösterirken, bizzat bunu gerçekleştiren fail ile ilgili en ufak bir yorumda dahi bulunmuyorlar. Olaydan sonra o failin ceza almış olması, yargılanması, bundan dolayı bir yaptırıma maruz bırakılması maalesef haber niteliği taşımıyor. Mesela dayak yemek gayet normal bir insan davranışı, dayak gayet yenilebilir durum ya da aldatma. Bana göre şu an medyanın verdiği en kötü sınavlardan bir tanesi budur. Sadakatsizliğin çok normal gösterilmesi, aşıksa erkeğin evli olması sorun değil; aşkının peşinden, duygularının peşinden gitmesi gerekir tarzında genel, özellikle televizyonlarda, dizilerde ve sosyal medyada muazzam derecede, sürekli olarak devam ettirilen bir algı mevcut. "Evlilik varsa, boşanın boşandıktan sonra duygunuz neyse onu yaşayın" tarzında değil, "aşıksan elli yaşında da olabilirsin, atmış yaşında da olabilirsin, kırkında da eğer aşıksan, kendine ayrı duyguların varsa sen bunun peşinden gitmelisin" gibi bir durum mevcut. Bana göre verdikleri en büyük zarar bu. Kadınları zayıf gösterip dayağın olağanlaştırılması ya da sadakatsizliğin normal gösterip bunun herkesin başına gelebilen, herkesin yapabileceği bir algının oturtulması. Bana göre bu çok tehlikeli. Gerçekten çok güzel olabilecek insanlara ve gençlere örneklik teşkil edebilecek, simgelerin de medyada çok fazla yer almadığını görüyoruz. Onlar için çok önemli değil. Halbuki Türkiye'de gerçekten kadınıyla-erkeğiyle bugün çok güzel başarılar elde etmiş pek çok insanımız var. Ama bu nedense olması gerektiği şekilde yer almıyor. Yarışmalar yapılıyor, dünyada pek çok insanın önünde başarı alarak bu yarışmaları kazanan Türk insanlarımız var ama bunlar milyonlarca takipçisi olan fenomenlerden kat be kat daha az ilgi görüyorlar. Bu psikolojik olarak artık hepimizin beynine zerk ediliyor. Çok

ilginç olduğu için, bana ilginç geldiği için ifade edeyim mesela, malum Almanya'da karı koca Türk bir çift muhteşem bir başarıya imza attı ve aşıyı buldu ama basın bunu Uğur Şahin ve eşi diye verdi. Halbuki aşıyı bulan firma her ikisinin, ama zihinlerdeki algı bu olunca eğitimlisi eğitimsizi fark etmiyor, Medya bu algıyı devam ettiriyor maalesef.

CHP'li kadın siyasi ise kadınların insan haklarının gerçeklik kazanması ya da ihlali noktasında medya ve siyasetin paralel ilerlediğine vurgu yapmıştır:

Önemli ölçüde paralel bir ilişkidir. Çünkü hakları, yasal güvenceye alacak olan siyaset kurumu. Siyaset kurumunun kadının insan hakları konusunda bilincinin açık olması gerekiyor. Siyaset kurumunu da siyasi partiler oluşturduğuna, partileri de bireyler oluşturduğuna göre yapıya baktığımızda, kendi ülkemiz açısından genelde de ama bizim ülkemiz açısından özellikle ifade etmek istiyorum. Bir erkek egemen bakış açısı var siyasette. Medya siyasetin bu bakış açısını ve siyasetin eril dilini aynı şekilde hatta daha fazla kullanarak aynı haksızlığa yöneliyor. Eğer siyasette kadın-erkek eşitliği sağlanabilmiş olsaydı, siyasetin dili de değişecek, siyasete kadın bakış açısı egemen olacaktı. Siyasetin kurguladığı yasalar üzerinden de doğal olarak o yasalara kendini bağlı hissetmek durumunda olan medya daha farklı bir tutum içine girecekti. Ama siyaset ve medya arasında tam bir tutum birliği var. Her ikisi de taraf. Kimden taraf? Erkekten taraf, erilden taraf. Bu taraflık içinde meseleye bakıyorlar. Ve kadın daha çok bir cinsel obje ya da ailesinin iyi annesi, iyi eşi konumunda. Çelişkili iki sunum var? Biri güzel kadın bedenleri. Reklamı çekici kılmak yani daha çok kazanmak için. Diğer yanda çocuk bezi, pudrası, çamaşır makinası, buzdolabı başında cici anne! Saçını süpürge eden! Annelik ve aile kavramları da sömürülüyor. İyi anne kimdir? Kadın salt ev işi yapmaya ve çocuk bakmaya mı muktedirdir? Kadın sosyal ya da siyasal yaşamı içindeki becerileri ile öne çıkamaz mı? Fakat siyaset kurumu, kadınları adeta gizliyor. Nadiren parlamentoya girmiş kadınları dahi görünmez kılınıyor. Aralarında siyaset öncesi toplumsal mücadelede çok önde olan kadınlar da aynı akıbete uğruyor. Medya da erkek olanın peşinde. Böylece yasa koyucudan hatta parti başkanlarından başlayarak, il, ilçe, temsilcilik başkanlarına dek erkek egemen bir yapı ve anlayış hâkim. Bu yapıyı değiştirmek gerekiyor. Siyaset yapmak isteyen herkesin, kadının insan haklarını bilince taşıması gerekiyor. Kadınsız siyaset, bir kolu olmayan insan gibidir. Biliyoruz ki kadınların siyasete girmelerini güçleştiren nedenlerden biri, geleneksel, toplumsal cinsiyet rollerinin kadını özel alanda konumlamış olmasıdır. Bu nedenle siyasal katılım ve temsilleri zayıf. Şimdi kadınlara siyasete atılmak için kararlı olmak düşüyor. Siyasette, kadın-erkek eşitliğini kotalarla değil, gerçek anlamda sağlayabilirsek o zaman medyanın da değiştiğini göreceğiz. O zaman kadınlar siyasette vitrin süsü değil, siyaset kurucu ve gerçekten kadının insan haklarını güvenceye alacak yasaların yapıcısı olacak. Medya da o kadınları yazmak zorunda kalacak.

HDP'li kadın siyasetçi ise kadınların insan hakları noktasında medya ve siyasetin takındığı tavrın aynılığını 12 Eylül darbesi ve 28 Şubat post modern darbe gibi Türkiye'de yaşanan siyasi olaylardan hareketle açıklamıştır:

> *Bundan çok yıllar öncesinde, 12 Eylül dönemlerinde de 28 Şubat dönemlerinde de medyanın, özellikle sisteme sırtını dayayan medya gücünün, diğer dezavantajlı topluluklara karşı, yapılara karşı, inançlara, ideolojilere karşı nasıl baskın, ötekileştirici nefret dilini kullanan ve tüm ezilenleri birbirlerine karşı mesafelendiren ve ötekileştiren bir dil kullandığını birebir hepimiz yaşadık, gördük, muhatap olduk. Özellikle kadınlar olarak 28 Şubat döneminde bunu çok daha ağır bir şekilde yaşadık, yani en doğal bir kadın talebimiz olarak "herkes için adalet, başörtüye özgürlük" diye attığımız sloganlar bile çarpıtıldı ve bizim başörtüye özgürlük, toplumumuzda, vatanımızda tüm diğer insanlar gibi özgürce yaşam hakkını, eğitim hakkını, çalışma hakkını talep ettiğimiz eylemlerimiz bile medya tarafından ertesi gün hakim siyasetin etkisi ile gücünü arkasına almasıyla "şeriatçılar ayaklandı", "şeriatçı eylemler", "cihat istediler", "cihatçılar meydanlara çıktı", "Ninjalar" gibi özellikle kılık kıyafetimizden dolayı her anlamda çok ağır ithamlarla saldırılarla karşılaştık. Bugünlere gelindiğinde, aslında sistemin reflekslerinin hiç de değişmediğini sadece renginin değiştiğini, söylemlerin, ithamların, nefret dilinin değişmeden nasıl da acımasızca sürdürülebildiğini, özellikle kadınlar üzerinde çok daha ağır farklı bir forma büründüğünü bir kez daha gördük. Nefret dili insan haklarını gasp eden farklılıklarından dolayı diliyle kimliği ile inancıyla cinsiyeti ile düşüncesiyle ideolojisi ve muhalefet olma yapısıyla farklı olan tüm yapıların kendilerinden değil diye yaşama, çalışma, özgürlük, emek, insan olma, kadın olmak gibi tüm durumlarının nasıl da bir dezavantaja düştüğüne şahit olan yetişen gençlik, özellikle Z kuşağı için anlaşılabilir, kabul edilebilir değil. Bu anlamda sistem ve şu andaki politikanın gücüne dayanan medya, maalesef kadınlar üzerinde de en dezavantajlı bir dönemin pratikliğine aracı oluyor. Yani düşünebiliyor musunuz ki bir 8 Mart kadın etkinliğine, bir 25 Kasım kadın etkinliğine, şiddete karşı kadın dayanışması olması gereken etkinlikler bile şiddete maruz kalabiliyor ve bu şiddete maruz kalınan etkinlikler sistemin bu medya gücü aracılığı ile halklara çok daha farklı bir şekilde ötekileştirici ve daha negatif algı oluşturacak bir dil kullanarak lanse edilebiliyor. Yani şu anda sistemin en ağır sansür dönemine medyada sansür döneminin en ağır yaşandığı bir süreçte iken hâkim olan medya zaten şu anda sisteme gücünü sistemden alan bir yapı olması hasebiyle paralelden daha öte bir ilişki var.*

MHP'li kadın siyasetçi ise medya ve siyasetin, kadınların insan haklarının gerçeklik kazanmasına katkı sağlayacak şekilde ilişki kurmaları gerekliliğine dikkat çekmektedir:

Mağduru afişe edip, faili gizleyen ve adının soyadının baş harfleriyle yayın yapan medyanın şiddetin, istismarın görünürlüğü noktasında eksikleri olduğunu düşünmekteyim. Medyanın bu kadar hassas olan konularda alelade yayıncılıktan uzak kalarak, manevi değerleri merkezine alarak, daha çok aile yapısını korumaya yönelik yayıncılık yapması elzemdir. Tüm boyutları ile değerlendirilip belli bir strateji üzerine, adeta milli bir seferberlik çerçevesinde hareket edilmelidir. Ve bu çalışmaların ilk ve en önemli ayağı da medyadır. Medya ve siyasetin, bir arada, aynı strateji ve amaç çerçevesinde hareket etmesi bütünlükte göreceğimiz olumlu sonuçlar için çok önemlidir.

Her dört kadın siyasetçiye sorulan bir diğer soru da meclisteki erkek milletvekili oranı karşısında bulunan düşük oranlı kadın milletvekili sayısı üzerinedir. Bu sorunsaldan hareketle kadın siyasilere hem düşük oranlı kadın milletvekili sayısının toplumun kadın insan kavrayışı üzerindeki etkileri sorulmuş, hem bu ikincilliğin ortadan kaldırılması için nasıl politikalar geliştirilebileceği sorulmuştur. AK Partili kadın siyasetçi bu soruyu somut bir zeminde, bazı örneklerden hareketle açıklamıştır:

Sonuçta Meclis toplumun yansımasıdır. Ancak toplumda kadının çok daha başarılı, çok daha iyi yerlerde olması gerektiğine dair kanaatler ve algılar oluştukça meclisteki kadın oranı artar. Dediğiniz gibi mecliste kadın oranı pek çok ülkeyle kıyaslandığında çok az, hatta dünyada çok çok maalesef çok gerilerdeyiz bu anlamda. AK Parti öncesi kadının meclisteki esamisi çok daha azdı. AK Parti iktidara gelene kadar Türkiye'de mecliste kadın oranı %4,4 üzerine çıkamamıştır. %1 in altında olduğu dönemler var. Eskiden Kadın Bakanlığı vardı biliyorsunuz. Tarihimizde bir erkeğin kadın Bakanı olduğu kabine mevcut. HDP kadın konusunda çok farklı bir strateji izliyor onun haricindeki tüm partilerde kadın oranının çok düşük olduğunu görüyoruz. Bana göre bunun için biraz daha fazla çaba göstermek lazım. Bence sadece milletvekillerinin sayısının artması yetmez. Önemli olan muhtarların artması, başkanların, İlçe başkanlarının, belediye başkanlarının artması. Çünkü mecliste siz bir sistemin bir parçasısınız, bir kişisiniz. Belediye başkanı olduğunuzda, İlçe başkanı olduğunuzda karar verici makamdasınız daha fazla kadının gücünden, emeğinden yararlanma imkânı olan bir yerde olmanız mümkün. Türkiye'de maalesef henüz kadın muhtarlar dahi çok fazla değiller. Bu noktada biraz daha zaman gerekiyor. Bu soru açısından önemli, o yüzden bir örnek vereyim. İyi örnekleri daha fazla ön plana çıkarmamız gerek. Sanırım 2000'li yıllardaydı, uluslararası bir toplantıda yabancı bir parlamenter bana yaptıkları bir anketten bahsetti. Anaokulu çocuklarına soruyorlar "ne olmak istiyorsun?" Beş, altı kız çocuğu başkan olmak istiyor, hiçbir erkek başkan olmak istediğini ifade etmiyor. Nasıl açıkladınız bu

konuyu dedim, niye sizce onlar istemiyorlar? Çünkü bizim başkanımız kadın dedi. Kız çocukları sürekli kadın başkanı televizyondan gördükleri için, "ben de ilerde başkan olmak istiyorum" diyorlar, erkeklerin dünyasında yok. Neden? Çünkü mevcut bir başkan olmadığı için kendilerinin olmayacağını düşünüyorlar. İyi örneklerin ne derece etkili olduğuna başka bir örnek vereyim. Özel bir üniversitede çalışma hayatında kadın konusu ile ilgiyi beni bir konuşmaya çağırdılar. Kadın olarak hukuk mesleğinde, avukatlıkta yaşadığınız sorunları anlatmamı istediler. Benimle birlikte çağrılan kadın bir hâkim yaşadıklarını anlattı. Şu an Türkiye'de kadın hâkim sayısı yüzde elliyi bulmuş durumda. Kendisinin ilk görev yaptığı dönemlerde çok az, hele cezada istisna, o dönemde hâkime hanım küçük bir ilçeye atanmış, herkes bir şey istemek için odaya girdiğinde "Hâkim Bey" diye hitap ediyormuş. Orada beş altı sene çalışmış, hatta daha sonra bir kadın savcı gelmiş, ikisi çalışmışlar. Başka yere atanıp oradan ayrıldığında, hâkim bey kendisini aramış, bu insanlara ne yaptınız, bana Hâkime Hanım diyorlar demiş. Demek ki bu algıyla alakalı bir şey. Siz hep erkek hâkim görürseniz hâkim bey dersiniz, ama karşınızda hep kadın hâkim kadın görürseniz hele ki küçük bir yerde Savcı-Hâkim kadınsa ona da "hâkime hanım" demeye alışırsınız. Ben kadınlar siyasi mekanizmada daha fazla oldukça, sayısal anlamdan ziyade başarılarıyla ön plana çıktıkça insanların bunu içselleştireceğini düşünüyorum. (...) Sonuçta toplumun yarısını kadınlar oluşturuyor, diğer yarısını yetiştiren kadınlar. Dolayısıyla kadının gücünü dikkate almadan, kadının varlığından güç almadan bir siyasi hareketin başarılı olma imkânı yok. AK Parti'ye bakarsak bu temel gerçekliğin ilk andan itibaren görülmüş ve kadınların olabildiğince daha fazla mecliste var olmaları için çaba gösterilmiş olduğunu görebiliriz . AK Parti Kadın Kollarına beş milyon kadın üye ve bu kadınlar kendilerini siyasi bir hareketin bir parçası olarak görüp bunun için katkı veriyor. Ben vekillik yaptığım dönemde kanser hastası olup da kemoterapi aldığı dönemde hastaneden çıkıp ertesi gün seçim çalışmasına katılan kadınlar tanıdım. AK Parti, bu özveriyi bildiği için olabildiğince arttırmaya çalışıyor. Siyaset zor bir alan özellikle küçük iller açısından. Bir iki de tane milletvekiliniz olacaksa eğer, o siyasetin içinde olan insanlar o milletvekilinin kendisi olması gerektiğini düşündüğü için kadınlara yer vermek istemiyorlar. Herkes daha yukarı çıkmak istiyor. Pek çok kriterin var olduğu bir alan burası. Bir milletvekili olabilmek için, bir belediye başkanı olabilmek için, bir İl-İlçe başkanı olabilmek için sadece çalışmak, sadece AK Parti gönüllüsü olmak, sadece birtakım bilgiye, eğitime, tecrübeye sahip olmak yetmiyor. Pek çok vasfınızın bir arada olması gerekiyor ve bu vasıflara sahip olan pek çok kişi tek bir yer için mücadele ediyor. Genel olarak erkekler çok daha fazla bu anlamda da gayret gösteriyorlar. Bu kişiler arasında kadınların var olması parti yöneticilerimizin özellikle o kadınların gücünden yararlanmak istemesiyle bağlantılı. Bunun bütün toplum olarak desteklenmesi gerek. Bizim toplumumuzda hala dediğim gibi muhtarı dahi kadın seçmek istemeyen bir yapımız var. Bu yapının değişmesi çok kolay değil. Bu zaman alıyor. O yüzden iyi örneklere ihtiyacımız var. Toplum iyi örnekleri gördükçe daha fazla destekleme imkanına sahip olacak, ama çok kolay değil. Ben pek çok il biliyorum kadın milletvekilimiz asla olamaz diyen ama daha sonra parti yöneticilerimizin bu yönde bakış açısıyla kadın milletvekiline sahip olup ondan

sonra "evet iyi ki onu seçmişiz" diyen. Ama tabi bu noktaya gelmek ciddi anlamda zaman alıyor.

CHP'li kadın siyasetçi ise siyasetin kurgulanış biçiminin meclisteki kadın milletvekili oranını aleyhte etkilediğini ifade etmiştir:

Siyasetin kurgulanış biçimi aslında belli ölçülerde siyasetteki kadın oranını etkiliyor. İçinde yaşanılan siyasi süreçler örneğin Kurtuluş Savaşı'nın ertesinde yeni bir meclis, yeni bir mecliste yeni özlemler, yeni duygular…Hemen arkasından 1946'lara doğru çok partili rejime geçiş, bunu özgürlük diye ifade etme. Fakat o tarihte bakıyorsunuz birdenbire 1950 seçimlerinde kadın sayısı düşüyor. İlk mecliste varoluş, aslında kadının kendi hakkettiği bir şey ama lütuf ile verilmiş. Kadınlar, aday olarak, kendi istemleri ile, milletvekili olma isteğiyle gelmiş değiller. Latife Hanım'ın istediği var biliyorsunuz. İpek Çalışlar'ın kitaplarında ifade edilir: Mustafa Kemal Atatürk'e, yani eşine Milletvekili olmak isteğini söyler. Belki oradaki mantık farklı bir şeydir. Aday olanlar, özel olarak seçilmiş olanlar. Temsili bir durumları var. Fakat milletin bütününü "temsil" etmiyorlar. Siyaset yapımızda yıllarca bu böyle sürdü ne yazık ki. Ya birilerinin tanıdıkları ya çok eğitimli ya da tanınmış diye bilinen ama siyaset yapma istediği olmayan kadınlar. Acı olan, toplumsal değer yargılarının da benzer olması. Kadına güven zayıf ve bu anlayış hala değişmiyor. Kendi partimizde belediye meclis üyeliği, il, ilçe yönetimleri ya da milletvekilliği seçimlerinde kadınlara verilecek oy, ancak bir kişiye özgüleniyor. "Bari, bir kadına da oy verelim." "Bari" diye başlayan bir seçimde kadının yetenekleri, beceresi değil, eş-dost ilişkisi gündeme geliyor. Sadece bir kişi, bir kadın! "Hangi kadına oy verelim?" Birisinden öneri alınıyor. Tanımaya bile çalışılmadan. Vitrin de bir de kadın olsun. O kadın hak ettiği için değil. Belki o kadın hak ediyor ayrı mesele ama toplum böyle bakıyor: "Kadın beceremez", "Kadın siyasetten ne anlar?", "Siyasette ne işi var? "evinin kadını olsun", "evinde dursun". Oysa evi yöneten bir kadının mahallesini yönetmesi, bulunduğu ili- ilçeyi yönetmesi, ülkeyi yönetmesi son derece kolayken son derece mümkünken. Çünkü bir fark yok kadın-erkek zekasında. Beden gücünde ufak farklılıklar olabilir. Kadının değersiz görülüşü, toplumun feodal anlayışlardan uzaklaşmamış olmasından kaynaklanıyor. Kadın-erkek eşitliği konusunu eğer biz içselleştirebilirsek, eğitim yoluyla topluma kabul ettirebilirsek, okullarımızdan ailelerimize böyle bir yol izlersek o taktirde toplumun anlayışının değişmesi, kadınların daha çok temsil edilmesi mümkün olacak. Doğru seçimle daha çok kadın parlamentoda yer alabilecek. Böylece hem kadın sorunları meclise daha çok taşınmış olacak hem de kadınlar lehine yasal düzenlemelerin yapılması kolaylaşacak. Doğru seçim olmayınca, seçilmiş kadınlar, yönetenin işaret ettiği kadınlar oluyor. Bir insan en çok kendi sorunlarını bilir. Kadın da kadın sorunları bilir ve o sorunları dile getirir. Örneğin, ben hukukçuyum, ben hukuki konuları en iyi anlatabilirim ama kadın hukukçuyum kadın bakış açısıyla en iyi anlatabilirim. Bir mimar kadın mimar ya da bir ev kadını arkadaşımız ya da bir emekçi arkadaşımız. Kadın olmaktan ötürü siz ve ben kendi sorunlarımızı biliriz. Aramızda yaş

farkları var elbette ama döneme ve çağa göre benzer ikincillikleri biliyoruz. Benzer sorunları yaşıyoruz. Bunların aşılması için biz daha çok mücadele edebiliriz. Böyle olmuyor böyle olmadığı için de toplum yasal düzlemde de değişme noktasında geri kalıyor. Aynı zamanda dinleme, anlama, öğrenme konusunda da geri kalıyor. (...) Kadın sorununa sahip çıkmak için bile parlamentoda kadınlar birleşemiyor. Parlamentoya seçildiğim ilk günlere ilişkin bir anımı anlatmak isterim: Partilimiz olmayan bir kadın vekil arkadaşımız, bir erkek vekilin cinsiyetçi bir hakaretine maruz kaldı. Kadınlık aşağılanıyordu ve tüm kadın vekiller, bundan payımızı alıyorduk. Parti ayırımı yapmadan kadın vekilleri bir araya getirerek ortak bir basın açıklaması örgütlemek istedim. Bir partinin vekilleri kabul etmediler. Katılanlarla basın metni üzerinde çalışırken, şöyle bir uyarı aldım: "Sizin partiniz A partisidir. Parti vekillerinizle yapabilirsiniz. B partisi bunu ayrıca yapar, C partisi ayrıca yapar." Bu şu demek; siz kadınlar yan yana durup hep birlikte açıklama yapamazsınız. Bu felaket bir şey. Parlamento da bile birliğin sağlanamaması ve daha kötü olanı biz kadınların buna boyun eğişimiz. (...) Bu sebeple hak savunuculuğu meselesi, kadın, sizin sorguladığınız alan tabi ki ama kadınların hakları meselesindeki savunma son derece hala güç. (...) Siyasi partilerin kendi plan ve programlarına kadın – erkek eşitliği konusunu temel bir konu olarak almaları gerekiyor. Şöyle bir şey var siyasi alanda gözlemlediğim. Örneğin, feminizm adeta bir kötülük gibi ifade ediliyor. Erkek düşmanlığı olarak tanımlanıyor. Partilerin, parti okulları var biliyorsunuz. Çeşitli eğitimler veriyorlar. Buralarda bu eğitimleri vermeleri gerekiyor. Eğitimlerde kadın–erkek cinsi olarak eşitliliğin sağlanması gerekiyor. Bir arada yaşamaları, bir arada eylem geliştirmeleri, bilgi edinmeleri, tutum geliştirmeleri gerekiyor. Parti okullarında daha çok gençler oluyor. Oysa aynı eğitimin partili tüm kadroları yapılması önemli. Tabi ders programı içinde insan, kadın ve çocuk hakları ayrı bir başlık olmalı. Milletvekili ya da il, ilçe yönetimleri ve kadın kollarının da aynı eğitimden geçmeleri gerekiyor. Bu da yetmiyor, parti programları, yönetmelik ve tüzüklerde kadın- erkek eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği konularının da içselleştirilecek düzeyde yer alması gerekiyor. Bunu iktidar olduğu zaman siyasi partiler, tek olduğu zaman çok daha büyük bir görev düşüyor. İktidarda olan partinin bunların dışında tüm hükümet programını bu bakış açısı ile hazırlaması ve uygulanması gerekiyor. Bütün plan ve politikalara kadın-erkek eşitliği konusunu tam olarak yerleştirilmesi ve bu politikaların uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi gerekiyor. Şimdi, anımsıyorum kadına yönelik şiddetin engellenmesi konusu aynı zamanda bir kadın insan hakkı konusu biliyorsunuz. Bununla ilgili 2002 yılında AKP iktidara geldiği zaman bir genelge yayınlamıştı ve kadın hareketi içindeki arkadaşlar, bu genelgeyi çok beğenmiştik. Neden beğenmiştik? Bütün devlet kurumlarına bütün bakanlıklara dedi ki: "Kadınların şiddetten korunması konusunda bir eğitim yapacaksınız. Bu konu sizin özel ilgi alanınız olacak. Bu konuda korumalar geliştireceksiniz. Hem eğitim hem koruma geliştireceksiniz". Bu önemli bir adımdı. 4320 Sayılı Yasa, böylece her yere yayılma olanağı kazanmıştı. Ama öyle olmadı. Bir veya iki yıl sonra bir araştırma yaptık bakanlıklarda. Şöyle bir tabloyla karşılaştık: "Aa öyle bir genelge mi vardı? Neredeydi?" Başbakanlık Genelgesi tozlu raflardaydı. Demek ki, devletin bu konuda bir düzenleme yapması, yayması, duyurması yetmiyor. Bunun denetimlerine de ihtiyaç var. Eğer o denetimleri yapmazsanız,

bu denetimler olmadığı sürece ya da hoş görürseniz bazı şeyleri yani erkeğin kadına karşı tutumu, kadının karşılaştığı çeşitli baskılar, iş yerlerindeki çalışmalarda mobingler ya da tacizler bütün bunları denetlemediğiniz zaman ve denetleyip cezalandırmadığınız zaman, -cezayı bir çözüm olarak görmüyorum elbette. Öncellikle eğitim meselesi temel olan ama bu olmadığı sürece de ülkede bir şeyleri değiştirmek mümkün olmuyor.) Siyasi partilerin de samimiyetle bu işe yönelmesi gerekiyor. Bir yarışma alanı olarak değil, sorunu gerçekten çözmek için. Önceliği kendi iç kadrolarına yöneltmeleri gerekiyor. Kadın üye sayısı ile birlikte, karar mekanizmalarına kadınların erkeklerle eşit sayıda gelebileceği bir yöntemi getirmesi gerekiyor. Kendi partimizden, kendi dönemimizden söyleyeceğim: Kadın sözcümüz olmadı, grup başkan vekilimiz olmadı, olamadı. Bir tek yakın tarihte Ülker Hanım'ı anımsıyoruz. 24. Dönemde Ülker Tarhan kısa bir dönem sözcülük yaptı. Bir kadın sözcü hala yok. Kadın başkan yardımcılarının nerelerde olduğuna bakıyorsunuz. Kadın başkan yardımcıları kadın meseleleri ile ilgili. Tabii öyle de olsun o işin sahibidir ama bakanlara bakıyorsunuz aile bakanı, bir tek Meral Akşener'i İçişleri Bakanı olarak hatırlıyoruz, Tansu Çiller'i başbakan olarak hatırlıyoruz ama hiç de iyi hatırlamıyoruz. Bir de böyle bir şey var. Onu ayrıca bir kenarda bırakayım. Kadınlar için biçilen roller ev rolleri, ev ile ilgili alan, dar alan, dar alana kadını sıkıştırmaya çalışıyor. Bütün alanlarda hak sahibi, söz sahibi olabilir, kadınlar geliştirebilirler. Ortak eğitimden geçiyoruz, ortak birikimlerden geliyoruz. "Ama kadın mı erkek mi" diye sorulduğunda erkek tercih ediliyor. Son dönemlerde olumlu şeyler var. Mahalle muhtarlarının kadın olmasından ben çok hoşlanıyorum. İstanbul'daki tabloyu bilmiyorum ama Ankara'mız da bolca kadın muhtar var. Ve hepsi birbirinden çok daha değerli işler yapıyorlar, yapabiliyorlar. Yıllarca KA-DER'de kadınların siyasette kadın temsilinin çoğalması için çaba gösterdik. Kadınların muhtarlıktan başlayarak adım adım yol almasını önerdik. Çok sayıda kadın arkadaşımızın emekleri geçti. Şimdi yaşamda olmayanlar da vardı aralarında. Ben oldukça yaşlıyım o nedenle eski süreçleri de anımsıyorum. Kadın belediye başkanı, kadın muhtarlar, kadınların milletvekili olma konusunda kendine güvenmesi, öne çıkması; bütün bunlar bir süreç işi. Mutlaka kadınlar başaracak ama, bu konuda hiç tereddüttüm yok

HDP'li kadın siyasetçi de meclisteki kadın oranlarının kadınların lehine değişmesi için kadın dayanışmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır:

Aslında toplumun, toplumdaki algının yansıması diyebiliriz. Geçtiğimiz haftalar içerisinde bir toplantıda, toplantıdaki grup bir fotoğraf verecekti sahnede. Fotoğrafta bulunması için,"Bir iki tane de kadın gelsin de sembolik olarak" dendi, spontane olarak konuşulan bir şey. Algı aslında tam da bu. Sembolik, yok demesinler. "Kadın da var desinler." Yani o kadının ehliyeti, liyakati, temsiliyeti, kadınların yaşam içerisindeki gerçekliği, kadınların sorunlarının ortaya konulması, tartışılması, çözümlenmesi noktasındaki bir ihtiyaç, bir gerçeklik olarak değil, "yok demesinler" anlayışıyla bu gerçekleştiriliyor. Tercihler, milletvekillikleri toplumun tüm kademelerindeki

bu algı ve tercih buradan kaynaklanıyor. Yani iktidarlar, Büyük Millet Meclisi'ndeki temsiliyet, dünya dışından gelmiş bir seçim değil. Bu toplumun içinden gelen bir seçim, bu toplumun içinden çıkan bir temsiliyet, bu toplumun tercih ettiği bir yapı. Mevcut olan zihniyet dahi bugün uzaydan gelmiş değil. Bir toplum layık olduklarıyla yönetilir. Bir toplum tartıda, ölçüde, ticarette, komşuluk ilişkilerinde adaletli mi? ölçüsünü eksik mi yapıyor? Hırsızlığı kendine göre, ticaretine göre, esnaflığına göre doğal mı görüyor? Meşru mu görüyor? Yalanı olmazsa olmaz ilişkilerin bir parçası, bir gerçekliği olarak mı kabul ediyor. Toplum ne kadar yalancıysa temsiliyet de onlardan o kadar güç alır. Biz hangi insani veya gayri insani özelliklere sahipsek o şekilde temsiliyetimiz olacaktır. Bu anlamda aile içerisinde kadına bakış açısı, bugünkü siyasetteki kadın temsiliyeti, partilerdeki kadın yapısı aslında aile içerisindeki kadına bakış açımızı ortaya koymaktadır. Toplum içerisindeki kadına bakış açımızı ortaya koymaktadır. Çalışma hayatında kadının emeğine erkekten çok daha üstün liyakate sahip iken aynı statüde çalışan kadının emeğinin erkekten aşağı görülmesini ve düşük ücretle çalıştırılmasını, ücretlendirilmesini biz doğal görüyorsak siyasette de karşılığı da bu olacaktır. Şirketlerin de kadına bakış açısı böyle. Ailedeki kadına bakış açısı böyle. Toplumdaki kadınla ilişkileri böyle. Bu anlamda bizlere, kadınlara düşen en önemli rol bizi kadın kimliğini sembolik olarak gören, "kadın-erkek zaten eşit değildir" diyen ve bizi sembolik olarak varlığımızı "kıyıda köşede olsun, fazla da ortada olmasın, görünmesine gerek yok" diyen bu zihniyete, bu anlayışa karşı: kadın yoksa hiçbir şey yok. Kadın bu yaşamın olmazsa olmazıdır. Kadın yaşamın sebebidir, kadın yaşamın ta kendisidir, öznesidir, nesnesi değildir. Gölgesi değildir. Yaşamın ta kendisidir şeklinde bir pratik, bir yaşam, bir algıyı oluşturmak bizim üzerimizdedir. Biz bunu gerçekleştirmek zorundayız.

Bilindiği üzere HDP, en fazla kadın milletvekili bulunduran parti olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda HDP'li kadın siyasetçiden bu oranı yakalayabilmek için HDP tarafından izlenen sürecin kadınların insan hakları bağlamında açıklanması istenmiştir:

Kadın-erkek eşitliği, HDP'nin daha kuruluşunda, tüzüğünde ve programında kuruluş ilkeleridir. Biz şu andaki bu durumdan dahi memnun değiliz. Bizde Eş Başkanlık vardır. Kadın ve erkeğin eşit temsiliyeti, kayıtsız, şartsız hiç kimsenin müdahale edemeyeceği, en önemli olmazsa olmaz ilkelerden birisidir. Tercihlerde, seçimlerde, tüm kademelerde, il ve ilçe yönetimlerinde, eş başkanlıklarında, vekilliklerde, parti meclislerinde tüm kademelerde kadın-erkek eşitliği özellikle esas alınarak ve diğer tüm kimliklerin de temsiliyetleri gözetilerek bu eşitlik gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu en önemli bir temel ilke olmasından dolayı şu anda diğer tüm partilerle kıyas edilemeyecek bir üstünlüğü vardır HDP'deki kadın temsiliyetinin. Kaldı ki, bu bile memnun olmadığımız bir durumdur. Fakat önceki dönemlerde de biliyorsunuz 7 Haziran'dan bu yana HDP'nin karşı karşıya kaldığı kuşatma, linç, gözaltı ve tutuklamalar da buna dahildir. Şu anda devam eden aktif süreç içerisinde de

bu durum geçerlidir. Bütün bu temsiliyetin içerisinde aynı zamanda vekillikleri düşürülen kadın vekillerimiz vardır, hapsedilen kadın vekillerimiz vardır. Yani tüm kadın temsiliyetindeki üstünlüğümüz sistemin bizi özellikle kadın milletvekillerimiz kadın yöneticilerimize yönelik linç, gözaltılar ve hapsedilmelere rağmen bu temsiliyetimiz vardır. Yani tüm bu saldırılara rağmen bu noktadayız. (…) Savaşın, ekonomik krizlerin, kaos ortamlarının, salgınların, her çeşit toplumsal ahengin bozulması öncelikli olarak kadınların yaşamını etkilemektedir. Toplumsal bir denge ve barışı gerçekleştireceksek öncelikli olarak kadınların yaşamı bir güven ve barış ortamına kavuşmalıdır. Kendini güvende ve huzurda olduğunu bilen kadınların toplumu geleceğe de daha güvenle bakacaktır. Toplumda öncelikli olan tüm ötekileştirilenler gibi kadınlar da bu anlamda önceliğimizdir.

MHP'li kadın siyasetçi ise kadınların insan haklarının ihlali sadece kadın sorununa indirgenmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir:

Kadın haklarını savunmak sadece kadınların görevi değildir. Kadın Haklarını savunmak erkeklerin de görevidir ve bunu önce kendisine, sonra ailesine olan saygısından dolayı samimiyetle gerçekleştirmelidir. Mecliste ve birçok yerde ortaya çıkan sayısal olarak eşitsizlik zaman zaman birçok konuda kadın kavrayışına etki etse de algıda dahi olsa eşitliği sağlamak önce aileye sonra ise nesillere etki edecektir. Dolayısıyla Mutlu aileler içerisinden mutlu çocuklar ve mutlu nesiller ortaya çıkacaktır. O sebeple kadın eşitliğini talep etmek sadece kadınların değil, erkeklerin de meselesidir.

Yaygın görüşe göre Türkiye'de kadınlar, seküler-dindar, modern-geleneksel gibi tezatlıkların içerisinde kalmakta, bu tezatlıklar içerisinde kalan kadının insan hakları çok boyutlu şekillerde ihlale uğramaktadır. Başörtülü olduğu için kamusal alandan uzak tutulmaya çalışılan kadınlar, giyim-kuşam, dışarı çıkılan saat bahaneleriyle tacizde bulunulan kadınlar, ya da namus saikiyle yaşamına son verilen kadınlar bu duruma somut gerçeklik kazandırmaktadır. Bu bağlamda kadın siyasetçilere yöneltilen soru, kadınların insan hakları sorunlarına bütüncül yaklaşım üzerinedir. AK Partili kadın siyasetçi kadının insan hakları sorunlarına bütüncül yaklaşımın gerekliliği üzerine şu ifadelerde bulunmuştur:

Bana göre ortada bir haksızlık varsa bunu bahanelendirmemiz, bunu bir şekilde meşrulaştırmamız aslında kendi vicdanımızın düğmesini kapatmamız anlamına gelir. Çünkü bir şey yanlışsa aslında bunu biliriz. İçten biliriz, kalbimizden biliriz, vicdanımızdan biliriz ama maalesef artık bir noktaya

gelmişiz ki bazı insanlar vicdanlarının düğmelerini kapatmışlar. O düğmeyi kapatınca vicdan diye, hak diye bir kavramınız kalmadığında ve öldüğünüz zaman hesaba çekileceğiniz söylediğiniz her sözden, hesaba çekileceğinizi unuttuğunuzda insanlar her şeyi söyleyebiliyorlar. Bunun bir açıklaması yok. "Eğer beni kimse görmezse, kimse beni fark etmezse, insanların bulunmadığı yerde yaparsam, her şeyi yapabilirim" diyen bir anlayış mevcut. Kötülük ettikleri bir çocuğun parmak izi olup da bizi tespit etmesinler diye bileklerinden kestiler. "Yakalanmayacaksam bundan dolayı ceza almayacaksam ben bunu yapabilirim" diyen düşüncenin eseri bu saldırı ve kişi eğer bunu bahaneleştirirse, insan oğlu her türlü kötülüğü yapabiliyor. Maalesef bunun başka örneklerini yaşamın her alanında görüyoruz. Sabahın köründe otobüsle işe giderken kadınlar cinsel saldırıya maruz kalabiliyor. Aynı şekilde çarşaflı olup da cinsel saldırıya maruz kalan insanlar oluyor. Demek ki bu sadece kıyafetten kaynaklanan bir durum değil. Bu algıyla alakalı. Diyor ki: Ben bundan dolayı cezalandırılmam. Öldükten sonra nasıl bir cezaya maruz kalacağını düşünmüyor hem de bu dünya da bunun bir cezası olmayacağını düşünüyor. Şu an bizim yaşadığımız sıkıntı bununla alakalı. İnsanlar şunu düşünüyorlar: "Ben ne yaparsam yapayım nasılsa cezalandırılmam." Dolayısıyla canım ne çekiyorsa ister adam öldüreyim ister birini bıçaklayayım ister adam döveyim. Gerçekliği olan bir durum. Ben bunu yapabilirim. İşte bizim kırmamız gereken şey bu. Seni kimse görmese bile, hiçbir kamera olmasa bile, sen bundan dolayı cezalanlandırılacaksın diyebilmek ve bir yanlış varsa o yanlışı düzeltmek için uğraş verebilmek. Ve bunun tek başına kadın- erkek olmakla alakası yok. Ben 28 Şubat'ta mücadele verdiğim zaman yüz binlerce insan başörtüsü yasağı nedeniyle eğitim hakkından, çalışma hakkından, hayatın pek çok yerinde bulunma hakkından mahrum kalmıştı. Ama bu insanlar sadece başörtülü oldukları için eğitim hakkından yoksun kalırken, başörtü takmayan kadınların da onlara destek verdiğini gördük, hiç ilgisi olmayan erkeklerin de dindar olmayan erkeklerin de. Hristiyan birinden İngilizce tercüman aldığımı bilirim. Çünkü bu bir yanlış, bu bir haksızlık. Haksızlığa karşı herkesin mücadele etmesi gerekir. Biz aslında burada kaybediyoruz. Bana karşı haksızlık yapılırsa ben mücadele edeyim, şiddete uğramadığıma göre uğraşmayayım, töre cinayeti benim etrafımda olan bir olay değil uğraşmayayım, otuz sene evlilikten sonra hiçbir şey almadan evden atılan bir kadının; evlilik içeresinde sahip olduğu hakları için uğraşmayayım dersek sadece gözümüzü kapamış oluruz. Üç gün sonra bir başka haksızlık bizim karşımıza çıkar. Bizim yapmamız gereken bu haksızlığı ortadan kaldırabilmek için mücadele vermek. Düşünün bizim Peygamberimiz diyor ki: Yolda yürürken ayağında taş varsa onu yana kaldır. Sen geçiyorsun, seni rahatsız etmeyecek ama senden sonrası için o taşı kaldır. Bizim bakış açımızın bu olması gerekiyor. Biz bunu kaybettiğimiz için belki o dönem yapılan çalışmalar şu an insanlara çok tuhaf geliyor. Ben on binlerce dilekçe yazdım benim gibi bir süre insanla birlikte mücadele verdik. Yüzlerce dava açtık, hepsini kaybettik ama uğraşmaya devam ettik. AİHM de kaybettik, Birleşmiş Milletler dediniz, senelerce oraya gidip geldik, fareli yerlerde kaldım yine oradan bir karar alana kadar gitmeye devam ettik. Çünkü bir haksızlık var, haksızlığa karşı mücadele etmeniz lazım. Mücadele etmezseniz aslında aynı hataya düşmüş, yine siz de vicdan düğmenizi kapatmış oluyorsunuz.

CHP'li kadın siyasetçi ise, kadın hakları savunucularını ve siyasi partileri kadınların insan haklarına bütüncül yaklaşmaları açısından değerlendirmiş ve bütüncül yaklaşmadıklarını ifade etmiştir:

> *Bütüncül yaklaştıklarını söylemek mümkün değil. Ben de bir dönemde kadın hakları meselesinde kendi değerlendirmeme göre ikili bir niteleme yaptım: Türbanın siyasi bir simge olduğunu düşündüm ve bunu savunmaya çalıştım. Fakat benzer görüşler taşıdığını düşündüğüm çevrelerde giderek, eleştiri düzeyinden aşağılamaya ve ayrışmayı teşvik eden bir dille tartışmalar sürdürüldü. Bu bana göre değildi. Ben örtünmenin yeni bir tercih olmadığının bilincindeydim. Geleneksel örtünme, eğitim alanları dışında önceden de vardı. Ancak üniversitelerde, yasağa karşın, tek tip örtünme biçimi ile olay çıkarılması bana bir hak mücadelesinden çok dayatma olarak görünüyordu. İnsan hakları Mahkemesi de bu eylemleri hak olarak değerlendirmeyen bir karar verdi. Üstelik eylemleri teşvik eden ve yönlendirenleri, erkek öğrenciler olarak görülüyordu. Siyasi simge olarak örtünme, bu noktadan giderek kamplaştırdı kadınları. Bir arada çalışma, önemli ölçüde ortadan kalktı. Bugün, yer yer benzer anlayışlar ve sorunlar yaşanıyorsa da ayrışma önemli ölçüde çözülmüş görünüyor. Sokakta daha fazla başörtülü, başı açık kadınlar hep bir arada veya daha farklı örtünmeler içinde olan kadınlarla daha özgür giyinen kadınlar bir arada. Bunları görüyoruz ama bu tablo, Türkiye'deki bir geneli ifade etmiyor. Hala böyle bir sorun yaşanıyor. Şimdi şuna bakmak gerektiğini düşünüyorum: Yaşadığımız süreçte bunu gösteriyor. Sadece giyim kuşamla ilgili kadın meselesine ilişkin olarak söylemiyorum. Biz eğer insan hakları savunuculuğu yapıyorsak somut insanı, öncelikli olarak korumak durumundayız. Yani insan, değerli olan, değer taşıyan insan. Ve onun bir onuru var. Biz insan haklarını savunurken diyoruz ki: İnsanların temel haklarını savunuyoruz. Bu haklarında özgürlük hakkı olduğunu, demokratik bir toplumda yaşama hakkı olduğunu ve dayanışma içinde birbirlerinin haklarına karşı saygılı olması gerektiğini. Burada bir kere insan haklarına aykırı tutum ortaya çıkıyor. Senin saçın şöyle, senin başın şöyle, sen daha inançlısın, öbürü daha az inançlı veya hiç inançsız. Bunlar değil insanları birbirinden ayıran şeyler. Bunlar aslında somutta ayırıyor ama bu olmamalı demek istiyorum. Bizim için önemli olan bir insanın ürettikleridir. Değer dediğimiz, insanın değeri dediğimiz şey ne zaten? Onun üretimidir. Onun üretimi dediğimiz nedir? Haldir, davranıştır, ahlaktır ve ayrıca yapıtlarıdır. Ve insan insanı sever. İnsan hakları dediğimiz mesele kardeşlik meselesiyse, eşitlik meselesiyse hiçbir ayırıma tabii olmaksızın hani sayıyoruz ya deminde saydık: Dildi, düşünceydi, siyasi görüştü, ırktı, cinsiyetti. Bunları ayırmaksızın ama mesela Suriyelilere karşı takınılan tavır yaralamıştır. Bir insan vatanını nasıl terk eder? Bir insan evini nasıl terk eder? Hangi koşulda terk eder? O insanlar hangi yaşam biçimlerinden geliyorlardı? Hangi değerlerden geliyorlardı? Unutmuyorum televizyondan izledim. Botları batmış insanlar. Birine mikrofon tutuyor sunucu. Diyor ki: Adınız ne, kimsiniz, mesleğiniz ne? "Ben bir hiçim" diyor. Sunucu bakıyor ona. "Anlayamadım" diyor. Yineliyor*

yanıtını "Ben bir hiçim". Sizin bir mesleğiniz yok muydu? Profesörüm ben ama şimdi bir hiçim diyor. Onun "hiç" olmasına izin verecek miyiz? Kadın ya da erkek İnsanın gerçekten onun onuru ile yaşatacak bir düzeni oluşturmak gerekiyor. (...) Bu konudaki bilincimizin oluşmamasıyla ilgili bir şey. Yetiştiğimiz ortam, eğitim tarzımız, içinde bulunduğumuz siyasi ortam, tercihlerimiz; bunlar insanı görmüyor. Bize benzeyen insanla ilgileniyoruz. Bize benzeyenin haklarını korumakla ilgileniyoruz. Bu bir süreç. Çok da karanlık bir tablo çizmeyelim. Bazı iyi şeylerde var, bunu aşma noktasında. Mesela ben kadın hareketi içindeki ortak talep birliğini çok önemsiyorum. Kadınların çok sıkı mücadele veriyorlar. Daha sonra İstanbul Sözleşmesi'ne geçilecek mesela. Anımsıyorum: Bizim ilk KA-DER çalışmalarımızda kadına yönelik şiddetin engellenmesi konusundaki çalışmalarımızda başörtülü arkadaşlar oldular. Onlarla çalıştık. Onlar bazı noktalarda bir adım geri çekildiler. Dediler ki: Biz ortada görünmeyelim. Mesela zina konusu tartışılırken, çok iyi anımsıyorum parlamentoda arka masa vardır, arka balkon vardır kadınlar olarak oraya gidip orda görünelim, bildirilerimizi dağıtalım dedik. Biz görünmeyelim dediler. Biz onlara saygı gösterdik. Çünkü birtakım şeyleri aşmak için bazen bir adım ileri iki adım geridir. Öyle değil mi? Böyle bir noktadır. Sonra gide gide daha gergin hala geldi. Daha taraflı. Ama bugün yeniden onun tekrar olumluya doğru gittiğini görüyoruz. Bunu sağlayacak olan kadınların kendisi. Kadının genel çıkarlarına bakarak hareket etmek gerekiyor. Ortak yarar nedir? Ortak yararın ne olduğuna bakmak gerekiyor. İstanbul Sözleşmesi örneğin; geri çekilirse imza ne olur? Zaten ölümler oluyor. Şiddetin en doruk noktası yaşanıyor. Dahası da yaşanır. Korumasız kalır kadın. Hiç olmazsa hukuki korunaklara ihtiyaç var. Hukuki korunaklara rağmen bu kadar insan ölüyor. Türk Ceza Yasası insan yaşamının ağır bir cezayla cezalandırıyor. Buna rağmen insanlar ölüyor. Demek ki başka şeyleri de yapmak lazım. Var olan yasaları ortadan kaldırmak değil, insanları beyinlerinin içindeki bilinç kavramını geliştirmek gerekiyor.

HDP'li kadın siyasetçi bu soruyu insan hakları bütününde ve kendi insan hakları mücadelesi içerisinde cevaplamıştır:

Aslında 28 Şubat dönemlerinde de sonrasında da hep insan hakları mücadelesinden geliyoruz. O zaman da Mazlum-Der'le çalışıyorduk. Başörtüsüne özgürlük mücadelesi veriyorken de biz insan hakları mücadelesi veriyorduk. Ben yine zulme karşı, bu sisteme karşı mücadele etmeye devam ediyorum. Ve kadın olarak da çok daha geniş çerçevede, çok daha küresel anlamda çok daha evrensel anlamda tüm kadınların amasız bir şekilde, tüm kimliklerin, partilerin, inançların, ideolojilerin, düşüncelerin üzerinde bütün kadınların dayanışmasının olmazsa olmaz gerçekleşmesi gerektiğine inanıyorum. Ve bunun için de çabalıyorum. İnsan hakları bağlamında ölçüm: "Kim olursa olsun, zalime karşı. Kim olursa olsun mazlumdan yana" ilkesi. Bu ilke, bizim için çok önemli. Kendimize yapılmasını istemediğimiz hiçbir şeyi başkasına ve bizim gibi olmayan herkese de yapamamak ilkesi, o vicdani kriter olarak insan olmanın bam teli diye düşünüyorum. Kadınlar olarak, tüm ezilen

topluluklar içerisinde, ayrıştırılanlar içerisinde özellikle kadınların bütün partilerin, kimliklerin, inançların, mezheplerin ideolojilerin de üzerinde bir kadın kimliği etrafında küresel bir kadın dayanışmasının olmazsa olmaz bir an önce gerçekleşmesi gerektiğine inanıyorum.

MHP'li kadın siyasetçiye göre:

Kadını kılık, kıyafet ve görünüş açısından değerlendirip, bu ölçüde bir yargıya ya da hükme varmak günümüzde az gelişmiş ülkelerde görülen bir durumdur. Kadın hakları savunucuları ya da siyasi partiler bu meseleleri değerlendirirken milli ve manevi değerleri göz önüne alarak, korumacı ve aynı zamanda da özgürlükçü bakış açısı ile yaklaşmalıdır. Bakıldığında zor gibi görünüp, algılansa da geleneksel aile yapılarımız içerisinde bu iki grubun gayet anlaşılır ve ayırt edilir şekilde yer aldığını da görebiliriz. Türk örf ve adetleri bu konuda bizlere mihmandarlık edecektir. Her kurum ve kuruluşun kendi alanına giren disiplin üzerinden yorum yapması ve kadın konusunu bu ölçeklerden değerlendirmesi gerektiğini düşünmekteyim.

Son olarak kadın siyasetçilere "Türkiye'de kadın Siyasetçi Olmak" sorulmuştur. Kadın siyasilerin verdikleri cevaplar aşağıda yer almaktadır:

Kadının toplumsal yaşamdaki ikinciliği siyaset alanında da devam ediyor. Parti görevlerinde "Kadınlar Kolu"na hapsedilen çalışma alanı, Meclis'te Kadın sorunlarıyla sınırlandırılmak isteniyor. Ayrıca "Kadın gibi davranmak" sorumluluğu yükleniyor. Mücadeleci ve ısrarcı kimlikler bastırılmaya çalışılıyor. Muhalefet partilerinin gözünde de insan olmaktan önce Toplumsal cinsiyet rollerine sıkıştırılmış kadınlığınız tartışma ya da eleştiri konusu oluyor. Yönetme görevleri size layık görülmüyor. Özellikle Meclis'te sayıca çok az olmanız, görünürde demokratik seçimlerle yönetme görevleri dağıtılıyormuş gibi görünse dahi eril egemenlik baskın çıkıyor. Halk içinde de erkek vekil, Kadın vekile tercih ediliyor (CHP'li Kadın Siyasetçi).

Eril yani erkek merkezli bir dilin ve tavrın hâkim olduğu siyasette kadın olmak ya da iş hayatında kadın olmak pozitif yönde bir ayrıcalık olsa da elbette zorlukları içermektedir. Kaldı ki görünen ya da görünmeyen birçok sıkıntı ile de gerçekten baş etmek durumunda kaldığımız zamanlar oluyor. Fakat ben Cumhur İttifakı MHP Merkez Yönetiminde aktif görev alan bir siyasetçi olarak karşılaştığım hiçbir durumu zorluk olarak görmüyorum ve her geçen gün gelişmesi gerektiğini düşündüğüm karakterime, tavrıma, bilincime ve mensubiyet şuuruma katkı sağlayan artı olarak değerlendiriyorum. Zorluklar elbette olacaktır fakat her zaman bir adım ileri götürme azim ve kararlılığımız da artarak devam edecektir. Günün sonunda elde ettiğimiz sadece arkadan

gelenlerin yolundaki taşları temizlemek olsa da hayal kurmaktan, hep bir adım ötesine çalışmaktan, mücadele etmekten asla vazgeçmeyeceğiz (MHP'li Kadın Siyasetçi).

Türkiye'de kadın siyasetçi olmayı kısaca iki nokta üzerinde değerlendirebilirim. Birincisi, mecliste bulunan partiler bazında. Sadece son bütçe görüşmelerindeki kadınlara tanınan konuşma sürelerini bile değerlendirdiğimizde içinde bulunduğum partinin kadın konuşmacılarının süresiyle -sayısal anlamda daha fazla olmasına rağmen- diğer partilerin kadın milletvekillerinin konuşma süreleri kıyas bile edilemeyecek durumda. HDP, üçüncü parti olmasına rağmen kadın eşitliği noktasında kadın oranı tabiki diğer partilerle hiçbir şekilde eşit değil, kıyas bile mümkün değil. Kadın-erkek eşitliğinin, eş başkanlığın esas alındığı ve her noktada tüm eksikliğimize, aksaklığımıza rağmen kadınların etkin olduğu bir parti olması hasebiyle açık ara farkını ortaya koydu bu dönemde de. Kısaca örneklendirmem gerekirse 2021 yılı bütçe görüşmeleri içerisinde tüm partiler adına yapılan konuşmaların 435 dakikasında HDP'deki kadınlar konuşmuşlardır. AK Parti'den 175 dakikasını kadınlar konuşmuş, CHP'den 147 dakika, MHP'den 85, İYİ Parti'den 55 dakika kadın konuşmacılar haklarını kullanmışlardır. Türkiye'de kadın siyasetçi olmamızın diğer bir yönü de her ne kadar kendi yapımız içinde kadının özgünlüğünü doyasıya yaşamaya çalışıyorsak da genel olarak kadın milletvekillerinin diğer taraftan başta iktidar partilerinin kadın milletvekillerinin hâkim olan eril ve egemenci dil yapısına zihniyet yapısına politika pratiğine karşı duruşları noktasında çok iç acıtıcı manzaralarla, gerçekliklerle karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum, hissediyorum ve bunu yaşıyoruz. Kadın milletvekili de olsalar eril sisteme teslim olmak, virüslü eril zihniyetin kapsama alanından dışarı çıkabilerek özgün bir perspektif geliştiremiyor olmaları bir kadın olarak çok üzücü davranışlarla pratiklerle karşılaştığım bu noktada, diğer taraftan hâkim olan hem iç hem dış her yapıyla eril egemen zihniyetin her alanda ve her fırsatta bir yaptırımı ile karşı karşıya kalmamak mümkün değil. Güçlü kadın profili, güçlü kadın dayanışmasıyla ancak baş etmeye çalışıyoruz böylesine güçlü bir egemen zihniyetin etkileriyle. Doğaldır ki binlerce yıldır köklenerek bir konfora sahip olan eril egemenlik bugün de konforundan vazgeçmek istememektedir. Eril egemenlik konforunun partisi, dini, dili, inancı, mezhebi yoktur. Her çevrede, ker kesimde, her ideolojide bu eril egemen virüsü içinden atamamış, zihninden temizleyememiş herkes için kadın-erkek maalesef güçlü bir mücadele hala gerekmekte diye düşünüyorum. (HDP'li Kadın Siyasetçi).

Katılımcıların verdikleri yanıtlardan hareketle kadın-medya-siyaset üçlemesini genel hatlarıyla açıklamak gerekirse: Kadınların insan hakları, eğitim, sağlık, siyaset yapma, çalışma, yaşam hakkı gibi her insanın sahip olduğu, insan haklarından ayrı tutulmaması gereken haklardır. Kişilerin, sadece insan olduğu için sahip olduğu ve insansal olanaklarını gerçekleştirip, geliştirmesine ilişkin istemler olarak tanımlanan

insan hakları, erkek-kadın her insanın hakkıdır. Ancak, medya ve siyasetin kurgulanış biçimi ve medya-siyaset ilişkisi kadınların insan haklarının korunması bakımından oldukça sorunlu bir tablo çizmektedir. Eril gücün hakimiyetinden doğan medya-siyaset etkileşimi, kadının ikincil konumunu kuvvetlendirmektedir. Topluma ekilen ikincil konum, toplumun bir yansıması olarak özellikle siyasi arenada meclisteki düşük oranlı kadın temsiliyle kendini göstermektedir. Yeterli temsil olanağından mahrum bırakılan kadın, sadece kadın sorunlarıyla ilgilenme gibi belli görevlere hapsedilmekte, insan hakları sorunlarına bütüncül yaklaşım sergilemekten uzak tutulmaktadır. Öte yandan her dört katılımcı da çok boyutlu hak ihlallerine uğrayan kadınların sorunlarına bütüncül yaklaşımın gerekliliği üzerinde durmuş, kendi kişilerinde bütüncül yaklaşımı sağlamaya çalıştıklarına dikkat çekmişlerdir. Son olarak Türkiye'de kadın siyasetçi olmayı değerlendiren katılımcılar, erkek egemen Türkiye siyasetinde kadın siyasetçi olmanın zorluklar içerdiğini ifade etmişlerdir.

BÖLÜM 5. SONUÇ

Başlangıç noktası felsefi antropoloji olan bu çalışma, insan haklarının nasıl bir kavram olduğunu, neyin istemi olduklarını antropolojik ve bilimsel verilerden hareketle ele almış, kadınların insan haklarının da bu çerçeveye yerleştirmiştir. Bu amaca yönelik olarak ilk bölümde insan hakları kavramı, hukuki yaklaşımlara da yer verilerek, felsefi antropolojik perspektiften etraflıca ele alınmış, insan haklarının hiçbir canlıda bulunmayan, sadece insanda bulunan olanakların gerçekleşmesine ilişkin istemler olduğu açıklanmıştır. Öte yandan bu olanakların insana özel bir varlık alanı sağladığı, insanın değerinin ya da onurunun da bu özel varlık alanından kaynaklandığı ve eşitlik, adalet gibi toplumsal değerlerin her birinin bu değeri korumaya yönelik olduğu belirtilmiştir. İnsan haklarına ilişkin bu temellendirmeden hareketle kadınların insan haklarının da her kadın insanın olanaklarını gerçekleştirebilmesini talep eden istemler olarak insan haklarından ayrı tutulmaması gerektiği sonucuna varılmıştır. Varılan bu sonuca rağmen toplumsal yaşantıda kadın cinsinin uğradığı hak ihlalleri göz önünde bulundurularak, bu ihlallere neden oldukları düşünülen ayırımcılık, özcülük, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi olgular genelde insan hakları özelde ise kadınların insan hakları bağlamında ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise sözü edilen olguların, bir taraftan kadınlara yönelik toplumsal bir gerçeklik olarak medyada işlenmesi, diğer taraftan ise yine bu olguların kadın temsilleri ve imgeleriyle yeniden yapılandırılıp, üretilerek toplumların işleyişlerine nasıl yerleştirildiği ele alınmıştır. Medyanın, ekonomik ve ideolojik kaygılara bağlı olarak kadını, sahip olduğu olanakları ya da düşünsel yetileriyle değil de cinsiyetiyle ilişkili önkabuller ve önyargılara bağlı imgeler aracılığıyla sunuyor olması gerçeği özellikle eleştirel kuram teorisyenlerinin düşünceleriyle temellendirilmiş; öte yandan, bazı dizi ve reklam filmi örneklikleri aracılığıyla, kadını ikincil konuma iten çok boyutlu temsiller ele alınıp tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar ve istatistiki verilerden hareketle, medyada kadının özellikle endüstriyel kültürün bir parçası olarak "alınıp-satılan" bir metaya dönüştürüldüğü,

kadının idealize edilen güzellik söylemlerinin tamamlayıcısı olarak hem biyo-iktidar tanımlamasına gerçeklik kazandırdığı hem de tek boyutlu insan konumuna indirgendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Öte yandan, zaman zaman annelik işlevi dolayısıyla kutsanan bir varlık olarak bu yetkinliğin tahakkümü altına alındığı ya da bu yetkinliğe hapsedildiği, bazen de tecavüz, şiddet, öldürme gibi eylemlerin mağduru olduğu, başarılı kadın profillerine ise kaleydoskop etkisiyle yer verildiği—yani başarılı tek bir kadının sık gösterilmesiyle başarılı kadın profilinin sürekli gösterildiği izlenimi verildiği—saptanmıştır.

Kadınların insan haklarının neler içerdiği, bu hakların gerçeklik kazanması ya da ihlali noktasında medyanın tavrı yukarıdaki şekilde belirlendikten sonra, üçüncü bölümde, kadınların insan hakları, medya ve siyaset ilişkisi bağlamında ele alınmış, bu ilişki iletişim ve siyaset bilimcilerin kuramlarıyla temellendirilmiştir. Yapılan bu temellendirmelere göre toplumsal sistemde belirleyici iki güç olarak medya ve siyaset arasında ideolojik ve ekonomik kaygılara bağlı olarak karşılıklılık olduğu, bu karşılıklığın kadınların insan haklarının gerçeklik kazanma(ma)sı noktasında da sürdürüldüğü görülmüştür. Daha geniş bir anlatımla: her iki mecrada da kadına ilişkin pek çok dikotomi ya da paradoks saptanmıştır. Sözgelimi belirtildiği üzere medya, kadından bedeniyle, alış-veriş alışkanlıklarıyla, toplumsal yaşantıda sahip olduğu her konumuyla ekonomik ve ideolojik kaygılar uğruna sıklıkla faydalanırken, küresel ve ulusal gündemin değerlendirildiği programlarda kadına söz hakkı yeteri kadar tanınmamakta ya da yönetici ve başarılı kadın örneklerine nadiren rastlanmaktadır. Benzer çelişkiler siyasi mecrada da görülmektedir. Örneğin, partilere üyelikleri ivedilikle yapılan kadınlar, partilerin kadın kollarında, oy kazandırma potansiyelleriyle ilişikli olarak aktif bir şekilde çalıştırılırken, yerel yönetimlerde ya da parlamentoda kadın temsiliyeti yetersiz düzeyde kalmakta, parlamentoda dahi kadınların sesi az duyulmaktadır.

Kadınların insan haklarının neler içerdiği, bu hakların gerçeklik kazanması ya da ihlali noktasında medyanın tavrı, medya ve siyaset arasındaki ilişkinin kadına yönelik tutumu yukarıdaki şekilde belirlendikten sonra, son olarak medya-siyaset-kadın üçlemesi ve bu üçlemenin toplumsal yaşam pratiğine olan etkileri Türkiye'deki kadın siyasilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden kesitlerle aktarılmıştır.

Hem bu görüşmelerden hem de çalışma içerisinde yapılan bilimsel temellendirmeler ve istatistiki verilerden hareketle, medya ve siyasetin kadın karşısındaki yukarıdaki tavrının toplumların kadın kavrayışı üzerinde olumsuz etki yarattığı, buna bağlı olarak kadının toplumsal yaşantıda insan olarak sahip olduğu olanakları gerçekleştirirken çok çeşitli engellerle karşılaştığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda çalışma, medya okur-yazarlığı ve insan hakları eğitiminin gerekliliğini bir kez daha açığa çıkartmıştır.

Kadınların insan haklarına ilişkin yukarıdaki sorunsalın giderilmesi noktasında etkili olan medya ve siyasetin, genelde insan hakları özelde ise kadınların insan haklarına göre bir işleyişe sahip olması için toplumu oluşturan bireylerin her birinin eğitim-öğretimin her düzeyinde felsefi antropolojik yaklaşımdan hareket eden insan hakları eğitimi görmeleri gerekmektedir. Çotuksöken'in de belirttiği üzere, insan hakları savunucusu olmak ve insan haklarını korumak insan hakları eğitimiyle olanaklı hale gelmektedir. Yaygın eğitimin yanı sıra devletlerin okul aracılığıyla eğitim-öğretim alanlarında insan hakları eğitimi vermeleri gerekmektedir. Çotuksöken, insan hakları eğitiminin çok küçük yaşlarda başlaması gerektiğine dikkat çekerek, ayrımcılıkların önüne her türlü özcü tasarımdan uzak bir eğitimle geçilebileceğini ifade etmektedir (Çotuksöken, 2012, s. 106). Eğitim yoluyla edinilen insan haklarına ilişkin bilginin, insan haklarını korumanın yollarını bulmak için insanlığı birleştireceğini ifade eden Kuçuradi'ye göre:

> İnsan haklarının neyin istemi olduklarını, aynı zamanda da bu istemi kime yönelttiklerini biliyorsak, her an herkesçe herkes için neden korunması gerektiğini de bilmiş oluruz. Bunu biliyorsak, aynı zamanda başkalarını insan haklarını çiğnedikleri için suçlamağa, kendi çiğnemelerimizi ise örtbas etmeğe neden bunca hazır olmamamız gerektiğini de bilmiş oluruz. Bunu biliyorsak, her kişinin bu kendi başlarına amaç olan devredilmez haklarının, neden her toplumsal ve siyasal kararın temeli yapılmaları gerektiğini de bilmiş oluruz. İnsan haklarının neyin istemi olduklarını biliyorsak, tek tek hakların içeriğini belirlemek için sağlam bir temel bulabiliriz. İnsan haklarının neyi, neden istediklerini biliyorsak, belki de hak kısıtlamaları sorunlarına ilişkin bir ölçüt elde edebiliriz. Belki de kişi haklarından hangilerinin kısıtlanabileceği, hangilerinin ise kısıtlanmaması gerektiği konusunda daha kolay karar verebiliriz; öyle ki bu kısıtlamalar, insan haklarının korunmasına yarasın. İnsan haklarının neyi istediklerini biliyorsak, bu hakların korunması için kişilerin ve devletlerin ödevlerini daha emin bir şekilde belirleyebiliriz (Kuçuradi, 2009, s. 11).

Kuçuradi, diğer taraftan da insan haklarına ilişkin bilginin, yani insan haklarının istediklerini neden istediklerinin bilgisine, eğitim programlarının yanı sıra kitle iletişim araçlarında da yer verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Kuçuradi, 2009, s. 12). İnsan hakları eğitiminde medyanın büyük sorumluluğu bulunduğuna vurgu yapan Çotuksöken'e göre ise "yaygın ve örgün nitelikli insan hakları eğitiminde ayrıca, yönetişimi -paydaşlar arasındaki işlevsel iletişimi- sağlamak üzere kitle iletişim araçlarına çok iş düşmektedir. Her türlü iletişim aracı, insan haklarına ve özgürlüklerine ilişkin bilinci canlı tutmak üzere bir edimci olarak yükümlülük/sorumluluk almalıdır" (Çotuksöken, 2012, s. 107).

İnsan hakları eğitiminin yanında, iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesine koşut olarak gelişen medya karşısında her bireyin medya okur-yazarı olması, özelde kadınların olsa da genel olarak tüm insanların haklarının gerçekleşmesi bakımından her geçen gün bir zorunluluk haline geldiğini öne sürmek yanlış olmayacaktır. Medya okur-yazarlığının temelinde eleştirel pedagoji, sorgulama, eleştirel bakış açısı bulunmaktadır. Bu bakımdan medya okur-yazarlığı, sadece medya içeriklerini üretme kabiliyeti değildir, bununla birlikte medya ve mesajlarının yapısını, toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini sorgulayabilecek yetkinliğe sahip olmayı ifade etmektedir.[41] Medya okur-yazarı olan kimse medyada her gün normalmiş, olağanmış gibi gösterilen şeyleri sorgulayarak takip edebilmekte, egemen ideolojileri eleştirebilmektedir. Bu bağlamda, medya-okur yazarlığının yaygın olduğu bir toplumda, her gün ekranları başında olağan gibi gösterilen kadına ilişkin olumsuz temsillerle karşılaşan kişiler, bu temsillerin kadınların insan haklarına nasıl ve ne yönde etki ettiğini çözümleyebilecektir. Bu bağlamda çalışma, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik her türlü etkileri olan medyanın ilettiği mesajları çözümleyebilme yetisi olarak ifade edilebilecek medya okur-yazarlığı yetkinliğinin, medyanın insan haklarının ihlaline sebebiyet verebileceği ya da doğru kullanıldığında insan haklarının gerçekleşmesine katkı sunabileceği dikkate alınarak eğitim ve öğretimin bir parçası olarak her bireye kazandırılması gerekliliğine yeniden dikkat çekmektedir.

[41] Detaylı bilgi için bknz: https://www.youtube.com/watch?v=WhrMHPMThrE Erişim Tarihi: 15. 03. 2021

Gerek sosyal bilimler gerek fen bilimleri ya da daha özel ifade edilecek olursa gerek iletişim gerek siyaset bilimi olsun hangi araştırma alanına sahip olursa, hangi araştırma sorununu ele alırsa alsın her bilim dalının merkez noktası ve amacı insandır. Her bilim, insan için daha gelişmiş, daha ileriye dönük, daha insanca yaşanılabilir bir dünyanın tesisi için çabalamaktadır. Ancak, insan haklarını kadınların insan hakları özelinde ele alan bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar, bu gerçekliğin toplumsal yaşam pratiğindeki iz düşümünün özellikle kadınlar için böyle olmadığını; gündelik yaşamda, sosyo-ekonomik yaşamda yani toplumsal sistemin bütünü içerisinde kadınların medya ve siyaset aracılığıyla çok boyutlu hak ihlalleriyle karşı karşıya geldiğini bilimsel düzlemde ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Kadınların uğradıkları hak ihlallerinin sebebi, kuşkusuz yukarıda Kuçuradi'den alıntılanarak belirtildiği gibi insan haklarının neyin istemi olduklarını, bu istemi kime yönelttiklerinin bilgisine yani insan hakları bilgisine yönelik yoksunluktur. Diğer taraftan, yeni iletişim teknolojilerin hızla gelişmesiyle her bireyi çevreleyen medyaya karşı bireylerin bilinçlerinin açık olmasını sağlayacak medya okur-yazarlığı yoksunluğu da kadınlara yönelik hak ihlallerinin süreğenliğine hizmet etmektedir. Sözü edilen her iki yoksunluğu giderilen bireylerin, yani medya okur-yazarlığı eğitimi ve insan hakları eğitimi alan bireylerin oluşturduğu toplumlarda, farklılıklarından bağımsız olarak, her kişinin, yapısal özellikleri gereği sahip olduğu olanakları gerçekleştirip geliştirebilmesi, böylelikle ekonomide, siyasette, eğitimde yani toplumsal hayatın her alanında özerk birey olarak kalkınmaya katkı sunması, dahası ve hepsinin üzerinde insana yaraşır bir dünyanın tesisinin mimarı olması daha olanaklı hale gelecektir.

EKLER

Bilgilendirilmiş Onam Formları

Bu belgeler, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

KAYNAKÇA

Abdulhakïmoğulları, E. D. (2019). Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında Fotoğrafın Kullanımı. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 27-42.

Acar, F. (2010). "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum". B. Yeşiladalı içinde, *Kadın Hakları, Uluslararasu Hukuk ve Uygulama* (s. 17). İstanbul: istanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Acar, F. (2017). *Kadın Hakları ve Ombudsmanlık Çalıştay Raporu*. Ankara: Kamu Denetçiliği Kurumu.

Acer, Y., & Kaya, İ. (2010). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Uşak Yayınları.

Adorno, T. W. (2005). Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünmek. E. Mutlu içinde, Kitle *İletişim Kuramları* (s. 240). Ankara: Ütopta Yayınevi.

Akan, n. (2018). Aristoteles'in Etik Anlayışı Doğrultusunda Katharsis. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 24-25.

Akça, G., & Vurucu, İ. (2016). *Savaş ve Toplum: Savaş Üzerine Yazılar*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Akdemir, D. Ş. (2014). Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve 'Pozitif Ayrımcılık'. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 890-908.

Akgül, S. K., & Pazarbaşı, B. (2018*). Küresel Ağlar Odağında Kültür, Kimlik ve Mekân Tartışmaları.* İstanbul: Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık.

Akın, İ. (1988). *Evrensel İnsan Hakları Bildirisi*. Milletlerarası Hukuk ve Miiletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 231-235.

Akkutay, A. İ. (2007). Uluslararası Antlaşmaların Türk İç Hukukundaki Konumu ve Etkileri. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 415-448.

Aktan, E. (2017). *Sosyal Medya ve Siyasal Katılım*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Alemdar, K. (1999). *Medyanın Gücü ve Demokratik Kurumlar*. İstanbul: Afa Yayıncılık.

Altan, R. (2020). 2019 BM İGR Işığında Türkiye'nin İnsani Gelişme Düzeyinin Dünya İle Mukayeseli Analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 75-85.

Althusser, L. (2008). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Arat, N. (2012). Kadınların İnsan Hakları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 5-11.

Arcan, H. E. (2014). *Genel Haklar ve Medya.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Armağan, S. (1993). Üniversitelerimizdeki Başörtüsü Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25-48.

Atabek, N. (1998). Gündem Belirleme Yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 155-164.

Ayan, S. (2014). Cinsiyetçilik: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 149.

Aydemir, D., & Aydemir, E. (2011). *Türk Siyasetinde Kadınlar: Çok Oluyoruz*. Ankara: Usak Yayınları.

Aydeniz, H. (2012). *Medyayı Tanımak*. İstanbul: T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Aydın, A. (2015). Türkiye'de Kadın Temsili Sorunsalına Kadın Bakanlar Bağlamında Bir Bakış. *Yasama Dergisi*, 46-64.

Aytekin, P. E. (2018). Yerli Dizilerde Kadın Kimliğinin Temsili Üzerine Bir Örnek; "Yaprak Dökümü" Dizisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 447-463.

Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: Usak Yayınları.

Bardak, Ü., & Tengilimoğlu, D. (1988). Sağlık Alanında İnsan Hakları ve Etik. *Hacettepe Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi*, 215-243.

Başkaya, F. (2018). *Yeni Paradigmayı Oluşturmak*. İstanbul: Yordam Kitap.

Bayçu, S., Kılınç, Ö., Yıldız, S., Özaydemir, N., Arıcı, A., & Topal, M. (2017). *Hangi Gazete? Hangi Sayfa? Halkla İlişkiler ve Gazetecilik İlişkisi Açısından Kurumların Medyadaki Yansımaları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Beate, H. (2007). CEDAW Nedir? D. Gaudart, H. Beate, & K. Tertinegg içinde, *CEDAW Nedir? Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Giriş* (s. 7-8). Viyana: Federal Başbakanlık – Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı.

Belet, N. (2018). İki Yakası Bir Araya Gelemeyen Mesele: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. *İktisat ve Toplum Bilimi Dergisi*, 56-66.

Berktay, F. (2017). Dinsel İdeoloji, Toplumsal Cinsiyet ve İslam Motifli Muhafazakarlaşma. *Felsefelogos Dergisi*, 15.

Bilgin, A., & Yorulmazer, D. (Yönetenler). (2018). "Ufak Tefek Cinayetler" 26.Bölüm [Sinema Filmi].

Bilgin, R. (2016). Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 219-244.

Büstan, Ö. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Televizyon Reklamlarında Geleneksel Kadın Tiplemesi: Deterjan Reklamlarında Kadının Temsili. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 167-184.

Çağlar, N. (2011). Kadınların Siyasal Yaşama Katılmı ve Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 56-79.

Çağlıyan, E. A. (2019). Aristoteles Nikomakhos'a Etik: Ahlak ve Siyaset Üzerine Bir İnceleme. *SineFilozofi Dergisi*, 271.

Çakı, C. (2019). Hipodermik İğne Modeli Bağlamında Nazi Propagandasının Walt Disney Çizgi Filmlerinde Eleştirisi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 292-307.

Çalık, T. (2016). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 69-120.

Camus, A. (2015). *Adiller*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Caner, E. (2015). *Cinsellik Üzerine Toplumsal Fragmanlar.* İstanbul: Su Yayınları.

Çeçen, A. (1990). *İnsan Hakları*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Çeçen, A. (1993). *Adalet Kavramı*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Çelenk, S. (2010). *Kadınların Medyada Temsili Ve Etik Sorunlar. B. Çaplı, & H. Tuncel içinde, Televizyon Haberciliğinde Etik* (s. 233). Ankara: Fersa Matbaacılık.

Çelik, Ö. (2012). Kadınların insan hakları hareketi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 149-170.

Ceran, Y. (2011). Türkiye'de Felsefi Antropoloji Çalışmaları: Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 546.

Çetintaş, H. B. (2019). *Her Yönüyle İletişim ve Halkla İlişkiler*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Çetintaş, H. B. (2019). *Her Yönüyle İletişim ve Halkla İlişkiler*. İstanbul: Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık.

Ceylan, N. A. (2001). Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Hakların Bütünlüğü İlkesi. *Anasay Dergisi*, 220.

Ceylan, T. (2006). Siyaset Felsefesinin Temel Problemlerinden Biri ve Birlikte Yaşamanın Koşulu Adalet (Platon). *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 166.

Chomsky, N. (1989). *Manufacturing Consent*. New York: Springer.

Cihangiroğlu, E. (2018, Ocak). *Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın Temsilleri ve Femwersiting Kavramı*. İstanbul, İstanbul, Türkiye: İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Çimen, D. (2011, Ekim). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Televizyon Reklamlarında Kadın.* Ankara, Türkiye: Radyo Televizyon Üst Kurulu.

Çıvgın, A. G. (2018). Platon'un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 218.

Coşkun, S. Y. (2013). Türkiye'de ve Dünya'da "Kadının İnsan Hakları". *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 77-95.

Çotuksöken, B. (2002). *Felsefe: Özne-Söylem*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Çotuksöken, B. (2012). *İnsan Hakları ve Felsefe*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.

Çotuksöken, B. (2018). *Antropoloji ya da İnsan-Varlık Bilgisi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Daban, C. (2019). Küresel İlişkiler Çağında İnsan Haklarının Önemi ve Tarihsel Gelişimi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 164-166.

Daban, C. (2019). Küresel ilişkiler çağında insan haklarının önemi ve tarihsel gelişimi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 164-186.

Dağlar, S. (2019). *Biyoiktidar Konteksinde Güzellik Endüstrisinin Sosyolojik Değerlendirmesi*. Bursa, Bursa, Türkiye.

Damlapınar, Z. (2008). *Medya Siayaseti Üzerine Bazı Tartışmalar. Z. Damlapınar içinde, Medya ve Siayaset* (s. 191). Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

Köseoğlu, M.(2018). Kadına Yönelik Şiddet Sorununun Sosyalleşme Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 85-86.

Demir, Z. (2015). Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 35-48.

Demiray, E. (2004). Kadın ve Siyaset. G. Y. Oğuz içinde, *Toplumsal Yaşamda Kadın* (s. 128). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Demiray, E. (tarih yok*).* Televizyonda Kadının Sunumu*. G. Y. Oğuz içinde, Toplumsal Yaşantıda Kadın* (s. 175). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Demrli, C., Güler, A. F., Namlı, T., Özdemir, V., Taşkın, Ü., & Yavuzalp, N. (2009). *Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Elâzığ: Elâzığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.

Dinç, G. (2006). *Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Dinçer, K. (2002). *Felsefe*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Doğan, B. Ö. (2010). *İnternet ve Toplum*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Dorer, J. (2006). Sunuş. D. *İmançer içinde, Medya ve Kadın*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.

Dumanlı, D. (2011). Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Kadın İmgesinin Kullanımı; Bir İçerik Analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 132-149.

Durna, T., & Durna, N. (2019). *Aşkın Halleri*. Ankara: UM:AG Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.

Dursun, O. (2009). Medyada (Basın) Eğlenceyle Sunulan İdeoloji Anadolu'da Vakit Gazetesinin Bulmacası Üzerine Bir Analiz. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 66.

Elden, M. (2016). *Reklam Yazarlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdoğan, İ. (1998). Gerbner'in Ekme Tezi ve Anlattığı Öyküler Üzerine Bir İnceleme. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 2-5.

Erdoğan, İ. (2011). *İletişimi Anlamak*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.

Erdoğan, M. (1993). *İnsan Hakları Öğretisine Giriş*. Hacettepe Üniversitesi,İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32.

Ergül, E. (2019). *Anayasa Hukukuna Başlangıç*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Erkan, E. (2018). *Gençlerde Tüketim ve Din*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Erol, E. G. (2012). *İletişim ve Etik*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Ersöz, A. G. (2010). Tüketim Toplumunda "Sıfır Beden" Söylemi: Neden ve Sonuçları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39.

Erzen, M. Ü. (2018). Siyasal Reklamlara Siayasal İletişim Bağlamında Bir Bakış. S.

Gezgin içinde, *Medya ve İletişime Diyalektik Bakış* (s. 121). Konya: Eğitim Yayınevi.

Esenay, F. I., & Conk, Z. (2006). Medya ve Çocuk: Hemşirelik Tanıları Doğrultusunda Bir İnceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 91-102.

Filiz, Ş. (2008). Ahlak Felsefesinin Temel İlkeleri Perspektifinden Türkiye'de Medya-Siyaset İlişkileri. Z. Damlapınar içinde, *Medya ve Siyaset* (s. 39). Konya: Eğitim Kitabevi.

Geçer, E. (2013). *Medya ve Popüler Kültür*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık.

Geçer, E., & Şimşek, Ş. (2017). Beyaz Perdede Gündem Belirleme: "Başkanın Adamları" ve "Kriz Bizim İşimiz" Filmleri Örnekliği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 335-356.

Gedik, C. (2011, Mart). *Ceza İnfaz Kurumlarında Görev Yapan İnfaz ve Koruma Memurlarının İnsan Haklarına Bakışı*. İstanbul, Türkiye.

Gerbner, G. (2005). *Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı. E. Mutlu içinde, Kitle İletişim Kuramları* (s. 79). Ankara: Ütopya Yayınları.

Gezgin, S. (2018). *Medya ve İletişime Diyalektik Bakış*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Gök, S., & Kılınççeker, Ö. (2019). Türk Kadının Siyasete Giriş Süreci ve İlk Kadın Saylav Mihri İffet Pektaş. Mecmua: *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 48-84.

Gökpınar, M. (2015). Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 39-66.

Gönenç, A. Y. (2018). Medya ve Kadın: 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde Basında Kadın. S. Gezgin içinde, *Medya ve İletişime Diyalektik Bakış* (s. 46-48). Konya: Eğitim Yayınevi.

Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Bursa: Ekin YAYINCILIK.

Gül, F. (2010). Özgürlük Kavramına Etik Bir Yaklaşım. İ. Serin içinde, *Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik* (s. 104-105). Bursa: Asa Kitabevi Yayınları.

Güler, N. (2014 9(34)). İletişim, Toplumsal Cinsiyet ve İdeoloji. *Journal Of Yaşar University*, 6023-6043.

Gümüş, A. T. (2010). *Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Gürbüz, R. (2018). *İnsan Hakları ve Demokratikleşme*. İzmit-Kocaeli: Kuram Kitap.

Hablemitoğlu, Ş. (2018). *Sardunyalar Ve Kadınlar*. İstanbul: Cadde Yayınları.

Hakyemez, Y. Ş. (2000). Toplum Sözleşmesi Kavramı ve Günümüz İnsan Hakları Kuramına Etkisi. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 192-215.

Hekimler, A. (2009). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Kabul Edilişinin 60. Yıldönümünde Taşıdığı Anlam ve Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-24.

Hekimoğlu, M. M. (2003). İnsan Haklarının Tarihsel Perspektif İçerisindeki Gelişimi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 73-92.

İlal, E. (1968). Magna Carta. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 220.

İmançer, D. (2006). *Televizyon Reklamlarında Kadın Sunumuna Özgü Klişeler*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.

İmançer, D. (2006). Türk Televizyonlarında ve Yerli Dizilerde Kadın Temsili. D. İmançer içinde, *Medya ve Kadın* (s. 77). Ankara: Ebabil Yayıncılık.

İnal, A. S. (1999). Medya, Dil ve İktidar Sorunu: İletişim Çalışmalarında Medya ve Siyaset İlişkisini Nasıl Tartışmalıyız? İletişim, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi,* 13-36.

İnceoğlu, İ., & Şengül, G. (2018). Bir Femvertising Örneği Olarak Nike Bizi Böyle Bilin Reklam Filmine Eleştirel Bakış. *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, 20-36.

İnceoğlu, Y. G., & Akıner, N. (2008). *Medya ve Çocuk Rehberi*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

Işık, M. (2012). *Kitle İletişim Teorilerine Giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Işık, M. (2018). *İletişim Bilimine Giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.

İyi, S. (2006). Eril Dünya, Dişil Dünya ve İnsan Dünyası. *Felsefelogos Dergisi*, 101-106.

İyi, S. (2006). Etik Değerler. B. Çotuksöken içinde, *Felsefe Söyleşileri III-IV* (s. 43). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Kahraman, Y. (2018). Takiyettin Mengüşoğlu'nun Antropoloji Temelli İnsan Anlayışı. *Mavi Atlas Dergisi*, 1-12.

Kalabalık, H. (2017). *İnsan Hakları Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kant, İ. (2002). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Ankara: Türkiye Felaefe Kurumu Yayınları.

Karakoç, Y. (2008). Hukukun Anlamı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4.

Karlı, İ. (2015). Günümüzde Sosyal Medyanın Politik İşlevleri. T. Yazıcı içinde, *1946'dan Günümüze Medya ve Siyaset* (s. 37). İzmit: Volga Yayıncılık.

Kaya, K. (2011). Akademisyenlerin Din ve Laiklik Anlayışları (Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği). *Sosyoloji Konferansları*, 161-190.

Kayadibi, F. (2003). Kadın Eğitiminin Önemi ve Kalkınmadaki Rolü. *Sosyoloji Konferansları Bülteni*, 19-31.

Kaypak, Ş., & Kahraman, M. (2016). Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması / Women's Human Rights and Constitutional Reflections in Turkey. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 298-315.

Kazancı, M. (2012). Althusser, İdeoloji ve İdeoloji ile İlgili Son Söz. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 67-93.

Kellner, D. (2005). Kültür Endüstrileri. E. Mutlu içinde, *Kitle İletişim Kuramları* (s. 235). Ankara: Ütopya Yayıncılık.

Ketenci, T., & Topuz, M. (2013). Aristoteles ve Augustinus'un İnsan Anlayışları Üzerine. *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 2.

Kılıç, L. (2002). Yaşam ve İletişim. N. Bayram içinde, *Toplum ve İletişim* (s. 5). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kılıç, S. (2020). Gündem Belirleme Kuramı Bağlamında Twitter ve İnternet Gazetelerinin Karşılaştırması: Hürriyet ve Milliyet Gazeteleri Örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 91-129.

Kılıç, Y. (2015). Kant'ın Etik Görüşünde 'Değerli Eylem'in Olanağı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 93-100.

Kılıç, Z. (2000). *Eşitlik İçin Kota Uygulamaları. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi*. Ankara, Türkiye: Ankara Üniversitesi.

Komlu, S. Ç. (2019). Gündem Belirleme Kuramı Bağlamında Gümüşhane Yerel Basını. SDÜ İFADE, 51.

Koray, M. (1991). Günümüzdeki Yaklaşımlar Işığında Kadın ve Siyaset. Ş. Tekeli, & M. Koray içinde, *Devlet-Kadın-Siyaset* İstanbul: TÜSES Yayınları.

Korkmaz, S. (2014). Din Psikolojisinde Değerler ve Erol Güngör'ün Değerler Hakkındaki Görüşler. Kahramanmaraş *Sütçü İmam İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 183.

Köse, H. (2016). Tüketim Toplumunda Bir "Sosyal Beden" Kurgusu Olarak Kadın. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 76-89.

Köseoğlu, M. (2018). Kadına Yönelik Şiddet Sorununun Sosyalleşme Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 85-86.

Kuçuradi, İ. (2009). *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2009). *Uludağ Konuşmları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2010). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2015). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2016). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuruoğlu, H. (2006). Türkiye'de Televizyon Ana Haber Bültenlerinde Haber Öznesi Olarak Kadın. D. İmançer içinde, *Medya ve Kadın* (s. 243). 2006: Ebabil Yayıncılık.

Kuzgun, Y. (2019). İnsan Hakları ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 101-108.

Mengüşoğlu, T. (2017*). İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Moroğlu, N. (2009). *Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi 30. Yılında*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Müftügil, Ş. (2009). *İnsan Haklarını Korumak Ne Demektir? İ. Kuçuradi içinde, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (s. 120). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Mumcu, A., & Küzeci, E. (2005). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Mutlu, E. (2004). *İletişim*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mutlu, E. (2004). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Nizam, F., & Şener, Y. (2019). Televizyonda Sosyal ve Mekansal Ayrışma Temelli Bir "Öteki" Yaratmak: Zalim İstanbul Dizisinin Temsili. G. Erol içinde, *Bir Çerçeve Bin Dünya: Televizyon Yayıncılığı Üzerine Okumalar* (s. 236). İstanbul: Hiperlink Yyaıncılık.

Öner, E., & Çevikbaş, S. (2018). Nietzsche'nin Platon Eleştirisi: Platoncu Değerlerin Yeniden Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 121-122.

Örtlek, M., & Tekelioğlu, S. (2013). Türkiye'de Siyaset ve Kadın. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 278- 287.

Özbirinci, P. U. (2012). *Dünya Kadına Karşı Kadına Duyulan Korkunun Temelleri*. Ankara: Efil Yayınevi.

Özbudun, E. (2004). *Anayasa Hukuku*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Özcan, A. (2015). 1945-1960 Türkiyesi'nde Basın İktidar İlişkileri ve 27 Mayıs 1960 Darbesinde Basının Etkisi. T. Yazıcı içinde, *1946'dan Günümüze Medya ve Siyaset* (s. 96). İzmit: Volga Yayıncılık.

Özçetin, B. (2010). *İdeoloji, İletişim, Kültür: Bir Stuart Hall Değerlendirmesi*. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 143.

Özdamar, D. (2009). *Cedaw Sözleşmesi; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme ve Ek İhtiyari Protokolün*, İç Hukukumuza Özellikle Yeni Aile Hukukumuza Etkisi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özdemir, Ö. (2016). Moda Programlarında Kadın Bedeninin Metalaşması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 245-270.

Özer, Ö. (2017). Medyada Şiddet Kullanımı: Şiddet Ekonomisi, Medyanın İdeolojik Şiddeti ve Yetiştirme Kuramı Açısından Bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, 1-19.

Özer, Y. E., & Çolak, M. (2015). Yoksulluk, Dezavantajlı Grup ve Suç İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması: İzmir Kadın Sığınma Evleri Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 479-491.

Özkalp, E. (2004). Davranış Bilimlerine Girirş. E. Özkalp, H. Arıcı, R. Bayraktar, O. Aydın, B. Erkal, & A. Uzunöz içinde, *Davranış Bilimlerine Giriş* (s. 29). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Öztan, E. (2004). Toplumsal Cinsiyet Eşitliiği Politikalan ve Olumlu Ayrımcılık. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 204-235.

Papatya, N., & Karaca, Y. (2011). Kadın İmgesi Kullanılan Reklamlara Yönelik Tüketicinin Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 69-100.

Pınarcıoğlu, N. Ş. (2017). Eril Siyasette Kadın Temsili (Mi?). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 12-24.

Polat, H. (2018). Geleneksel Medyada Temsil Sorunu: Alternatif Bir Mecra Olarak Yeni Medya. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 45-60.

Polat, H. (2019). Medyada Kadın ve Temsil Biçimi: Tv Dizileri Üzerinden Bir Tartışma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 77-78.

Polat, V. (2016). *Kitle İletişim Kuramları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Sadakoğlu, M. C., Bayrak, T., & Vatansever, Ö. (2019). Değişen Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Yapıyı Televizyon Temsilleri Üzerinden Analiz Etmek: "Bizinkiler" ve "Ufak Tefek Cinayetler" Dizileri Örneği. G. Erol içinde, *Bir Çerçeve Bin Dünya: Türkiye'de Televizyon Yayıncılığı Üzerine Okumalar* (s. 45). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Şahinsoy, K. (2017). *Kriz Yönetimi Açısından Geleneksel ve Sosyal Medya*. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 1-19.

Sancar, S. (2017, Mart). Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. *Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi*. Ankara, Türkiye: CEİD Yayınları.

Savcı, B. (2009). Yaşam Hakkı. İ. Kuçuradi içinde, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (s. 85-86). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Sayer, H. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Ereklerin Katılımı*. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

Sayın, Z. (2003). *Mithat Şen ve Beden Yazısı*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Senemoğlu, O. (2016). Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles. *İnsan&İnsan*, 52.

Senemoğlu, O. (2017). Locke ve Rousseau'nun İnsan Doğası ve Toplum Düşüncesi. *İnsan&Toplum Dergisi*, 188.

Sesli, M. (İstanbul). *İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Laiklik Uygulamaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. 2019: Hiperyayın.

Severin, W. j., & James W. Tankard, W. (1994). *İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Sezer, N. (2014). *Medya Okur Yazarlığı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Sezer, N., & Sert, N. Y. (2019). *Medya Okuryazarlığı Üzerine...* Konya: Eğitim Yayınevi.

Silier, Y. (2014). *Oburluk Çağı: Felsefe Politik-Psikoloji Denemeleri*. İstanbul: Yordam Yayınevi.

Şimga, H. (2014). Kadınların İnsan Hakları Üzerine. İ. Kuçuradi içinde, *Çağın Olayları Arasında* (s. 9). İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları.

Sitembölükbaşı, Ş. (2007). Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılmalarının Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13-36.

Sucu, İ. (2012). Althusser'in Gözünden İdeoloji ve İdeolojinin Bir Taşıyıcısı Olarak Yeni Medya. *Selçuk İletişim Dergisi*, 30-41.

Suğur, S. (2009). Kadının İnsan Haklarına İlişkin Temel Yaklaşımlar. G. Y. *Oğuz içinde, Toplumsal Yaşamda Kadın* (s. 137). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Suğur, S., Demiray, E., Eşkinat, R., & Ağaoğlu, E. (2009). *Toplumsal Yaşamda Kadın*. Eskişehir: Açıköğretim Yayınları.

Tanrıöver, H. U. (2007). Medyada Kadınların Temsil Biçimleri ve Kadın Hakları İhlalleri. S. Alankuş içinde, *Kadın Odaklı Habercilik* (s. 153). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Tayfur, G. (2018). *Haber Toplama, Yazma ve Yayınlama Teknikleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Taylan, H. H. (2011). *Televizyon Programlarındaki Şiddetin Yetiştirme Etkisi: Konya Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya, Türkiye: Selçuk Üniversitesi.

Temel, F. (2013). Siyasal Tercihlerin Oluşum Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü. Selçuk Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 239- 250.

Tepe, H. (2006). Etik Bir Sorun Olarak Ayırımcılık. *Felsefelogos Dergisi*, 32-33.

Terkan, B. (2005). *Türkiye'de Basın ve Siyaset İlişkisi: Basın Gündemi ve Siyasal Gündemin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Gündem Belirleme Çalışması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya, Türkiye: Selçuk Üniversitesi.

Terkan, B. (2007). Basın ve siyaset ilişkisinin gündem belirleme modeli çerçevesinde bir analizi. Selçuk Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, 561-584.

Tertinegg, K. (2007). *CEDAW'ın Önemi Nedir? D. Gaudart, H. Beate, & K. Tertinegg içinde, CEDAW Nedir? Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Giriş* (s. 18). Viyana: Federal Başbakanlık – Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı.

Tezcan, D., Erdem, M. R., Sancakdar, O., & Önok, R. M. (2016). *İnsan Hakları El Kitabı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tezcan, D., Erdem M. R., Sancakdar, O., Önok, R. M. (2016). İnsan Haklarının Korunmasının Önemi. M. R. Durmuş Tezcan içinde, *İnsan Hakları El Kitabı* (s. 49). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Topbaş, H., & Işık, U. (2014). Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Parkı Eylemleri ve Soysal Medya. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 197-230.

TÜSİAD. (2000). *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Hayatı ve Siyaset.* İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.

Uğurlu, F. M. (2018). *Sporda Cinsiyet Ayrımı*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.

Ün, H. (2016). Gündem Belirleme Yaklaşımının Sinemada Yansıması: Çılgın Şehir Filmi Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk İletişim Dergisi*, 5-34.

Ünlü, Ç. Y., & Odacıoğlu, M. P. (2009). *Fatmagül'ün Suçu Ne? Dizisinin İzleyici Algısı ve Etik Açıdan Tartışılması*. Medya ve Etik Sempozyumu (s. 127). Elâzığ: Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Ünür, E. (2013). Türk Televizyon Dizilerinde Toplumsal Kimliklerin Temsili. E*rciyes İletişim Dergisi*, 32-42.

Ünür, E. (2015). *Uzaktan Kumandanın Ardındakiler: Hepinize İyi Seyirler*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünür, E. (2015). *Yerli Dizilerdeki Kimlik Kalıpları*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Ürek, O. (2007). Kant'ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 195-196.

Uygun, O. (2008). *İbni Haldun'un Toplum ve Devlet Kuramı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Uygun, O. (2017). *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Vatandaş, C. (2011). *Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı*. Sosyoloji Konferansları, 30-31.

Yalçın, Ş. (2006). İnsan Haklarına Deontolojik Bir Temel. *Liberal Düşünce Dergisi*, 6-8.

Yalçınkaya, A. (2019). *Etik: İyi Olmak İçin Araştırma. M. A. Ağaoğulları içinde, Batı'da Siyasal Düşünceler: Sokrates'ten Jakobenlere*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Yancı, F., & Polat, A. Ö. (2019). Tecavüze İlişkin Tutumların Tecavüz Mitleri, Adil Dünya İnancı, Cinsiyet Rolleri ve Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 31-50.

Yanık, A. (2016). Yeni Medya Nedir Ne Değildir? *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 898-910.

Yanık, M. (2008). 1982 Anayasa'sının İnsan Hakları Anlayışının Uluslararası Belgeler ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1133-1162.

Yazıcı, M. (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 209-223.

Yentürk, N., & Bahçeci, D. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Konu(şma)ları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yergin, H. (2018). Post Normal Zaman: Vahiy Kültüründe İnsan ve İnsan Hakları. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Dergisi*, 181.

Yeşil, U. (2018). *Hukuk ve İnsan Hakları Bağlamında Ohal Uygulamaları*. İstanbul: Alternatif Düşünce ve Medya Yayıncılık.

Yiğit, Z. (2012). "Modernliğin Arka Yüzü" Olarak Gündelik Hayat: Aşk-ı Memnu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 125-144.

Yıldırım, S. (2018). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Örneği. İn*önü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 148-164.

Yıldızdöken, Ç. (2017). Sofistlerin Etimolojideki Yeri. *Akademik Düşünce ve Tarih Dergisi*, 193.

Yılmaz, B., Baş, T., & Dişli, S. Ö. (2017). *Bilgi ve Belge Yönetimi Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Yılmaz, G. (2017). *Çalışma Hayatında Kadın*. İstanbul: Marmara Reklam Ltd. Şti.

Yılmaz, S. (2015). Muharrem Balcı. Mart 10, 2020 tarihinde Muharrem Balcı Web Sitesi: http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/tce/872.pdf adresinden alındı

Yolcu, Ö. (2017*). Yeni İletişim Ortamları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Yörük, A. (1948). Sofistler ve Hukuk Görüşleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 854.

Yüksel, E. (2007). "Kamuoyu Oluşturma" ve "Gündem Belirleme" Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır? *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 571-586.

Zıpes, J. (2005). *Frankfurt Okulu ve Kültür Eleştirisi. E. Mutlu içinde, Kitle İletişim Kuramları* (s. 227). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Zor, L. (2020). *SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Sineması Tarihi ve İdeolojik Söylemi*. Ankara: Astama Yayınları.

İnternet Kaynakları

https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi Erişim Tarihi: 01.11.2020

http://esitlikadaletkadin.org/2019-turkiyesinde-kadin-olmak-cok-zor/ Erişim Tarihi: 09.09.2020

http://www.aktueldergi.net/mobile/index.php?sayfa=haberdetay&haberid=768 Erişim Tarihi: 12.06.2020

http://bianet.org/ Erişim Tarihi: 03.09.2020

www.acedemia.com Erişim Tarihi: 12.05.2020

https://www.dogrulukpayi.com/bulten/gecmisten-gunumuze-hukumetlerdeki-kadin-bakan-sayilari Erişim Tarihi: 21.12.2020

https://www.cnnturk.com/magazin/berrak-tuzunatacin-tepkisine-ntvden-yanit?page=1 Erişim Tarihi: 04.08.2020

https://www.birikimdergisi.com/guncel/146/olumsuzun-gucu Erişim Tarihi: 13.09.2020

https://www.ensonhaber.com/galeri/turkiyenin-guzel-yuzlu-spikerleri#60 Erişim Tarihi: 28.05.2020

http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/reklamlarda-esitlik-orani-yukseliyor Erişim Tarihi: 20.07.2020

https://www.gozlemgazetesi.com/HaberDetay/252/1117700/haber-spikeri-buket-aydin-bu-kez-fotograflariyla-gundem-oldu.html Erişim Tarihi: 18.05.2020

http://hfsa-sempozyum.com/wp-content/uploads/2019/02/HFSA9-Gu%CC%88ndog%CC%86an-min.pdf Erişim Tarihi: 22.08.2020

http://www.aliosmangundogan.com/ Erişim Tarihi: 25.01.2021

https://www.maltepe.edu.tr/insanhaklari/tr/i%CC%87nsan-haklari-arastirma-ve-uygulama-merkezi Erişim Tarihi: 09.01.2020

https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/toplumsal-baskilari-kirip-sadece-kendini-dinle-dedigimiz-bir-yildi-40499474 Erişim Tarihi: 13.07.2020

http://www.tusiad.org Erişim Tarihi: 02.05.2020

http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2020/10/8-Mart-Karne-Rapor_06.03.2020.pdf Erişim Tarihi: 12.12.2020

https://kadem.org.tr/kadinlara-yonelik-yasal-duzenlemeler/ 19.12.2020

http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2889/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2019-raporu Erişim Tarihi: 16.12.2020

https://www.kanald.com.tr/fatmagulunsucune/fatmagulun-sucu-ne-1- Erişim Tarihi: 22.06.2020

https://www.kanald.com.tr/askimemnu/inanilmaz-degisim/1986/1?p=1 Erişim Tarihi: 03.04.2020

https://m.bianet.org/bianet/erkek-siddeti/225085-erkekler-mayis-ta-19-kadini-oldurdu Erişim Tarihi: 03.06.2020

http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/i/insanh.pdf Erişim Tarihi: 01.01.2020

http://debis.deu.edu.tr/userweb//timucin.yalcinkaya/ETIK%20ve%20ETIKLER%20-%20KUCURADI.pdf Erişim Tarihi: 01.19.2020

https://i2.milimaj.com/i/milliyet/75/0x0/5c8ce6fc07291c1d74006bfd Erişim Tarihi: 19.07.2020

https://www.ogilvy.com.tr/madeingultepe/2019/5/15/dove-gerek-gzellik-ezberlerintesinde Erişim Tarihi: 16.07.2020

https://tr.pinterest.com/pin/659777414139977565/ Erişim Tarihi: 22.06.2020

https://www.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/AltSiteler/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi 2018.pdf 29.05.2020 Erişim Tarihi: 29.05.2020

https://adhocdergi.com/kisa-bir-toplumsal-cinsiyet-esitligi-tarihcesi/ Erişim Tarihi: 12.02.2021

https://t24.com.tr/haber/adil-gur-den-canli-yayinda-skandal-ifadeler-ruslardan-baska-turlu-dost-olur-sadece,864069 Erişim Tarihi: 04.08.2020

https://t24.com.tr/haber/haberlerin-kadinlari-kayboldu,31773 Erişim Tarihi: 19.09.2020

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf Erişim Tarihi: 03.12.2020

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim Erişim Tarihi: 11.01.2021

https://televizyongazetesi.com/wp-content/uploads/flyimages/1172649/nebahatcehre-foto-kl-750x375-c.jpg Erişim Tarihi: 13.06.2020

https://www.trt1.com.tr/diziler/elimi-birakma/fotogaleri/1-bolum Erişim Tarihi: 12.08.2020

https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 08.01.2021

https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/113654/emine-erdogan-kadina-yonelik-siddet-sadece-fiziksel-yonuyle-degil-ekonomik-ve-psikolojik-yonleriyle-de-ele-alinmalidir- Erişim Tarihi: 19.12.2019

https://www.tccb.gov.tr/kabine/ Erişim Tarihi: 21.12.2020

https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi Erişim Tarihi: 14.01.2020

http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779 Erişim Tarihi:21.03.2020

https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/HDR%202016%20Overview%20TR.pdf Erişim Tarihi: 03.10.2020

https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/pressreleases/2019/12/hdr-indices.html Erişim Tarihi: 09.12.2019

https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50843075 Erişim Tarihi:19.12.2019